પ્રથમ આવૃત્તિનું નિવેદન

કોઇ શુભ પળે શ્રી વૈકુંઠલાલભાઈ અને સદ્‌ગત ચંદુભાઇની મુલાકાત કતારગામે થઈ. આ પછી બંનેનો પત્રવ્યવહાર શરૂ થયો, અને ટૂંક સમયમાં જ શ્રી ચંદુભાઈએ દેહ છોડયો, સદ્‌ગત ચંદુભાઇ સાહિત્યકાર ન હતા. જેઓ તેમના સમાગમમાં આવેલા હતા તેમને તેઓ પત્રોદ્વારા બોધ આપતા આ બધા પત્રો ભેગા કરી છપવાનું કામ ઘણું જ મુશ્કેલ હતું. શ્રી વૈકુંઠલાલભાઇએ પ્રથમ પોતાના ઉપર જે પત્રો આવેલા હતા તે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં અને જેઓ શ્રી ચંદુભાઇના પરિચયમાં આવ્યા હતા તેમના ઉપર મોકલી આપ્યા. સારા નસીબે શ્રી ચંદુભાઈએ પોતે લખેલ 'આત્મવૃત્તાંત' તેમના હાથમાં આવ્યું. આ 'વૃત્તાંત' અને શ્રી ચંદુભાઇના ગુરુ મહાત્મા દેવીદાનજીનું જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ પણ છપાવી તેમણે પ્રસિદ્ધ કર્યાં અને છૂટથી વહેંચ્યા, અને જેમની પાસે શ્રી ચંદુભાઈના પત્રો હતા તેમની પાસે તે પત્રોની તથા સંસ્મરણો વગેરેની માગણી કરી. જાહેર હિતના કાર્યમાં આપણી ઉદાસીનતા જાણીતી છે. મહામહેનતે આ ગ્રંથનું લગભગ આખું સાહિત્ય તેમણે ભેગુ કર્યું અને પોતાને ખર્ચે છપાવી મફત વહેંચ્યું હતુ. આ પ્રકાશનની કિંમત રાખી છે, પરંતુ તેમાં ફાયદાની દૃષ્ટિ રાખી નથી. તેમની નાજુક તબિયત હોવા છતાં શ્રી ચંદુભાઈ તરફની ભક્તિથી પ્રેરાઇ ઘણો જ પરિશ્રમ કરી તેમણે આ પ્રકાશન બહાર પાડયું છે. જનતા આનો સારો લાભ ઊઠાવશે એવી આશા છે. શ્રી ચંદુભાઇના બીજા ભક્તોની ફરજ છે કે શ્રી ચંદુભાઈનું બીજુ સાહિત્ય ભેગુ કરી પ્રગટ કરે. શ્રી. વૈકુંઠલાલભાઈએ માર્ગદર્શન કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનો સઘળો નિચોડ આ પુસ્તકમાં છે.

અમદાવાદ, વામનજયન્તી
તા: ૨૯—૮—૪૪ } શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ.

પ્રકાશકનું નિવેદન

સામ્પ્રદાયિક અહમાનસતાના અવરોધોથી મુક્ત, કેવળ શુદ્ધવાદ પ્રમાણાવલમ્બી તાર્કિકપદ્ધતિએ અને માનસની વિશુદ્ધ ભૂમિકા વડેતા સ્વાભાવિક બુદ્ધિપ્રવાહને અનુસરીને તત્ત્વપદાર્થનો પ્રબોધ કરાવનારા ગ્રન્થો ગુર્જરીના સાહિત્યક્ષેત્રે નહિવત્ છે. એ ક્ષેત્ર ફૂલ્યુંફાલ્યું કરવાની ક્ષમતા હાલના પલ્લવગ્રાહિ પાણ્ડિત્યવાળા નક લેખકોમાં અસંભાવ્ય છે, તેને માટે તો ક્રાન્તદર્શી યુગપુરુષો પ્રાકટ્ય ઉપર નિર્ભર રહેવું પડે છે.

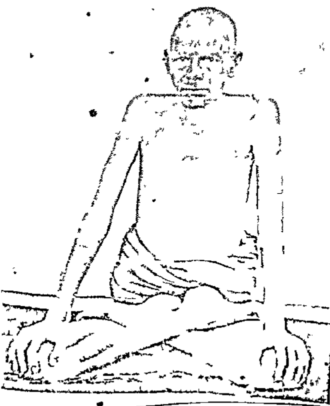
મને જણાવતાં હર્ષ થાય છે કે આ પુસ્તકદ્વારા જિજ્ઞાસુએ એવા પ્રકારના સાહિત્યાસ્વાદનનો સંતોષ માણી શકશે. આમ સ્થિતપ્રજ્ઞ શ્રી ચન્દુભાઈનું વિમુક્તિ-ઉદ્‌ગાન સરલ શબ્દોમાં આધુનિકોને ગ્રાહ્ય સ્વરૂપે ગુંફી રહ્યું છે. સામાન્ય લોકોને અર્થને અનુસરી વાણી બોલવી પડે છે, જ્યારે તત્ત્વદર્શી પુનિતજનોની વાણીને અર્થ અનુસરે છે. તેમ આ તો શ્રી ચન્દુભાઈએ બીજા શબ્દોમાં ઉચ્ચરેલ ઔપનિષદી વાણી છે, જેમાં અસલ તત્ત્વાર્થ જ અનુસ્યુત છે.

એ બહુ પ્રશંસનીય છે કે આવા અમૂલ્ય ગ્રન્થનો વિશેષ પ્રચાર થઈ વિશેષ જનહિત થાય એ હેતુથી શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા-સમિતિના મંત્રી શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ રતનરામ ઠાકુર આ ગ્રન્થ કાર્યાલયને પ્રકાશિત કરવા દેવા માટે અનુમત થયા છે.

એ કહ્યા વિના ચાલી શકે તેમ નથી કે ભાષાના બંધારણની દૃષ્ટિએ અગત્યના ગણાતા વ્યાકરણદોષ ગુજરાતી ભાષાનાં બીજાં સંસ્કૃત પુસ્તકોની માફક આમાં પણ તાત્પર્યને બહુ હાનિકર્તા થયા સિવાય રહેલા છે.

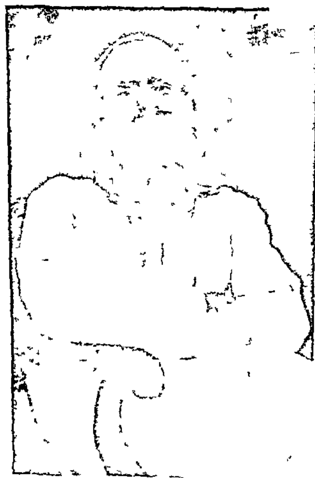
—પ્રકાશક.

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજી મહારાજ

જન્મ — જન્માષ્ટમી સં ૧૯૧૩
સન્યાસ—માનકૃષ્ણ ૨, સં ૧૯૪૨
દેહોત્સર્ગ ભાદરવા સુદ ૯૯

જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ

જન્મ—સં. ૧૯૪૦ ચૈત્ર વદ ૧૩, બુધવાર ઈ. સ. ૧૮૮૪ એપ્રિલ ૨૩
અવસાન—સં. ૧૯૯૯ આસો સુદ વિજયાદશમી ગુરુવાર ઈ. સ.
૧૯૪૩ ઓક્ટોબર ૮

ૐ

સંપાદકના બે બોલ

(સ્મરણાંજલિ)

ાંદેર જેવા સ્થળમાં યોગી જેવું જીવન ગાળના સાધુપુરુષ શ્રી દ્રશંકર (ઉર્ફે ચંદુભાઈ) અને તેમનાં સાધ્વી પત્ની શ્રી ગોદાવરી હેનને આ જિંદગી દરમ્યાન હું મળું અને એ ત્રણ સાડા ત્રણ સનો ટૂંક પરિચય મારા જીવનમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર કરશે તેનો ખ્યાલ નહિ હતો. ક્યાં રાંદેર અને ક્યાં મુંબાઈ?

નાદુરસ્ત તબિયતના કારણે, હવાફેર અર્થે માર્ચ ૧૯૪૨ ાખરે મારે કતારગામ જવું થયું, તે વેળા ભાઈ શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ તનરામ ઠાકોરે મને આગ્રહભરી સૂચના કરી કે, તબિયત સુધરેથી ાગે શ્રી ચંદુભાઈને તથા શ્રી ગોદાવરી બહેનને મળવું અને તેમના સંગનો લાભ જરૂર લેવો. હું મળવા જાઉં તે પહેલાં પંદરમી જૂને ચંદુભાઈ પોતે જ મારા મકાને આવી ઊભા, અને તે પછી તો મારો સંબંધ વધતો ગયો. તેમના રાંદેર મુકામે હું બાર તેર વાર ઈ આવ્યો અને તેમના જ્ઞાનનો—તેમના અનુભવનો યથાશક્તિ ભ લીધો.

શ્રી ચંદુભાઈ ખુલ્લા દિલથી ઉપદેશ આપતા, પરંતુ તે પચાવવાની શક્તિ મારામાં ન હતી. પહેલી મુલાકાત વખતે આત્મ સ્વરૂપ સત્‌–ચિત્‌–આનંદ રૂપ છે એ સરળ ભાષામાં ટૂંકામાં સમજાવ્યું અને તે સંબંધમાં તેમણે લખેલી નાની પુસ્તિકા "અ સાક્ષાત્કાર" મને આપી. તે પછી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી–પ્રસિદ્ધ કામળીવાળા–ના "પક્ષપાતરહિત અનુભવ પ્રકાશ" નામના પુસ્તકનાં પ્રથમ ત્રેવીશ પાનાં સમજાવ્યાં, અને એવી રીતે કરાવ્યો કે એ આખું લગભગ પાંચસો પાનાનું પુસ્તક તે પછી વાંચ બહુ મુશ્કેલી ના પડે. સ્વામી શ્રીરામતીર્થનાં પુસ્તકો વાંચવા ભલામણ કરી: પણ મારૂં વાંચન ક્યાં અને તેમની સમજાવ શક્તિ ક્યાં? તેમની સમજૂતી અને ટિપ્પણથી મને જે લાભ ર તે અનેક પુસ્તકોના વાંચનથી નથી મળ્યો. તેમના પંદર માસના સત્સં જે જ્ઞાન મેળવ્યું તે, તે પહેલાંના પંદર વર્ષમાં પણ હું મેળવી શ નહિ હોઉં. પ્રત્યક્ષ વાણીથી જેટલું ચેતન મળે છે તેટલું પુસ્તકોમ મળતું નથી; પણ જ્યારે એવા ગુરુનો સાક્ષાત્‌ લાભ ન મળે, ત્ સારાં પુસ્તકો કેટલેક અંશે સત્સંગનું કામ કરે છે.

આ પુસ્તક માંહેલાં પત્રો પ્રસિદ્ધ કરવાનો હેતુ એ છે કે, જે ભાઈઓ અને બહેનો તે વાંચે તેમને ચંદુભાઈનાં સ્મરણો, તે ચોના જેવું જીવન અને તેમણે અનેક ઉપર પોતાના જીવનની પા છાપ તાજાં થાય. આ પત્રોમાંથી તેમના આધ્યાત્મિક જીવન ખ્યાલ તો જરૂર આવશે. પરંતુ તેમના વ્યાવહારિક જીવનની જે કેટલીક હકીકત જિજ્ઞાસુઓને ઉપયોગી થાય તેવી છે તે આપું છું. શ્રી ચંદુભાઈનો આત્મવૃત્તાંત (મહાત્મા શ્રીચિદાનંદ જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ સાથે) ગયા ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૪ માં ન પુસ્તિકારૂપે મેં પ્રકટ કર્યો હતો તેમાંથી મુખ્ય મુખ્ય વિગત જ ણાવી છે.

શ્રી ચંદુભાઈના શરીરનો જન્મ સંવત્ ૧૯૪૦ ના ચૈત્ર વદ -ઈ સ ૧૮૮૪ ના એપ્રિલ માસમાં થયો હતો એમના દાદા રભાઈ ભટ્ટ રૂના મોટા વેપારી હતા પરંતુ પ્રેમચંદ રાયચંદના ા સટ્ટા વખતે રૂ ભરી રાખેલું તેની કિંમત એકદમ ઘટી ગઈ અને ંસામી ખાવ ગઈ તેથી કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી નબળી ો એમની પિતા નરોત્તમરામ તેમને નવ વર્ષના મૂકીને પ્રભુશરણ હતા તેમના દાદી કનાર-ગામમાં વૈજનાથ મહાદેવનું દહેરૂં છે તેનું કરવા જાય ત્યારે ચંદુભાઈને સાથે લઈ જાય, અને બીજું આવડે નહિ એટલે એક પ્રાર્થના શીખવેલી-"પ્રભુ સદ્બુદ્ધિ પજે, કુબુદ્ધિ ટાળજે અને બધાનું કલ્યાણ કરજે" મરણસમયે ામા ે તેમને પાસે બોલાવી બે સૂચના આપી (૧) ભાઈ, ાગની ઇચ્છા કરીશ નહિ (૨) પ્રભુભક્તિ કદી છોડીશ નહિ, હૃ મરી રહેશે.

ચંદુભાઈના મા સ્વભાવે મૃદુ ભલા, ભોળા ને પ્રેમાળ હતા મળે બાઇનું મન દુભવ્યું નથી ચંદુભાઈ કહેતા કે, એમના જેવું નર્મળ પ્રેમાળ હૃદય ઘણામાં હોય તો કેવું સારૂં

તેમના નાના કાકા શ્રી હરિકૃષ્ણ સ્વતંત્ર વિચારના અને સ્વદેશ-પ્રેમી શિક્ષક હતા ઈ સ ૧૯૦૬ ની સ્વદેશી ચળવળ તરફ ચંદુ-ભાઈને વાળ્યા હતા નાના કાકાનું ચારિત્ર્ય બહુ ઉચ્ચપ્રકારનું હતું મના વિદ્યાર્થીઓ તેમના મુક્તકંઠે વખાણ કરતા હતા આવી રીતે સ્કાર ગુણો ચંદુભાઈને વારસામાં મળ્યા હતા દાદાની ઉદારતા, પતાશ્રીની બુદ્ધિમત્તા, દાદીમાની ભક્તિ, માતુશ્રીનું હૃદય, નાના ાકાની નીડરતા વગેરે

ચંદુભાઈનું લગ્ન ઈ સ ૧૮૯૫ માં નવચોગ ઔદિચ્યસહસ્ર ાતિમાં અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થોમના એક પારેખ શ્રી. જયકૃષ્ણના ીકી પુત્રી ગોદાવરી સાથે થયું હતું, એ બહેન પણ નાન-

પણુથી શિવપૂજન કરનાર અને સાગ સસ્મારવાળા હતા બને જણ નાની ઉમરથી એકબીજાને ખૂબ ચાહતા ચદુલાલનો બોલ પ્રભુનો બોલ છે, એમ ગણીને ગોદાવરીબ્હેન વર્ત્યા છે એ બહુ ભણેલા નથી છતા કાગળ વાચી શકે છે ભાગ્યે જ એકબીજા સાથે તેઓ તકરારમા ઊતર્યા હશે.

કાલેજના અભ્યાસમા ચદુભાઇ બી એ સુધી પહોચ્યા હતા બી એ ના અભ્યાસ વખતે માદગી આવવાથી પાસ થઈ શક્યા નહિ તેમને નોકરીની જરૂર પડી ત્યારે મુબાઇમા સર વસનજી ત્રિમ્મજીના આસિ૰ પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીની જગા મળી શેઠ સાહેબ તેમની નોકરી અને તેમના વર્તનથી ખુશ થયા અને તેમના છોકરા હવા ફેર કરવા ગયા હતા ત્યા ચદુભાઇને મોકલ્યા

ચ ભાઇને ગાયત્રીનુ રટણ બહુ હતુ વ્યવહારમા મળી આવેલી સગવડોથી ગાયત્રીની ઉપર તેમની આસ્થા બહુ વધી ગઈ હતી તે ઉપરાત શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહ સના બોધવચનની તેમના મન ઉપર ઊડી છાપ પડી હતી

મુબાઇમા સર વસનજીને ત્યા ચદુભાઇને પડિત શ્રી લાલનજીના સત્સગનો સારો લાભ મળેલો પડિતજી આધ્યાત્મિક જીવન ગાળે છે અને ગુજરાતમા ને અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ છે આજે ૮૮ વર્ષની ઉમ્મરે પણ તેઓ પોતાને યુવાન માને છે અને એ માન્યતાની અસર તેમના શરીર ઉપર એવી દૃઢ થઈ છે કે આજે પણ તેમનુ શરીર ને વાણી જુવાન જેવા જણાય છે તેઓશ્રી કહે છે કે, બીજા માણસો મરવાની ઉતાવળ કરે છે, મારે ઉતાવળ નથી, મે તો મરવાનુ માડી વાળ્યુ છે વળી કહે છે કે બીજા માણસો મોહથી ડરે છે હુ તો મોહને કહુ છુ કે તમે ભલે આવો તમે આવશો એટલે હુ તમારા હાથમા આત્મા આપીશ જેથી આત્મા ઉપર ખૂબ મોહ થાય એટલે મોહને કામ મળે અને તે આપણને નડે નહિ મુબાઇના સહવાસ દરમ્યાન પડિતજીને લાગ્યુ હતુ કે ચદુભાઈ એ

તેમની જાતના પ્રાણી છે તેઓ બન્ને ત્યારથી ૧૯૧૧ મા ક્રાસમા મળ્યા, જે વેળા તેમણે સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકો ચદુભાઈને વાચવા આપ્યા ચદુભાઈ તે વાચતા ધરાતા નહિ લડનમા પડિતજીએ એક વાર ચદુભાઈને વિનોદમા પૂછ્યુ, "ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય તો માગવુ શુ?" ચદુભાઈ કહે, "એ જ કે, 'તારુ જે છે તે જ મને આપ'"

ઈ સ ૧૯૧૨ મા ચદુભાઈ હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા તે પછી તેમને એક જ લગની લાગી કે, "હુ જીવનનો ફાયદો ઉઠાવવા આવ્યો છુ, અને તે જેટલો જલદી ઉઠાવાય તેટલુ સારુ" એટલે તે જ વર્ષમા તેમણે ગો વસનજીની નોકરી છોડી, પણ ૧૯૧૩ સુધી તેમને ત્યા જાવ આવ કરતા ૧૯૧૩ મા મેડની સાથે ઉતાકામડ ગયા ત્યારે તેમની અવસ્થા અદમ્યાનેથી પાગલ જેવી થતા મારી મધ્યરાત્રે જગલમા નીકળી જાય, બરાબર ઊંઘે નહિ આ બધી બાબત પડિત લાલન જાણી ગયા એટલે તેમણે ચદુભાઈ પાસે વચન લઈ લીધુ કે, જ્યા સુધી તેમના મા અને સ્ત્રી હયાત છે ત્યા સુધી સસાર છોડી સાધુ ન થવુ બીજી માગણી એ કરી કે, ભગવા પહેરવા નહિ, ભગવા પહેર્યે મુક્તિ નથી ચદુભાઈ વચનથી બધાયા પડિત જીએ કહ્યુ કે, "મારાથી જેટલુ આપી શકાય તેટલુ મે તને આપ્યુ છે હવે તને એક સત બતાવુ છુ, ત્યા જા, અને તે જે રસ્તો બતાવે તે રસ્તે ચાલ્યો જા, અને ત્યા પણ ન ફાવે તો આપણે બે સાથે કાઇક કરીશુ"

પડિત લાલનજી જેવા વાનપ્રસ્થ સાધુ આ જમાનામા ક્યાથી [illegible] તેઓ ભક્ત છે, યોગી છે જ્ઞાની છે, છતા કર્મ કરવામા પણ [illegible] છે પોતે જૈન છતા ઉદારમતવાદી છે તેમણે ચદુભાઈને મેઘપુરના મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજી મહારાજની ઓળખાણ આપી ત્યા મોકલ્યા

* મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીના સક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ માટે આ પુસ્તકને છેડે પૂરવણી જુઓ

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીને ચંદુભાઈ મળ્યા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણજન્મા ષ્ટમી હતી અને એ જ એમની જન્મતિથિ હતી ચંદુભાઈએ મહાત્માશ્રીને કહ્યું કે, 'મારે સ્ત્રી પુત્ર, ધન કે સગાસંબંધી કોઈ તરફનું દુઃખ નથી સાધારણ ભક્તિ, ધ્યાન, યોગ, વગેરે મારી શક્તિ અનુસાર કર્યાં છે, મને શાંતિ અમુક કાળ સુધી રહે છે, પણ પાછું ચાળીઆરૂ (મન) ખસી જાય છે ! પોતે છુ (પરબ્રહ્મ) એની મને શંકા નથી, છતાં શાંતિ પૂરતા પ્રમાણમાં નથી એ એકમાત્ર મોટું દુઃખ છે" દેવીદાનજીએ ચંદુભાઈને પોતાની સાથે થોડા દિવસ રહેવા કહ્યું અને તેઓ રહ્યા એમને પહેલો ઉપદેશ એ કર્યો કે, "નથી કોઈ ગુરુ, નથી કોઈ શિષ્ય, તું પોતે ગુરુ છે, મન તારો શિષ્ય છે, તારો નિશ્ચય શું છે?' ચંદુભાઈએ કહ્યું કે, 'પોતે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકાર સચ્ચિદાનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણ રહિત છું ' ત્યારે એમણે કહ્યું, "પોતાની આંખ મીંચી પોતાની જાતને એવું પૂછવું કે, 'હું છું નહિ? છું તો કેવો?' અને તે પછી આપણો નિશ્ચય નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, સચ્ચિદાનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણરહિત વગેરે હૃદયપૂર્વક દૃઢ કરવો, એ રીતે એક વખત શુદ્ધ જ્ઞાનસમાધિ થઈ આની રીતે વીશ પચીશ વખત કરતાં રહેવું એટલે શાંતિ આવી જાય. થોડા દિવસ સાથે રાખી મહાત્માશ્રીએ ભજી કામળીવાળા બાબાનો "અનુભવ પ્રકાશ વંચાવ્યો અને પછી કહ્યું, "તારી મા વગેરે તને યાદ કરે છે, માટે હવે જા તારે બીજા કોઈની પાસે જવાની જરૂર નથી, અને અહીં પણ આવવાની જરૂર નથી. આનાથી વિશેષ જ્ઞાન નથી જ્ઞાન અને અનુભવની વાત પૂછનારો મને તું એકલો મળ્યો છે બાકી તો અહીં (બધા) શિષ્ય થવા આવે છે (કોઈને) કરવું કાંઈ નથી, રિદ્ધિ-સિદ્ધિ જોઈએ છે, પૈસા જોઈએ છે, બૈરી જોઈએ છે, દવા શીખવી છે, એવા મતલબથી બધા આવે છે

૧૯૧૩ થી ૧૯૨૦ સુધી ચંદુભાઈ મહાત્માશ્રી પાસે ગયા

નહિ, પરંતુ તે પછી તો દર વરસે કે એકાદ વરસને આંતરે તેમણે નિયમસર જવા માંડ્યું, તેમનાં ધર્મપત્ની શ્રી ગોદાવરી બહેન પણ તેમની સાથે જતાં. શ્રી ગોદાવરી બહેને અધ્યાત્મમાર્ગમાં સારી પ્રગતિ કરી અને પોતાનુ શ્રેય કરી લીધું છે. તેમણે છોકરાં, વૈભવ કે પૈસાની લાલસા રાખી નથી અને બધા વિષયો ઉપર સારો સંયમ મેળવ્યો છે. એમના જેવી સ્ત્રીઓ સંસારમાં ઘણી ઓછી હશે. પતિના કોઈપણ કાર્યમાં એમણે વિઘ્ન નાખ્યું નથી. પોતાને અમુક ઘરેણુ કે લૂગડું જોઈએ છે એવુ પણ કહ્યું નથી.

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીની કૃપાથી ચંદુભાઈ પોતાને જોઇતી શાંતિ મેળવી શક્યા. દેવીદાનજી પાસે તેઓ વખતોવખત જઈ આવેલા અને ત્રણેક વેળા લાગટ ત્રણ ચાર માસ રહેલા. તે વખતના તેમના પરિચયથી ચંદુભાઈ જ એમની ગાદીને લાયક છે એવી મહાત્માજીને ખાતરી થઈ, તેથી ભવિષ્યમાં ચંદુભાઈ એ ગાદી સંભાળે એવી તેમણે માંગણી કરી, પરંતુ ચંદુભાઈએ ત્યાં રહેવા ને ગાદી સંભાળવા વિનયપૂર્વક ના પાડી અને એવો જવાબ વાળ્યો કે, "આપની અખંડ સેવામાં રહેનાર બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી એ પદ માટે શ્રેષ્ઠ છે." આ ગાદી સારૂ દેવીદાનજીએ ચંદુભાઈને પસંદ કર્યા એ તેમની યોગ્યતા, તેમણે મેળવેલુ ઊંચુ પદ અને તેઓ પર પૂર્ણ કૃપા સૂચવે છે. દેવીદાનજી મહારાજ ચંદુભાઈની સન્મુખ અને તેમની પાછળ, અરે પોતાના મરણના બે દિવસ અગાઉ પણ બોલેલા કે, "મારૂં જ્ઞાન તો એક ગુજરાતી જ પચાવી શક્યો છે. એવો બીજો મેં જોયો નથી." ચંદુભાઈએ ગાદી સ્વીકારવાની કેમ ના પાડી એ બાબતમાં તેમને ખરૂં કારણ પૂછ્યુ ત્યારે તેમણે દેવીદાનજી મહારાજને કહેલું કે "મહાત્માજી! ઉપાધિમાંથી છોડાવ્યો છે તો ફરીથી કેમ તેમા નાખો છો?"

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીની સંવત્સરી તા. ૨૦–૮–૧૯૪૩ ના

દિવસે હતી. તે પ્રસંગે હાજર રહેવા સારૂં ચંદુભાઈ એકલા (ગોદાવરી બ્હેન આ વેળા પ્રારબ્ધવશાત્ ન જઈ શક્યાં) જોધપુર મુકામે તા. ૧૮ ઓગસ્ટે પહોંચ્યા. ત્યાં સાતેક અઠવાડિયાં આનંદમાં ગાળી રાંદેર પાછા ફરતાં રસ્તામાં અમદાવાદ થોડા દિવસ રહેવા માટે તા. ૭–૧૦–૪૩ ના રોજ ઊતર્યા. બીજે જ દિવસે સવારે આશરે નવ વાગે તેમના હૃદયમાં સખત દુઃખાવો શરૂ થયો. અને ડૉક્ટરની હાજરીમાં જોતજોતામાં પ્રાણ છોડ્યા.

મને તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે, કાં તો એમની સાથે હું ફરીથી દોઢ બે માસ રહું, કાં તો એમને સહકુટુંબ દિવાળી પછી મારે ત્યાં મુંબઈ આવવા વિનંતિ કરૂં. મારા મનોરથ મનમાં જ સમાઈ ગયા. 'તૂટ્યો મારો તંબૂરાનો તાર, ભજન અધુરૂં રહ્યું રે!' **गुरु बिन कौन बतावे बाट!** પ્રભુ ઇચ્છા.

* * *

ચંદુભાઈનો રોજનો કાર્યક્રમ જાણવા વાચકને જિજ્ઞાસા થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેઓ સવારે પાંચ વાગે ઊઠતા. જાગતા કે તુરત પોતે "સાક્ષી" છે એવો અનુભવ કરી પથારીમાંથી ઊઠી પોતાનો નિત્યક્રમ શરૂ કરતા. કેટલીકવાર વહેલા જાગી પથારીમાં "સાક્ષી"નો અનુભવ લેતા. આનંદમાં વધુ વખત પથારીમાં પડી રહેતા. ઊઠ્યા પછી નિત્યકર્મ એટલે શૌચ, દાતણ, સ્નાન વગેરે આટોપ્યા પછી પત્રોના જવાબ આપવાના હોય તો આપતા. સમાધાન અર્થે જે કોઈ મળવા આવતા તેમને તેમની શંકાનુ સમાધાન કરી આપતા. વળી ઔષધ લેવા આવે તેમને મફત ઔષધ આપતા. કેટલાક જણ વ્યાવહારિક કોયડા ઊકેલાવવા આવતા તેમને તે પણ યથાશક્તિ ઊકેલી આપી સાચો માર્ગ બતાવતા, અને જ્યારે નવરા પડે, ત્યારે "હું કોણ"નું સતત ચિંતન કરતા.

બપોરે કેટલાક જિજ્ઞાસુઓ આવે તો તેમની સાથે સ્વામી રામતીર્થ, અનુભવપ્રકાશ, યોગવાસિષ્ઠ વગેરે વાંચતા.

સાંજે ૭ વાગે બહાર એકથી દોઢ માઇલ ફરવા જતા. ત્યાંથી આવ્યા બાદ વાળુ કરવાનું હોય તો તે કરીને રાતના નવ વાગે પ્રાર્થના કરતા. પ્રાર્થનામાં ગીતાના બીજા અધ્યાયમાં "સ્થિતપ્રજ્ઞ"નાં લક્ષણો આપ્યાં છે તે બોલતા. ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદ્ બોલતા, અને શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનાં સ્તોત્રો બોલતા. આ પ્રાર્થનામાં કેટલાક નિયમિત સામેલ થતા. પ્રાર્થના પૂરી થાય તે પછી કેટલીકવાર ઉપર કહેલાં પુસ્તકોમાંથી કોઈ કોઈ જિજ્ઞાસુ સાથે પોણો કલાક–કલાક વાચન થતું.

રાત્રે અગિયાર વાગે સૂઈ જતા.

* *

નાનપણથી જ ચંદુભાઈ ચુસ્ત સ્વદેશી હતા, અને જ્યારે મહાત્મા ગાંધીજીએ દેશનું દારિદ્રય ફિટાડવા દેશોદ્ધાર સારૂ રેંટિયો ને ખાદી પ્રજા સમક્ષ ધર્યાં ત્યારે તેમણે રેંટિયો કાંતવો શરૂ કર્યો અને સંપૂર્ણ ખાદીભક્ત બન્યા. મહાત્માજી સારૂ તેમને અપૂર્વ માન હતું એ તેમણે જુદી જુદી વ્યક્તિઓને લખેલા પત્રો ઉપરથી (આ પુસ્તકમાં) જોઈ શકાશે. દાંડીકૂચ વખતે ડૉ. સુમન્તભાઈ બ. મહેતાની સૂચનાથી ગાંધીજીએ ચંદુભાઈને ત્યાં એક દિવસ મુકામ કરેલો– ગાંધીજીને તે વખતમાં ઊતારો આપવો એ સરકારની કડક આંખ ખેંચવા સમાન હતું, પરંતુ ચંદુભાઈ ડર્યા ન હતા, અને ગાંધીજી સારૂં જોઈતી સઘળી જરૂરી બંદોબસ્ત પોતાના મકાનમાં કરી આપ્યો હતો.

એ પ્રસંગની વાત નીકળતાં તેઓ મને કહે કે, "ખરેખરૂં અપરિગ્રહવ્રત તો ગાંધીજી પાસેથી હું શીખ્યો. 'પોતાના શરીરને ટકાવવા સારૂ જરૂરપૂરતો જ ખોરાક લેવો જોઈએ, અને એક

અળિયો પણ વધુ લેવાય તો અપરિગ્રહનત તૂટે ' આવી આકરી વ્યાખ્યા તેઓએ બનાવી છે અને હમેશા આચરણમા મૂક્તા આવ્યા છે "

બીજા એક પ્રસગે કહે કે, "ગાધીજી મારા ગુરુ થવાને લાયક છે પણ મારામા તેમના શિષ્ય થવાની લાયકાત નથી તેઓ એમના મોગ છે કે એમના જેટનુ નર્યું સત્ય અને અહિસા કોઈ બોની કે દાખવી શક્યા નથી અત્યાર સુધી મનાતુ કે, જેમા ખરાબ હેતુ ન હોય એવુ અસત્ય (દા ત વિનોદમા બોલાતુ અસત્ય) બોલ્યેથી કે વર્તવાથી કઈ બધન થતુ નથી—ખરાબ હેતુ જ બધનકર્તા છે પરતુ ગાધીજી વિનોદમાયે અસત્ય ન બોલવુ એમ કહે છે એમનુ જીવન જોઈને ઘણી વાતો મારા જીવનમા ઊતારવી મને સહેલી થઈ ગઈ છે '

વળી કહે કે, "ગાધીજી એક ખરા ગૃહસ્થ સન્યાસી—મહાભારતમા વર્ણવ્યા છે તેવા છે અતિથિ ભૂખ્યા ન રહે તેથી હોનો હોવી, અને બે બચ્ચા સૌ અગ્નિમા કૂદી પડે છે એ જાતનુ તેમનુ આત્મસમર્પણ પોતે પત્ની, પુત્રો સૌનુ બલિદાન—કોના સારૂ?"

*   *   *

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।
तेपा नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम ॥

જેઓ અનન્ય (ભક્તિ) ભાવથી મારૂ ચિંતન કરી મારી ઉપાસના કરે છે તેવા નિત્ય યોગયુક્ત (રહેનાર) મનુષ્યોના યોગક્ષેમનો બોજો હુ વહુ છુ (તેમનુ યોગક્ષેમ હુ ચલાવુ છુ) ગીતા અ ૯ શ્લો ૨૨

લડનમા એક વખત ચદુભાઈના નાનાભાઈ શ્રી અમૃતલાલે ચદુભાઈને પૂછ્યુ હતુ કે, "મોટાભાઈ! આમ તમને ઉદાસીનતા કેમ આવી જાય છે?" ચદુભાઈએ કહ્યુ કે, મને પ્રભુ તરફ જવાની

વળી મારી જે, આપણા આખા કુટુંબનું પોષણ વ્યાજમાંથી પૂરું થાય એટલી મિલકત નથી, અને હું છું ત્યાં સુધી મારે કુટુંબનો ભાર વહન કરવો જોઈએ જો કામ કરવા જાઉં તો પ્રભુ તરફ જવાના માર્ગમાં અંતરાય આવ્યા કરશે, એટલે બરાબર રસ્તો મળતો નથી " અમૃતભાઈએ કહ્યું કે, "હું હવે લાયક ઉમ્મરનો છું અને કુટુંબનો બોજો મારે માથે લેવા તૈયાર છું તમારે જે કરવું હોય તે કરો કુટુંબ સંબંધી જરા પણ ચિન્તા કરશો નહિ '

જેને ભગવાન માટે તાલાવેલી લાગે છે તેના યોગક્ષેમ માટે ભગવાન સગવડ કરી આપે છે ચંદુભાઈના સંસારવ્યવહારનો બોજો મોટા ભાગે અમૃતભાઈએ અને વખતોવખત ચંદુભાઈના ઇષ્ટમિત્રોએ ઉપાડી લીધો હતો, અને એ રીતે આર્થિક ઉપાધિમાંથી તેમને મુક્ત કર્યા હતા

મારા ટૂંક પરિચયનો આ ટૂંક વૃત્તાંત છે

* *

ગુજરાતી ભાષામાં પત્રોનું સાહિત્ય બહુ ઓછું છે આવા સાહિત્યમાં ચેતનની સ્ફુરતી વાણી સરળ અને સહજ ભાવે નીકળતી અનુભવવામાં આવે છે, અને તેથી સાધકોને ઘણો ઉત્સાહ મળી રહે છે જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈના આ ગ્રંથના વાચનારાનો ઉત્સાહ પ્રભુ વધારી આપે એવી નમ્ર પ્રાર્થના સાથે મારી આ સ્મરણાંજલિ સમાપ્ત કરું છું

એક મુખ્ય બાબત બાબત લખવી રહી જાય છે અને તે સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માની તેમનું ઋણ સ્વીકારવાની આ પ્રકાશનનો આરંભ કર્યો ત્યારથી તે ઠેઠ સુધી એમણે જાતજાતની સૂચના કરી મારી મુશ્કેલીઓ કમી કરી મારું કામ સરળ કરી આપ્યું છે વળી મારી વિનતિનો તુરત સ્વીકાર કરીને આ પુસ્તકનો વિદ્વત્તાભર્યો ઉપોદ્ઘાત લખી આપ્યો છે એમના

અનેક વ્યવસાય દરમ્યાન–લખી આપ્યો છે. એમનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. એમને મેં ઘણો પરિશ્રમ આપ્યો છે તેનો યત્‌કિંચિત્ બદલો પણ હું ક્યારે વાળી શકીશ?

આ ગ્રંથમાં છપાયલા કેટલાક પત્રો તથા કેટલીક અગત્યની વિગત મેળવી આપવાની ભાઈશ્રી નારૂશંકર મ. ભટ્ટ અને અ. સૌ. પ્રેમીબહેન બૂ. શાહે મને જે સહાય આપી છે તે બદલ તેમનો પણ આભાર માની લઉં છું.

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિના પ્રાણસમા પણ એક મૂંગા સેવક ભાઈશ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ઠાકોરના શ્રી ચંદુભાઈ તરફના આદરણીય ભક્તિભાવે આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં મને વખતોવખત ઉત્સાહ અને ચેતન આપ્યાં છે, અને તેમના મારા તરફના પ્રેમે જ આ ગ્રંથ મારા હાથે બહાર પડ્યો છે.

કુસુમકુંજ,
નવમો રસ્તો, ખાર
ઋષિપ ગ્રમી
તા૦ ૨૩–૮–૪૪

ચૈકુંઠલાલ શ્રી ઠાકોર

ઉપોદ્ઘાત

આ પુસ્તકમાં જેમનો ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે તે શ્રીમાન્ ચદુભાઈ વાનપ્રસ્થ દશામાં રહેતા એક સાધુપુરુષ હતા. વાનપ્રસ્થ દશામાં પાળવાના મુખ્ય સાધન–બ્રહ્મચર્ય, તપ, સત્સગ, અને (સંસારી વાતો અને સંસારી સુખ ભૂલવા જેટલો) વૈરાગ્ય વગેરે છે. એવા નિયમ પાળતાં ભાવસંશુદ્ધિ બહુ સારી થાય છે. ભાવસંશુદ્ધિ એટલે **व्यवहारकालेऽपि मायाराहित्यम्**—વ્યવહારકાળે પણ માયારહિતપણું. એવા ભાવને ગીતામાં માનસ તપ કહેલ છે, એવું તપ શ્રીમાન્ ચદુભાઈના જીવનમાં તરી આવે છે. તે ઉપરાંત આત્મસાક્ષાત્કાર માટે તેમની તીવ્ર જિજ્ઞાસા, તે પ્રમાણે અનુભવ લેવાની ઉત્કંઠા, શંકા વગર ગુરુના વચનમાં શ્રદ્ધા, આપણને તન, મન, ધન વગેરે જે ભગવાને આપેલાં છે તે જગતની સેવા માટે છે એવી ભાવના, નવરો ફુરસદનો વખત આત્મા માટે રાખી પોતાનું ખરું સ્વરૂપ ઓળખી તેની મસ્તીનો આનંદ લેવામાં ગાળવો, એ તેમના જીવનના કેટલાક ઉપયોગી સૂત્રો હતા. જે વસ્તુ પોતાને સારી લાગી તેની પાછળ મંડ્યા રહેવાથી તેમાં નિપુણતા આવી જાય છે તેનું ચદુભાઈએ પ્રયોગ કરીને જણાવેલ છે. એક પત્રમાં તે લખે છે કે, જેમ જેમ આત્મામાં ઊંડા ઊતરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આત્માનો રસ વધતો જાય છે, તેથી જ્યાંસુધી જીવન છે ત્યાંસુધી એ પ્રયોગનો જ્ઞાનયોગ ચાલુ રાખવાનો જ છે.

આવા વાનપ્રસ્થી કોઈવાર સન્યાસી થતા પણ જોવા જાય છે.

વર્તમાન કાળમા તેના નમુના જાણવા હોય તો શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, શ્રી અરવિંદ, મહાત્મા ગાંધીજી, વિદેહમુક્ત લલ્લુભાઈ, શ્રીમદ રાજચંદ્ર વગેરે નજરે આવે છે. કેટલાક સંન્યાસીઓને એવા વાનપ્રસ્થ સાધુઓના શિષ્ય થવાની ઇચ્છા થઈ છે.

ચદુભાઈ પોતે કેટલીક રીતે સમાધિ કરી શકતા અને બીજાને કરાવી શકતા *એક યતિ અમને પેટલાદમાં મહાત્મા–આશ્રમમાં મળ્યા હતા તેકહેતા હતા કે, "હું ચદુભાઈ પાસે સમાધિનો વિષયશીખવા માટે જાઉં છુ. પહેલા તે તેમના પત્નીને સમાધિ કરાવે છે અને પછી તે કેવી રીતે કરી તે મને સમજાવે છે."

આ બાબત તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુઓ માટે બહુ ઉપયોગી છે. ધ્યાન કેમ કરવુ એ બાબત બહુ સ્પષ્ટતાથી કેટલાક સાધુઓ અને ગુરુઓ બરાબર સમજાવી શકતા નથી, અથવા સમજાવી શકે છે તો પણ જિજ્ઞાસુઓ ધ્યાનમા થતા અનુભવ બરાબર સમજી શકતા નથી; તેથી તે માટે જેટલી હકીકત મળી શકી તેટલી મેળવેલ છે, અને તે ઉપરાંત અમારો અનુભવ પણ સાથે મેળવી આ બાબત બને તેટલી અહીં સ્પષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

પ્રયોગ–૧

સમાધિ માટે કે આત્મજ્ઞાન માટે તે સમજાવનાર ઉપર શ્રદ્ધા મુખ્ય કામ કરે છે એક દિવસ ચદુભાઈના ધર્મપત્નીએ ચદુભાઈને કહ્યું, કે "તમે ઘણાને સમાધિ કરાવો. છો, તો મને કરાવો ને!" ચદુભાઈએ કહ્યુ, "સમાધિમા કશુ જ નથી. એકપ્રકારની ઊંઘ જ છે. એટલી વાત ખરી કે, આ ઊંઘથી આળસ નથી લાગતુ થોડી મિનિટમાં ખૂબ આરામ મળી જાય છે અને ઉત્સાહ, આનદ અને તાજગી મળે છે. પણ આ પણ થોડાં જ વર્ષો ચાલે છે. વળી ઉત્સાહ મદ થાય

*સ્વામી શ્રી. યોગાનદજી.

ત્યારે તેને જાગૃત કરવા નવી રીતની શોધ કરવી પડે છે. એટલે સમાધિ પણ આવે ને જાય એવી છે, એ પણ જગતની વસ્તુ છે. આત્મા તો સમાધિ અસમાધિ બને સ્થિતિથી પર છે માટે સમાધિનો પણ મોહ ન રાખો. ઉત્સાહ, આનંદ, તાજગી વગેરે અંતઃકરણની અવસ્થા છે. એ આવે ને જાય છે. અમુક હદ સુધી રહે છે. પછી શરીરના ધર્મો અસર કર્યા સિવાય રહેતા નથી." આટલું કહેવા છતાં સમાધિનું આકર્ષણ એટલું જબરું હતું કે તેમનાં ધર્મપત્નીએ પોતાને સમાધિ કરાવવાનો આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો હતો. ચંદુભાઈએ એક શરતે એમને સમાધિમાં બેસાડ્યાં કે પોતે એકલાં હોય ત્યારે સમાધિ ન કરવી. કારણ કે તેમની સમાધિ વિચારોને બંધ કરીને કરવાની સમાધિ હતી; પ્રાણાયામથી નાડીઓને શુદ્ધ કરીને કરવાની સમાધિ ન હતી; કોઈના સાથ વિના એ કદાચ મગજ ઉપર ખોટી અસર કરી બેસે.

શ્રી ચંદુભાઈએ તેમને બેસાડ્યાં અને કહ્યું, "તમારી ઉપર નીચે સર્વત્ર સર્વરૂપે એક જ તત્ત્વ વિરમી રહ્યું છે. તમે પણ તેમાં જ બેઠાં છો એવી ભાવના કરો. આંખ બંધ કરો" આવી ભાવનાની સાથે ધીમે ધીમે ૐ ૐ નું ગાન-ગણગણાટ થવા દીધું. જેમ જેમ એકાગ્રતા વધતી ગઈ તેમ તેમ ગાન ધીમું પડતું ગયું. કાનમાં આંગળીઓ નખાવી, એટલે એક જાતનો મહાન અવાજ સંભળાવા લાગ્યો; જાણે મોટા ધોધ પડતો ન હોય. આ વખતે પણ સ્વરૂપનું ચિંતન ચાલતું હતું. એ પછી તરત એક પ્રકાશ દેખાયો. પ્રકાશ ખૂબ તેજસ્વી હતો. સૂર્ય જેવો નહિ પણ એથીય વિશેષ, એક ઠેકાણે કેન્દ્રિત થયેલો નહિ પણ સર્વત્ર ફેલાયલો. એ પ્રકાશનું દર્શન થતાં જ મન જે શુભ ભાવનામાં હતું તે પણ શુભ ભાવના કરતું એટલે ૐ નું ભાવપૂર્વક ગાન કરતું કે સ્વરૂપચિંતન કરતું હતું તે બંધ થઈ ગયું અને દેહભાન તદ્દન જતું રહ્યું. આંખો બંધ હતી. હવે કાનમાં આંગળીઓ પણ ન હતી. શરીર જાણે નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયું. શ્વાસ ચાલતો બંધ થઈ ગયો, નાડી

પણ ચાલી ગઈ આ સ્થિતિમા અડધોએક કલાક રહ્યા પછી શ્રી ચંદુભાઈએ બન્ને કાન ઉપર અંગૂઠા દબાવી આગળીથી આંખો જરા ભાર દઈને ઘસી એટલે થોડી મિનિટે ભાન આવ્યુ પછી તો એવી ટેવ પડી ગઈ કે બેસતાની સાથે જ બધી ક્રિયાઓ આપોઆપ સ્થિર થવા માંડે અને મન શાંત થઈ જાય. આજે પણ સમાધિ થઈ શકે છે પણ જરા વિલંબ લાગે છે વળી ઊતારનાર કોઈ નહિ અને કદાચ વધારે સમય થાય તો સૌને ગભરાટ થાય એટલે આજે નથી કરતા ચંદુભાઈ તેમને કહેતા કે એથી ગભરાવાની જરૂર નથી કલાક પછી એની મેળે ઊતરી જાય છે તેમના ધર્મપત્નીને સમાધિમા એટલો આનંદ આવતો અને એટલો ઉત્સાહ લાગતો કે તે વારંવાર બેસવાની ઇચ્છા કરતા હતા ચંદુભાઈ તેમને અટકાવતા હતા ચંદુભાઈની એક દૃષ્ટિ હતી સમાધિ કરીએ તેટલો વખત મન શાંત રહે પણ પછી શું? વળી સમાધિ કરનારમા ઊંડે ઊંડે અહંભાવ આવી જાય છે એને થાય છે કે હું કોઈ મોટો માણસ છુ આ અહંકાર માણસને પાડે છે એના કરતા વિચાર કર્યા કરવો એ સારૂં મનને સમજાવ્યા કરવુ અને ન સમજે ત્યા મનથી પર થઈ જવુ આમ કરતા રહેવાથી ધીરે ધીરે સમાધિ કરતા પણ શ્રેષ્ઠ સમાધિ–જાગ્રતસમાધિ–અનુભવાશે. સમાધિ કરૂં તો જ હું છુ? સમાધિ ન કરૂં તો નથી? તો પછી પરમાત્મા સર્વત્ર સર્વરૂપે કહેવાય શી રીતે? વગેરે સમજાવીને સૌની સમાધિની ઇચ્છા તોડી નાખતા નિર્વિકલ્પ એમઅનામા ઉતરતું સાચુ સ્વરૂપ કેટલેક અંશે સમજાય, પણ જગતનુ અને પરમાત્માનુ સાચુ સ્વરૂપ સમજાતુ નથી

જાગ્રતસમાધિ જ્ઞાનમાર્ગમાં મહત્ત્વની ગણાય છે જ્ઞાની પુરુષ જાગ્રત–અવસ્થામાં બધે બ્રહ્મદર્શન કરી શકે છે એવા દર્શનની સાથે જીવ બ્રહ્મને વ્યાપક થવા માંડે છે, તેનામાં નિજાનંદ આવે છે, અને પોતાને જન્મ કે મરણ નથી એવા અનુભવ થવા લાગે છે, એટલું જ નહિ પણ બધે અદ્વૈતદર્શન થતુ હોવાથી તેને [illegible]

કોઈનાં જન્મ કે મરણ થતા નથી, સામાન્ય જગત એ માત્ર સ્વપ્ન જેવું કલ્પિત લાગે છે અને જગતનું સાચુ સ્વરૂપ કે જે બ્રહ્મ છે તેની સાથે એકતા થાય છે. જો બ્રહ્મજ્ઞાનથી આવડુ મોટુ જગત બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે તો આવડો નાનો જીવ બ્રહ્મજ્ઞાનથી બ્રહ્મરૂપ કેમ ન થાય? તેટલા માટે જ મહાત્મા પુરુષો કહે છે કે–

ઉત્તમા સહજાવસ્થા મધ્યમા ધ્યાનધારણા,
કનિષ્ઠા પ્રતિમાપૂજા તીર્થયાત્રાધમાધમા

પ્રયોગ–૨

સને ૧૯૨૧–૨૨ મા એક બહેન સરકારી શાળામાથી રાજીનામુ આપીને રાષ્ટ્રિય કન્યાશાળામા જોડાયા હતા મુખ્ય અધ્યાપિકા તરીકે એ શાળામા તે કામ કરતા રાષ્ટ્રિય શાળામા કામ કરતા તેમને મૂઝવણો થતી સરકારી શાળા છોડી રાષ્ટ્રિય શાળામા જોડાયા પછી તેનો તે જ અભ્યાસક્રમ રાખી કામ કર્યા કરવાથી રાષ્ટ્રિય શાળાનો અર્થ શો? સરકારી શાળામા ન ગાવ કહી, બે પાચ રાષ્ટ્રિય ગીતો ગવડાવવાથી રાષ્ટ્રિય શિક્ષણ નથી બની જતુ આ વાતની મૂઝવણ તેમણે ચદુભાઈને કરી તેમણે નક્કી કર્યું કે શિક્ષણમા આધ્યાત્મિકતા લાવવી જોઈએ તેમણે મે પ્રયોગ કર્યો એક બાલાઓ પાસે દર-રોજના વર્તનની નોધપોથી રખાવતી બીજો પ્રયોગ સમાધિનો હતો બાળાઓને પ્રથમ શાત બેસાડી દેવામા આવતી હતી પછીથી જેને જે ફાવે તે શબ્દ લઈને રટણ કરે ભાઈ ૐ, ભાઈ રામ, ભાઈ (જૈનની બાળાઓ) અરિહતાણમ, અને પછી તે શિક્ષિકા જ્યારે 'શાતિ' બોલે ત્યારે બધી બાળાઓ આખ ખોલે.

પહેલે દિવસે આ પ્રયોગ વખતે બધી જ બાળાઓએ ધ્યાન ધર્યું થોડીવાર પછી તે શિક્ષિકાએ 'શાતિ કહી તો લગભગ બધાએ

* અ. સૌ પ્રેમીબહેન ભૂ શાહ.

આંખ ઉઘાડી, પણ એક બાળા શાંત આંખ મીંચીને બેસી રહી. શિક્ષિકાએ તેને ઉઠાડવા પ્રયત્ન કર્યો, બોલાવી, પણ ન જ જાગી. શિક્ષિકા ગભરાઈ, ચંદુભાઈને બોલાવ્યા. તે આવ્યા. બાળાના કાનમાં મોટેથી ૐ ૐ કર્યું. આંખ મસળી ફરીથી ૐ ૐ કર્યું. થોડી જ વારમાં બાળા જાગી. તે શિક્ષિકાને સમાધિ ઉતારવાની ચાવી આવડી ગઈ. પછી તો તે, બાળાઓ સાથે કેટલીયે વાર ધ્યાન કરતા. આ બાળાને તો તરત જ સમાધિ થઈ જતી. આ બાળા આજે હયાત છે.

પ્રયોગ-૩

નીચે પ્રમાણે સમાધિની એક રીત ચંદુભાઈએ એક× યતિને બતાવી હતી:–આંખ બંધ કરી કોઈ પણ જળાશય આપણે જોયેલું હોય તે પોતાની સામે ખડું કરો, અને તે જળાશયની પાસે પોતાના શરીરને ઊભેલું જુઓ. પછી આપણા શરીરને જળાશયના ઊંડા પાણીમાં ડુબાડી દો. ત્યાર બાદ એ મુડદાને જળાશયના કિનારા પર લાવી મૂકો અને પોતાનાં સગાંસંબંધી, મિત્ર, શત્રુ વગેરેને એ મુડદા પાસે બેસાડો અને કહો કે, આ તમારા સગા, મિત્ર, શત્રુ પડ્યા છે, તેને તમારે કરવું હોય તે કરો. એ સગાંસંબંધી વગેરે એકબીજાના સામું જોઈ રહ્યાં છે, પણ કોઈને તે મુડદા ઉપર કાંઈ મમતા અગર બીજું કાંઈ થતું નથી. એવી રીતે તમો તમારા સગાંસંબંધી-મિત્ર-શત્રુ વગેરેને પણ એ જળાશયના ઊંડા પાણીમાં ડુબાડી એ બધાંના શબોને કિનારા પર લાવી મૂકો, અને કહો કે, આ તારાં બધાં સગાંસંબંધી પડ્યાં છે તેમાંથી કોઈને માટે તને કાંઈ થાય છે કે ! અનુભવે સમજાશે કે કાંઈ લાગતું નથી. પછી એક મોટી ચિતા સળગાવી, પહેલાં પોતાના શબને તેમાં નાખી ને પછી સગાંસંબંધીઓના શબને પણ હોમી દો. તે બધાંને જે ચેતનના પ્રકાશથી તમે જોઈ રહ્યા છો તે જુઓ–જોનાર [illegible] છે તેનો અનુભવ [illegible] સુધી

× સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી.

ચેતનને માતા, પિતા, સગાં, સંબંધી, રોગ, જન્મ, મરણ, કામ, ક્રોધ, સુખ, દુઃખ, બંધ, મોક્ષ, ભૂખ, તરસ, વગેરે કાંઈ નથી. પછી એ સાક્ષી કેવો એમ જોવા જશો એટલે સાક્ષી–ભાવ પણ લય પામી જશે. એ જ આપણી સ્વરૂપસ્થિતિ છે. એને જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહે છે.

આ દશા ટકે તેટલો વખત ટકવા દેવી. પછી સમાધિમાંથી જાગ્યા પછી એ સ્વરૂપ સર્વત્ર જોવાની ટેવ પાડવી.

ઉપર જણાવેલ ત્રણ પ્રયોગ ઉપરથી સમજી શકાશે કે એકાગ્રતા-વાળી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં સુખ ઘણું મળે છે, કેટલાકને તેજનો અનુભવ પણ થાય છે, પણ તે ટકતી નથી. એટલે કે જ્યારે તે સાધક જાગૃત થાય છે ત્યારે તેને જગતનું ભાન થાય છે. જાગ્રતમાં પણ અભેદભાવ ચાલુ રહે તેને સહજ–અવસ્થા કહે છે. તે પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ જ્ઞાની પુરુષ પાસે લાંબા વખત સુધી સત્સંગ કરી પ્રમાતા, પ્રમાણ અને પ્રમેયનું સ્વરૂપ સમજી લેવું જોઈએ, અને જાગ્રત–દશામાં એ ત્રણનો બાધ કરતાં શીખવું જોઈએ. એટલું આવડે તો અખંડ અદ્વૈતભાવ (એટલે wholeness) જાગ્રત-દશામાં સહજ રહી શકે છે. પૂર્ણતા એ નિત્યતા છે અને નિત્યતા છે તે પૂર્ણતા છે, તેથી જે સમાધિ નિત્ય રહી શકે તે શીખવી જોઈએ. અખંડદશા કોઈ રૂપમાં અથવા વિચારમાં બંધાઈ શકતી નથી. નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં સુખની ખબર પડે છે. વળી એ દશામાં સજાતીય પ્રવાહમાં નિષ્ઠા થાય છે, વિજાતીય પ્રવાહ રહેતો નથી. વ્યાવહારિક સુખ અને સંસારનાં સુખ ભૂલવામાં સગવડ પડે છે અને શંકાઓ દૂર થવા લાગે છે. નિર્વિકલ્પ સમાધિદશામાં જે કાંઈક નવું સુખ મળે છે તે જૂના સુખને ભુલાવી દે છે. તેથી જેઓ અદ્વૈતવ્યાપકતાવાળી (એટલે ચિત્તની વિશાળતાવાળી) અખંડદશા પ્રાપ્ત ન કરી શકે તેમને માટે નિર્વિકલ્પ દશાવાળી (ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ) સમાધિ પણ ઉપયોગી છે; એવા ધ્યાન માટે બીજા કેટલાક પ્રયોગ નીચે આપેલ છે.

પ્રયોગ–૬

દરેક કામ શરૂ કરતા પહેલાં હું કોણ? કામ કરનાર કોણ? કામ કરાવનાર કોણ? એ પ્રશ્નો પોતાને પૂછીને તેના જે જવાબ અંદરથી આવે તે મેળવી કામ શરૂ કરવું. અને કામ પૂરૂં થાય ત્યારે તે કોણે કર્યું? હું શું કરતો હતો? એ પ્રશ્નો પૂછી તેના જે જવાબ અંદરથી મળે તે મેળવી પછી બીજું કામ શરૂ કરવું. એમ કરવાથી ખરૂં ધ્યાન થવા લાગશે અને ખરો આનંદ ઉત્પન્ન થવા લાગશે. અજમાવી જુઓ તો સમજાશે. પ્રોફેસર આઇન્સ્ટાઇનના સાપેક્ષવાદના સિદ્ધાંત પ્રમાણે This will change the system of reference and will produce a new gravitational field.

પ્રયોગ–૭

પોતાનો જમણો હાથ લાંબો કરી તેની પાંચ આંગળી પહોળી કરી તેને પાંચ ઇંદ્રિયો તરીકે માનવી, પછી તેની પાછળ જરા દૂર પોતાના ડાબા હાથની ચાર આંગળી રાખી તેમને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર કલ્પવા. પહેલો હાથ સ્થૂલ શરીર, બીજો સૂક્ષ્મ શરીર, તેનો જોનારો હું તેનાથી જુદો છું એવી દૃષ્ટિ કરીને પછી અંતર્મુખ થઈ જવું. આ પ્રયોગ શરૂ કર્યા પહેલાં પદ્માસન કરીને બેસી જવું. આ દશા ટકવા દેવી. દિવસમાં ચાર પાંચ વખત એ પ્રમાણે કરવું.

પ્રયોગ–૮

મન ડોલવા લાગે એટલે ૐનો જપ શરૂ કરવો, ૐ મારૂં સ્વરૂપ છે એવી ભાવના કરવી. થોડીવારમાં મન શાંત થઈ જશે. ન થાય તો માત્ર દેહ હલાવી ૐનો અજપાજપ કરો. બાકી જે દશા રહે તે ટકવા દો. જ્યાં મનમાં વિચાર આવે તો મનને કહેવું કે, હે મન! જ્યારે તું પ્રભુને અર્પણ થઈ ગયું છે તો પછી પ્રભુ સિવાય બીજા વિચાર તારાથી થાય જ કેમ?

ૐ એ એક જ એવો શબ્દ છે કે જે તમામ શબ્દોના આધાર રૂપ છે તેમા પહેલો અક્ષર જે 'અ' છે તેમા તમામ શબ્દોનુ મૂળ રહેલુ છે એ તમામ શબ્દોની કૂચી જેવા છે એનુ ઉચ્ચારણ કરતી વખતે છભ અને તાળવાના કોઇપણ ભાગને સ્પર્શ કરવો પડતો નથી એ બ્રહ્મની નિર્ગુણ દશા જેવુ છે ત્રીજો અક્ષર 'મ' તે તમામ વ્યજનોનો છેલ્લો અક્ષર છે તેનો ઉચ્ચાર કરતી વખતે બેઉ હોઠ બધ કરવા પડે છે, એટલે દ્વૈત હોય તેને અદ્વૈતમા લાવવુ પડે છે વચલો અક્ષર 'ઉ' તે છભના મૂળથી માડીને મુખમા રહેલા શબ્દજનક યત્નના બીજા છેડા સુધી પ્રસરી જાય છે, તેથી 'ઉ'ના ઉચ્ચારમા બધા જ્ઞાનની સ્થિતિ સમાઇ જાય છે. આ પ્રમાણે ૐ શબ્દદ્વારા બધાની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનો સમાવેશ થઇ જાય છે તેટલા માટે ૐને સ્વાભાવિક ઇશ્વરવાચક શબ્દ માનવામા આવેલ છે

પ્રયોગ-૯

દરેક જન્માએ પાચ તત્ત્વ છ સત્, ચિત્, આનંદ, નામ અને રૂપ છેલ્લા બે માયાના છે, નઈ વખતે દેખાય અને કોઇ વખતે ન દેખાય તેથી અખ્યન્ત છે જે રહેના નથી અને હાલ પણ સૌને સરખા દેખાતા નથી, તેથી મિથ્યા સમજીને તેમને ભૂલવાની ટેવ પાડો તેમને સ્વપ્નની માફક ખોટા માનો સ્વપ્નમાથી જાગીને જેમ સ્વપ્ન ભૂલી જઈએ છીએ તેમ જાગીને જગત્ સ્થિતિ થોડીવાર ભૂલી જાગો સવાર ઊઠીને પદર મિનિટ એવી રીતે સનાર ભૂલવાની ટેવ પાડ-વાથી આત્માનુ અનુસધાન થઈ જશે દિવસે દિવસે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વધારવો વૈરાગ્ય વધારશે તો સ્વપ્નમા પણ જ્યારે કુરસદ મળે ત્યારે આ પ્રયોગ થઈ શકશે પ્રયોગ એ જ યોગ છે યોગ એટલે આત્માનુ અનુસધાન આ પ્રયોગથી સહજાવસ્થા ઉત્પન્ન થશે

પ્રયોગ-૧૦

ચંદુભાઈને આ ઉપોદ્‌ઘાતના લેખકનુ " તું કોણ?"નું પુસ્તક* બહુ ગમતું. તેમાં નવમા પ્રકરણમાં સમાધિનો એક પ્રયોગ (પાનાં ૧૩૩-૧૪૪) સમજાવેલ છે. જેને અનુકૂળ આવે તેમણે આ પ્રયોગ કરવા જેવો છે. આ પ્રયોગ ત્રીજા પ્રયોગ જેવો છે, પણ તેમાં વધારે વિગત આપવામાં આવી છે.

પ્રયોગ-૧૧

સવારે ઊઠતાં પોતાને પૂછવું કે, કોણ ઊઠયું? તમે જોશો કે મન ઊઠયું, પછી શરીર અને ઈંદ્રિયો કામે લાગે છે. હું તો તેમને જોતો હતો. તે વખતે મનને શાંત કરવુ હશે તો થઈ શકશે, કારણ કે હજુ સંસારના વિચાર શરૂ થયા હોતા નથી. એક સારા વિચારથી ઘણા ખોટા વિચાર અટકાવી શકાય છે અને પછી તે એક વિચાર પણ દૂર કરી શકાય છે. મન રોકાયું કે સંસાર મટયો.

પ્રયોગ ૧૨-સર્વાત્મભાવ

આ શરીર અને મનને જાણવાવાળો "હું" દરેક અવસ્થામાં હાજર છું, એ વિચાર કાયમ રાખવો. એજ કર્તવ્ય છે, એ જ મનન છે, એ જ સાક્ષાત્કાર છે. આવા વિચારમાં આનંદ રહે છે અને સંસારની ગંધ માત્ર રહેતી નથી. મનને રોકવા માટે 'હું આત્મા છું' એવો અનુભવ કરતા રહો. કલાકે કલાકે ત્રણ ચાર મિનિટ હું કોણ? નો વિચાર કરી લેવો. એ નવા પ્રકારની સંધ્યા છે. જ્યાં મનના તરંગ ચાલે તો તેમને સમુદ્રનાં મોજાં તરીકે જોવા, પણ એક અખંડ ભાવમાં ખંડ પડવા ન દેવો. મનને સમજાવવું કે પરમાત્મા સિવાય કાંઇ છે નહિ એટલે કાંઈ બન્યું નથી અને બનવાનું નથી. આખા બ્રહ્માંડમાં તે એક જ છે, અથવા (જ્ઞાનદૃષ્ટિએ) હું એક જ

* પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું–સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય. અમદાવાદ તથા મુંબાઈ ૨.

છું, અને તેમ કરતાં દેહભાન આવી જાય તો તે ભૂલીને એમ માનવું કે આત્મા એક જ છે. એ બ્રહ્મજ્ઞાનની સંધ્યા છે. આ પ્રમાણે સહજાવસ્થા ઉત્પન્ન થશે.

ઉપર પ્રમાણે ધ્યાન અને સમાધિના જે અનુભવ આપવામાં આવેલા છે તેનાથી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે, પણ તેનાથી એક પ્રકારનુ એકદેશીપણું કોઇ સાધકમાં આવી જાય છે, એટલે કે, એ સુખના સંસ્કાર પડ્યા પછી ધ્યાન વગર રહી શકાતું નથી. એ સારી દશા છે, પણ એનાથી આગળ વધવું જોઈએ. ધ્યાન છૂટે અને વ્યુત્થાનદશા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જગત દેખાય છે અને જગતના વિચાર આવે છે. કેટલીક વાર મન દ્વૈતની વાતોમાં દોડે છે અને ફરી વિક્ષેપનો અનુભવ થાય છે. તેથી ધ્યાનની સાથે જ્ઞાનની જરૂર છે.

સાધનાની શરૂઆત શ્રદ્ધાથી થાય છે, પણ સાધનાનો અંત જ્ઞાનથી થવો જોઈએ. જ્ઞાન એટલે બધા જીવ અને જગતને બ્રહ્મરૂપે જોવાં. છેલ્લો પ્રયોગ એ પ્રકારનો છે. એક નાનો છોકરો તેના પિતા સાથે મુસાફરી કરતો હોય તો તે મુસાફરીમાં જેટલી વિગત તેનો પિતા સમજતો હોય તેટલી વિગત તે છોકરો સમજી શકતો નથી. તેવી જ રીતે ધ્યાનમાં મળતા જુદા જુદા પ્રકારના અનુભવ ઓળખવાની જરૂર છે. કેટલાકને નવાં દૃશ્ય દેખાય છે. કેટલાકને નવા અવાજ સંભળાય છે, કેટલાકને આગળથી શું બનવાનું હોય તેની ખબર પડે છે, કેટલાકને સુખ લાગે છે પણ અંધારા જેવું લાગે છે. કેટલાકને સુખની સાથે શરીર અને પ્રાણમાં કાંઇક વેદના થાય છે. તેનું કારણ પ્રાણ અને શરીર તે નવો અનુભવ પચાવી શકતાં નથી તે છે. કેટલાક બહુ આગળ વધેલાઓને પણ અંધારા કૂવા જેવું લાગે છે તેથી ગુરુ અને જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. આ અનુભવનું તત્ત્વ બરાબર સમજવા માટે અને આગળનો રસ્તો ચોકખો કરવા માટે માર્ગદર્શક અને અનુભવી ગુરુની જરૂર રહે છે. ચંદુભાઈએ પણ મહારાજ દેશીદાન-

જેને ગુરુ કરેલા હતા ઉપર ૬૮-૯૮ છોડીને બધુ એક બ્રહ્મરૂપ છે એવા અનુભવ સુધી પહોંચવાનુ છે તે વખતે પણ ધ્યાન છોડી દેવાનુ નથી પણ તે ઊંડુ અને વિશાળ કરવાનુ છે તે વખતે બુદ્ધિની જરૂર પડે છે

બુદ્ધિથી ખબર પડે છે કે આત્માનું સ્વરૂપ કેવું હોય અને એટલુ કામ બુદ્ધિથી થઇ શકે તો પણ છે યોગથી કેટલીક વાર ચિત્રો દેખાશે, સરતમા કયો ઘોડો જીતશે તેની ખબર પડશે, આમા માણસના મનની વાતો જાણી શકશે, કોઇના રોગ દૂર કરી શકશો, લડાઇના બનાવોની ખબર પડશે પણ એમાથી એકે આત્માના સ્વરૂપનુ લક્ષણ નથી આત્મજ્ઞાન વ્યવહારના લાભ માટે ઉપયોગમા આવી શકશે નહિ આવે તો તે ખરૂ જ્ઞાન નથી તેથી ખોટુ શુ છે તે સમજવા માટે બુદ્ધિની જરૂર છે લાગણીથી વ્યક્તિગત અનુભવ મળે છે, પણ પરમ સત્ય એ એકદેશીય ધર્મ નથી તેથી બુદ્ધિ અને લાગણીથી ઉપર જવુ પડે ખરૂ જ્ઞાન એ મોંઘી વસ્તુ છે તેને માટે બહુ પુરુષાર્થની જરૂર છે તેનાથી પૂર્ણતા અને વ્યાપકતા પ્રાપ્ત થાય છે ધ્યાનના અનુભવથી પોતાના હૃદયમા પરમાત્મા મળે છે, તે ચિત્તની એકાગ્રતાથી મળે છે, પણ તેથી આગળ વધી ચિત્તની વિશાળતા પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ, તે બ્રહ્મજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે વિશાળતામા વૃત્તિ વગરની ખરી શાન્તિ અનુભવમા આવશે, અને બધે બ્રહ્મદર્શન થશે

આપણા આર્યોના બધા શાસ્ત્રોમા શરૂઆતવાળા માટે સૃષ્ટિદૃષ્ટિ વાદ માનેલો છે જેને પહેલા સૃષ્ટિ દેખાય છે તેને સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર ભગવાનની ભક્તિ કરીને તેની સત્તાનો આનંદ લેવાનુ જણાવવામા આવે છે તેમા શરણાગતિ એ મુખ્ય સાધન છે જ્યારે દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિ વાદની વાત ચાલે ત્યારે દરેક જોનારાઓને જગત કેવુ દેખાય છે તેનો વિચાર કરવો પડે છે, અને એ રીતે વિચાર કરતા જેટલા જોનારા

છે તેના જગત છે, તેથી જગત મિથ્યા ઠરે છે મિથ્યા એટલે જે ખોટું હોય છતા સાચા જેવું લાગે, તેનાથી વ્યવહાર થાય, અને બીજી ભૂમિકામા બાધ પામે અથવા બીજી દૃષ્ટિથી બાધ પામે અને જે બાધ પામે તે ખોટું એ દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદનું રહસ્ય છે દરેક જોનાર પોતાના કલ્પિત જગતમા રહે છે, તેથી જગત સાચું નથી જે સાચું નથી તેને ભૂલવાની ટેવ પાડવી જોઈએ ખોટા વિચારથી કલ્પિત સંસાર સાચા જેવો થઈ જાય છે સાચા વિચાર કલ્પિતની નિવૃત્તિ કરે છે છીપના અજ્ઞાનથી છીપ રૂપા તરીકે દેખાય છે છીપના જ્ઞાનથી તે ભ્રાંતિ દૂર થાય છે તેમ બ્રહ્મના અજ્ઞાનથી બ્રહ્મ જગતરૂપે દેખાય છે અને બ્રહ્મના જ્ઞાનથી જગતનો બાધ થાય છે તેથી ધ્યાન સિવાયની દશામા પણ આપણા દરેક વિચાર ઉપર અને દરેક ક્રિયા ઉપર ચોકી રાખવી જોઈએ એ પ્રમાણે ટેવ પાડતા જણાશે કે જેમ સ્વપ્નદ્રષ્ટા સ્વપ્નપ્રપંચરૂપે થઈ રહેલ છે, તેમ જાગ્રતદ્રષ્ટા જ પ્રપંચરૂપે થઈ રહેલ છે, એવો દેખાય છે વાસ્તવમા કંઈ થયું નથી એ વેદાંતનો મુખ્ય સિદ્ધાંત ચંદુભાઈના એક પત્રમા સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે

જ્યારે બ્રહ્મની જગ્યાએ ભૂલથી જગત દેખાય ત્યારે વ્યતિરેક ભાવની ઉપાસના જરૂરની છે, એટલે કે [illegible] જોનારો સાચો છે કે નહિ વગેરે બાબતની તપાસ કરી જોગ જોનારાએ જોયેલું ખોટું જગત ભૂલવું જોઈએ, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાર પ્રકારમાથી કોઈ પણ પ્રકારે ધ્યાન કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ જ્યારે બધે બ્રહ્મ દેખાય ત્યારે ધ્યાન અને જ્ઞાન બેઉ એક થઈ જશે, અને ધ્યાન વખતે અને ધ્યાન સિવાયના વખતે પણ એક જ વસ્તુનો અનુભવ થવા લાગશે, બ્રહ્મદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય એ જ સાચું ધ્યાન છે અને એ જ સાચું જ્ઞાન ચંદુભાઈના પત્રોમા જણાઈ આવે છે એક પત્રમા તે લખે છે કે, "બધા આત્મામા છે, બધા મારી અંદર પેઠે છે, સૂર્ય, ચંદ્ર અને બધા તારાઓ મારે નચાવ્યા અને આનંદ આપતા પ્રગટી રહ્યા છે, બધાં નામ અને રૂપ મારામા છે "

ચદુભાઈ કહે છે કે, ઘણા માણુસો આવુ જ્ઞાન સાભળે છે પણ અનુભવમા લેતા નથી, તેથી તેમને આનદ મળતો નથી જેમ માણસને અન અને પાણી વગર ચાલતુ નથી તેમ પોતાના સ્વરૂપના ચિતન વગર ચાલવુ ન જોઈએ આત્માના વિચારમા શરમ ન રાખવી. જેમ આપણે નાની ઉમ્મરની રમતો છોડી દીધી છે તેમ મોટી ઉમ્મરની રમતો પણ છોડી આત્માનો આનદ લેવો માળા, જપ, યોગ, ભક્તિ વગેરે શરીર અને પ્રપચને ભૂલવા માટે છે તેથી શબ્દના ખોટા વાદમા ફસાવુ નહિ અને પોતાનુ લક્ષ્ય ચૂકવુ નહિ એટલી અભાગ રહેશે તો જેમ અન્ન બરાબર જમ્યાનો ઓડકાર આવે છે તેમ અનુભવનો ઓડકાર આવશે

મુબઈમા ચદુભાઈને કોઈ પૂછતા કે, આજની નવાજૂની શુ છે ? ચદુભાઈ તેનો એવા જવાબ આપતા કે, જે છે તે જ છે, નથી કાઈ નવુ કે નથી કાઈ જૂનુ માટે આત્મામા મસ્ત રહેવુ, આત્મ જ્ઞાન સિવાય શાતિનો ઉપાય નથી

હાલના કાળમા ઘણાક વપારીઓ અને વકીલો કહે છે કે અમારાથી ખોટુ બોલ્યા વગર વ્યવહાર થઈ શકતો જ નથી પણ આ તેમના મનની નબળાઈ બતાવે છે, પોતાના મનને પૂછો ધન શા માટે જોઈએ છે ? તેનો જવાબ એમ આવશે કે કુટુબ માટે, ફરી મનને પૂછો કે કુટુબ શા માટે જોઈએ છે ? તેનો જવાબ એમ મળશે કે કુટુબના સુખ માટે ફરી મનને પૂછો કે કુટુબનુ સુખ શા માટે જોઈએ છે ? તેનો જવાબ એવા મળશે કે "બીજા (આત્માના) સુખની ખબર નથી તેથી આવી મુશ્કેલી માણુસના જીવનમા ન આવે તેટલા માટે આપણા શાસ્ત્રોમા કહેલ છે કે જીવનની શરૂઆતથી જ સાચી કેળવણી આપવી જોઈએ મહાત્મા ગાધીજી બારિસ્ટર થઈને આવ્યા અને મુબઈમા વકીલાત શરૂ કરી અને તે જ વખતે ખોટુ ન બોલવાની પ્રતિજ્ઞા પણ લીધી તેને પરિણામે તે વકીલ ન થયા

પણ મહાત્મા થયા. એક વેપારીને એવી ઇચ્છા થઇ કે મારે ખોટું બોલીને વેપાર કરવો નહિ અને ગ્રાહકોને ભગવાનરૂપે માની તેમને છેતરવા નહિ. તેનાથી તેનો વેપાર ઠીક ચાલવા લાગ્યો. જેઓ અનીતિથી ધંધો કરે છે તેઓ થોડો વખત ફાવી જાય છે પણ તેમનામાં હમેશને માટે ખોટા સંસ્કાર પેસી જાય છે અને ચિત્તમાં શાંતિ મળતી નથી. એવી દશા પશ્ચિમના દેશોના વેપારીઓની થવા લાગી છે. બીજા ખોટું કામ કરે તેથી આપણે પણ કરવું એ સાચો ધર્મ નથી. ઊલટું, આપણે મુશ્કેલીમાં પણ સાચું વર્તન ગણી બીજાને દૃષ્ટાંતરૂપ થવું જોઇએ. તેથી કોઇ પણ રીતે નબળા વિચાર ઉત્પન્ન થવા દેવા નહિ. ચંદુભાઈ એક પત્રમાં લખે છે કે, જગતમાં વિઘ્ન નાખવું એ જગતના ઉદ્ધારનો માર્ગ છે. પ્રામાણિક અને સત્યનિષ્ઠાવાળો એક માણસ જગતમાં પોતાના જીવનથી ઘણું પરિવર્તન કરી શકે છે.

સારું કામ કરવું એ ધર્મ છે તેમ ખરાબ કામ ન કરવું એ પણ ધર્મ છે, તો શું કરવું ? બધા ઉપર પ્રેમ રાખવો. પ્રેમથી હિંસક પ્રાણી પણ મિત્ર બની જાય છે તો મનુષ્યનું તો કહેવું જ શું ? એમ સમજવું કે જીવન એ એક કળા છે. તેમાં હારજીત થયા કરે છે. સાચી કળા માણસનો આત્મા જાગૃત કરી આપે છે અને સાચો બોલના કળામાં પોતાના આત્માને જુએ છે. સાધારણ માણસ બોલના મરીને બોલા થઈ જાય છે અને વિષયો તેના બોલના થાય છે. ચંદુભાઈ કહે છે કે, "હું જ્યારે સ્ત્રીઓને જોઉં છું ત્યારે માતાનો પ્રેમ ઊભરાઈ જાય છે."

આપણા વ્યવહારમાં સંજોગો અનુકૂળ ન હોય અને ધનવૈભવ પૂરો ન હોય તો આત્મજ્ઞાનમાં વધી શકાતું નથી એ વાત ખોટી છે. ખરી રીતે આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ તો મુશ્કેલીઓમાં જ થાય છે.

ચંદુભાઈને સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકો બહુ ગમતા હતા સ્વામી રામતીર્થ ગરીબ અવસ્થામાં હતા, કુટુંબવાળા હતા, છતા હિંમતથી થોડા વર્ષમાં આત્મસાક્ષાત્કારની ટોચે પહોચી ગયા હતા તેમના લખાણ અમારા માણસોને બહુ ઉપયોગી છે તે લખાણ મનના રોગને દૂર કરે છે, પણ તે વારંવાર વચાવા જોઈએ. વાચન સાથે પ્રેક્ટિસ પણ કરવી જોઈએ

સ્ત્રીઓના પ્રસંગો તો જિંદગીમા આવ્યા કરવાના નવજીવનમા મ ગાંધીજીએ એવા ઘણા કરોડોના પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે અને તેથીજ તેમની શ્રદ્ધા પ્રભુ પ્રત્યે વધી ગઈ છે માટે અનુભવીઓના પુસ્તક સિવાય બીજા પુસ્તકો ન વાચવા અને ઘણા માણસો પાસે દોડવુ નહિ દોડાદોડીથી ખરુ જ્ઞાન મળતુ નથી અને નમી શકાય તેમ કરવો દરેક ધર્મમા કેટલો અહંકાર છે તે તપાસો તે ગાળો કે તે દૂર કરવા માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે જેનામા વૈરાગ્ય નથી તે સંન્યાસ લે તો પણ વિક્ષેપ રહિત થતો નથી તેથી એવા સંન્યાસ કરતા નિષ્કામ કર્મ કરવા એ ગીતાનો આદેશ છે અન્ય ધર્મના ત્યાગ એ જ ખરો સંન્યાસ છે, માટે અહંકારને છોડતો ન ગણવા

એ પત્રમા ચંદુભાઈ સ્ત્રીઓ માટે ખરા ધર્મ સમજાવે છે સ્ત્રીઓમા ધૈર્ય જોઈએ તેઓએ ચાતુર્ય, પવિત્રતા (અંદરની અને બહારની) પતિપરાયણતા સહનશીલતા અને હસની નિર્મળતા પણ કેળવવી જોઈએ તેઓએ પુરુષોને આગળ પ્રસંગમા ઉત્સાહ આપવો જોઈએ

સાથે સાથે બ્રહ્મચર્યની પણ બહુ જરૂર છે જેમનુ કુટુંબ વધી જાય છે તેમને તેના પોષણ માટે કમાવા માટે કેટલીકવાર ઘણી અનીતિ કરવી પડે છે તેથી બ્રહ્મચર્યથી અનેક લાભ છે ગરીબ ઓ મન આગળ રહે છે, કુટુંબ નાનુ થવાથી અનીતિ કરવી પડતી

નથી અને થોડા ખર્ચમાં નિભાવ થઈ શકે છે પશ્ચિમના દેશોની માફક વધારે સંખ્યામાં જંગલી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા કરતાં થોડા મત ઉત્પન્ન થાય તો ઘણા માણસોનું જીવન સારું કરી શકે છે જ્યાં માણસોના શરીરમાં પશુ જેવા જીવ ઘણા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં લડાઈ પણ વારંવાર આવે છે તેથી નીતિના શિક્ષણની બહુ જરૂર જણાય છે અને તેવું શિક્ષણ જેઓ નીતિ પાળતા હોય તેઓ જ આપી શકે જ્યાં નીતિ નથી તે દેશમાં સ્વરાજ્ય હોય તો પણ તેની કિંમત કાંઈ નથી ત્યાં પ્રજા પશુ જેવી થવાની આપણા દેશમાં વિવાહની શરૂઆતથી જ આવા સંસ્કાર તરફ બહુ ધ્યાન* આપવાનું કહેલ છે કે જેથી ભવિષ્યના બાળકો જન્મથી જ નીતિવાળા જન્મે. એવી પ્રજાને આત્મજ્ઞાન સહેલાઈથી લાગે છે આર્યોના સંસ્કાર ધીરે ધીરે માણસને પ્રભુ બનાવે છે. એ સંસ્કાર માનવને દેહના અભિમાનમાંથી છોડાવે છે ચંદુભાઈ કહે છે કે, "દેહના ધર્મ પ્રમાણે દેહ વર્ત્યા કરે, પણ તેના સુખદુઃખ આપણા ન માનીએ તો આત્માનો આનંદ લૂટી શકાય ખરો આનંદ આત્મસ્થ થવામાં છે તેથી જેટલું વાંચ્યું કે સાંભળ્યું તે કરતાં વધારે મનન કરવું અને તે કરતાં વધારે નિદિધ્યાસન કરવું ભાગ્યે અને ઉપદેશો ઘણા થાય, હવે તો જે વર્તે તેની ખામી છે જે પ્રેક્ટિસ ન કરી શકે તેને માટે વાચન છે."

શરૂઆતમાં જે જે ધ્યાનના પ્રયોગ લખ્યા છે તે પ્રમાણે ધ્યાન કરી શકાય, અને ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ધ્યાન સિવાયની દશામાં વ્યવહાર શુદ્ધ રાખી શકાય તો અંદર બધે એક બ્રહ્મતત્ત્વનો ચાલુ

* આ વિષય વધારે વિગતથી સમજવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે આ લેખકનું 'આર્યોના સંસ્કાર' નું પુસ્તક વાંચવું. મળવાનું ઠેકાણું—સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય ભદ્ર પાસે, અમદાવાદ અને કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ

અનુભવ થયા કરશે. એવા પ્રયોગ ચંદુભાઈએ પોતાના જીવનમાં કરેલા છે. આવા અનુભવી સાધકના અનુભવ બીજાને માર્ગદર્શક થાય છે. ચંદુભાઈના અનુભવ શંકા વગરના હતા. એક પત્રમાં તે એક જિજ્ઞાસુને લખે છે કે—

" My experience, my realisation about the Self is so very firm that none, even the miseries, can create any doubt in me. When we take our body, mind or understanding as the Self then miseries and every other undesirable thing assail us Therefore, feel the Supreme idea; there lies the beauty.

હાલના કાળમાં દક્ષિણમાં રમણ મહર્ષિ નામના એક પ્રખ્યાત સંત છે. તે પણ કહે છે કે, ' હું કોણ ? તેની બરાબર શોધ કરો. તેમ કરતાં કરતાં આત્માની ઓળખાણ થવા લાગશે. " સ્વપ્નમાં હુંનો અર્થ મન થાય છે, જાગ્રતમાં હુંનો અર્થ શરીર અને મન થાય છે; સુષુપ્તિમાં એ બધું જતું રહે છે, તેથી તે "હું" નથી. કોઈ દરદ થાય ત્યારે પણ અનાત્મભાવ દૂર કરતાં શીખવું. માથું દુઃખે તો પોતાને કહેવું કે જેને માથું નથી તેને માથું શી રીતે દુઃખશે, પગ દુઃખે તો પોતાને કહેવું મારે પગ નથી. તાવ આવે તો પોતાને પૂછવું કે તે હુંને આવ્યો હતો કે હુંએ તાવને પકડ્યો હતો ? ખરી રીતે જ્યારે રોગ સાથે મન બહુ જોડાય છે ત્યારે શરીર ઉપર બહુ અસર થાય છે. તે વખતે ઊલટા વિચાર કરવા, એટલે કે " હું તો આરોગ્યસ્વરૂપ છું. મને શરીર નથી તો રોગ ક્યાંથી હોય ?" વગેરે. શરીર છે ત્યાંસુધી કાંઈક ગડબડ ઉત્પન્ન થયા કરવાની, પણ આ પ્રમાણે ધ્યાનની વારંવાર ટેવ પાડવાથી રોગની અસર ઘણી ઓછી થઈ જશે. ખરો મહાત્મા જગતનો આત્મા છે. જેના વિચાર અહંકારને અને જગતને ઉત્પન્ન કરે છે.

ચંદુભાઈ આત્મસાક્ષાત્કારની સારી દશાએ પહોંચી શક્યા તેનું કારણ તેમને મહાત્મા દેવીદાનજીના સત્સંગનો અને અનુભવનો સારો લાભ મળ્યો હતો. દરેક જીવને તદ્દન નવા અનુભવની દશામાં વધવાનું છે, તેથી એવા સારા મહાત્મા મળે તો આગળ વધવામાં ઘણી હિંમત રહે છે. જેમનામાં દૃઢ જિજ્ઞાસા હોય તેમને એવા મહાત્મા જરૂર મળી રહે છે. દૃઢ જિજ્ઞાસા રેડિયોના વેઈવ સેન્ચ્ય જેવું કામ કરે છે. તેની અસરથી શિષ્યને ગુરુ પાસે જવાનું થાય છે, અથવા યોગ્ય ગુરુ તેને શોધતા આવે છે.

કેટલાકને પરણ્યા પછી આત્મસાક્ષાત્કારના સાધન માટે મુશ્કેલી જણાય છે. તેવા સંજોગોમાં મહારાજ દેવીદાનજીની સ્ત્રીની માફક કુદરતી સ્ત્રી મરી જાય અને તે પહેલાં સત્સંગ અને સાધન સારું કરી રાખેલ હોય તો તે મહારાજની માફક તરત રસ્તો ખુલ્લો થાય છે. કેટલાકને ચંદુભાઈની માફક અથવા કબીરની માફક અનુકૂલ સ્ત્રી હોય તો સંસારમાં જ સાધનની અનુકૂળતા મળી રહે છે. કેટલાકને તુકારામની માફક કડક સ્વભાવવાળી સ્ત્રી મળી હોય અને આત્મજ્ઞાન માટે સાધન કરવું હોય તો તુકારામની માફક સહનશક્તિ કેળવવી જોઈએ. સાધક ગભરાય નહિ તે માટે ભગવાને બધા પ્રકારના ભક્તોના નમુના રાખેલા છે. મુશ્કેલીઓ આવે ત્યારે એમ માનવું કે મારામાં સહનશક્તિ ઓછી છે તેથી મારી કસોટી માટે ભગવાને તેવા સંજોગો આપેલ છે. છતાં હિંમત રહે તો તે સંજોગોમાં પણ ફેરફાર થવા લાગે છે. જો વિષયોમાં કાંઈક ઇચ્છા રહી ગઈ હશે, અથવા વિષયોમાં દ્વેષ રહી ગયો હશે તો વિષયો સામા આવશે અને કસોટીમાંથી પાર થવું પડશે. જ્યારે પરીક્ષામાં બેસનારને પાસમાર્ક મળે છે ત્યારે તેનો અભ્યાસ પૂરો થાય છે, માટે બીજા શું કરે છે તે જોવામાં વખત ગુમાવવો નહિ. પરીક્ષામાં કોઈ વિદ્યાર્થી બીજા શું લખે છે તે જોવા રહે તો તેનો ઉપયોગી વખત નકામો જાય છે, માટે દરેક

પોતાના સ્વપ્નમાંથી જાગવાનું છે. તેમાં ગુરુ મદદરૂપ થઈ શકે, પણ મુખ્ય કામ પોતે જ કરવાનું છે.

ગોપીઓ ગોપીગીતમાં કહે છે કે **त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम्** એટલે તમને ન દેખતાં એક ક્ષણ એક યુગ જેવી લાગે છે. દોરડીમાં ભૂલથી સર્પ દેખાય ત્યારે ત્યાં સર્પ કેટલાક વખતથી પડ્યો હશે એવી ભ્રાંતિ થાય છે. બ્રહ્મમાં જગતની ભ્રાંતિ જેમ થાય છે તેમ જગત અમુક વર્ષો પહેલાંનું છે એવી ભ્રાંતિ પણ થાય છે. ખરી રીતે દૃષ્ટિ વખતે સૃષ્ટિ દેખાય છે. આગળપાછળ નથી. બ્રહ્મમાં જે પ્રાક્સિદ્ધત્વ ધર્મ છે તે સૃષ્ટિને જોતી વખતે સૃષ્ટિમાં આરોપાય છે તેથી ક્ષણવારનું બ્રહ્મવિસ્મરણ એ કલ્પ કાળનું ચિત્ત કહેવાય છે. જો બ્રહ્મનું સ્મરણ રહે તો કલ્પ અથવા કાળનો અભાવ થઈ જાય છે. અનાત્માકારવૃત્તિ એ જ વ્યુત્થાનદશા છે. એ દશા લાંબો વખત રહેશે તો કન્યાના વિવાહમાં વર ખોવાઈ જશે. ભગવાન સિવાય બીજું જે કાંઈ બુદ્ધિમાં આવશે તે અધ્યારોપ થશે. જ્ઞાની પ્રપંચમાં બ્રહ્મજ્ઞાનથી સુખી છે, અજ્ઞાનીને બ્રહ્મ પ્રપંચરૂપે ભાસે છે. આભાસને વસ્તુરૂપે જોવાથી અર્થકારી થાય છે. પ્રપંચ છે એમ માનવું એ ભ્રમ છે. અજ્ઞાનકાળે પણ સંસાર નથી તો જ્ઞાનકાળે તે ક્યાંથી રહે? સર્પના અભાવનું જ્ઞાન થતાં અવિકલ્પ રજ્જુ રહે છે. ભગવાનરૂપે સર્વ ગ્રહણ થયું એટલે અન્યથારૂપે ગ્રહણ થશે નહિ. જ્ઞાની—ભક્તને દેહમાં અહંભાવ નથી, અન્યમાં ઇદંભાવ નથી. ભગવાન સિવાય બીજી વસ્તુમાં સત્તા માનવાથી ભગવદ્ભાવ દુર્લભ થઈ પડે છે, અને અજ્ઞાનજનક પ્રવૃત્તિ તત્ત્વસ્મૃતિને ભુલાવી દે છે, તેથી વ્યવહારકાળે પણ ભાવસંશુદ્ધિ રાખવી. જે માણસ પાસે ધન હોય, સત્તા હોય પણ સાથે અજ્ઞાન હોય તો તે દરિદ્ર જ છે. આ દૃષ્ટિએ સત્તાના ઉપયોગનો વિચાર કરજો.

જેવી રીતે અંધકાર અનિર્વચનીય પ્રકાશને સહન કરી શકતો નથી તેમ ભ્રાંતિ અનિર્વચનીય વિચારને સહન કરી શકતી નથી કલ્પિત માયાથી બે વસ્તુ થતી નથી, તેથી એક અદ્વૈતતત્ત્વનો પરિચય લેવો અને દેવો એજ પુરુષાર્થ છે

ઉત્થાન કાર્યાલય, ગોયાગેટ,
મકરપુરા રોડ, વડોદરા,
સ્વામી માધવતીર્થ

જન્માષ્ટમી તા ૧૧-૮-૧૯૪૪

*આત્મસાક્ષાત્કાર

સત્ એટલે શું कालत्रयेपि तिष्ठतीति सत्–ત્રણે કાળમાં એકસરખું રહી શકે તે સત્,–ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં એકસરખું રહી શકે તે સત્ય.

ત્યારે સત્ શું એની આપણે જરા તપાસ કરીએ. જો બાહ્ય રીતે જોઈશું–તપાસીશું તો આપણે કોઈપણ દૃશ્ય (Visible) પદાર્થ ઉપર આવવું પડશે. આપણું શરીર એ દૃશ્ય પદાર્થ છે, અને તે વિષે બીજા પદાર્થ કરતાં આપણે વિશેષ જાણીએ છીએ. આથી ત્યાંથી આપણી શોધ શરૂ કરીએ. આમ કરતાં આપણને પ્રથમ પ્રશ્ન એ ખડો થાય છે કે "શરીર સત્ છે?" આપણે ઉપર સતની જે વ્યાખ્યા અને વર્ણન આપ્યાં તે અનુસાર તે સત્ નથી એમ કહેવું પડે: કારણ કે તે ત્રણે કાળમાં એકસરખું નથી. શરીરનું પહેલાં અસ્તિત્વ ન હતું, હાલ તે છે અને હવે તે રહેવાનું નથી. શરીરની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારથી તપાસીએ તો પણ લાગશે કે શરીર પહેલાં નાનું હતું,

---

*રાંદેર મુકામે તા. ૧૩–૨–૪૪ના રોજ રાંદેરની તથા ત્યાંના હિંદુ કેળવણી મંડળની કિંમતી સેવાનું સ્મરણ કાયમ રાખવા એ મંડળે સદ્ગત શ્રી ચંદુભાઈનું તૈલચિત્ર એ મંડળના મકાનમાં પૂજ્ય પંડિતશ્રી ફતેહચંદ કપૂરચંદ લાલનના હસ્તે ખુલ્લું મૂકાવ્યું એ શુભ પ્રસંગે પંડિતશ્રીએ આ લઘુ લેખનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં હતાં.
જુઓ—સંસ્મરણો વગેરેમાં તેમનું ભાષણ.

હાલ આવું છે અને હવે બદલાશે. આથી શરીર સત્ નથી. શરીર સત્ નથી એટલે ઇંદ્રિયો પણ સત્ નથી.

શરીર સાથે મનનો સંબંધ છે. આથી બીજો પ્રશ્ન એમ ઉદ્દભવે છે કે શરીર સત્ નથી તો મન સત્ છે? પણ મન પણ ત્રણ કાળમાં એકસરખું રહેતું નથી, તે વખતોવખત બદલાતું જાય છે, અને બદલાયા કરશે. એ જ પ્રમાણે બુદ્ધિ પણ સત્ નથી; કારણ કે એ પણ એકસરખી રહેતી નથી, વખતોવખત બદલાયા કરે છે. સારી રીતે સમજી શકાય તે માટે ઉપર જણાવેલાં ત્રણ—શરીર, મન અને બુદ્ધિ મુખ્ય પ્રતીત થતાં લીધાં છે અને તેથી એટલું સિદ્ધ થયું છે કે સત્ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી પર-જુદું છે. શરીર, મન અને બુદ્ધિ તેને પહોંચી શકતાં નથી. આ બધા ઉપરથી આપણે હવે સત્નાં લક્ષણો બાંધીએ: સત્ શરીરથી પર છે; શરીર આકારવાળું છે અને સત્ **નિરાકાર** છે, મન, ઇંદ્રિય અને બુદ્ધિથી પર એટલે મન, ઇંદ્રિય અને બુદ્ધિથી જાણી શકાય નહિ તેવું એટલે **નિરંજન** છે. શરીર, મન વગેરેને વિકાર થાય છે; પણ સત્ એથી પર એટલે **નિર્વિકાર** છે. સંકલ્પ-વિકલ્પ વગેરે મનના-બુદ્ધિના છે પણ સત્ એથી પર એટલે **નિર્વિકલ્પ** છે. સત્ પોતે ત્રણે કાળમાં એકસરખું રહે છે; મન અને બુદ્ધિ એક કાળમાં રહે છે અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી સત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે અગર **ચિત્** છે. શરીર, મન અને બુદ્ધિને સુખદુઃખ થાય છે. સત્ એ બધાથી એટલે સુખદુઃખથી પર એટલે **આનંદરૂપ** છે. શરીરને ભય, મનને ભય: સત બન્નેથી પર એટલે ભય રહિત **નિર્ભય** છે. શરીર મન વગેરેને જન્મ-મરણ થાય છે, સત્ એ બન્નેથી પર છે-જન્મમરણ રહિત **અજ-અમર** છે. આ બધા ઉપરથી એમ ફલિત થયું કે સત્ **નિરંજન**

" કલ્યાણ કલ્પતરુ "ના ઓગસ્ટ ૧૯૩૪ના અંકમાં " આત્મ સાક્ષાત્કાર "નો લેખ Realization of the Self નામે છપાયો હતો

નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્-ચિત્-આનંદ, નિર્લેપ, અજ, અમર છે.

અત્યાર સુધી સતની શોધ શરીર, મન, વગેરેથી કરી; એથી સહજ એ પ્રશ્ન થાય કે, જ્યારે શરીરથી શોધ કરી ત્યારે હું કોણ? હું તે આ શરીર, મન, કે બુદ્ધિ? આપણે જાગ્રત્-અવસ્થાનો અનુભવ તપાસીશું તો સમજાશે કે, જાગ્રત્-અવસ્થામાં જે વ્યવહાર થાય છે તે ગેટે ભાગે શરીરને 'હુ' માનીને થાય છે. જેમ આપણે કોઇને પૂછીએ કે "ભાઈ તમે આવ્યા?" તો તે કહેશે કે, "હા, હું આવ્યો," એ વાક્યમા હુનો અર્થ શું થયો? 'હુ' એટલે શરીર એ નક્કી થયુ. આ મારો ભાઈ, મારી સ્ત્રી, મારો પતિ, મારો દિકરો છે એટલે શરીરના ભાઈ, સ્ત્રી, પતિ, દિકરો વગેરે. એટલે જાગ્રત્-અવસ્થામા દરરોજના અનુભવથી સમજાય છે કે હું શરીર છુ. હવે આપણે બીજો અનુભવ લઇએ સ્વપ્નાવસ્થામા શરીર પડ્યું છે, આંખ બંધ છે, પણ સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે કહીએ છીએ કે આજે સ્વપ્નામા "મે એક બગીચો દીઠો" "મે મારા મિત્રને દીઠો" વિ. એમા 'હુ'નો અર્થ શું થયો? ત્યા 'હુ'નો અર્થ શરીર ન થયો પણ મન હુ છુ એમ થયો. એથી શરીર હુ નથી પણ મન હુ છુ એમ થયુ આથી શરીર હુ નથી પણ મન હુ છું એમ સ્વપ્નાવસ્થાનો અનુભવ કહે છે હવે જરા આગળ જઈએ આપણને ગાઢ નિદ્રા આવે છે અર્થાત્ આપણી સુષુપ્તિ-અવસ્થા થાય છે ત્યારે એ અવસ્થામા નથી શરીરનુ ભાન, નથી મનનુ ભાન નથી બુદ્ધિનું ભાન, છતા આપણે મરી ગયા નથી, (જો શરીર અને મન આપણે હોઇએ તો જે વખતે શરીર અને મનનુ ભાન ન હોય ત્યારે આપણે મરી જવા જોઇએ) પણ આપણે નિદ્રામાંથી જાગીએ છીએ કે તરત જ આપણે એવું કહીએ છીએ કે 'આજે હુ એવો સુખેથી ઊંઘ્યો કે મને કાંઈ ખબર પડી નહિ. હવે આપણે એ વાક્યને તપાસીએ હું સુખેથી ઊંઘ્યો એનો અર્થ એ થયો કે

શરીર અને મન સુખથી સૂતેલાં હતાં અને મને કાંઇ ખબર પડી નહિ. એટલે મન અને બુદ્ધિને કાંઈ ખબર પડી નહિ. કોઈ માણસ કોઈ જંગલમાં અગર કોઈ સ્થળમાં એકલો હોય, તે તેને પૂછવામાં આવે કે આ જંગલમાં કે સ્થળમાં કોઈ માણસ છે કે? તો તે જવાબ આપશે કે ના, ભાઈ, અહીં તો કોઈ નથી. એની જો આપણે ઉલટ તપાસ કરીએ કે "જ્યારે તમે કહો છો કે અહીં કોઈ નથી તો તમે કેમ જાણ્યું કે અહીંઆં કોઈ નથી!" તો કહેશે કે 'હું' જાણનાર સિવાય બીજું કોઈ નથી. એટલે મારા સિવાય બીજું કોઇ નથી. તેવી જ રીતે "હું આજે સુખેથી ઊંઘ્યો કે મને કાંઇ ખબર પડી નહિ." એનો કોઈ જાણનાર–સાક્ષી શરીર, મન કે બુદ્ધિથી પર (જાણનાર) ન હોત તો સવારે ઊઠી કોણ કહેત કે શરીર, મન, વગેરે સૂતેલાં હતાં અને શરીર, મન અને બુદ્ધિ વગેરેને કાંઇ ખબર પડી નહિ. એટલે 'હું' (સાચો 'હું') શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેથી પર છુ. બીજું એ સિદ્ધ થયું કે નિદ્રાવસ્થા એ અજ્ઞાન–અવસ્થા છે. વધુમાં એ પણ સમજાય છે કે 'હું' શરીર, મન અને બુદ્ધિથી જુદો છુ અને શરીર મન વિ. જ્યાં જાય ત્યાં પહેલા 'હું' (ખરો હું) હાજર છું. સત્ શરીર, મન અને બુદ્ધિ વગેરેથી પર છે અને બુદ્ધિ વગેરેથી પર એટલે સત્–તે હું. સતનાં જે લક્ષણો તે મારાં લક્ષણો. ત્યારે 'હું કેવો! **નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્, ચિત્, આનંદ (સચ્ચિદાનંદ), નિર્ભય, અજ, અમર વગેરે.** અહીં જ **अहं ब्रह्मास्मि** હું બ્રહ્મ છું, **तत्त्वमसि**, (તે તું છે,) I and my Father are one (હું અને મારો પિતા એક જ છે), અનલ હક્ક (હું પરમેશ્વર છુ) **अप्पा सो परमप्पा** (આત્મા એ જ પરમાત્મા) ની એકવાક્યતા સિદ્ધ થાય છે.

હવે આપણે ભાષાના જ્ઞાનથી પણ એ વાત સિદ્ધ કરીએ: આપણે કહીએ છીએ કે "આ મારી ચોપડી છે" એ વાક્યનો અર્થ તપાસીએ તો 'મારી ચોપડી' એટલે એ ચોપડીનો હું માલીક,

ચોપડીથી જુદો, ચોપડીને જાણવાવાળો, ચોપડીને હું જાણું પણ ચોપડી મને જાણતી નથી, આથી હું ચોપડી નથી એ સિદ્ધ થાય છે. એવી રીતે મારૂં શરીર, મારૂં મન, મારી બુદ્ધિ, મારા પ્રાણ વિ. એટલે શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેને હું જાણું પણ એ બધા મને ('હુ'ને) જાણતા નથી; તેમ જ એ બધાંના નાશથી મારા ('હું')નો નાશ થતો નથી. એ બધાનો 'હું' માલીક (શેઠ), એ બધા મારા નોકર. નોકરને તો કહ્યામાં રાખવા જોઇએ, એટલે શરીર, ઇંદ્રિય, મન, બુદ્ધિ પોતાની મેળે સ્વચ્છંદ રીતે વર્તે તેમ ન રાખવાં જોઇએ, પણ બરાબર આપણા કહ્યા પ્રમાણે વર્તે તેમ રાખવાં જોઇએ.

આટલો આપણે વિચાર કર્યો એટલો વખત ન હતી એ જાગ્રત્ અવસ્થા, ન હતી સ્વપ્નાવસ્થા, કે ન હતી સુષુપ્તિ પણ **તુરીયાવસ્થા (Super conscious State)** હતી, કેમકે એટલો વખત આપણે સુખદુઃખથી પર અવસ્થામાં હતા. જગત્ હોવા છતાં તેને તદ્દન ભૂલી ગયા હતા. રાગ–દ્વેષ, તેમજ કામ–ક્રોધ, વગેરે બધા શત્રુઓ ભાગી ગયા હતા. બીજુ એ અવસ્થામાં સંપૂર્ણ **વૈરાગ્ય** હતો, કારણ કે અહીંના અને સ્વર્ગના ભોગની કાંઇ ઇચ્છા–વાસના ન હતી. ત્રીજુ **વિવેક** થયો––જાણ્યુ કે શરીર, મન, વગેરે અસત્–અનિત્ય છે અને 'હું' સત્–નિત્ય છું. જગત્ આપોઆપ **મિથ્યા** થઈ ગયુ હતું અને છેલ્લે એ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-સમાધિ–નિર્વિકલ્પ સમાધિ–એટલો વખત રહી આથી એવો નિશ્ચય થાય છે કે સર્વેને જાણવવાળો હું તુરીયાતીત છુ.

આખા દિવસમાં માણસ આટલો વિચાર નવ–દશ વખત કરે તો શું ખરેખર તે સુખી નહિ થાય? આમાં કાંઈ ત્યાગ કરવાનો નથી, જંગલમાં જવાનું નથી પણ જ્યાં બેઠો હોય ત્યાં એકાંત લઇ શકે છે. એમાં ખૂબી તો એ છે કે માણસ કામમાં હોય છે ત્યારે તે તે કામસ્વરૂપ બની જાય છે; એટલે તે વખતે પણ સુખદુઃખથી પર બની જાય છે; પણ કામમાં પ્રવેશ કરતાં

અને કામ પૂરું થયા પછી તેને સુખદુઃખ, કામ, ક્રોધ, અહંકાર વગેરે ઘેરવા માંડે છે. એટલે કામમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં 'હું કોણ ? ' 'કામ કોણ કરવાનું ?' એ જ કામ પૂરું થતાં 'કામ કોણે કર્યું ' એ વિચારી જોવાનું છે. કામમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં તે ઇષ્ટ છે કે અનિષ્ટ છે તે જોઈ લેવાનું છે. અનિષ્ટમાં પ્રવેશ કરવો નહિ. જેટલું થઈ શકતું હોય તેટલું કામ કરવું, ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ; તેમજ પોતાનાથી બની શકતું હોય તેમાં આળસ કરવી નહિ જ્યારે જ્યારે સુખ, દુઃખ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, શોક, મોહ, કામ, ક્રોધ, માન, અપમાન, ઈર્ષ્યા વગેરે કાંઇ દેખાય અને ચિત્તને જરાજ પણ વિહ્વળ કરે કે તરત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વિચારવા બેસી જવું, આથી બધું પોતાની મેળે શાંત થવા માંડશે અને તરત જ પોતાના સ્વરૂપ ઉપર આવી જવાશે. એની સાથે ૐ યા **સોઽહમ્**નું રટણ એના અર્થ સહિત–હું પોતે પરમાત્મા છું– રગ ભરી ભરી કર્યું હોય તો શું બાકી રહે ?

અત્રે જ સ્વર્ગ બની રહેશે. કોઈપણ જાતની વાસના ઊઠશે નહિ અને કદાચ ઊઠે તો તરત શાંત થઈ જશે. શરૂઆતમાં ૐ યા **સોઽહમ્**નું રટણ પોતાના સ્વરૂપને યાદ કરવામાં ઉપયોગી છે, પણ પાછળથી સ્વરૂપાનુભવ દૃઢ થતાં તે અટકી જાય છે.

હવે એ 'હું'ની સર્વવ્યાપકતા, સર્વજ્ઞપણું અને સર્વશક્તિમાનપણું સિદ્ધ કરીશું બહારની કોઈપણ વસ્તુ મન, બુદ્ધિ, સિવાય જાણી શકાતી કે જોઈ શકાતી નથી. દરેક વસ્તુનો દ્રષ્ટા મન થાય છે; પણ આગળ આપણે સિદ્ધ કરી ગયા કે મન જાય તે પહેલાં 'હું' ત્યાં સિદ્ધ થયેલો હોવો જોઇએ, એટલે જ્યાં જ્યાં મન જાય ત્યાં ત્યાં પહેલાં 'હું' પોતે રહેલો છું એટલે દરેક સ્થળમાં રહેલો જ છું, જેથી હું સર્વવ્યાપક છું એ પોતાની મેળે સિદ્ધ થયું એવી રીતે વિચાર એ શક્તિ છે, અને વિચાર મન વડે થાય છે, તો

જ્યાં જ્યાં શક્તિ છે ત્યાં હું રહેલો છું, મારા સિવાય શક્તિ ઊભી રહી શકતી નથી. 'હું' પોતે શક્તિસ્વરૂપ છું એટલે સર્વશક્તિમાન છું; એવી જ રીતે જ્ઞાન થવું એ મન અને બુદ્ધિનું કાર્ય છે. એટલે મારા સિવાય બન્ને રહી શકતાં નથી, જેથી હું જ્ઞાનસ્વરૂપ અગર સર્વજ્ઞ છું, આથી સર્વરૂપે 'હું' રહ્યો છું અને જે જે દેખાય તે બધાં મન, ઇંદ્રિય અને બુદ્ધિએ ઉત્પન્ન કરેલાં ભિન્નભિન્ન મારાં સ્વરૂપો છે; સર્વનું અધિષ્ઠાન હું **સાક્ષીરૂપે** એકસરખો રહ્યો છું. આથી બરાબર સમજાશે કે કોઈ પદાર્થની ભિન્નતા દેખાડનાર **નામ અને રૂપ** છે. કોઈપણ પદાર્થમાંથી નામ અને રૂપ બાદ કરીએ તો આપણું પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાકી રહે છે, એટલે નામ–રૂપ મિથ્યા છે અને જે એક તત્ત્વ છે તે જ સત્ છે અને તે સર્વરૂપ છે અને 'હું' છું (આપણે છીએ). આની ઉપર મનન વગેરેની ખાસ જરૂર છે.

શૃણ્વન્તુ સર્વે અમૃતસ્ય પુત્રાઃ આયે દિવ્યે ધામનિ તસ્થુઃ ।
દ્રષ્ટાહમેતં પુરુષં મહાન્તમાદિત્યવર્ણં તમસઃ પરસ્તાત્ ॥
તમેવ જ્ઞાત્વા અતિમૃત્યુમેતિ । નાન્યઃ પન્થા વિદ્યતેઽયનાય ॥

"હે સર્વે અમૃતના પુત્રો, સાંભળો ! દિવ્યધામમાં તેનો વાસ છે. અમે એને જોયો છે. સૂર્યના જેવો અંધકારથી પરઃ તમે પણ તેને જાણી–અનુભવીને મૃત્યુને તરી જશો જ. એ સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી." આ જ્ઞાન આપણે અજ્ઞાનથી ફેંકી દીધું, જે બાલ્યાવસ્થાથી આપણને ગળથુથીમાં મળતું હતું. એક દિવસ, વહેલા કે મોડા, આ સતરૂપી દંડ પકડ્યા સિવાય છૂટકો નથી. બધા જ સંતો અને પયગંબરો એ વાત કહે છે અને કહી ગયા છે. માટે એને પકડી પાછા સુખી થઈએ અને સંતાનોને સુખી કરીએ, અને અત્યારે જે આપત્તિમાં પડ્યા છીએ તેમાંથી બચીએ. ૐ **શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥** —'ચંદુ'

શ્રી ચંદુભાઈની સૌ મુમુક્ષુઓને સૂચના

સવારમાં ઊંઘમાંથી ઊઠતાંવાર પ્રશ્ન કરો કે, કોણ ઊઠયું! તમો જોશો કે પહેલું મન ઊઠયું. મન ઊઠતાં શરીર ઊઠયું. "હું" શું કરતો હતો?" "હું" તો મન અને ઇંદ્રિયો તથા શરીરને જોતો હતો. દિવસમાં થોડે થોડે વખતે ઉપર પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછતા રહો. ઘનાભ્યાસ થતાં આપોઆપ સ્વરૂપમાં દૃઢ થવાશે. આટલું જ માણસ ક્યાંકરેઃ બધી શંકાઓ નિર્મૂળ થઈ જશે અને આનંદ થયા કરશે.

ભાવના

આ. ચંદુભાઇએ સૂચવેલો નિત્યજાપ

જગતમાં એક તત્ત્વ છે રે લાલ, ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ
તે તત્ત્વ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, , ,, ૧
હું સત્ છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું ચિત્ (ચૈતન્ય) છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું આનંદ છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું સાક્ષી છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૨
હું શરીર નથી રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,,
મારે માતા પિતા નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે ભાઈ બ્હેન નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે સ્ત્રી (પતિ) પુત્ર નથી રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,,
મારે સગા-સંબંધી નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે શત્રુ-મિત્ર નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે રોગ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે જન્મમરણ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું **મન** નથી રે લાલ, ,, ,, ,, , ,, ૩
મારે સુખદુઃખ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે કામક્રોધ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે લોભમોહ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે રાગદ્વેષ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મારે બંધમોક્ષ નથી રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,, ૪
હું પ્રાણ નથી રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,,
મારે ભૂખ તરસ નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૫

હું સર્વત્ર સર્વરૂપ છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
રાજા પ્રજા પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
ગરીબ તવંગર પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
સ્ત્રી પુરુષ પણ હું છું રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,,
પશુ પક્ષી પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
ઝાડપાન પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૬
જડચેતન પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
આકાશ વાયુ વગેરે પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
તેજ પાણી પૃથ્વી પણ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૭
સર્વશક્તિમાન પણ હું છું રે લાલ ,, ,, ,, ,, ,,
જ્યાં જ્યાં શક્તિ છે રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
તે સર્વ હું છું લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૮
જ્ઞાનીઓની શક્તિ રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
યોગીઓનું તપ રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
ભક્તોની ભક્તિ રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
એ સર્વ હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૯
હું સર્વરૂપ છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
જ્યાં જ્યાં જ્ઞાન છે રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
ત્યાં ત્યાં હું છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
ભક્તો મને ભજે રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
યોગીઓ મને ઉપાસે રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
જ્ઞાનીઓ મને શોધે રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૧૦
મન વાણીથી પર છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
મને કોઈ વાસના નથી રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું તે ૐ છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,,
હું ×"તે હું" છું રે લાલ, ,, ,, ,, ,, ,, ૧૧

× સોઽહમ્

અનુભવ*

(૧) કોઈ માણસ આપણને જે કાંઈ કહે તેમાંથી રુચિકર હોય તેટલું જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, તો પછી બીજાઓએ આપણે કહીએ તે બધું જ માનવું જોઈએ એમ શા માટે માનવું જોઈએ? અને તે પ્રમાણે થાય તો શા માટે ગુસ્સે થવું જોઈએ? આપણને જો કોઈને માટે લાગતું હોય તો સૂચના રૂપે કહેવું, પણ જોર જુલમથી મનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ, એ જ આનંદમાં રહેવાનો એક ઉપાય છે

(૨) જે આપણે અનુભવ્યું હોય તે જ કહેવું અને તે પણ વર્તનથી બતાવવું એ ઉત્તમ માર્ગ છે સુખી કરવાનો અને સુખી થવાનો

(૩) ભજનથી શું ફાયદો છે એમ જો કોઈ કહે તો જવાબ સહેલો અને સરલ એ છે કે, જ્યારે હૃદયપૂર્વક ભજન કરો છો ત્યારે જગતના વિચારોને તિલાંજલિ મળે છે જગતના વિચાર કરવાથી જ માણસ સુખદુ ખ અનુભવે છે અને તેનો અનુભવ એ સુષુપ્તિ અવસ્થા છે સુષુપ્તિ અવસ્થા એ એક જાતની અજ્ઞાન-અવસ્થા છે વિવેક નહિ હોવાથી, અને ભજન એ વિવે -અવસ્થા છ એટલે જાગ્રત્ અવસ્થા

---

* સદ્ગત ચંદુભાઈના હાથનો લેખ એમના કાગળોમાંથી હમણાં મળ્યો તે આ પ્રકાશનમાં મૂક્યો છે

છે તેમાં સુખદુઃખ લાગતાં નથી.* જો સુષુપ્તિ–અવસ્થા હંમેશ રહેતી હોત તો કાંઈ વાંધો નથી, પરંતુ દરેક વ્યક્તિને તેમ અનુભવ થતો નથી -સુષુપ્તિ કરતાં જાગ્રત–અવસ્થા વિશેષ રહે છે એટલે ભજન કરે તો જ આનંદમાં રહી શકાય. તેથી ભજન કરવું એ જ મનુષ્ય માટે ઉત્તમ માર્ગ છે.

(૪) માણસ પોતાના વર્તન અને વિચારથી નાનો અગર મોટો ગણાય છે.

(૫) સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ **આપવાથી** અને જગતનો અંધકાર દૂર કરવાની શક્તિથી મોટો ગણાય છે.

(૬) બાળકને તેની મા, તે રમતમાં હોય છે ત્યારે, ખાવાનું ખાવાને બોલાવે છે. બાળક રમતમાં હોવાથી તેની માની આજ્ઞાને તાબે થતો નથી તેથી માતા ખીજાય છે, ગાળ દે છે અને વખતે મારવા પણ માંડે છે બાળક માતાના આ વર્તન તરફ તદ્દન બેદરકારી બતાવે છે. કદાચ મારથી રડે છે, પણ રમત છોડતો નથી. રમત પૂરી થયે માતા તરફ પ્રેમથી દોડી જાય છે. તે વખતે તેની માએ ગાળ દીધી હતી, તિરસ્કાર કર્યો હતો, માર માર્યો હતો, એ કશાની ગણતરી ધ્યાનમાં લેતો નથી. જેમ માતાનાં વચનો, માર વગેરે બાળકને અસર કરતાં નથી, તેમ જગતની ધમકી, કોઈ વખત તેની લાત, વાતચીતો અસર ન કરે–ત્યારે સમજજો કે યથાર્થ દૃષ્ટિપર આવવા માંડ્યા છો અગર ચાલવા માંડ્યુ છે.

(૭) દરેક વસ્તુ અનુભવ પર આવી અવલોકન કરો. ગમે તેમ જોશો–વિવેક કર્યા સિવાય–તો વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં નહિ દેખાય.

---

* મનને તેના સંકલ્પવિકલ્પના દુઃખદાયી વેપારમાંથી રોકવાનો ભજન એ જ એક ઉપાય છે. હૃદયપૂર્વક ભજન ચાલતુ હોય ત્યારે તેટલો વખત આવી અવ્યક્ત સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે એવો લખાણનો અર્થ છે.

(૮) ઉપર લખેલી બાબતો હૃદયને શાંતિ આપે છે. જે હૃદયમાં શાંતિ નથી તે જગતમાં શું કરી શકવાનો હતો? બધાને મોટા કહેવડાવવું છે, પરંતુ જ્યાંસુધી હૃદયમાં શાંતિ નહિ, ત્યાંસુધી શું શુક્રવાર વળવાનો હતો! આ બાબતો પર સવારમાં ઊઠી, બપોરે અને સૂતા પહેલાં સાંજે, જો હૃદયપૂર્વક વિચારે તો જરૂર શાંતિ થાય. એ રસ્તા સિવાય બીજે કોઈ રસ્તે શાંતિ થાય એમ છે જ નહિ. ઠીક લાગે, હૃદયમાં ઊતરે તો એકાદ મહિનો પ્રયોગ કરી જોવા જેવો છે. મને ખાતરી છે. શાંતિ થયા વગર રહેશે નહિ. જગતમાં બધા સુખને માટે પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ વિવેકની ખામીને લીધે યથાર્થ માર્ગ મળતો નથી; ખરો સુખનો માર્ગ તો એ જ કે પોતાને ઓળખો. ઓળખ્યા પછી તેવા બનો.

ચંદુ સત્યને રસ્તે ચાલે છે. સત્યને રસ્તે જનારા ઉપર આફત આવે છે તો તેને તેનો હિસાબ હોતો નથી......

૩

ૐ

ધનવાડ (પાલેજ) તા૦ ૧૫–૧–૧૬

આત્મસ્વરૂપ !

......હંમેશાં પ્રભુના વિચારમાં રહેજો. માતાપિતા, બહેન ભાઈ વગેરેને પ્રભુસ્વરૂપમાં જોજો અને તેમ વર્તજો. દરેક જણ, તમે જે રીતે પ્રભુ છો તેવી રીતે સાક્ષાત્ પ્રભુ જ છે. એ રીતે દરેક વસ્તુમાં પણ જોજો. ૐ નું રટણ કરજો. મને કાંઇ પણ સુખદુઃખ છે જ નહિ એ પણ વિચારજો. તમે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, સત્, ચિત્, આનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણરહિત છો...

૪

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૨૭–૧–૧૬

આત્મસ્વરૂપ !

મુંબાઇથી તમારા પુત્રો*......તમારી તબિયતના સમાચાર પૂછાવે છે. ચંદુ તમારા તરફથી તેમને આશીર્વાદ લખશે...તમારા... મામાનો પત્ર પરમ દિવસે હતો. તેમાં લખે છે કે કૃષ્ણ વિના જેમ ગોપીઓને ગમતું નહતું, તેમ ચંદુ વિના તેમને ગમતું નથી. ચંદુ એક છે એટલે શરીરથી બધાં સાથે શી રીતે રહી શકે ! તમારા મામાનો કેટલો શુદ્ધ પ્રેમ છે તે દર્શાવે છે. તમે તેમને પત્ર શીખામણ આપજો. ચંદુનો પ્રેમ બધાં માટે સરખો છે. કોઈ ભાઈરૂપે કોઈ

* જગતમાં માની લીધેલા પુત્રો.

પિતારૂપે, કોઈ પુત્રરૂપે, કોઈ માતારૂપે, કોઈ પતિરૂપે એમ જુદે જુદે રૂપે જુએ છે જે દષ્ટિથી જે જોશે, તે દષ્ટિથી તમને દેખાશે. આનંદમા રહેશે અને બધાને આનંદની લહાણી આપશો ..

૫

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૧૬ ૧૧-૧૬

આત્મસ્વરૂપ !

શરીરથી, મનથી અને આધ્યાત્મિક રીતે આનંદ છે તમે પણ એ આનંદનો ચોવીશે કલાક લહાવો લો ૐ નુ રટણ ભિનકુલ ચૂકશો નહિ તેમજ વિચાર કરતા રહેજો કે મને કોઈ પણ જાતનો રોગ નથી. જો એ વિચાર પ્રથમ રાખવાની ટેવ પાડશો તો શરીરના રોગો–માથુ દુખવુ, પગ તૂટવા, વગેરે આપોઆપ ઓછા થઈ જશે શરીર પોતાની મેળે તદુરસ્ત થતુ રહેશે આગળ પત્ર લખ્યો હતો તે રીતે–હુ શરીર નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, વગેરે વિચારો કરીને દેહાધ્યાસ લાગો હોય તેને દૂર કરતા જાઓ તમે પ્રકાશના પણ પ્રકાશ છો જોવાવાળા છો જે તમે તમારા અનુભવથી જાણો છો તે, તે રીતે વિચાર કરી વધારે ને વધારે દઢ કરો તમે બહુ ઓછુ ખાઓ છો એવી ફરિયાદ આવી છે, તો હવે થોડુ થોડુ ખાજો, પણ ચાર ચાર કલાકને અતરે ખવે તેનુ ખાઓ માદા પડવુ એ સારો ગુણ ન ગણાય માગણુ કે શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી જેટલી બની શકે તેટલી સેવા કરવી એ ધર્મ છે અને માદા પડીએ ત્યારે બીજાની સેવા કરવાને બદલે બીજા લોકોને આપણી સેવા કરવી પડે એ વાત તો ચન્દુને રુચતી નથી માટે શરીર તરફ યથાશક્તિ ધ્યાન આપવુ એ માણસની પહેલી ફરજ છે

૬

ૐ

હુજીરા, ૨૫-૧૧-૧૬

આત્મન્!

આનંદમાં રહેશો...શરીરનો પતિ દૂર છે પણ મનનો પતિ હંમેશાં તમારી પાસે જ છે—તમે પોતે જ છો. તેની સાથે જે મિત્રતા બાંધી છે તેને કાયમ રાખશો. તેની મિત્રતા કરવામાં શરીરના પતિને પણ લાભ જ કરશો. જે જે કામ કરો તે આનંદ અને ઉમંગથી કરો. કામમાં પણ પરમાત્માને સાચા હૃદયથી જુઓ. તેની સાથે વાતચીત કરી તેમાં એકતા અનુભવો. તમારા સિવાય જગતમાં એક પણ વસ્તુ રહી શકતી નથી. જેમ સ્વપ્નમાં સ્વપ્નદ્રષ્ટા સિવાય સ્વપ્નપ્રપંચ છે જ નહિ, આખું સ્વપ્નજગત્ સ્વપ્નદ્રષ્ટાને આધારે જ છે, તેમ આ દશ્ય જગત્ તમારે આધારે છે. સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ સ્વપ્નપ્રપંચરૂપે થઈને રહ્યો છે. તેમ જ તમેના તમે જ જગતરૂપે થઈને રહ્યાં છો. દેખાતું આ જગત્ તમારી જ બનાવટ છે. તમારું શરીર, ચંદુ અને આખું જગત્ તમારે લીધે જ પ્રકાશમાન થઈ રહ્યું છે. ઢીંગલા–ઢીંગલીને બાળક રમાડે છે અને તેમને સાચાં માનીને તે ભાંગી જાય છે ત્યારે બાળક જ રડે છે. તે રીતે ડાહ્યાં માણસો રડતાં નથી. તે જાણે છે કે ઢીંગલા–ઢીંગલી સત્ય નહતાં, જડ હતાં. તેમને સાચાં માનનાર અને તેમાં પ્રેમ રેડનાર પોતે જ છે, તેમ આખા જગતમાં દેખાતાં સ્ત્રી પુરુષ, પશુપક્ષી એ બધાં સ્થૂળ રમકડાં છે, એ બધાંને રમાડનાર ચૈતન્ય પુરુષ તમે જ છો. આટલું જ લક્ષ કર્યા કરશો તો બધું આવી ગયું. *ગં. અંબાકાકીની સેવાને પ્રભુસેવા સમજી તેમાં હાજર રહેશો. ગં. ગુલાબ બહેનને માતાસ્વરૂપે પ્રણામ. ચંદુ સ્ત્રીઓને જુએ છે એટલે માતાનો પ્રેમ ઊભરાઈ આવે છે...તમારા નામની પવિત્ર નદીમાં

---

* ચંદુભાઈનાં મોટાં કાકી.

યથાર્થ સ્નાન કરજો અને સૌને સ્નાન કરાવજો. આનંદની લહાણુ આપજો અને લેજો...

૭

ૐ

મુંબાઈ, તા૦ ૩૦–૧૨–૧૮

આત્મસ્વરૂપ !

તમે તમારો સમય આત્મચિંતનમાં ગાળતાં હશો જ...... દેહનું અંતિમ પરિણામ જે મૃત્યુ, તે જ્યાં સુધી આવ્યું નથી, ત્યાં સુધી માણસને કાંઇ ને કાંઈ બોલવું પડે છે, વિચારવું પડે છે, અગર કરવું પડે છે, તો પછી શા માટે ઉત્તમ પ્રકારનું બોલવામાં, ઉત્તમ પ્રકારનું વિચારવામાં અને ઉત્તમ પ્રકારનું કર્મ કરવામાં સમય ન ગાળવો ? અને તે પ્રકારનું કર્મ તે, પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો તે જ છે. આપ તો સુજ્ઞ છો, વિવેકી છો, શુદ્ધ હૃદયનાં છો એટલે તેવી રીતે વર્તતાં હશો. પણ ચંદુનો સ્વભાવ પડચો કે કાંઈ ને કાંઈ લખવું કે જેથી તે પત્ર બીજા કોઈ વાંચનારના અંતઃકરણમાં એ જાતની જ છાપ પાડે. આગળના જન્મમાં માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, છોકરા, છોકરી વગેરે માટે પુષ્કળ વિચારી ગયા, તેથી કાંઈ વળ્યું નહિ તો આ જન્મે પરમાત્મા સંબંધે વિચારી લઈએ. કોણ જાણે, બીજે જન્મે હાલ જેમ કેકાણે કેકાણે દુકાળ છે તેમ, પરમાત્મા સંબંધી દુકાળ પડે તો આ જન્મે સંગ્રહ કરેલું તે જન્મે ખપ લાગશે કેમ કે નિયમ એવો છે, કે, જેનો પુષ્કળ અભ્યાસ હોય છે, તે જ, વારંવાર મન સાથે લાગેલું રહે છે. પરમાત્મા સંબંધી વિચાર કરવામાં કોડીનો ખર્ચ કરવો પડતો નથી, તનને તોડવું પડતું નથી, સગાંવહાલાં નારાજ થતાં નથી. બેરી-છોકરાંને મોસાળ મોકલવાં પડતાં નથી, પણ

આનંદ જ બાકી રહે છે, અને તે જ બધાંનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. ચંદુને તો આવું આવું સૂઝે છે.......

-૮

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૭-૧-૧૯

શુદ્ધ માયાસ્વરૂપે વિરાજમાન પોતાનો આત્મા!

......તમે લખો છો કે હવે એકાન્ત સારું મળે છે તો તેનો લાભ લઈ પોતાના સ્વરૂપને બધે અનુભવતાં રહેજો. એમાં જ જીવનની સાર્થકતા છે. ચોપડીમાં તો નાનપણથી જ શીખવવામાં આવે છે કે "સાચુ બોલવુ," પણ કેટલા તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે? તેમ પુસ્તકોમાં લખ્યુ હોય છે અને જ્ઞાનીઓ પણ કહે છે કે, *"તમે તે જ છો" પણ કેટલા જણ તેનો અનુભવ કરે છે! એ પ્રમાણે અનુભવ ન થવામાં ઘણાં કારણો હોય છે. પણ વિવેક અને વૈરાગ્ય એ બે મોટામાં મોટાં કારણો છે. જ્યાંસુધી માણસ વિચાર કરતો નથી કે, "હું શા માટે જન્મ્યો છું? અહીં આવીને મારું કર્તવ્ય કર્મ શું છે? હું કોણ છું? પરમાત્મા શી વસ્તુ છે?" ત્યાંસુધી તે કોઈ પણ દિવસ સત્યના પંથ ઉપર આવવાનો નથી. કદાચ, કોઈને ઠોકર વાગતાં ધન મળી જાય: તેથી સૌ કોઈને ઠોકર વાગતાં ધન મળી જ જશે એવો નિયમ ન તારવી શકાય. તેમ કોઈ સહેલાઈથી પ્રભુ તરફ વળી જાય, તેથી સૌ કોઈ પ્રભુ તરફ વળી જશે એવું ન સમજવું. જે સહેલાઈથી પ્રભુ તરફ વળી જાય છે તેને માટે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે આગલા જન્મોમાં કરેલાં શુભ કર્મોથી જ તે એ તરફ વળ્યો છે. આ માર્ગ તરફ સૌ કોઈને મોડાં વહેલાં વળ્યા સિવાય છૂટકો નથી. જે લોકો આ વાત સ્વીકારતા નથી તેમની બુદ્ધિ

* तत्त्वमसि ॥

હસવા જેવી ગણાય. આપને શુદ્ધ માયાસ્વરૂપે સંબોધ્યાં છે, એટલે વિચાર કરશો કે એમ લખવામાં તાત્પર્ય શું હશે? માણસ તો બધા જ છે, પણ તેમાં જેનું શુદ્ધ વર્તન હોય છે તેને સારો માણસ કહીએ છીએ, અને નીચ વર્તનવાળાને નીચ માણસ કહીએ છીએ. તો તમે માયાસ્વરૂપે તો ખરાં જ, પરંતુ તમે પોતે સત્ય પંથે ચાલી બીજાને તે પંથે વાળવા પ્રયત્ન કરો છો તેથી શુદ્ધ માયાસ્વરૂપે સંબોધન કર્યું છે. મુંબાઈના લોકોનો મોટો ભાગ આત્માનું સુખ પણ પૈસાથી આંકે છે! ચંદુ એ બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉલ્લાસથી જુએ છે અને આનંદ કરે છે...આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી પૈસો મળશે? બધાંને આવી શંકા થાય છે! તમારો શો અભિપ્રાય છે? પૈસા પ્રાપ્ત કરી માણસો શું મેળવવા માગે છે તે તમે સમજી શકો છો?.........

૯

ૐ

મુંબાઈ, તા૦ ૧૦-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ!

......લોકો નવાજૂની પૂછે છે. ચંદુ કહે છે, જે છે તે જ છે; નથી કંઈ નવું, નથી કંઇ જૂનું. દરેક જણ કેવળ પોતાનો પાઠ ભજવી આનંદ કરે છે. જે પોતે પોતાનો પાઠ ભજવે છે એમ સમજે છે-અનુભવે છે તે ખરેખર બ્રહ્માંડનો લહાવો લે છે. તમે બધાં એ રીતે સમજી પાઠ ભજવો, અને હમેશાં બ્રહ્માંડનો લહાવો લો. અહંકારનો નાશ તે એ જ. નાટકશાળામાં "**તીભલો**" રાણીનો પાઠ ભજવે છે તેથી રાણી કહેવાય છે, પણ રાણી થઈ જતો નથી. તે જે છે તે ને તે જ છે, તેમ આપણે મા પાસે બેસીએ છીએ

ત્યારે માદિકરાનો પાઠ ચાલે છે. જ્યારે બરાબર પાઠ ભજવાતો નથી ત્યારે દુઃખી થવાય છે. એવી રીતે પિતા પાસે બેસીએ છીએ ત્યારે દીકરાદીકરીનો પાઠ ભજવીએ છીએ. આ બધા પાઠ પ્રભુરંજન માટે છે. તેમજ દરેક જણ પાઠ ભજવે છે તે પ્રભુરંજન માટે જ છે એમ સમજવું, એટલે અનુભવવું જોઈએ. હવે તો બસઃ ચંદુને આજે આટલો જ પાઠ ભજવવાનો છે, કારણ કે કાગળ નાનો છે અને વાત મોટી લખવી એ બરાબર પાઠ ભજવ્યો ન ગણાય. માટે આનંદ ! આનંદ ! આનંદ !

૧૦

ॐ

લોનાવલા, તા૦ ૧૧-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ !

... ..અત્રેની આત્મકથા શું લખવી ?......ચંદુ આનંદની લહાણ કરે છે. કથન કરવામાં ચંદુ કચાશ રાખે એવા નથી. કેટલું લેવું અને કેવી રીતે લેવું એ લેનારના હાથમાં છે. ચંદુ પોતાનો માલ ખુલ્લો મૂકી દે છે. શ્રદ્ધા અને હૃદયની પવિત્રતા બે જરૂરનાં છે. અને એ પછી અભ્યાસ...અત્યારનું જગત ચકલા ચકલીની વાત જેવું ચાલી રહ્યું છે. ચકલો બધી ખીચડી ખાઇ જાય છે, ચકલીને છેતરે છે ને ફરિયાદ થાય છે. સમજ્યાં ને ? એવું જગત છે. એવા જગતના રંગ છે. એનો સાક્ષીભાવે આનંદ લૂટ્યા કરીએ. તમે આનંદસ્વરૂપ છો તેનો અનુભવ તો લીધો જ છે એટલે પ્રભુ જ છો. પછી તેમને શું લખવું ? આ તો બુદ્ધિરૂપી નટીએ જરા પાઠ ભજવી બતાવ્યો. પાઠ પૂરો થયો......

૬૨

ૐ

લોનાવલા, તા૦ ૧૩-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ !

× × × × × આશા છે કે તમારા **મન ભાઈને** ૐનુ રટણ અને સ્વરૂપનું **ચિંતન** કરાવતાં હશો જ. જે થોડો ઘણો સમય મળે તેમા ચિંતન ચાલતુ જ હશે. ચદુ તેના સ્વભાવ પ્રમાણે લખે તેમાં તમે સૌ ચિંતન નહિ કરતા હોવ એમ લખવાનું પ્રયોજન નથી. તમે સૌ હરતા ફરતાં કે દરેક ક્રિયા કરતા પોતાની પવિત્ર ભૂમિમાં મન ભાઈને રમણ કરાવતા જ હશો. એ મન ભાઈને પરમાત્મારૂપી જળમા એટલુ બધુ તરબોળ કરજો કે તેનો મેલ ધોવાઈ જાય અને પોતે તે રૂપે જ બની રહે. ચદુ તમારા જ સ્વરૂપે વિલસી રહ્યો છે તો તેમા જુદાઇ જેવુ બની શકે ખરૂ કે ? જો કદાચ જુદાઇ જેવું લાગે તો પ્રશ્ન પૂછજો કે કોને જુદાઈ દેખાય છે ? અને જુદાઈ દેખાય તો તેનુ અને તમારૂ સ્વરૂપ મેળવી જોજો. તેમ થવાનું કારણ પૂછજો. મનભાઈ શિષ્યની તમારે ગુરુએ દરરોજ પરીક્ષા કર્યા કરવી નહિ તો મન ભાઈ જરા બાળક સ્વભાવના છે. અહી આ સૌ બહેન એમના એક દીકરાને વગર ગભરાયે શાંતિપાઠ ભણાવી દે છે, તેમ મનભાઈને પણ ગભરાયા સિવાય શાંતિ પાઠ ભણાવી દેવો જગ હઠ તો કરશે જ, કારણ કે તેને લાંબા કાળનો અશાંતિનો અભ્યાસ છે. આપણે આવી ટેવ વધારી હોય તો આપણી શાંતિ જોઈને બીજાં પણ શાંતિપાઠ ભણી લેજે ...લાગણ જોઈએ તે કરતાં લાભો થઈ જાય અને પછે તે કરતા વધારે ખરાબ તો અપચો થાય. જો કે તમારે માટે એમ થવા સભવ નથી. સાગરમાં લગાર મીઠું વધારે પડ્યુ તો તેથી શુ તે વધારે ખારો થવાનો હતો ? તમે જે છો તે જ છો......

૧૨

ॐ

લોનાવલા, તા૦ ૧૮-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ !

આનંદ અને લખ્યાપ્રમાણે સ્વરૂપચિંતન ચાલે છે. તમારા હાથ દેવને આરામ થયો હશે. હાથ દેવના સાક્ષી શું કરતા હશે ? તેમને તો કંઇ થયું નથી ને ? કેવો આનંદ ? તમે ચન્દુ કે ચન્દુ ગોદાવરી ? એમાંથી કયું સાચું લાગે છે ? કે બંને સાચું ? કે એમાંથી કોઈ સત્ય નહિ. તમે જાણો છો કે ચન્દુ આનંદસ્વરૂપ છે. આનન્દ-સ્વરૂપ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ? આશા છે કે, અ. સૌ. શાંતા-દેવીને ખાંસી દેવી પજવતાં નહિ હોય ! અ. સૌ...સાહેબ પણ ૐનું રટણ અને સ્તોત્ર વગેરે બોલે છે ને ? ચિ...ગીતાના શ્લોકો આગળ મોઢે કરે છે કે થાકી ગઇ ? હવે તમારો વારો આવ્યો. **મન** ભાઈ-ના શા હાલ છે ! **તન** ભાઈ કેમ રહે છે ?...તમને લાગે છે કે જે વસ્તુ ટ્રસ્ટમાં સોંપાઈ હોય તેને દુઃખ આપવું અગર તેનો દુરુપયોગ કરવો એ બહુ સારી વાત ન કહેવાય ? ચન્દુ તો સાફ વાત કહી દે છે, અને સૌ તેની ઇચ્છાને માન પણ આપે છે એ તેમનો વિશેષ પ્રેમ......

૧૩

ॐ

લોનાવલા, તા૦ ૨૧-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ !

......તમારો પત્ર અનુભવની રોચનો હતો. એવી રીતે લખતાં રહેશો......

૧૪

ॐ

લોનાવલા, તા૦ ૨૩-૧૨-૧૯

આનંદ સ્વરૂપ!

... .તમે વાણીનું મૌન ધારણ કર્યું તે સારૂં કર્યું. પણ તમારું સૂત્ર એવું છે કે મૂળને પાણી પાના કરતાં પાંદડાને પાણી પાવાનો ઉદ્યમ કર્યો! વાણી પોતાની મેળે બિચારી કંઈ જ કરતી નથી મન ભાઈ જ્યાં સુધી ઉપાધિ ન કરે ત્યાં સુધી વાણી શું કરે? પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તો મન ભાઈના હુકમને અમલમાં મૂકનારા છે માટે મન ભાઈને મૌન કરાવો. હવે તમે પોતે મન ભાઈને મૌન કેમ કરાવવું અગર સન્યસ્ત કેમ આપવું તે લખી જણાવશો.

૧૫

ॐ

રાંદેર, તા૦ ૨૯-૧૦-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ!

.તમે આનંદમાં રહી તબિયત સુધારશો. હજી પ્રભુનું કામ કરવાનું બાકી હશે તેટલું પૂરૂં કરવું જોઈએ, અને જેટલું જલદી પૂરૂં થાય તેટલો આનંદ વિશેષ. વળી પ્રભુનું કાર્ય પૂરૂં કરવા સાધન સારા જોઈએ. શરીરરૂપી સાધન સારૂં ન હોય ત્યાં સુધી બરાબર કાર્ય થઈ શકે નહિ જાણે પ્રભુએ શરીરરૂપી સાધન વડે ચંદુને સહાય અને ઉત્સાહ વધારે આપી શકો એ માટે તમને વહેલી મોકલ્યા નહિ હોય એમ લાગે છે. તમારી સાથે એકલા રહી થોડા દિવસ ખૂબ આધ્યાત્મિક આનન્દ આપવા અને લેવાની ઇચ્છા રહે છે. પણ કાં તો તમને કે કાં

તો મને બનેમાંથી એકને કાંઈ ને કાંઈ વિઘ્ન આવ્યા કરે છે. વિઘ્ન આપવામાં પ્રભુની મરજી એમ જ હશે. "રામજી કી ઇચ્છા મેં તો રામ ભરોસે લટકો"......હા...હા હા હા હા..... આનંદ આનંદ આનંદ. ॐ ॐ ॐ

૧૬

ॐ

રાંદેર, તા૦ ૩૧-૧૦-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ !

......સર્વે દુખો, દર્દો અને રોગોનું મોટામાં મોટું ઔષધ આનંદ છે. ચંદુ હમેશાં એ જ ઔષધનું સેવન કરે છે અને બીજાને પણ આપે છે. તેમ તમે પણ એ આનંદરૂપી ઔષધિ ખાતાં શીખી બીજાને પણ ખવડાવશો. તમને ચંદુની ચિન્તા રહેતી હોય તો તેમ કરવાની જરૂર નથી, કારણ ચંદુ તો પ્રભુનો છે, માટે તેની ચિન્તા કરવી એ પ્રભુનું કામ છે. પ્રભુ સંભાળ લઇ રહ્યો છે, પછી આપણે ચિન્તા કરીએ તો એ આપણું અભિમાન કહે-વાય. ચંદુએ તો પોતાનું પ્રભુને સમર્પણ કર્યું છે એ તમે જાણો છો. જે જેનું હતું તેને ગયું વચમાં અજ્ઞાનતાથી મારૂં હતું, મારૂં હતું, એમ થયા કરતું હતું. એ બોજો હવે તો ઓછો થઈ ગયો. તમે પણ ચંદુના સાથી થતા આવ્યા છો એટલે આશા છે કે તમે પણ સંપૂર્ણ સમર્પણ કરી દેશો આમ કરશો એટલે સર્વત્ર પ્રભુદર્શન થશે.

એકાંતમા રહેવાની ટેવ ગુમાવશો નહિ, પ્રભુદર્શન કરીને આનંદ લૂંટશો તમે પ્રભુમય જીવન ગાળશો તો મનુષ્યજન્મ સાર્થક થયો ગણાશે. પ્રભુ જેમ સર્વવ્યાપક છે તેમ હૃદયને સર્વ-

વ્યાપક એટલે વિશાળ બનાવો હૃદયમાં આખા વિશ્વની છબીઓને નિહાળી આ જગત-પટ ઉપર સૌ પોતપોતાનો પાઠ ભજવી કેવા આનંદ કરી રહ્યા છે તે જોતા રહી આનંદ કરો અને કરાવો.

૧૭

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૩-૧૧-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ!

સમર્પણ કરીને આનંદમા રહો છો તેમ રહ્યા કરશો કોઈના પણ બહુ વિચાર કરવા નહિ સિવાય કે પરમાત્માના વિચારો આવે ત્યારે મનને કહેવુ કે હે મન! જ્યારે તુ પ્રભુને અર્પણ થઈ ગયુ છે તો પછી પ્રભુ સિવાય બીજાના વિચાર તારાથી થાય જ કેમ? તેના સિવાય બીજાનુ દર્શન, બીજાનુ શ્રવણ કે બીજાનો સ્પર્શ થાય જ નહિ જે કાઇ હોય તે તે, તે અને તે જ છે એટલે સર્વ કાઈ પ્રભુ જ છે પ્રભુ આવે ત્યારે "હુ" તો રહી શકે જ નહિ સર્વમા પ્રભુ પ્રભુ ને પ્રભુ જ છે, કા તો હુ હું અને હુ છુ અહો! આવો અનુભવ કેટલો આનંદ કરાવે છે? આમ કરતા રહેશો તો એ કાયમ થઈ જશે, જરા અભ્યાસ રાખતા રહેશો. હજી ઘણા કામો કરવાના છે, અને તેથી જ શરીર જલદીથી સુધરી જશે. ચદુને થાય છે કે આ પત્ર પહોંચે તે પહેલા અસલ આરોગ્યની સ્થિતિ આવી ગઈ હશે

૧૮

ૐ

રાંદેર-તા૦ ૬-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ ગોદાવરી!

. તમારી માનસિક સ્થિતિ ઊચા પ્રકારની રહે છે તે જાણી આનંદ પણ શરીર સબધે વાત લખત નથી પ્રભુને

એમ લાગતું હશે કે હજી તમારી પાસે ઘણું કામ લેવાનું છે માટે આરામ લેવા વડોલી મોકલ્યાં–જેમ શ્રી અરવિંદ ઘોષને એકાંત લેવા પ્રભુએ જેલમાં મોકલ્યા હતા તેમ. હવે પરમાત્મા સંબંધે કાંઈ લખીએ, કારણ કે એ સિવાયનો પત્ર કોરો ગણાય. આવનાર આવે છે, જનાર જાય છે, પણ ચંદુ તો આનંદ કરે છે. એ તો જેવો ને તેવો જ છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં તેનું જ દર્શન. હું તો આત્મા, આત્મા અને આત્મા જ છું. 'આત્મા' એ શબ્દ પણ બધાં સમજી શકે માટે જ લખ્યો છે. બાકી તો હું હું અને હું જ. અરે, સર્વત્ર સર્વરૂપે છતાં સર્વથી ન્યારો રહીને નાસ્તિક અને આસ્તિક, સર્વને એ કેવો રમાડી રહ્યો છે ? અહીં તો નાસ્તિક આસ્તિક, હિંદુ, મુસલમાન, બ્રાહ્મણ કે અત્યંજ, પશુ પક્ષી, ઝાડપાન, પત્થર પાણી સર્વ, સર્વત્ર સમાન જ છે. ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

૧૯

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૮-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગૌદાવરી !

......ચંદુ હાલ મનનું મૌન પાળી રહ્યો છે, વાણીનું નહિ. જે કાંઈ મનમાં વિચાર આવે છે તેને કહ્યા કરે છે કે, તારા સંબંધી વિચાર થાય નહિ, કારણ મન તો પ્રભુને અર્પણ થઈ ચૂક્યું છે. એટલે બધે જ પ્રભુને જોવો, સાંભળવો, સૂંઘવો–વગેરે ચાલી રહ્યું છે. સંસારની ગડભડમાં પણ શાંતિ ચાલી રહી છે.

૨૦

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૧૦-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી !

ગઈ કાલે ચિ. ભાઈ...વલસાડથી આવ્યો હતો તે ગયો. તેણે માનસિક બોજો બહુ વહોરી લીધો છે. તેને શરીર માટે દવા લખાવી છે અને મન માટે પ્રભુરૂપી ઔષધિ સારી આપી છે. જેની માનસિક સ્થિતિ સારી રહે છે તેની શારીરિક સ્થિતિ જલદી સારી થઈ જાય છે. તેમાં 'પ્રભુઅર્પણ' ભક્તિ તો ખરેખર, ઉત્તમ દવારૂપ છે. ચિ. ભાઈ...ને એ દવા ગમી ગઈ છે. વગર દવાએ પણ હવે એ આનંદ કરે છે. જેમ કસાર ઘી અને ખાંડ વિનાનો મોળો હોય છે તેમ ચન્દુને પ્રભુ સિવાયની વાતો મોળી લાગે છે. ચન્દુના કાગળોથી જે પરિચિત નહિ હોય તેને એ કાગળો કેવા લાગતા હશે?

૨૧

ૐ

મુંબાઈ, તા૦ ૨૨-૩-૨૩

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી !

......આપણી પાસે ચોવીસે કલાક પરમાત્મા રહે છે એવી દઢના હોવાથી બધું જ સીધું ચાલ્યા કરવાનું. અરે, આપણે પોતે જ ને સાક્ષાત્ પરમાત્મા છીએ. કેટલો આનંદ થાય છે? આ તો આપણે પ્રભુ થઈ જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરીને પાઠ ભજવીએ છીએ. ચોરી. ચોરી. નફરત. તો. આવશે. જ.. ન. જ. આવે. તો. જગત. કેમ. કહેવાય? માટે જે થોડું ઘણું થાય તે સહન કર્યે છૂટકો.

૨૨
ૐ

મુંબઈ, તા૦ ૨૭–૩–૨૩

પ્રિય આનન્દ સ્વરૂપ!

......ચંદુ ધારે છે કે તમે દરરોજ સવારે, બપોરે અને રાત્રે સૂતી વખતે જે જે વિચારો આવતા હશે તેમને તોડતાં રહેતાં હશો. વિચારોને તોડવાની કૂંચી તો તમે જાણો જ છો. પણ ચંદુ ફરી લખે છેઃ સવારમાં ઊઠતાં જ બીજા વિચારો શરૂ થાય તે પહેલાં વિચાર કરવો. "મન ભાઈ! અત્યાર પહેલાં તું કેવો શાંત-સ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ અને સુખસ્વરૂપ હતો! વિચાર ઊઠ્યો ને તું બીજે સ્વરૂપે બન્યો. એથી જ તું હેરાન થયો. માટે તું બીજો ન બન. સંકલ્પવિકલ્પ ઊઠે છે અને બીજો બને છે." માટે જે સંકલ્પ ઊઠે તેને કહેવું કે, તું મારાથી જુદો ક્યાં છે કે હું તારો વિચાર કરું! જેમ આંખ, નાક જુદાં નથી તેમ તેનો વિચાર પણ નથી આવતો; જ્યારે આંખ કે નાકમાં કંઈ દરદ થાય છે ત્યારે જ તેનો વિચાર આવે છે. માટે બીજાનો વિચાર કરવો એટલે તેને દુઃખી કરવાં કે દુભવવાં, અથવા તેને પોતાનાથી અલગાં માનવાં. તો તમે એ રીતે અલગ ન પડશો. જેવાં તમે છો તેવી જ આખી દુનિયા છે એ વિચારપૂર્વક નિહાળી નિહાળીને આનન્દ લૂંટયા કરજો. આમ કરશો કે બધા જ રોગ વગેરે અદૃશ્ય થવા માંડશે......

૨૩
ૐ

મુંબાઈ, તા૦ ૧૨–૪–૨૩

આનન્દસ્વરૂપ પરમાત્મન્!

......જ્યારે દરદની આહ નીકળી જાય ત્યારે તેની સાથે સાથે કંઠમાંથી ૐ નો ભાવપૂર્વક ધીમો અવાજ મેળવી દેશો. તમારી

દુઃખની આહ પણ આનન્દની લહેરમા પલટાઇ જશે કરવુ ન કરવુ એ તમારા હાથની વાત છે મન હમેશા પ્રફુલ્લિત અને આનન્દમા રહેવુ જોઇએ

૨૪

ૐ

સાંદેર, તા૦ ૧૭-૧-૨૩

પ્રિ. આનન્દસ્વરૂપ !

ચહુ એમ છે અને માગણી અનેક ઠેકાણેથી આવે છે ત્યા જવુ અને ક્યાં આવવુ ? ચહુ તો જ્યા છે ત્યાં જ ઠીક છે આનન્દ ચાલે છે તમે પણ જરા ફુરસદનો સમય કાઢી થોડુ ઘણુ મનન કરતાં રહેશો ગમે ત્યાં હોઇએ, ગમે તેવા સજોગોમા હોઇએ, છતા વિચારવુ કે આપણે તો આપણામા જ છીએ એ પછી જોઇશુ તો, જ્યા જોઇશુ ત્યા આપણે જ આપણે દેખાયા કરીશુ વિરુદ્ધ સજોગોમા પણ આનદજ દેખાયા કરશે તમે તમારી જાતને ભૂલી ન જાઓ એ દષ્ટિએ પત્ર લખ્યો છે આપણી આસપાસ ગમે તેટલી વાતો ચાલતી હોય પણ તેમાંથી આપણે ઉપયોગી વાતો જ ગ્રહણ કરી લેવી, અને બીજી વાતો ઉપર ધ્યાન જ ન આપવુ સસારમાં શરીર, વાણી અને મન સેવા નિમિત્તે મળ્યા છે, તે વડે અતઃકરણપૂર્વક સેવા કરવી જેટલી ઉપાધિ જાતે વહોરીએ તેટલો બોજો વધે, માટે નવી ઉપાધિ વહોરતાં નહિ વાતો સાભળવામા વાંધો નથી, પણ તેમા ચિત્ત પરોવેલુ રાખવુ એ જ દુઃખદાયક છે ચિત્ત તો પોતાના સ્વરૂપમા જ રહેવુ જોઇએ પોતે સર્વરૂપે છો, પોતે પોતાના સ્વરૂપોની સેવા કરી રહ્યાં છો, પછી એમા રાગદ્વેષ શો ? જ્યા દેહને સાચો માન્યો—હુ—આટલો જ દેહ છુ એમ થયુ, કે સુખદુઃખના ફદામા ફસ્યા પ્રભુ સિવાયની ભાવના નકામી છે આનદ લૂટો અને બીજાને લૂટાવો

પૂર્તિ કરે છે. એમાં આખી ગીતાનો ભાવ આવી જાય છે......... વગેરેને ઊતારી લેવો હોય તો ઊતારી લે. દરરોજ વાંચવા જેવો અને વિચારવા જેવો છે.

ૐ

યોગ

યોગ એટલે જ્ઞાન મારે, ભક્તિ મારે, અગર કર્મ મારે પ્રભુ સાથેનું અનુસંધાન (જોડાણ). મનુષ્યની અંદર અને બહાર જે એક સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન તત્ત્વ છે, તેની સાથે યોગી પોતાને સીધા સંબંધમાં જોડી દે છે. યોગી અનંત તત્ત્વની સાથે નામબદ્ધ થાય છે, અને શાંતિભરી દયાથી અગર સક્રિય આશિષથી પ્રભુની શક્તિ પોતાની મારફત જગત ઉપર ઊતારવા હથિયારરૂપ બને છે. જ્યારે માણસ પોતાનો અહંકાર છોડી ઉપર ચઢે છે, અને બીજા માટે પોતાનું જીવન છે એવી ભાવનાથી જીવે છે, બીજાના સુખદુઃખમાં ભાગીદાર બને છે; જ્યારે તે સંપૂર્ણ રીતે કર્મોનું આચરણ કરે છે, અને પ્રેમ અને ભાવપૂર્વક કામ કરે છે; પણ ફળની ચિંતા છોડી દે છે, તેમ જય (જીત)ને હારની ચિંતાને પણ ફેંકી દે છે, હારથી ડરતો નથી; જ્યારે તે પોતાનાં બધાં કર્મો પ્રભુને અર્પણ કરે છે; અને પોતાનો દરેક વિચાર, વાણી અને વર્તન (ક્રિયા) દિવ્ય યજ્ઞમાં હોમી દે છે: જ્યારે તે ભય, તિરસ્કાર, ધિક્કાર અને મોહનું કાસળ કાઢી નાખે છે, અને ધાંધલરહિત અવિશ્રાંતપણે (આરામ લીધા સિવાય), જાણે કામ કર્યા સિવાય છૂટકો જ નથી એમ સમજી સંપૂર્ણપણે કુદરતની શક્તિની માફક કામ કર્યે જ જાય છે; અને જ્યારે હું શરીર છું, અંતઃકરણ છું, મન છું અગર આ બધું જ હું છું એ વિચારોથી પર થાય છે અને પોતાના ખરા સ્વરૂપની પિછાન કરે છે; જ્યારે એને લાગી જાય છે કે પોતે અમર છે અને મૃત્યુ અસાર છે, હૃદયમાં જ્ઞાન ઊતરી રહ્યું છે, મન વાણી ઇંદ્રિયો વગેરે દરેક સાધનદ્વારા એ દિવ્ય

શક્તિ જ કામ કરી રહી છે, પોતે તો કાંઈ જ નથી. આમ હૃદયના પૂરા ભાવ સાથે અનુભવે છે; વળી પોતે જે કાંઈ કરે છે કે પોતાની પાસે જે કાંઈ છે તે સર્વ ભાવોનો તે ત્યાગ કરે છે, અને છેવટે પ્રભુ જે મનુષ્યજાતિનો સહાયક અને ભક્ત છે તેને પોતાનું બધું અર્પણ કરે છે ત્યારે **એ માણસ હંમેશ માટે પ્રભુમાં નિવાસ કરે છે. ત્યારે દિલગીરી, અશાંતિ અને ખોટો ઉશ્કેરાટ એને માટે અશક્ય બની જાય છે. આનું નામ સાચો યોગ.**

૨૭

ૐ

અમદાવાદ, તા૦ ૯–૯–૩૯

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી!

......આપના તરફથી આપના માતુશ્રીની તબિયતનો ખ્યાલ આપતો પત્ર મળ્યો. માતુશ્રીની તબિયત તદ્દન આવી છે એની મને ખબર ન હતી. મેં તો સ્વાભાવિક જ લખેલું કે આપ ક્યારે આવશો :...........સેવાનું સૂત્ર ભણાવનાર હું, અને આપનાં જ માતુશ્રીની સેવા કરતાં અંતરાય નાખું એ તો બને જ શી રીતે ? જેમ મને મારી માતા માટે લાગે તેમ તમને તમારી માતા માટે લાગે એ સ્વાભાવિક છે. માટે આ તરફની ચિંતા ન કરશો અને શાંત ચિત્તથી માતુશ્રીની સેવા કરશો... ....

•

શ્રી જયકૃષ્ણ ભાઈશંકર પાઠક ઉપરનો પત્ર

રાંદેર, તા૦ ૧૧-૩-૧૫

ૐ

*પરમ પૂજ્ય પિતાતુલ્ય શ્રી...ની સેવામાં,

........એટલું તો ચોક્કસ છે કે આ સંસારમાં મનુષ્યદેહ મળવો મુશ્કેલ છે. અને તે મળે તો સંત-સમાગમ મળવો મુશ્કેલ છે. મનુષ્યદેહ મળ્યો છે ત્યારે પુરુષાર્થ કરી આ દેહે જ મુક્તિ મેળવવી એ શ્રેય છે. એને માટે ૐ નું વારંવાર રટણ કરવું અને સાથે નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્, ચૈતન્ય, આનન્દ, નિર્ભય, જન્મ-મરણ રહિત જે પરમાત્મા. તે જ છું. ચંદુ પોતાના અનુભવથી કહે છે કે એ સિવાય દુનિયામાં કાંઈ નથી. ચંદુ વધારે શું લખે આનન્દમાં રહો અને બધાને આનન્દમાં રહેતાં શીખવો......

*　　*　　*

*શ્રી ચંદુભાઈના સસરા.'

૧

ॐ

*બધાંને

તા૦ ......

પ્રિય આત્મન્!

અત્રે સર્વ કુશળ. તમારો પત્ર મળ્યો હતો.

ચિ૦...ભા...ની સ્થિતિ જોતાં ચંદુને દયા આવે છે. દયા બતાવવાથી ચંદુ દેખીતી કાંઈ પણ મદદ કરી શકતો નથી, અને જ્યાંસુધી તે પોતે પોતાના સ્વરૂપ પર દૃઢ ન થાય ત્યાંસુધી જે હિંમત એનામાં રહેવી જોઈએ તે રહી શકે નહિ; કદાચ કોઈની સલાહથી થોડો વખત શાંતિ મળી શકે અને રહે; પરંતુ જેમ લોહચુંબક પાસેથી સોય ખસે એટલે જે લોહચુંબકપણું સોયમાં આવ્યું હોય તે પાછું નીકળી જાય છે; તેમ આપેલી હિંમત સંબંધે સમજી લેવું. તાત્પર્ય એ જ કે દરેકે લોહચુંબક થવાની જરૂર છે. દૃષ્ટાંતમાં તો લોહચુંબક અને સોય બે જુદી વસ્તુ છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો દરેક જણ લોહચુંબક છે. ફક્ત અજ્ઞાનથી, માયાથી, કે મોહથી, કે ગમે તેથી તે પોતાને સોય માની લે છે, એ જ ભ્રમણા

* આ ચાર પત્રો "વિ°સોનિયન"ના માર્ચ તથા ઓકટોબર ૧૯૧૮ ના અંકમાં છપાયા હતા.

છે, વેદાંત કહે છે કે તમે બધા " તે જ " છો; ભૂલથી કદી પણ તમે એમ માનતા નહિ કે " હું દેહ છું " " મન છું " વગેરે.

જ્ઞાન ક્યારે ઉપયોગી થઈ પડે છે ? જ્યારે પોતાપર દુઃખ આવી પડે છે ત્યારે. લોકોને જ્ઞાન તો છે છતાં તેઓ કેમ બીકણ બની જાય છે ?—એમ કદાચ શંકા થાય તો જવાબ એટલો જ કે તેનો અનુભવ કરતા નથી. શોક, મોહ, માન, અપમાન, કામ, ક્રોધ, ભય વગેરે ત્યાંસુધી હેરાન કરે છે: જ્યાંસુધી પોતે પોતાનો અનુભવ કરતો નથી. માટે ચિ......ને ચંદુ તરફથી કહી દેશો અગર લખી દેશો કે જ્યાંસુધી વેદાંતનો વિચાર કરશે નહિ, જ્યાંસુધી સંસારની વસ્તુ તરફની આસક્તિ તૂટશે નહિ—અંતઃકરણમાં દૃઢ વૈરાગ્યની છાપ પડશે નહિ, જ્યાંસુધી જગતને મિથ્યા અનુભવશે નહિ, જ્યાંસુધી " હું બધે સ્વરૂપે થઈ રહ્યો છું " હૃદયમાં એવા અંતઃઢોલ વાગશે નહિ, ત્યાં સુધી બહારના ટેકા એ બધા કોહેલા વાંસ જેવા છે. અને તે ચિ. ભા.......ને એકલાને જ લાગુ પડતું નથી, તમો બધાને લાગુ પડે છે, માટે એકનું દૃષ્ટાંત લઈ તમો બધા દૃઢ ભાવના રાખતા જાઓ. હૃદયમાં દૃઢ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરો, અને જગતના યથાર્થ આનંદનો લાભ તમને સૌને મળો એવું ચંદુ ઇચ્છે છે. અત્યાર સુધીમાં ચંદુ પાસે મનન કરેલા પુરુષોના કાંઈ એક અનુભવ આવી ગયા અને તેમાં એ જ દેખાય છે કે હજી તેમના મનમાં ઘણી ન્યૂનતા છે. તે માટે અને આવા વિજાતીય પ્રવાહને અટકાવી સજાતીય પ્રવાહ વહેવડાવવાને તમને બધા પ્રેરે છે, કહો કે હુકમ કરે છે. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

(બધાંને

પત્ર ૨

ૐ

તા૦ ....

પ્રિય સચ્ચિદાનંદ!

તારો પત્ર પરમ દિવસે પ્રાપ્ત થયો. વાંચી આનન્દ. તને વખતે શંકા થશે કે આત્મન્ શબ્દ છોડી સચ્ચિદાનંદ કેમ વાપર્યો? તો તેનો ભાવાર્થ એવો કે બ્રહ્મ તો સર્વત્ર અને સર્વરૂપ છે છતાં સ્થાવરમાં તે સતરૂપે પ્રતીત થાય છે; અને કેવળ આત્મસાક્ષાત્કારવાળામાં તે સચ્ચિદાનંદરૂપે પ્રતીત થાય છે, માટે ઉપર પ્રમાણે સંબોધવાનું પ્રયોજન છે.

તારા બધા શુભ પ્રયાસ છતાં આમ નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે એથી તને ભાન થતું હશે કે માયામાં ચિત્ત લગાડશો તો નિરાશા જ અંતમાં લખાયલી છે. તારા અનુભવ પરથી બોધ લે કે જે વસ્તુ નિત્ય પ્રાપ્ત છે અને જેની ઉપર ચિત્ત લગાડવાથી કોઈ પણ દિવસ નિરાશા થતી નથી, તે "તું"જ છે. માટે જે કાંઈ કાર્ય કરે-શરીર, વાણી મનદ્વારા-તે તે નિષ્કામ સમષ્ટ લોકોપયોગી સેવાને અર્થે જ્યાં સુધી દેહ પહોંચે ત્યાંસુધી કર્યા જવું. તારી શક્તિનો જેટલો વિકાસ થઈ શકે તેટલાનો યથાર્થ ઉપયોગ કર, અને શરીર, વાણી અને મનદ્વારા "હું સેવા કરવાને સરજાયલો છું" એ જ તારૂં સૂત્ર હોવું જોઈએ.

નકામા ગપાટામાં, અનિત્ય વસ્તુના વિચારમાં જેમ બને તેમ ઓછો વખત ગાળો. આગલા જન્મોમાં અનેક મિત્રો, સગાં સંબંધી, (સ્ત્રી, પુત્રો, વગેરે) પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે, તેમણે કાઇએ તમારો ઉદ્ધાર કર્યો નથી; અને તેમ કર્યું હોત તો આ દશા પ્રાપ્ત

પ્રાપ્તિમાં વધઘટપણું સંભવે. તમે બધાં સાધારણ મનુષ્યો નથી પણ પરમાત્મા જ છો એવી દૃઢ છાપ પડી હશે તો પરમાત્મા જેવાં જ કામ કરવા શક્તિમાન થશો. એટલે કોઈપણ કાર્યમાં શંકાને સ્થાન આપશો નહિ. પોતાને જ્યારે અમુક માનવો જ છે, ત્યારે ભિખારી કરતાં શ્રેષ્ઠ રાજા–બ્રહ્મ કેમ નહિ માનવો ? પરંતુ તે થવાને તમારા હૃદયની લાગણીઓ પણ પરમાત્મા જેવી જ થવી જોઈએ.

જ્યાંસુધી બાળક–અવસ્થા હોય છે ત્યાંસુધી ઢીંગલા–ઢીંગલીની રમત મઝાની લાગે છે; પણ જેમ જેમ તે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ તેને છોડતો જાય છે. પણ તેથી તે રમતને ધિક્કારતો નથી; પરંતુ તે મોટા થવાના સાધનરૂપ હતી. તેમ જગતની સઘળી વસ્તુઓ તેવી જ છે. અજ્ઞાન હોય છે ત્યાંસુધી સત્ય માની રમો છો; પણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડયો એટલે તેની દરકાર નહિ કરતાં સત્ય તરફ દોડો છો અને દોડવું જ જોઈએ. નહિ તો બાળક અવસ્થા જ કાયમ રહેશે. આખા જગતની સાથે એકતાનતા અનુભવતા રહો. નામ, રૂપ એ રમકડાં છે અને તેમાં વ્યાપી રહેલું સોનુ સત્ય છે, તેની ઉપર ધ્યાન આપતા રહો. બંગડીમાંથી સોનું બાદ કરો તો બંગડી જેવો પદાર્થ જ નથી એટલે નામ–રૂપ મિથ્યા છે અને સત્ય વસ્તુ તમે આત્મા–પરમાત્મા–બ્રહ્મ–સચ્ચિદાનંદ–ગૉડ–અલ્લા–અગર ચંદુ ગમે તે કહોને છે. નામરૂપ કેવળ પ્રતીતિમાત્ર છે, એ દૃષ્ટિએ જોશો તો જ બધુ પરમાત્મમય લાગશે. જેમ ચંદુની છબી જોવાથી મૂળ ચંદુનું ભાન થાય છે, તેમ આ બધા છવની છબીઓ જોવાથી તમારૂં જ ભાન થવું જોઈએ. એ જ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

બધાંને

પત્ર ૪

ૐ

તા. . . . .

પ્રિય સ્વરૂપ!

અત્રે સર્વ કુશળ તમારો પત્ર વાંચ્યો તમને તાવ આવી ગયો એ જાણ્યુ પરંતુ તાવ તમને આવ્યો હતો કે તમે તાવને પકડ્યો હતો? તાવ આવી જવાથી એક ફાયદો થયો કે ઘણા કાળનો શરીરમા કચરો ભરાયો હતો તે નીકળી ગયો, અને હવે શરીર તદ્દન સ્વચ્છ થતા વધારે સારૂ કામ થઈ શકશે. યાદ રાખજે કે તમને તાવ આવ્યો જ નહોતો, તમે તો તેમના તેમ હતા ફક્ત જે વસ્તુ તમારી એકલાની નહોતી અને જેની ઉપર સર્વનો અધિકાર હતો તેને તાવ હતો—એ ખોટી ગરમી હતી માટે શરીરને તમારૂ પોતાનુ સમજશો નહિ એ સર્વનુ છે, અને સારૂ થવુ એ સર્વનુ કાર્ય છે. તમે તો ફક્ત સાક્ષી છો

વધારામા તમારા કાગળ ઉપરથી સમજાય છે કે તમારી પાસે કામ ઘણુ છે, પરંતુ કંટાળશો નહિ, તમારી પદવીનુ અભિમાન રાખશો નહિ સત્તાનો મદ મગજપર ચઢવા દેશો નહિ યાદ રાખજો કે શરીર, મન, વગેરે જગતની સેવાને માટે અર્પણ થયેલા છે, માટે જગતના છે, તમારા નથી સર્વ સાથે મિત્રભાવ અને પ્રેમભાવથી વર્તશો તે બધા તમારા પોતાના સ્વરૂપો છે, અરે, તમે જ છો એ ધ્યાનબહાર જવા દેશો નહિ

જો ચિ ભા બહુ મુઝાતો હોય તો અત્રે મોકલાવી આપશો. ચિ ના વાયદા ખલાસ થયા પણ આશા છે કે વખતો

વખત પોતાને યાદ કરી આનંદમાં રહેતો હશે. જો કે તે ચંદુ જ છે, છતાં લાંબો વખત થયાં, નહિ મળવાથી વિશેષરૂપે મળવાની ઇચ્છા થયા કરે છે. શાથી થાય છે તે સમજાતું નથી. મોહ હશે કે પ્રેમ ! જરા એ શંકાનું સમાધાન કરી બતાવશો; અગર .....ને પૂછી જોશો. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

શ્રી મંછાબહેન માધવરામ પાઠક ઉપરના પત્રો

૧

ૐ

મુંબાઇ, તા. ૧૮-૩-૧૯૨૦

આત્મસ્વરૂપ ચિ. બ્હેન મંછી!

× × × તમારો પત્ર વાંચ્યો. કંઇક આનંદ અને કંઇક ખેદ થયો. ખેદ એટલા પૂરતો કે આટલું આટલું વાંચ્યા છતાં, સાંભળ્યા છતાં, અનુભવ્યા છતાં ત્યાંનાં ત્યાં! આનંદ એટલા માટે કે સત્ય લખ્યું છે અને હૃદયને છેતરતાં નથી તેમજ ઉન્નતિ-માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવા તરફ વૃત્તિ છે. ચંદુને એક રીતે પક્ષપાત છે અને બીજી રીતે પક્ષપાત નથી. પક્ષપાત એટલા માટે કે જેની જેવી રીતની ઇચ્છા, તેને તે તે મળે છે; અને અપક્ષપાત એટલા માટે કે બધાને સરખું કહેવાય છે, સરખું સમજાવાય છે, જેને જે રુચિકર થઈ પડે તે તેને ગ્રહણ કરી શકે છે. × × × કામ કરતાં કંટાળો આવે એ સ્વાભાવિક છે, પણ ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. જેટલું અત્યારે જાણો છો તેટલું પણ ન જાણતાં હોત તો શી દશા થાત? જે તરફ ખાસ વૃત્તિ દોરાય છે તે તરફ દોરાત પણ ખરી કે ‘ કેટલા એ તરફ વળ્યા છે અને વળે છે! તમારી જાતને એ તરફ વળવા બદલ ધન્યવાદ આપતાં નથી! એ રીતે અંદરથી આનંદ લૂટો તો કેવું સારું! પોતે અમુક ઇચ્છાઓ અને આશાઓ બાંધે છે અને તે આશાઓ કે ઇચ્છાઓ પ્રમાણે ન દેખાય કે ન થાય તો દુઃખ

થાય. એ નિયમ તમારા સંબંધમાં પણ લાગુ પડે છે: આખા જગતને લાગુ પડે છે. એ આશાએ-ઇચ્છાએ તમોને ઘેર્યા છે. તમે આશાથી કે ઇચ્છાથી પર છો, આનંદસ્વરૂપ છો. તેમાં વળી આ કાળાશ ક્યાંથી આવી ? કોલસો અગ્નિથી વિમુખ થાય છે એટલે કાળાશ આવે છે, માટે મનરૂપી કોલસાને ચૈતન્ય-સાક્ષી-રૂપી અગ્નિ લગાડો, એટલે વળી આનદ આનંદ આનંદ !!!

૨

ૐ

જોધપુર તા૦ ૨-૧-૧૯૨૨.

આત્મસ્વરૂપ ચિ. બહેન મછી વગેરે !

× × × મહાત્માશ્રી પાસે બેસી બધાં આનન્દ કરે છે. જ્ઞાનચર્ચા કોઈ કોઈ સમય થાય છે. બાકી તો મહાત્માશ્રીને આખો દિવસ લોકો મળવા આવે છે તેની સાથે તે વાતચીતમાં હોય છે. ચદુએ જે જે સમજાવ્યુ છે, તે પ્રમાણે આનન્દ કરતાં રહેશો અને ગામગપાટામા નકામો સમય ગાળશો નહિ. ગીતાજીનો પાઠ કરતાં રહેશો, સાથે સાથે ગુજરાતી અર્થ વાંચતાં રહેશો, એટલે ઝટ સમજાઈ જશે. આત્મા સિવાય કઈ છે જ નહિ-એનો અર્ધો અર્ધો શ્લોક વિચાર કરતા રહેશો. દરરોજ અભ્યાસ રાખવાની જરૂર છે. આશા છે કે તમે એ પ્રમાણે વર્તતા હશો. × × ×

૩

ૐ

મુંબાઇ તા૦ ૫-૮-૩૧

આત્મસ્વરૂપ ! ચિ. બહેન મંછી,

× × × દેહદષ્ટિએ જોઈએ તો દરેક જણ ક્ષણે ક્ષણે રૂપાન્તર પામતું જાય છે, એ તો દરરોજનો અનુભવ છે; એમાં કંઈ

નવુ નથી અને આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં કંઈ નવુ નથી કે કંઈ ફેરફાર થતો નથી એ પણ એટલી જ સાચી વાત છે. જગતના અને દેહનાં બદલાતા સ્વરૂપ તરફ મન પરોવ્યા કરીએ તો હૃદયને જાતજાતના આઘાતો સહન કરવાના જ રહેશે. તેમાંથી બચવા માટે તો આપણે જ્ઞાન તરફ વળીએ છીએ. આ હું કોઈની સંભાળ લેનાર કોણ ? જે તત્ત્વ આખા બ્રહ્માંડ અગર બ્રહ્માંડોમાં અનુસ્યૂત–વ્યાપક છે તેના આશરો લઈ કાં ન ચાલવું ? આ હું તો લખવાનો આશય શુભ છે એટલે ખોટું લગાડવાની દૃષ્ટિથી લખ્યું છે એમ માનશો નહિ. પછી પત્રમાં તમે સારા છો અને અમે સારા છીએ એ કંઈ પત્ર નથી. આ હું તો સ્વભાવ થઈ ગયો છે કે આવી વાતો જ લખાઈ જાય છે. પણ સાચું કહું છું કે આ હું તો એ સિવાય બીજી ખબરો સાંભળવી કે કહેવી ગમતી પણ નથી. આપને સૌને કહેવાનું કહ્યું છે, કંઈ જ છુપાવ્યું નથી. હવે તો જ્યારે જ્યારે વખત મળે ત્યારે ત્યારે તે કહેલું સંભારીને જીવનમાં ઊતારવાનું છે. જો આપણે પ્રભુમય સ્થિતિમાં કાયમ થવું હોય તો આપણે નિયમ કરવો ઘટે કે જરૂર સિવાય બોલવું નહિ, પૂછે એટલી જ વાત ક્રોધનો પ્રસંગ આવે તો મૌન સાધી લેવું, બોલવું જ નહિ મનને એકાંતમાં ચાખખા લગાવવા ! પ્રભુને હૃદયપૂર્વક બધું જ અર્પણ કરવું જેટલું આપણું કહેવાતું હોય તે બધું જ–શરીર, મન, વાણી, સગા, સંબંધી, પૈસો ટકો વગેરે બધું જ અર્પણ કરવું. આમ થયું કે પછી આપણી ચિંતા ગઈ. સૌની ચિંતા તેને છે. પણ એવું થવું ન જોઈએ કે ઘડીમાં અર્પણ કરીએ અને ઘડીમાં પાછું લઈ લઈએ. નિયમ તો એવો છે કે જે ચીજ અર્પણ થઈ ગઈ પછી તેનો વિચાર જ ન હોય. દાખલા તરીકે શરીર પ્રભુને અર્પણ થયું એટલે આંખ પ્રભુને જ જુએ. ન જુએ તો સાવધાનીથી ટેવ પાડીએ. કાન પ્રભુના જ શબ્દો સાંભળે. એ પ્રમાણે બધી જ ઈંદ્રિયો દ્વારા પ્રભુની પ્રભુતાનો જ આનંદ લઈએ.

ત્યાર પછી મનને લઈએ, કે તે પણ પ્રભુને અર્પણ થયું છે, માટે તેનાથી પ્રભુ સિવાયના બીજા વિચારો ન જ થાય. પછી સગાં-સંબંધીનો પ્રશ્ન આવ્યો: એ બધાં પ્રભુનાં છે એટલે મારે વિચાર કરવાનો હોય જ નહિ. એ સૌ પ્રભુનાં છે; મારો અધિકાર તો માત્ર એમની સેવા કરવાનો છે, પૈસો ટકો સૌ એ પ્રભુનો છે; હું તો એક ટ્રસ્ટી છુ. મારે તો શરીર મન વગેરે માટે એનો યોગ્ય ઉપયોગ થાય એ જોતા રહેવાનુ છે. પણ એક વાત ખૂબ યાદ રાખશો. "મેં આ બધુ પ્રભુને અર્પણ કર્યું છે" એ વાત કોઈને કહેવાની નથી; માત્ર હર્ષપૂર્વક આપણે પોતે જ સમજવાની છે. અને એ રીતે વર્તન કરતા રહેવાનુ છે. કોઈને કહેવાની વૃત્તિ થશે તો અહમ-ભાવ ઘૂસ્યો જ જાણજો. પછી તો ધીરે ધીરે એ સ્થિતિ થશે કે આ શરીર, મન, ઇંદ્રિયો વગેરે "મારાં" એટલે "આત્માનાં" સુંદર સેવક-સેવિકાઓ છે, અને તેથી જ તેમના ઉપર પ્રેમ થાય છે. એ પછી ધીરે ધીરે સમજાશે કે બીજાં બધાં શરીરો, મનો અને ઇંદ્રિયો વગેરે પણ મારાં-સ્વરૂપો છે, મારી જ સેવા કરી રહ્યાં છે. બાકીનું પોતાની મેળે જોડી લેશો; અને આનંદ કરતાં રહેશો.

૪

અમદાવાદ, તા૦ ૧-૭-૩૮.

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ બહેન મંછી !

× × × જ્યારે આપણે આપણા સત્ સ્વરૂપ (સાક્ષી દેવ)ને ભૂલીને દેહના ધર્મોને સત્ માની વ્યવહાર કરીએ છીએ ત્યારે અશાંતિ, દુઃખ વગેરેનાં વાદળાં ઘેરાવા માંડે છે. એટલે યાદ કરવા જેવું કંઈ હોય તો તે આપણું અસલ સાક્ષિસ્વરૂપ છે. દેહ તો યાદ કરવા જેવો છે જ નહિ, એને તો ભૂલવાનો છે. આપણા આત્મ-

સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા હોવી એ જ ખરી શ્રદ્ધા છે. દેહ તો મુડદું જ છે. વચમાં મનનું હું પણું ઊઠી આપણા રાજપદ ઉપરથી આપણને ઊઠાડી આપણને ભિખારી કે માગણની સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. એટલે આપણે આપણુ સતસ્વરૂપ આત્માથી ઊઠાડી દેહ ઉપર મૂકી દઈએ છીએ અને એ જ આપણુ મન કહેવાય. મનનુ આ સ્વરૂપ છે. આથી કરવાનું એટલુ જ કે દેહ વગેરેમાંથી "હું પણું" ઊઠાવી આત્મા એટલે સાક્ષીમાં રાખ્યા કરવુ જો મનુષ્યજીવનમાં કઈપણ કરવાનુ હોય તો આટલુ જ કરવાનુ છે આપણા સત-સ્વરૂપને જગતની વાતચીતો વગેરે કઈજ કરી શકતાં નથી. આપણી પોતાની જ ભૂલ પોતાની હરામખોરી છે પછી દોષ કોનો કાઢી શકાય ? × × × આપણી પ્રશંસા, નિંદા, સ્તુતિ, ગુરુભાવ, શિષ્યભાવ, મારાપણુ, તારાપણુ અને પુસ્તકોમાના આત્મભાવને વર્ણવતા ભાગ સિવાય બધી જ બાબતો, તથા સમાજના કોઇપણ અભિપ્રાયને માનવાના નથી એ બધા તો આપણને નીચે પાડનારાં છે. જ્યારથી ઊઠીએ ત્યારથી આપણા સગા સંબંધી કે બીજા સૌ કોઈ, મિત્રો કે દુશ્મનો બધાં જ આપણા દેહભાવને દૃઢ કરે છે, એથી જ બધાં ત્યાજ્ય છે એટલે એમનો અભિપ્રાય માનવા-યોગ્ય નથી. માનવાયોગ્ય વસ્તુ એક જ છે કે 'હું પોતે સાક્ષી આત્મા, સચ્ચિદાનંદ છુ' આ વખતે પણ તમને આ સારો લાભ મળ્યો છે હવે જાણેલી, અનુભવેલી મરીનો દરરોજ વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરો બીજુ શું લખુ ? × × ×

૫

ૐ

જોધપુર, તા૦ ૧૫-૭-૨૮

આત્મસ્વરૂપ બહેન મંછી તથા બહેન લહી !

× × × તમે લખો છો કે અહીંથી ગયાં એટલે જગતના

વિચારો ઓછા આવતા હશે, અને મહાત્માના દર્શનથી ઉપાધિઓ પણ ઝાઝી નહિ લાગતી હોય પણ તે મબધે લખવાનું કે જ્યા સુધી જગત્ છે, દેહ છે, ત્યાસુધી ગમે ત્યા જાઓ તો પણ ઉપાધિ તો રહેવાની જ, પણ આપણા મનની ગ્રાક સીધી રાખીએ તો પછી ગમે ત્યા હોઈએ તો પણ ઉપાધિ હોવા છતા ઉપાધિરહિત રહી શકાય અવમત્ત, મનથી માની લીધેલા સજોગો ગમતા હોય તે ગમતા વિચે ભજે છે અને તો મહાત્માઓ એક જ વાત કહ્યા કર છ જેમ આપણ રાતે ઊંઘમા સુઈ જઈએ તેમ જાગ્રતમા પણ સુઈ જતા શીખવુ જોઈએ થોડી થોડી વારે આખો બધ કરી બઈ પણ સકલ્પ ઊઠવા દેવા નહિ જેમ આસપાસનો બધો સસાર જેમનો તેમ હોવા છતા ઊંઘમા તેની કરીજ અસર થતી નથી, તેમ જાગ્રતમા આખો બધ કરી મનને સકલ્પરહિત કરવાથી આનન્દ જ રહે છે મનનુ ચક્ર ચાલતુ અટક્યુ એટલે તરત સસારનુ ચક્ર અટક્યુ જ જાણો મન જ સસાર છે મને જ બધી કલ્પના કરી ઉપાધિ ખરી કરી છે ઉપાધિ હોવા છતા ઉપાધિરહિત સ્વરૂપ સમજવુ અને અનુભવવુ, એમા જ ખરી ખૂબી છે, નિદ્રાવસ્થા મૃત્યુ અવસ્થાને મળતી અવસ્થા છે નિદ્રામા આટલો બધો આનન્દ છ તો મૃત્યુમા આપણે જ્યારે હમેશ માટે ઊંઘી જઈશુ તો કેટલો બધો આનન્દ થશે ? × × × એ આનન્દ પણ જો મનને ઉપાધિરહિત કરવાની ટેવ હશે તો થશે મનને ઉપાધિરહિત કરવાને માટે આખો બધ કરી વિચાર કરવો કે "તારે દુખ છે જ ક્યા ? તુ ઊંઘમા સુઈ જાય છે ત્યારે તારે માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, સગા, સબધી, શત્રુ મિત્ર, ઘર બાર છે જ ક્યાં ' એ સૌ છે તો ત્યાના ત્યા જ, પણ તને તેનો વિચાર નથી માટે તને તેનુ દુખ પણ નથી. તો હવે પણ વિચાર કર. એ સૌ તારા નથી, અને તુ તેઓનો નથી ઊંઘમાથી તુ જાગ્યો પહેલા "હુ અને તુ" ઉત્પન્ન કર્યું, અને પછી "મારૂ" કહી "તારૂ"

ઉત્પન્ન કર્યું આથી જ સુખ–દુઃખ થઈ ગયું, તારે તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, પાપ, પુણ્ય, હર્ષ, શોક, કાંઈ નથી એમ વારવાર અર્ધો અર્ધો કલાક વિચાર કરવા રહેવું જોઈએ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યના સ્તોત્રમાં એ જ વાત લખી છે ફક્ત આપણા મનની હરામ ખોરીને લઈને આપણે એ પ્રમાણે વિચારતા નથી અને નાહક હેરાન થઈ ગયા છીએ × × × તમે અને બહેન લતી પણ ગીતાનો પાઠ કરો છો એ જાણી ઉપકાર અને આનન્દ બેન જયાને કહીએ કે ૐનું ખૂબ રટણ કરશે તો જલદી આગમ થઈ જશે × × ×

૬

ૐ

અમદાવાદ તા૦ ૬–૧૧–૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ બહેન મણી!

× × × તમે લખો છો કે પત્ર વાંચી સાક્ષીનું ભાન સારૂં રહે છે એ બહુ સારી વાત છે તબિયત બાબત જાણ્યું એ બાબત જણાવવાનું કે શરીરની સ્થિતિ એકસરખી તો કોઈની રહી નથી અને રહેવાની નથી જેમ ચન્દુનું શરીર તમારાથી જુદું છે તેમ જેને તમારૂં શરીર માનો છો તે પણ તમારાથી–સાક્ષીથી–જુદું છે, એટલે તમે આખા બ્રહ્માંડથી જુદા છો, છતાં અને રહેવાના આપણને નાનપણથી શરીરને હું માનવાની ટેવ પડી છે તેની આ બધી રામાયણ છે જેમ મણને આપણા શરીરથી જુદો અનુભવ્યા પછી તેનું શું થાય છે તે જોવા કે વિચાર કરવા આપણે રહેતા નથી, તેમ શરીરને કંઈ સુખ કે દુઃખ થાય તેનો ઝાઝો વિચાર કરવાનો હોય નહિ એ સુખદુઃખની લાગણીઓને જોઈ આનંદ કરવાનો હોય સુખ અને દુઃખ બન્નેથી પોતાને જુદો અનુભવવો એ જ આનંદ છે શરીરને કાંઈ માન

આપે કે અપમાન કરે તેમા સમાન રહેવાનું છે એમને લાભ થાય કે હાનિ તે બનેથી પર રહેવાનુ છે, અનુભવવાનુ છે આ' આટલા વર્ષના અભ્યાસ પછી આપણાથી આવુ થાય જ કેમ ? આમ વિચારીએ એટલે મન પોતાની મેળે જ લય પામી જશે. પોતે પોતાને જુદો અનુભવવો એ જ મનનો લય છે, માગણ તે વખતે આપણે સુખદુ ખથી પર હોઈએ છીએ એ જ ખાહી સ્થિતિ છે, ગાઇપણ વસ્તુ સુખરૂપ કે દુ ખરૂપ દેખાય એટને તરત જ એના દ્રષ્ટા–સાક્ષી થઈ પરપણ અનુભવવામા જ મજા છે શરીર, મન વગેરે નબળા થાય છે ત્યારે આમ પગ થવુ એ જ હેતુ છે માયા એમ જ સબોધે છે કે જો મારી અદર ચિત્ત લગાડયુ તો સુખદુ ખના પ જનમા સપડાયા જ જાણજો શરીર અને મનને 'હુ સમજવુ–અનુભવવુ એ જ મહામાયા છે, એ જ અવિદ્યા છે, અજ્ઞાન છે આથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે આપણે આપણી જૂની ટેવાને છોડવાની છે કેમ આ વાત ખરી કે નહિ ? કેમ એ પ્રમાણે કરશોને ? પછી મનની નિર્બળતા કયા સુધી રહે છે ? પછી xxx જેવા થવાની ભાવના પણ મ્યા રહી ? માગ લખ્યા પ્રમાણે જરા અનુભવ તો ફરી જુઓ મારા ઉપર એટલી તો શ્રદ્ધા રાખો કાકા ઉપર શ્રદ્ધા છે એટલું માત્ર બોલ્યા કર્યે ન ચાલે કાકા એટલ ચન્દુ નહિ કાકા એટલે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ–સાક્ષી અને તમે બધા પણ તે જ એટલે પોતાની ઉપર શ્રદ્ધા ગ મો કાકા તો નિમિત્તમાત્ર છે તેમની દ્વારા પરબ્રહ્મ જ ઉપદેશ ક્રી રહેલા છે આ વાત મનની ઉપજાવેલી નથી પણ સત્ય વસ્તુ છે તમે અનુભવો તો ખૂબ જ આનન્દ આવશે. જાણે શરીર ઉત્પન્ન થયુ જ નથી, પણ પોતે જ આ વિવિધરૂપે પ્રતીત થાય છે–જેમ સ્વપ્નમા સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ ભિન્નભિન્નરૂપે પ્રતીત થાય છે તેમ મ્યા છે સગા વહાલાં અને કયા છે રોગ ક્યાં છે શત્રુ અને મ્યા છે મિત્ર ક્યા છે સુખ અને ક્યા છે દુ ખ ? વહેતુ મોકુ આ રસ્તે

આવવાનું જ છે. આજથી, અત્યારથી એ રસ્તો પકડી જેટલા દિવસ શરીર રહે તેટલા દિવસ આનન્દથી કેમ ન ગુજારીએ? આ કોઈને બહારથી બતાવવાની વસ્તુ નથી. એમાં જ્ઞાનીપણાનો કે ભક્તપણાનો કે યોગીપણાનો દાવો નથી, પણ એ તો અસલ સનાતન વસ્તુ છે. તેમ લોકોને કહેવાનું પણ નથી કે અમને કંઈ અસર થતી નથી. એ તો અનુભવવાનું જ છે. કેમ સમજાય છે ને? આનન્દ આવે છે ને: હસવું આવે છે ને: ક્યાં ભૂલ થાય છે તે સમજાય છે ને! આ વાત ફરી ફરીને લખું છું તે ઠીક થવા સારું જ છે: દૃઢતા થવા માટે જ છે. × × × આમાં પંડિતાઈ નથી: પંડિતાઈ ચંદુને ગમતી નથી.

૭

ૐ

અમદાવાદ, તા૦ ૯-૯-૩૮

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ બ્હેન મંછી!

× × × હવે પહેલાં કરતાં તો સ્વરૂપસ્થિતિમાં વધારે દૃઢતાથી રહેતાં હશો. બહુ બોલવાની ટેવ (વાતો અને ગપ્પાં મારવાની ટેવ) ઉપર અંકુશ મૂકયો તો હશે જ. હમણાં હમણાં ગાંધીજી બોલતા નથી, લખીને વાતો કરે છે, તેથી તેમને વધુ શાંતિ રહે છે એવી છાપામાં વાતો આવી છે. મન ઉપર જો સીધો અંકુશ મૂકાય તો એથી વધારે શાંતિ વધે. આપણે નકામા વિચારો કરીને શક્તિને વ્યર્થ ખરચી નાખીએ છીએ. × × × શ્રી વિવેકાનંદજીનો ભા. ૧ અને "જ્ઞાનયોગ" વાળો ભાગ ૧૧ મો જરૂર વાંચશો. ન સમજાય તો × × × ભાઈને પૂછી સમજી લેશો.

અમદાવાદ, તા૦ ૧૪–૧૨–૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ બહેન મંછી !

× × × આશા છે કે માનસિક સ્થિતિ પહેલાં કરતાં સારી હશે અને તેને લઈને શારીરિક સ્થિતિ પણ સારી હશે. × × × ' સ્વામી રામતીર્થ ' તો જરૂર દરરોજ વાંચશો જ. એના વાચનથી ઘણી દૃઢતા આવી જશે. મન પણ ઉચ્ચ વિચારોમાં રમણ કરશે. મને તો એ રામતીર્થ બહુ જ ગમે છે. હું તો જેનેતેને સ્વામી રામતીર્થ માટે ભલામણ કર્યા જ કરું છું. જો કે હું પોતે તો વાંચતો નથી, કારણ કે મને તો વાંચવા કરતાં વિચારવામાં ભારે મજા પડે છે. પહેલાં મે એ ગ્રંથ વાંચેલો તેનાથી મને ઘણો જ લાભ થયેલો. શરીરસંબંધી ઝાઝું વિચારવા જેવું નથી. જો કાંઈ વિચારવા જેવું હોય તો આત્મા સંબંધી વિચારવા જેવું છે. 'હું કોણ ?' અને કેવો છું.' એવું વિચારતાંની સાથે જગતના સર્વ વિચારો છોડી જાય છે. આમ વારંવાર કરતા રહેવાથી દૃઢતા થઈ જાય છે. પછી તો જગતના વિચારો કરવામાં મન જ ભડકેલું ને ભડકેલું રહે છે. તમે બધા તો કદાચ કાકાને ગાંડો કહેતા હશો, પણ એ ગાંડપણમાં–આત્માના ગાંડપણમાં–ખરી મજા રહેલી છે એ તો અનુભવે જ સમજાય છે. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે 'સ્વામી રામતીર્થ'નું વાચન રાખશો, કે ૐ નું ભાવપૂર્વક રટણ કરશો. × × ×

અમદાવાદ, તા૦ ૩૧–૧૦–૩૮

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મંછી,

× × × જીવનનું ધ્યેય શું એ સમજાયું છે તો પછી હવે તો એ તરફ વૃત્તિનું જોડાણ થતું રહે એ જ કરવાનું રહે છે. એને

માટે તો એવી જાતનાં પુસ્તકો વાચવાં કે મનન કરવું એ જ જરૂરી છે. એથી ધીરે ધીરે દઢતા થતી રહેશે. આપણે તો જીવનની દરેક ક્રિયા તપાસતાં રહેવાનું છે; આપણી પરીક્ષા આપણે જ કરતા રહેવાની છે; બીજા આગળ પરીક્ષા આપવાની નથી. જેમ જેમ આત્મસ્થ થતાં જઈશું તેમ તેમ આત્મમાં દઢતા થતી જશે. શરીર, મન, વગેરેમાં 'હું' થાય છે તો આપણે નીચે આવીએ છીએ અને બધા શત્રુઓ ચારે તરફથી ઘેરવા માંડે છે. બરાબર સ્પષ્ટ અર્થ બેસી જાય તો કામ સહેલું છે, અને ડામાડોળ થયા તો બધું અઘરું થઈ પડે છે. યોગ તો જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી ચાલુ જ રાખવાનો છે. એમાં નિરાંત કરી બેસી રહેવાય જ નહિ × × × અગ્નિને ફૂંકી રાખ ઊડાડયા નહિ કરીએ તો અગ્નિ કજળાઈજશે, માટે ગાફેલ રહેશો નહિ. શરીર વિચારવા યોગ્ય નથી પણ આત્મા જ વિચારવા યોગ્ય છે, એ વિચાર બધા યોગોમાં શ્રેષ્ઠ છે. પોતાને થોડે થોડે વખતે 'હું કોણ છું ?' એ પ્રશ્ન પૂછ્યા જ કરવાનો છે. જો સ્વરૂપસ્થિતિ હોય તો પૂછવાનું નહિ. મને પોતાને આટલું જ કહેવાનું કે લખવાનું મન થાય છે. મને લાગે છે કે આમાં બધાં જ શાસ્ત્રોનો નિચોડ છે.

અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી છ મહેતા

૧

ૐ

સચ્ચિદાનન્દ સ્વરૂપ સૌ. વિદ્યા બ્હેન !

તા૦ ૯-૬-૧૯૨૦

અત્રે સર્વ કુશળ. તમારો ઉભયનો પત્ર ૩-૪ દિવસ પર મળ્યો હતો. વાંચી હકીકત જાણી છે. વળી એ પ્રમાણે લખી આનન્દ આપતા રહેશો. ચંદુને વચમાં ૪-૫ દિવસ ખોટી ગરમી ચઢી હતી તેથી શરીર બરાબર સ્વસ્થ નહોતું. હવે આરામ છે. ફિકર કરશો નહિં. જેટલું બની શકે તેટલું ૐ યા બીજા કોઈ મંત્રનું રટણ કરતા રહો; તમારી નિર્બળતા રહેતે રહેતે ઓછી થતી જશે. જે તરફ જવું હોય તેની તૈયારી તો કરવા માંડવી જોઇએ; નાહક બબડાટ કરી મૂકવાથી કાંઈ વળશે નહિ. ચંદુ એટલું જાણે છે કે પોતે આનન્દમાં રહે છે. બીજાને શ્રદ્ધા હોય તો રસ્તો બતાવે છે. એ બતાવેલા રસ્તા પ્રમાણે ચાલવાથી ઘણાને આનન્દ થયો છે એમ તેઓ કહે છે. ચંદુ નિમિત્તમાત્ર છે. ખરી ખૂબી રસ્તો બનાવનારની નથી પણ તે રસ્તે જનારની છે. × × × સૌ. વિદ્યા બ્હેન લખે છે કે કોઈક વખત મન સ્વભાવ પ્રમાણે તોફાન મચાવી મૂકે છે, પણ પાછું ઠેકાણે આવી જાય છે. મનને જો કહ્યું હોય કે, " આ માણસ ચંદુ જ છે " તો પછી તેને શંકા રહે ખરી ? પછી ચંદુને દીઠો કે તરત વગર પૂછેગાછે કહી દેશે કે

આ " ચંદુ જ " છે તેમ તેણે યથાર્થ રીતે દઢપણે અનુભવાવ્યું હો. કે " આ જગત તે જ છે " તો પછી આડુઅવળું સમજે ખરું કે વાંધો એક આવે છે કે મનનકાળમાં અથવા દઢતાના વખતમાં પણ તે શરીરની સાથે (આત્મભાવ) એક ખૂણામાં સ્થાપિત કરી રાખે છે, તેથી જ દુઃખસુખ ગ્રહ્યા કરે છે.

લિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ
તા૦ ૩–૫–૧૯૨૪

૨

ૐ

આપના મનની સ્થિતિ ઘણી જ શાંતિમય છે અને થોડો વખત કાંતવામાં ગાળો છો, એ જાણી ઘણો જ આનંદ થયો હજી તમે મન રાખ્યું છે એ ઠીક છે? પોતે જ થઈ જવાની જરૂર છે, મન છે જ નહિ યોગવાસિષ્ઠમાં વસિષ્ઠ મહારાજ કહે છે "હે રાઘવ! અવિચારથી મન ભાસે છે, વિચાર કરતાં મન છે જ કયાં?" હૃદયપૂર્વક સર્વત્ર એ જ ચૈતન્ય પ્રભુના સર્વેએ દર્શન કરવાના છે, અને એ બધે સ્વરૂપે આપણે જ બિરાજમાન થઈ રહ્યા છીએ એ અનુભવવાનું છે × × ચિંતન થઈ ન શકતું હોય તેવે સમયે ૐનું રટણ કરતા રહેવું

૩

ૐ

તા૦ ૨૧–૫–૧૯૨૪

અત્રે સર્વે કુશળ આપનો આનંદયુક્ત પત્ર મળ્યો છે; વાંચી હકીકત જાણી આપે જે લખ્યું તે પણ વાસ્તવિક ચંદુ જે વિચાર લખે છે તે વિચારી અનુભવી જોશો ચંદુને તો મન મિથ્યા-

ભાસ લાગે છે મન છે જ નહિ સુષુપ્તિમા મન નથી જાગ્રત થતા મન જાગ્રત થાય છે એમ આપણે કહીએ છીએ, એટલે ચૈતન્ય જ **મનરૂપે** સકલ્પ કરી જાગ્રત થાય છે જેથી **પોતે**–ચૈતન્ય મનરૂપી મોજાસ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે, તેને જ–ચૈતન્યના મોજાને જ **મન** કહીએ છીએ એથી એમ સિદ્ધ થયુ કે મન ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, મન છે જ નહિ પણ **ચૈતન્ય** પોતે સકલ્પ કરી–બધન મોક્ષ દુખસુખરૂપે પ્રતીત થાય છે માટે મન એ ચૈતન્યનો મિથ્યા ભાસ છે (જ્ઞાની આ વાત સમજે છે–અનુભવે છે, એટલે તેમનુ મન એ મન નથી પણ ચૈતન્ય કહેવાય છે અને અજ્ઞાની મનને મિથ્યા સમજતા–અનુભવતા નથી, માટે તેમનુ મન એ મન કહેવાય છે બાકી એ બને જ્ઞાની અજ્ઞાનીનુ મન ચૈતન્ય જ છે ત્યારે ચૈતન્ય મન વડે (ચૈતન્યસ્વરૂપે) જગત્ જે ચૈતન્યના જુદા જુદા મોજાં છે તેને ચૈતન્યને જુએ છે ચૈતન્ય ચૈતન્યને જુએ છે, સાભળે છે, સ્પર્શે છે, ચાખે છે, ગધ લે છે આ **નિદિધ્યાસન**ની સ્થિતિ છે વાણીમા ચદુ લખી શકો તેટલુ લખ્યુ છે જરા વિચારી જોશો તો બરોબર સમજાઈ જશે અને આનદ–સ્વરૂપ સ્થિતિ કાયમ રાખવામા વિશેષ અનુકૂળતા થઈ જશે છતા ન સમજાય ને પૂછવા જેવુ લાગે તે પૂછી મગાવશો વિશેષ શુ લખવુ ? થોડો વખત મનન રટણ કાયમ રાખશો તો હમેશને માટે તે સ્થિતિ કાયમ થઈ જશે. પછી તો જેવી જેની મરજી

ચદુ તો સર્વેને જોઈ આનંદ કરી રહ્યો છે એ તેનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે બાકી તો સસારની ઉપાધિઓ આવે છે અને જાય છે, પણ ચદ તો તેમનો તેમ છે

•

લી૦ ચદુના સપ્રેમ પ્રણામ.

૪

ॐ

તા૦ ૧૫-૯-૧૯૨૫

આત્મસ્વરૂપ અ સૌ વિદ્યાબહેન તથા સર્વે !

'સસ્તા સાહિત્ય' તરફથી "યોગતત્વ" નામનુ પુસ્તક બહાર પડયુ છે, થોડુક વાચ્યુ છે, સાધારણ માણસને તેનાથી ઘણો ફાયદો થવાનો સભવ છે આપના તરફ બધાની તબિયત કેમ રહે છે ? જો સ્વામી રામતીર્થ વિગેરે વાચ્યા કરો તો ઘણો આનદ થાય એમ છે. સ્વામી શ્રી રામતીર્થના વ્યાખ્યાનો સાદા, સરળ અને દૃષ્ટાતોથી ભરપૂર છે, એટલે દૃષ્ટાત સાથે જ્ઞાન મળે છે, અને માયા વગેરેમા ડૂબી રહેલા સસારના માણસોને માટે તે એક ઉત્તમ ગ્રથ છે માનસિક રોગોને એ બહુ જલદીથી નિવૃત્ત કરે છે, પણ એ વખતોવખત દરરોજ વચાયા કરવો જોઈએ ચદુને તો સ્વામીશ્રી માટે પક્ષપાત છે. એ જ, વિશેષ શુ ?

લિ પ્રેમી ચદુભાઈ

૫

ॐ

તા ૧૦-૨-૨૮

× × ×

કેટલુ મનન થાય છે ? વિવેકાનદ કેટલો વાચ્યો ? દરરોજના હિસાબની નોધ લ્યો છો કે ? પરમાત્મામા-સ્વરૂપમા રહેવાથી જે ડહાપણ શાતિ આવે છે, તેવુ નકામી જગતની બાબતોમાથી કાઈ મળતુ નથી, ઊલટુ હૃદય પર જે ઓપ ચડયો હોય છે, તે ઊતરી જાય છે

ગ૦... ..બહેન શુ કરે છે ? ઉપવાસ અને સમર્પણવિધિ ચાલે છે કે ? પહેલા કરતા શાતિ આવતી જાય છે કે ? આ

તરફ તેમનો આવવાનો વિચાર થાય છે? રાણ તો ચાલુ જ રહેવું જોઈએ, અને ફુરસદે જગતના વિચારોમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી આત્માનંદના વિચારોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, એટલે પ્રહ્લાદની જડ લાગણી જશે. હમણાં તો તમે પણ પત્ર લખવામાં ઢીલા થયા છો—વખતે આળસ પુરુષની વચમાં આવતી હોય. ખોટું તો ન લાગે પણ કદાચ તેમ થાય તો મનમાંથી જગતના વિચારો કાઢી આત્માનંદમાં ડૂબકી મારજો. તમારા દોસ્તના વાચન પૂરાં થયાં કે? પૂજા શરૂ કરી છે? એવા વાચનથી કાંઈ નહિ વળે—સાથે સાથે પ્રેક્ટિસ ચાલુ રાખશો તો જ આગળ વધાશે. વચનથી પંડિતાઈ આવશે પણ ખરો આનંદ નહિ આવે. પરમહંસ રામકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે પંચાંગમાં લખ્યું હોય છે કે અમુક દિવસે આટલા ટકા અગર ઇંચ વરસાદ પડશે પણ, પંચાંગને નીચોવવાથી એક પણ પાણીનું ટીપું પડશે નહિ જો જો, તેવું થાય નહિ! પછી તો આપ બધા પરમાત્મા છો, સ્વતંત્ર છો, એટલે ચંદુનો ધર્મ તો આપને જે રૂપે જોવા એટલો જ છે ઉપર લખેલું પૂજનરૂપે માનશો. એ જ

૬

ૐ

તા૦ ૨-૧૧-૨૮

રામાયણ ફરીથી વાંચવું શરૂ કર્યું છે તે જાણ્યું, પણ આપણું ધ્યેય ચૂકાય નહિ તે માટે તેવા પુસ્તકોનું વાચન અને વિચાર તો મૂકાવા જોઈએ નહિ. દરેક માણસે પોતે કેટલો આગળ વધે છે તે પોતાની મેળે તપાસવું રહ્યું માટે આત્મનિરીક્ષણ કરતા રહેજો, અને ત્રુટીઓ કાઢવા લક્ષ્ય આપતાં રહેજો એવી ચંદુની પ્રાર્થના છે પછી તો જેવી મરજી

૭

ૐ

તા૦ ૩૦–

સંજોગો એવા છે કે સ્વ. મામા ગયા એટલે ચંદુનું જમણું અંગ ગયું. તેમને આશરે બધાને મૂકી ચંદુ રખડી શકતો હતો. હાલ સંજોગો પલટાયા છે. અમારા કુટુંબીમાં મહા શુદ ૯ નાં લગ્ન છે. ત્યાં પણ કોઇ મરદ નથી; ચંદુને બધું નિભાવી લેવાનું છે. બે છોકરીઓ પરણે છે. × × × × શ્રદ્ધા રાખશો. બધાં વાનાં સારાં થશે. કસોટીના પ્રસંગો જિંદગીમાં આવ્યા કરવાના. તેમાં પાર ઊતરવામાં આપણી શ્રદ્ધા અને પ્રભુકૃપા સહાયક છે. **નવજીવનમાં** મહાત્માજીએ એવા ઘણા કસોટીના પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે, અને તેથી જ તેમની પ્રભુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા વધી ગઈ છે. મન ડોલાયમાન થાય તો થાય, પણ ત્યારે **સતત ૐનો જાપ કર્યા જ કરવો: છો મન ભમ્યા કરે.** આપણે આપણી શ્રદ્ધા જાપથી કાયમ રાખીએ.

૮

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૪–૨–૨૯.

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર અને લખેલી ચીજ મળ્યાં છે. હવે પાસે કોઈ કામમાં મદદ દેનાર ન હોવાથી–કોડીની કમાણી નહિ અને ઘડીની ફુરસદ નહિ–એ દશા કેટલાક દિવસોથી ચાલુ છે. આરામ લીધો તે પ્રવૃત્તિ માટે–action & reaction are equal and opposite, જેટલો આઘાત તેટલો જ પ્રત્યાઘાત થવાનો. આ સૂત્ર વ્યવહારમાં બરાબર લાગુ પડે છે. ચંદુએ એક વાર કવિર, શ્રી રવીન્દ્ર ટાગોરનું ...

"કરો રક્ષા વિપદ માંહી. ન એવી પ્રાર્થના મારી,"
"વિપદથી ના ડરું કોદી, પ્રભુ એ પ્રાર્થના મારી."

૯

એ ભજન લખી લીધું છે તે યાદ હશે, અગર વાંચી જશો. અને જો આશ્રમભજનાવલિ હોય તો તેમાંથી ભક્તશિરોમણિ નરસૈયાનું ભજનઃ—

"જે ગમે જગત—ગુરુ દેવ જગદીશને
તે તણો ખરખરો ફોક કરવો;
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઇ નવ સરે,
ઊગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો.
નીપજે નરથી તો કાંઇ રહે નવ દુઃખી,
શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે;
રાય ને રંક કોઈ દૃષ્ટ આવે નહિ,
ભવન પર ભવન પર છત્ર દાખે."

× × ×

જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યુ,
તેહને તે સમે તે જ પહોંચે—

વગેરે છે. આખું વાંચી જોશો.

આ બે ભજનો ગાશો, અને એટલા ઊંચે સ્વરે ગાજો કે તેના સૂર ચંદુને સંભળાય. કેમ એટલું કરશો? એની હૃદય ઉપર શું અસર થાય છે તે લખશો? વિશેષ શું? પત્રનો લાભ આપ્યા કરશો. ચંદુના જવાબ વહેલા-મોડા આવે તો ક્ષમા આપશો. એ જ.

૯

ૐ

સાંદેર—તા૦ ૪-૩-૧૯૨૯

ચંદુએ પહેલાં કહ્યું હતું કે ઉપવાસ અને સમર્પણ વ્યવહારદશામાં મનને ઘણી શાંતિ આપે છે. જો ત્યાર બાદ આત્મસ્થ થવાય તો પૂર્ણાનંદનો લહાવો મળે છે. બધું પ્રભુને હૃદયપૂર્વક રૂડી રીતે અર્પણ કર્યું, તો પછી જેનું હોય તેને ચિંતા રહે. આપણે

ţ ? માટે હવે આ પ્રસંગોનો—સમર્પણ કરી દેવાનો અને આત્મસ્થ રહેવાનો અમૂલ્ય લાભ જવા દેશો નહિ આવા પ્રસંગો આટલા લાભ સારૂ કેમ ઊભા નહિ થયા હોય? એ પ્રભુનો કેમ હેતુ નહિ હોય? આપણે તો પાડ માનવો રહ્યો. કોઈને દોષ દેવાય નહિ મોક્ષગામી ગામ વિચારે, અને સંસારી કર્મનો દોષ કાઢે × × ×

લિ૦ ચંદુભાઈના સપ્રેમ સચ્ચિદાનંદ

૧૦

ॐ

તા૦ ૨૧ ૩ ૨૯

આપ ઉપવાસ સમર્પણ કરી રહ્યા છો જાણી આનંદ આશા છે કે મજાહ આવતી હશે. ચંદુની તબિયત નરમ-ગરમ ચાલ્યા કરે છે હજી બરાબર ઠેકાણે પડી નથી અત્રે તાપ પુષ્કળ પડે છે એટલે તાપ અને ચંદુ બન્ને વિરોધી તત્ત્વ લાગે છે તાપથી ચંદુને વિશેષ અસર રહે છે તેની ઉપર વિચાર કર્યે પાલવે તેમ નથી શરીરને ભૂલવામા મજાહ છે જેટલુ એ યાદ આવે તેટલુ જગત્ અને તેના સબધો યાદ આવે, અને જગતને સત્ય માનતા નાહક ઉપાધિ ખડી થાય છે આખો ભક્ત કહે છે—

'ત્યા થાવાને જાવા નથી સારમાથી સાર કાઢ્યુ મથી'

જગતને ઉત્પત્તિ-સ્થિતિવાળુ માન્યુ કે દુઃખ ખડુ થયુ અને શાન્તિમા ભંગ થયો દરેક ચીજ અને સબધને ભૂલ્યે જ છૂટકો છે, અને તેમ કરવા માટે કાઈપણ ગમમા ગૂચાઈ જવુ કામ કરતા વિચાર આવે તો વિચારને કહેવુ કે હાલ તમારી જરૂર નથી છતા વિચાર તો થોડા ઘણા આવ્યા કરશે પણ તેને deny કરવા (ના કહેતા રહેવું) એમ અભ્યાસથી થોડે વખતે વિચાર બધ થતા જાય છે અને એટના માટે જ ચંદુ હમેશા કહ્યા કરતો

અને કહે છે કે દરરોજ થોડી થોડી practice તો જારી રાખવી જ. એ દરરોજની practice વિષમ સંજોગોમાં સહાયભૂત થાય છે. પોતાની દરરોજની મનોવૃત્તિનો રાત્રે સૂતા પહેલાં હિસાબ લેવો જ જોઈએ. ચંદુના કહ્યા પ્રમાણે થોડા જ માણસો Practice કરે છે. અને જેમણે તેમ કર્યું છે અને કરે છે તેઓ આજે વિષમ સંજોગોમાં પણ આનંદ કરે છે.

હંમેશાં શરૂઆત પોતાથી જ કરવી જોઈએ. પોતે જ છીએ નહિ, તો પછી જગત્ છે જ ક્યાં? "When there is no head, where is the head-ache "—(માથું હોય જ નહિ, તો માથાનો દુઃખાવો થાય કેમ કરી?)—વખતો વખત પત્રલાભ આપ્યા કરશો. વસ્તુસ્થિતિ યોગ્ય લાગે તો જણાવતા રહેશો.

તમારાં ભાભીની તબિયત સાધારણ ચાલ્યા કરે છે. હવે એ ચીજ દરરોજની પડી: વિચાર કરવા પરવડે એમ નથી. એમ કરતાં કરતાં કોઇ દિવસ સ્વ–સ્વરૂપમાં ભળી જશે. એ જ ×.× ×

*⁑ મીસીસ ચંદુભાઇ આજે ઓરપાડ ગઈ છે. તેની નાની બહેનની દીકરી મોટરથી છુંદાઈ જઈ પ્રભુશરણ થઇ છે, તેથી મળવા ગઇ છે; પાછી આવ્યા બાદ તેમનાં માતુશ્રી આંધળાં થયાં છે તેમની પાસે થોડા દિવસ માટે વડોલી જવાનું કહે છે. વૃદ્ધપણામાં ચંદુના સસરા રસોઇ કરે છે અને સાસુને ખવડાવે છે! આ રહ્યો સંસાર!!

૧૧

ૐ

તા૦ ૫–૪–૧૯૨૯

આપે સમર્પણના વિધિ સંબંધે લખ્યું પણ ઉપવાસનો વિધિ જો જોડી શકાતો હોય તો ઘણો જ આનંદ આવશે. મનને હંમેશાં

થોડી થોડી વારે ઉપવાસી બનાવતા રહો તો વળી ઓર આનંદ આવશે. જો સ્વરૂપમાં મસ્તી લેવાતી હોય તો ઉપરના બેમાંથી કોઇની જરૂર નથી.

૧૨

ૐ

તા. ૧૭–૯–૧૯૨૯

ચંદુને ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા થયો હતો ત્યારે બધા ડોક્ટરોએ આશા છોડી હતી. તમારાં ભાભી અને ચંદુ નિર્ભય હતાં. આવી સ્થિતિમાં આશાનાં કિરણો સ્ફુરે છે. ચંદુ સાજો થયો અને આપ બધાની સાથે વિનોદ કરી રહ્યો છે.

"કોઇ લાકૂપો નિરાશામાં અમર આશા છૂપાઈ છે."

એ મહાત્મા મણિભાઇ નભુભાઈનું વાક્ય જીવનમાં ઊતારવા જેવુ છે. ધારો કે અત્યારે નિષ્ફળતાનાં ચિહ્નો ચારે તરફથી દેખાતાં હોય, તો કોઈ ખૂણામાંથી અદશ્ય મદદ કેમ નહિ આવી મળે! એવી શ્રદ્ધા આપણે છોડવી શા માટે?

જે ગમે જગત્-ગુરુદેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો,
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઇ નવ સરે, ઊગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો.
હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે.
નીપજે નરથી તો કોઈ રૂહે નવ દુઃખી, શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે.
જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું, તેહને તે સમે તે જ પહોંચે.

વગેરે ભક્ત નરસૈંયાનાં વાક્યો વ્યવહારદશામાં ઘણા આશ્વાસનરૂપ છે. જે જાણ્યું હોય, વાંચ્યું હોય, તેનો જરૂર પડ્યે ઉપયોગ નહિ કરીએ તો પછી તિજોરીમાં રહેલાં રત્નો શા ખપનાં?

૧૩
ૐ

રાંદેર, તા૦ ૩-૫-૧૯૨

' મસ્તરામ 'ના અમૌ઼લ પુસ્તકો વ ચો છો અને તેથી શાં અનુભવો છો જાણી આનદ ચદુ તો પહેલેથી દરેકને મ્હેતે આવ્યો છે કે વધુ નહિ તો દિવસમા એકાદ વખત પણ જરૂ રામતીર્થ વાચવો જે વાચે તેને એની ખૂબી સમજાય છે એમ કરતા કરતા જો એ વાત જીવનમા ઊતરી તો " મસ્તરામ જ ' બની જવાય. જ્યારે સત્સગનો અભાવ હોય ત્યારે " રામ એક ઉત્તમ સત્સગ છે અનુભવીઓનાં પુસ્તકો સિવાય બીજા પુસ્તકો વાચવા નકામા છે

૧૪
ૐ

તા ૨૧-૫-૧૯૨૯

આપે મુબઈનુ સરનામુ પહેલા નહિ લખેલુ એટલે ચદુએ શુક્લાવળને સરનામે પત્ર લખેલો, તેમા લખેલુ કે ચદુ માટે એની માંદગી દરમ્યાન બે વખત બધાએ આશા છોડેલી ચદુ તો એ માંદગી દરમ્યાન બેપરવાહ હતો ચદુએ એ હકીકત જાણી ત્યારે સ્વ૦ મણિભાઇ નભુભાઇના શબ્દ યાદ આવ્યા —

" કાઇ લાખો નિરાશામા અમર આશા છૂપાઇ છે '

તેવી જ રીતે અનેક નિરાશામા આશાના કિરણો છૂપાયેના છે ડોક્ટરે આશાઓ છોડેલી ત્યા આશાના કિરણો ફૂટ્યા અને ચદુ આપ બધા સાથે વાતચીત કરી રહ્યો છે, પત્ર લખે છે વિ શુ થવાનુ છે તેની કોને ખબર છે? સ્વામી રામતીર્થ વાચો છો

સ્વામી રામના પુસ્તકો રાખવાલાયક છે ચદુને તો સ્વામી રામ માટે પક્ષપાત છે ચદુના બતાવ્યા પ્રમાણે હવે જો અનુભવ કરાય તો બધી વાત Practical થઈ જાય. સુખ કે દુખમા, જાણે કે અજાણે ૐ નુ રટણ મહાસુખદાયી છે, તે અર્થસહિત થાય તો આનદ આપે છે, અને સ્વરૂપનું ભાન થાય તો મસ્ત થવાય છે

૧૫

ૐ

રાંદેર તા૦ ૭–૧૨–૧૯૨૯

મીસીસ ચદુભાઈની તબિયત હવે સારી છે, પણ કોઈ કોઈ વખત મદ્ય ઉપાધિ થઈ આવે છે ચદુની તબિયત હાલ તો સારી છે, પણ દેહ છે એટલે નાઈ થાય. અને એ એનો સ્વભાવ છે માનસિક સ્થિતિ ઉભયની સારી છે

પરમાત્મા સિવાય કાઈ છે જ નહિ—બન્યુ નથી, અને બનવાનું નથી, તો પછી નાહકના સકલ્પ ઉઠાવી શા માટે હેરાન થવુ ? આવા વિચારો રહે કે એને ઉપાધિઓ અસર કરી શકતી નથી સકલ્પ અને કલ્પના એનું નામ જ જગત્ ઊઘમાં સકલ્પ કે કલ્પના નથી, એટલે જગત્ પણ નથી અને તેના સુખદુખની અસર પણ નથી ચદુ નહોતો સમજતો ત્યાસુધી જગતને સત્ય માની ખૂબ હેરાન થયો, હવે તો જે બનવાનું હોય તે બનવા કરો, જાણીજોઈને કોઈ ઉપાધિ ખડી કરવી નહિ એ જગત્ તો એનું એ રહેવાનું છે શ્રીકૃષ્ણ શકરાચાર્ય, બુદ્ધ ભગવાન્ જેવા આવીને ગયા તેમણે ઉપદેશો કર્યા, પણ જગત્ તેનું તે રહ્યુ જેને લાગશે તે તે રસ્તે આવશે, નહિ તો અનુભવથી ઘડાઇ થાકીને પણ વળશે. જે થાય તે સાક્ષી માફક જોયા કરવુ, અને બને તેટલુ કરતા રહેવુ મૂગે મોઢે કર્યા કરવુ ભાષણો બહુ થયા, ઉપદેશો પણ પુષ્કળ અપાયા, હવે તો વર્તે તેની ખૂબી છે આનદ છે આનદમા રહેવુ

ઝીણા તાવ માટે સુદર્શન સવારમા (ગતના પનાણી ગાખવુ, અગર સવારમા ઊમળી) લેવુ, અને પછી દિવસમા ત્રણ વખત મધમા સીતોપલાદિ ચૂર્ણ લેવુ અનુભવ પરથી એમ માનમ પડે છે કે દેશી દવાઓ જેટલુ ધાર્યું કામ કરે છે તેટલુ અંગ્રેજી દવાઓ કામ કરતી નથી તાત્કાલિક માટે અંગ્રેજી દવાઓ સારી છે, પણ હમેશને માટે રોગ નાશ કરવામા દેશી ઔષધિ સારી છે, એટલુ ખરૂ કે તેની અસર લામે કાળે થાય છે

૧૬

ॐ

રાંદેર, ૧૦–૧૦–૨૯

આપણા હૃદયને શકાશીન રાખવુ નહિ પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી પ્રયત્ન કરવો અને યોગક્ષેમનુ કામ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સોંપવુ એ જ; હમણા ચદુને નવરાત્રિના ઉપવાસ છે

૧૭

ॐ

તા૦ ૨૫–૧૦–૧૯૨૯

મીસીસ ચદુભાઈ પગે રહી ગયા હતા, તે આરામ થઈ ગયો છે શરદી થઈ આવેલી તે પણ નરમ છે શરીરના ધર્મ છે એટલે એ તો ચાલ્યા જ કરવાનુ, પણ માનસિક સ્થિતિ ઠીક રહે છે એટને આનદ છે

આપણુ ધારેલુ, ઇચ્છેલુ બધુ પાર પડતુ જ નથી, આપણે આપણી (માની લીધેલી) ઇચ્છા પ્રમાણે બધુ થયા કરે એમ માનીએ એ કેમ બને? એ પ્રમાણે નથી થતુ એ જ બતાવે છે કે મન અને બુદ્ધિથી પર એક અગમ્ય તત્ત્વ છે તે બધાનુ નિયમન કર્યા કરે છે જ્યારે એ તત્ત્વને અનુકૂળ આપણા વિચાર વગેરે ગોઠવીએ ત્યારે જ શાતિ અનુભવીએ અને તેને અનુકૂળ

થવા માટે આપણુ શરીર, મન વગેરેને ભૂલવા જ જોઈએ એ અગમ્યમા જ્યારે માણસ વિચરે છે ત્યારે આપોઆપ એની મેળે બધુ ભૂલી જાય છે દેહ છે ત્યા સુધી ક્યાક ને ક્યાક એને માટે યાત્રા લખાયેલી છે નાનપણથી આપણે આપણી પોતાની સ્થિતિ તપાસીએ, તો આપણે કેવી કેવી કઠોર યાત્રાઓ પસાર કરી ! અને કેટલીએ કરીશુ ? એ દેહના નસીબમા એવુ લખાયેલુ જ છે, તે કોણુ ફેરવી શકે ? એ યાત્રાઓમાથી કોણુ બચ્યુ છે ? પણુ સુજ્ઞ માણસ એ બધાને યાત્રારૂપ સમજે છે, પોતાને એ બધાનો સાક્ષી અનુભવે છે અને જીવનયાત્રા સફળ કરે છે જેને ખબર નથી તે મૂઝાય છે–પડે છે દેહની સાથે તાદાત્મ્યભાવ ન બંધાઈ જાય, અને કદાચ તે બનતુ હોય તો તે તોડવાનો પ્રયત્ન કરવો, એનુ નામ તપશ્ચર્યા જેટલુ ધ્યેય ઊચુ તેટલી તપશ્ચર્યા વધારે કરવી પડવાની, દરેકને એ સિવાય છૂટકો જ નથી અને આપણે તે પ્રમાણે આપણું આચરણ કર્યે જ જતા રહેવુ એ જ

૧૮

તા૦ ૧૯–૨–૧૯૩૦

આશા છે કે સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકો જરૂર વાચશો એમાથી ઘણુ આશ્વાસન મળે છે ચદુને તો એ પુસ્તક ઘણુ ગમે છે

ચદુ આજે પાછો કેડેથી રહી ગયો છે તબિયત હાલમા થોડે થોડે દિવસે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે ચદુ માને છે કે શરીર પર કાઈ મમત્વ હોય, તે તોડાવવા આ પ્રકૃતિના અડપલાં છે ચદુને પોતાના કરતા બીજાનુ દુ ખ બહુ લાગી આવે છે, ક્યાક પણ બહાર નીકળ્યા અને દુ ખનુ દર્શન કર્યું કે મનમા કાઈ આઘાત થઈ આવે છે એ દુ ખો ફેડવાની ચદુ પાસે શક્તિ નથી

હોતી, અને એક શરીરધારી પાસે બ્રહ્માંડનાં દુઃખો ફેડવાની શ
હોઈ શકે નહિ, એ ચંદુ સમજે છે; છતાં એ માયા કોઈવાર સત
છે. આત્મસત્તાનું ભાન ભૂલાવે છે. એમાં પણ હેતુ છે એમ વિચા
ચંદુ પાછો શાંતિ લે છે અને આનન્દ લે છે.

૧૯

ॐ તા૦ ૧૬–૩–૧૯:

શરીરસંબંધે હવે ચંદુને બહુ વિચાર આવતા નથી, તેમ
એને વિષે ચિંતા પણ નથી. કારણ–એનું ભવિષ્ય ચંદુ બરાબ
જાણે છે. કોઈ પણ દિવસે એણે જવાનું છે અને વ્યાધિથી અગ
બીજી રીતે પંચત્વ પામવાનું છે. ચંદુએ તો વિચાર કર
જોયો કે સુખ કોને કહેવું અને દુઃખ કોને કહેવું: ત્યારે સુખ અ
દુઃખની બંધ બેસતી વ્યાખ્યા મળતી નથી. આજે જેને આપણે સુ
માનતા હોઈએ, તે કાલે દુઃખરૂપ થાય છે. એટલે ગીતામાં શ્રીકૃ
પરમાત્માએ ઉત્તમ વાત કહી સંભળાવી કે, જે દંદથી પર (સુખ–દુઃખ
ક્ષુધા–પિપાસા, જન્મ મરણ વગેરેથી પર) થઈ શકે છે, તે ઉત્ત
છે, અને બધાઓમાં એવો માણસ પૂજ્ય ગણાય છે અને તે જ
બુદ્ધિમાન્ છે. એનો અર્થ ચંદુને એટલો લાગે છે કે જે માણસ-
જે જે કામો આવી પડે તે કંટાળ્યા વગર કર્યા કરે અને પરમાત્મામાં
શ્રદ્ધા રાખી આત્મસ્થ બને, તો તેણે તેનું જીવન કૃતકૃત્ય કર્યું એમ
માની શકાય.

૨૦

ॐ રાંદેર, તા૦ ૧૭–૩–૩૨

......અમારાં માતુશ્રી પાર્વતી ફાગણ શુદ ૮ ને મંગળે
તા૦ ૧૫–૩–૩૨ ના રોજ હાર્ટફેલ થવાથી એકાએક પ્રભુશરણ

થયા છે અમે બને ભાઈને હાથે ઢકાયા એ માતુશ્રીનુ સદ્ભાગ્ય અને અમે બંનેને ઋણમુક્ત કર્યા

૨૧

ॐ તા ૬—૧—૩૩

આપ બધા મળીને રામાયણ–મહાભારતનો અભ્યાસ કરો છો જાણી આનંદ મહાભારત તો હિંદુ ધર્મનું કિંમતી રત્ન છે તેમા સામાજિક, નૈતિક, રાજકીય, આધ્યાત્મિક વગેરે વિષયો રહેલા છે રામાયણમા તો આદર્શ પતિભાવ પત્નીભાવ, ભ્રાતૃભાવ, પિતૃભાવ, પુત્રભાવ, માતૃભાવ વગેરે ચર્ચેલા છે એ બધાને વાચીને વિચારીએ અને જીવનમા ઊતારવા પ્રયત્ન કરીએ, તો ઘણુ મેળવ્યુ કહેવાય. જીવનમા ઊતારનારને કોઈપણ માન્યતાવાળા સાથે વિરોધ ન હોય, કેમ કે આપણે તો જીવન જીવવુ છે, અને જેમ જેમ એ બધુ વિચારતા જઈએ, તેમ તેમ રાગ-દ્વેષ નિર્મૂળ થતા જાય અને જીવનનો રસ જામતો જાય છે

ગાધીજી તરફથી યરોડા મંદિરમા લખાયેલો "ગીતાબોધ" પુસ્તકરૂપે બહાર પડયો છે સુદર છે, મનનીય છે, અને તેની કિંમત ફક્ત રૂ ૦—૧—૩ સવા આનો છે અને "આશ્રમવાસીઓને" એ નામથી ગાધીજીએ લખેલા પત્રો છે તે પણ સારા છે હાલ અહે પણ ઠંડી સારી પડે છે અને હજી પડશે એવા ચિહ્નો દેખાય છે એ જ, સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય આશા છે કે થોડો કાળ એકાત મનન વગેરેમા તો કાઢતા હશો

૨૨

ॐ તા ૨૫—૧—૧૯૩૩

આપે અમને ઉભયને ત્યા બોલાવ્યા, તે માટે ઉપકાર, પણ સંજોગવશાત્ હાલ અવાય એમ નથી. જોધપુરથી ગુરુપૂર્ણિમા ઉપર

ત્યાં બોલાવે છે, પણ જવાય છે કે કેમ તે નક્કી કહેવાતું નથી. જોધપુરમાં બાણુજીનાં બેન ઘણાં માદાં છે. અને એવે પ્રસંગે ત્યાં પણ જવું જોઈએ; કાંઈ નિર્ણય થઈ શકયો નથી.

મનુષ્ય–જીવનનું ધ્યેય તો આપને ખબર છે, આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે તેનો પણ અનુભવ છે, એટલે તેની ઉપર લક્ષ્ય રાખી ચાલ્યા કરવું. વાંચવા કરતાં વિચાર અને અનુભવ ઉપર ધ્યાન આપવું એમાં જ ખરી મોજ છે એમાં જ ખરો આનંદ છે. જેટલા આપણે ઉચ્ચગામી થઈએ, તેટલું જ જગત પણ આગળ વધે છે. એ અદશ્ય સહાય જેવી તેવી નથી, એ સેવા ઓછી નથી, આપણા દરેક કર્મમાં આપણને એ સત્યદર્શનનો અનુભવ થયા કરવો જોઈએ. ઊઠતાં બેસતાં, ખાતાં પીતાં, ન્હાતાં, ધોતાં એનું જ સ્મરણ—દર્શન થાય તો જ ખરી મોજ લુંટાય. થોડો વખત થયો આપને પત્ર લખ્યા કરું છું, પણ એ સંબંધે ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. આ વખતે ઘણે વખતે વાત લખું છું—એમ ધારીને કે સત્યની વાત તો બધા જાણે છે. છતાં તેનો ફરી ફરી ઉલ્લેખ કરવાથી તેમાં જૂનાપણું લાગતું નથી, પણ એમ કરવાથી ઊલટો ઉત્સાહ વધે છે. એટલે પુનરુક્તિ દોષ લાગે, તો ક્ષમા રાખશો. વિશેષ શું ? આનંદ કરો અને તેનો સંદેશો સાં બેઠાં બેઠાં અદશ્ય રીતે અહીં સંભળાય એમ કરશો.

૨૩

ૐ તા૦ ૭–૭–૧૯૩૩

અત્ર સર્વે કુશળ. આપનાં બા તથા બહેન લક્ષ્મીના સુખરૂપ પહોંચ્યાનો પત્ર મળ્યો હતો, પણ ખાસ કાંઈ જવાબ આપવા જેવું ન હોતું; એટલે પત્ર લખ્યો નહોતો. આજે આપનો તથા બહેન લક્ષ્મીનો પત્ર વગેરે મળ્યાં છે. મારા આગલા કાગળમાં લખવા પ્રમાણે

વાચન કરતા પ્રેક્ટિસમા વિશેષ સમય ગળાય, તો આનદ મળ્યા કરે, વાચવુ એટલા પૂરતું કે શકાસમાધાન થાય, ચિત્ત ભ્રમતું હોય તો ઠેકાણે રહે બધા પ્રેક્ટિસ કરી શકતા નથી, માટે વાચનની જરૂર છે એમ કરતા કરતા દઢતા આવશે જ્યારે વિચાર કરતા મન કટાળે ત્યારે તેને જપમા લગાડીએ, અને ફુરસદે જેટલી આપણી ત્રુટીઓ હોય તે જોઈ-અનુભવી તેને કાઢવા તત્પર રહીએ આ મારુ ટાયલુ વખતોવખત જુદા જુદા રૂપમા કાગળમા આવ્યા કરે છે, પણ મને એની અગત્ય ઘણી સમજાઈ છે, એટલે હુ લખ્યા જ કરૂ છુ પુનરુક્તિ દોષ લાગે તો ક્ષમા કરશો બ્હેન લલી પાસે મહાત્માજીવાળો 'ગીતાબોધ' અને 'આશ્રમવાસી પ્રત્યે' બ'ને ચોપડીઓ છે તેનો પાઠ કરશો એ જ

૨૪

ૐ તા૦ ૧૨-૯-૧૯૩૩

દરેક કામ કરતા-'હુ કોણ ? કામ કરનાર કોણ ?' એ પ્રશ્ન પૂછી તેનો જવાબ મેળવી કામ શરૂ કરવુ, અને કામ પૂરૂ થયે 'તે કોણે કર્યું ? હું શુ કરતો હતો'—એ પ્રશ્નો પૂછી પછી બીજુ કામ શરૂ કરવુ, એમા ખરી મજાહ આવે છે અજમાવી જુઓ તો ખૂબ સમજાશે. બાકીના વખતમા રટણુ, વાચન અગર વિચાર કરી આનદ લૂટવો

બ્હેન લખે છે કે મારા અમદાવાદથી લખેલા પત્રોમા તેનુ અસ્તિત્વ બાદ કર્યું છે ! પણુ એ બ્હેનને ખબર નહિ હોય કે ખાસ ગરણુ સિવાય, હું કોઈના નામ કાગળમા જુદા જુદા લખતો નથી, પણ તેને બદલે 'સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય એ પ્રમાણે લખુ છુ' માનુ છુ કે 'સર્વ' શબ્દના પ્રયોગમા તેનુ અસ્તિત્વ આવી જાય છે જો તે શબ્દમા તેનુ અસ્તિત્વ ન આવતુ હોય તો 'લાચાર'

બીજી વાત એ હતી કે તે બ્હેન હાલ ભુસાવળ હશે કે રાંદેર તેની પણ મને માહિતી નહોતી. કોઈ રીતે ખોટું લાગ્યું હોય તો દરગુજર કરશો. એક વાતથી મને પોતાને ખોટું લાગે છે. તે એ કે એ બ્હેન આટલાં વર્ષથી રાંદેરમાં મારા સહવાસમાં રહી, પણ જે રીતે ઘડાવી જોઈએ તે રીતે ઘડાઈ નહિ, જે સંયમ કેળવવો જોઈએ તે કેળવ્યો નહિ. એનો પહેલાનો સ્વભાવ વચમાં ઠીક દબાયો હતો, પણ તેણે પાછું પોતાનું સ્વરૂપ પકડ્યું. હાલ આપના સહવાસથી દબાયો હોય તો આનંદની વાત છે અને કાયમની અસર રહે તો સારી. એ બહેનને જુદો પત્ર લખ્યો નથી, માટે એને વંચાવશો. આશા છે કે મારૂં લખેલું ખોટું તો નહિ જ લાગે. અને છતાં તેમ લાગે તો માફી આપશો. શિખામણની વાતો 'ક્વીનાઇન' જેવી હોય છે, પણ તે જ ફળદાયી છે. મારી પાસે આવનારને મેં વખતોવખત કડવા ઘૂંટડા પાયા છે, કારણ એવી ફરજ માથે આવી પડે છે. એટલા જ માટે હું દરેકને રાત્રે પોતાનો હિસાબ લખવાને, અને તેમાંની ત્રુટીઓ દૂર કરવા કહ્યાં કરૂં છું.

૨૫

ૐ

તા. ૨૮-૯-૧૯૩૪

હું ગયા અઠવાડિયામાં તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે રાંદેર સુખરૂપ આવી પહોંચ્યો છું. અહીં આવ્યા પછી ૧-૨ દિવસ તાવ, શરદી વિઝીટ લઈ ગયાં..............જોધપૂરમાં ઠીક આનન્દ હતો, સારા સમજદાર લોકો મળવા આવતા હતા, પ્રશ્ન ઊઠાવતા અને એ રીતે આનંદ લુંટાવતા હતા.

એક ગરીબ જુવાન જાટ–બાઈ, જે પોતાનો નિર્વાહ પોતાના ઢોર ઉપર અને કંઈક ખેતી ઉપર કરે છે, તેની આત્મદૃઢતા ખૂબ જોઈ. બધો દહાડો કામમાં છતાં આત્માનન્દમાં મસ્ત રહેતી હતી. તેની વાતમાંની એક બે વાનગી ટૂંકમાં આપું:—

(૧) એક માળી સંત હતો, તે વાડીનું કામ કરતો હતો. તે રસ્તેથી એક રાજા જતો હતો. તેની સાથેના નોકરે રાજાને કહ્યું કે આ ખેતરનો માલીક સંત છે. રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તો તેનાં દર્શન કરવાં જોઈએ. રાજા અને નોકર માળી સંતને મળ્યા અને રાજાએ માળીને પૂછ્યું કે "શું કરો છો?" તે વખતે ખેતરમાં કાંદાનું વાવેતર હતું. જ્યાં બહુ જથામાં કાંદા હતા ત્યાંથી ઊખેડી, જ્યાં ઓછા હતા ત્યાં વાવવામાં માળી ગુંથાયલો હતો, એટલે સંત માળીએ જવાબ આપ્યો, "અહીંથી ઊખેડી ત્યાં વાવુ છું" એટલું મને આવડે છે. રાજા ખુશ થઈ ગયો અને કહે છે કે માળી ખરેખર સંત છે, મને તો ખૂબ બોધ થયો. નોકરે પૂછ્યું—શું સમજાયું!' રાજા કહે, ચિત્તને સંસારમાંથી ઊખેડી પરમાત્મામાં વાવુ છું, એ અર્થ છે.

(૨) એક સંત (ભગવાધારી) એ જાટ–બાઈને મળ્યા. તેમણે બાઈને પૂછ્યું કે, 'તું કાંઈ માળાબાળા ફેરવે છે કે? બાઈએ કહ્યું કે મને તો માળા ફેરવવાનો વખત નથી, તેમ આવડતી પણ નથી; પણ મારી માળા તો આ મારે માથે પિત્તળની દેગડી છે, તેના ઉપર ચિત્ત રાખી કામ કર્યા કરૂં છું તે છે. એ દેગડી પડી જાય નહિ, એની સંભાળ રાખું છું. એ ભગવાંધારી માળા ફેરવ્યા કરતા હતા તે ખુશ થયા, અને કહેવા લાગ્યા કે કોઈ પાકો ગુરુ મળ્યો છે. એનો (બાઈનો) કહેવાનો આશય એ હતો કે હું પરમાત્મામાં ચિત્ત રાખી મારાં સંસારનાં કામ કર્યે જાઉં છું. તેમાંથી ચિત્તને ચળવા દેતી નથી. એ બાઈ અભણ હોવા છતાં કબીર

દુઃખરૂપ લાગે છે એટલે તે ચીડાય છે. પણ થોડા દિવસમાં તે પોતાનું ફોકસ કોઈ બીજી જીવતી માતા ઉપર મૂકે છે અને આગળની માને ભૂલી જાય છે. હવે તેણે એ અનુભવ યાદ રાખવાનો છે કે, જેમ સગી મા ચાલી ગઈ તેમ આ નવી મા પણ ચાલી જવાની છે; પણ તેનું તે ભાન ભૂલી જાય છે, અને જો કાંઈ નવુંજૂનુ થયું તો પાછું એનું એ દુઃખ લાગવાનું. આવી રીતે તે આખી જિન્દગી સુખ દુઃખ ભોગવતો ચાલ્યો જાય છે. જો અનુભવને આગળ રાખી ભોગવતો ચાલ્યો જાય તો દુઃખ લાગતું નથી. કારણ, તે જાણે છે કે એ તો એમ જ છે. એનું નામ જ જગતમાં જે અનિવાર્ય છે, હાથમાં નથી,' તે આનન્દથી ભોગવ્યે જ છૂટકો. હવે પરમાર્થમાં ચાલી જાઓ, જગતના પદાર્થ શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરે એવાં જ છે, અને હું "હું–સાક્ષી" નિરાળો, જેવો ને તેવો જ છું, તેને નથી કાંઈ દુઃખ કે નથી કાંઈ સુખ. સુખ અને દુઃખ મનના ધર્મ છે, તેમાં મારો શો સંબંધ. આમ વિચાર્યું એટલે સ્વરૂપ-સંબંધ સ્થિતિ સહેજે થઈ. આવી રીતની બધી વિચારની અને અનુભવની પ્રણાલિકા છે. તે પ્રમાણે જોતા રહેશો તો આનન્દ થશે. થોડે થોડે દિવસે પત્ર લખતા રહેશો અને મનની સ્થિતિ ઉપર કાબૂ રાખવાની ટેવ પાડતા રહેશો.

૨

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૨–૩–૩૪

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ ગણપત !

× × તમે લખો છો કે કાંઈ એવું લખશો કે જેથી સ્વરૂપાનંદમાં વિશેષ પ્રગતિ થાય. શું લખવું ? કહેવાનું કહેવાઈ ગયું છે. આપણે શુદ્ધસ્વરૂપ વિશુદ્ધાનંદ, સાક્ષી, ચૈતન્ય છીએ. ન માનીએ તો પણ એ વાત સત્ય છે. આપણું સ્વરૂપ દેહ, મન વગેરે ભાવોથી

પર છે. જે બધી ગરબડ છે તે મનની છે; અને તે મન પણ ક્યા થાય છે કે જ્યારે આપણા એક જ દેહને સત્ય માની તેના સંબંધ ઓને સત્ય માનીએ ત્યારે. એ આપણો સુષુપ્તિ–અવસ્થાનો દરરોજનો અનુભવ છે. જે અવસ્થા આપણે સુષુપ્તિ–અવસ્થામાં અજ્ઞાનતાથ અનુભવીએ છીએ, તે જ જાગ્રત–અવસ્થામાં અનુભવીએ ત્યારે ખરી આનંદની ઝડી જામે છે, એટલે જાગ્રતમાં શરીર અને મનગ અહં મૂકીએ જ નહિ, પણ એ શરીર અને મનના વ્યવહાર જાણનાર "હું" માં જ મૂકયા કરવાનું છે. આપણા એ શરીર અ મનના વ્યવહાર જાણનાર જૂદો "હું" છું એ સનાતન સત્ય છે એ અનુભવે સમજાયું હશે, આપણી જેટલી જેટલી ક્રિયા દરરો બદલાતી જાય તે દરેક વખતે એટલુ જ પૂછ્યા કરીએ કે, એ ક્રિ કરનાર કોણ, એ ક્રિયા કરાવનાર કોણ, અને હું કોણ? આ ત્ર પ્રશ્ન મૂકયા જ કરીએ. બહાર બોલીએ કાંઈ નહિ એમાં આળ પ્રમાદ કરીએ નહિ. આથી તરત જ સમજાશે કે એ ક્રિયા શરીર છે, અને મન તથા પ્રાણ ક્રિયા કરાવવામાં કારણભૂત છે "હું" તો બધાને (બધી ક્રિયાને) સાક્ષી માફક જોયા જ કરૂં છું, ક્રિયાઓ થાય કે બંધ રહે ત્યારે પણ "હું" તો છું જ. તે વખ સાક્ષી–ભાવ રહેતો નથી. આ સાચી અનુભવની વાત છે, એ ખરી સ્થિતિ છે, એ અનુભવ જ દ્રઢતાને પામવો જોઈએ. એટલે સુધી દ્રઢ થવો જોઈએ કે જેમ આપણે શરીર છીએ અ બ્રાહ્મણ છીએ, એ જેટલુ દ્રઢતાને પામ્યુ છે તેવુ થવું જોઈએ એવી દ્રઢતા ન આવે ત્યાંસુધી વખતોવખત ઉપર પ્રમાણે ગોઠવ કરવુ જોઈએ. એને કોઈ યોગ કહે છે, કોઈ આત્માની ભક્તિ ક છે, કોઈ જ્ઞાન કહે છે, અને કોઈ વિચાર કહે છે એ ઝઘડા આપણે પડીએ નહિ, કારણ કે આપણે તો એ બધાથી પર છીએ એમાં ભક્તિ નથી, યોગ નથી, કર્મ નથી, જ્ઞાન નથી, છતા બધુ છે. જેવુ આપણ[illegible]

અને જેમને લોકો પતિત થયેલા ગણે છે તે સર્વેનું એ સ્વરૂપ છે; માત્ર તેને અનુભવવા ન અનુભવવામાં ફરક છે. કોઈ એ પ્રમાણે કહે છે કે નહિ અથવા કેમ કરતા નથી એ વિચાર પણ છોડીએ. એટલી આસક્તિ પણ શા માટે જોઈએ ! આમ કરતાં કરતાં બધી વાસનાઓ પાતળી થઈ જશે અને કોઈ વખત તો એવું થઈ આવશે કે મારે જોઈએ શું ? મારે કોનો વિચાર કરવો ? મારે સંકલ્પ કેવો ? મારે કોને યાદ કરવો ? સૌ સૌના સ્થાનમાં બેઠાં છે તેમાંથી આપણે તેમનો ભંગ કેમ કરીએ ? × ×

વ્યવહારમાં જે જે કામો આવી પડે તે શરીર પાસે કરાવીએ અને તે પણ પ્રસન્ન ચિત્તથી. કદાચ કોઈ સમયે કામ બગડે તો બીજે સમયે સાવધાન રહીએ, પણ કંટાળો લાવી મનને નિર્બળ ન બનાવીએ. આપણે કર્મ કર્યે જ જઈએ, પણ આસક્તિ વિના—હું અને મારાપણાની ભાવના વિના.

"હું" અને મારાપણાની ભાવના એ જ માયા છે. એ ખોટા અહંને માયા, સંસૃતિ, મન, બુદ્ધિ; ચિત્ત, જીવ વગેરે નામો અપાયાં છે. એ અહં ખોટું છે અગર છે જ નહિ, અને શરીર, મન વગેરેથી પર જે સાચું અહં છે એમાં જ મસ્ત રહ્યા કરવું. × × × તમે લખો છો કે "તમે મુંબઈ આવી ગયા પછી ખૂબ આનન્દ આવ્યો" પણ ચંદું ન હશે (એ એક દિવસ બનવાનું છે) ત્યારે શું થશે ? એ પણ ચંદુ પ્રત્યેની આસક્તિ ગણાય. એ પણ તોડવાની છે. ચંદુ પણ તમારું પોતાનું સ્વરૂપ છે. સાચી વાત લખાય તેમાં ખોટું માનવું નહિ. ચંદુ લખ્યા પ્રમાણે માને છે અને અનુભવે છે. ટૂંકમાં એ અનુભવને પોતાનો બનાવી દો જેથી ચંદુ જેવાની જરૂર રહેશે નહિ.

આવા કાગળો સંગ્રહી રાખશો, અને વખતોવખત વાંચી તેનો ઉપયોગ કરશો, સમજે તેવા બધાંને વંચાવવા છૂટ છે.

+

૩

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૯–૪–૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ ગણપત !

× × × આપનું સ્વરૂપ તો ઊંચુંનીચું થતું જ નથી, પણ આ બધા મનના ખેલ છે, તેમાં જ આ બધી ધમાલ ઊઠ્યા કરે છે. મન કહો કે અહં કહો તેમાં ગડબડ થયા કરે છે. એવી બધી ધમાલ ગડબડ વગેરેને જાણનાર આપણા સ્વરૂપમાં યત્કિંચિત્ ફેરફાર થતો નથી. એ આપણા ખોટા અહંને શરીર, મન વગેરેમાંથી ઊઠાવી 'આત્મા'માં–અસલ "હું"માં મૂકયા કરવાનો છે. આટલી તપશ્ચર્યા કરશો તો બસ છે. નહિ તો આવેલી તક ચાલી જશે, છતી બાજી હારવાનો પ્રસંગ આવી જશે, હવે કોઈનું કાંઈ પણ માનશો નહિ. આપણા પોતાના અનુભવને ઠોકરે મારીએ તો એના જેવી બીજી મૂર્ખાઈ કઈ? શરીર, ઇંદ્રિયો, મન વગેરેના વ્યાપારો ચાલ્યા જ કરે છે અને આપણે સાક્ષીરૂપે બધું જ અનુભવ્યા કરીએ છીએ. એ સાક્ષીપણું શરીર, ઇંદ્રિયો, મન વગેરેના વ્યાપારો છે ત્યાંસુધી કહીશું, નહિ તો વાસ્તવિક સ્વરૂપ સાક્ષી–અસાક્ષી ભાવ વગેરેથી પર, અખંડ, એકરસ છે. એને કેમ વર્ણવીએ કે તે આવું છે કે તેવું છે. જ્યાં કાંઈ પણ સંસારના આઘાતો લાગવા માંડ્યા કે તરત અસલ ઘર તરફનો રસ્તો લઈ લેવો અને ત્યાં જઈ વિશ્રામ કરવો. જેમ બાળક રમતાં રમતાં કંટાળે કે તરત ઘેર જઈ માતાના ખોળામાં અગર તેની હૂંફમાં ભરાઈ જાય, તેમ છે. આ બધી આત્માની શક્તિ જ છે ને ? સાથે સાથે જ્ઞાન, યોગ બધું જ ચાલે છે એટલે

કોને નાનો મોટો કહેવો ? એ બધાં સાધન આપણને તો ઉપયોગી છે ને ? જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી યોગ તો કર્યા જ કરવાનો છે. એટલે યોગ ચોવીશે કલાક આદરવાની વસ્તુ છે. જરા પણ ગાફેલ રહેવાનું પરવડે એમ નથી. બીજાના વિચારની જરૂર નથી. આપણો પોતાનો અનુભવ ચળવો ન જોઈએ.

×

૪

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૧-૪-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ ગણપત તથા સાથ સર્વે !

× × × સવારના પહોરમાં ઊઠીએ કે તરત પૂછીએ કે, કોણ જાગ્યું? એટલે સમજાશે કે મન ઊઠ્યું અને તે મને શરીરને જાગ્રત કર્યું ત્યારે "હું" "સાક્ષી" થઈને મન અને શરીરની ક્રિયાઓને જોયા કરતો હતો, અને "હું" તો જેમનો તેમ નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ નિરાકાર શરીર, મન વગેરે ભાવોથી પર હતો, છું અને રહેવાનો. ન જાણતો હતો ત્યારે અને જાણું છું ત્યારે પણ એકસરખો રહ્યો છું આ અનુભવની ના કોણ પાડી શકે એમ છે ! જાગ્રત હોઈએ છીએ ત્યારે આપણે એ અનુભવને ભૂલી જઈએ છીએ, અને મનમા અને શરીરમાં "હું" રોકી બેસાડી હેરાન થઈએ કે સુખી થઈએ તેને કોણ મના કરી શકે ! આપણે પોતે જ સુખદુઃખને ઉત્પન્ન કરી પોતે જ અનેક જાતની કલ્પનાઓ કરીએ છીએ, એમાં દોષ કોનો ? આપણો પોતાનો જ. આ આપણો અનુભવ એ જ ખરું શાસ્ત્ર, અને શાસ્ત્રકારો પણ એમ જ કહે છે ને ? નથી શાસ્ત્રોનો દોષ કે નથી શાસ્ત્રકારોનો દોષ. ઊલટો, એમનો આપણે ઉપકાર માનવો જોઈએ કે તેમણે સાફ સાફ વાત કરીને આપણને ચેતાવ્યા છે. આથી જ ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે: "તારે સ્થિતપ્રજ્ઞ થવું હોય તો

સર્વ વાસના-કામનાઓને છોડી આત્મામાં (" હું "માં) સ્થિત થવું." એ સ્થિત થવાની ક્રિયા એ જ ખરી તપશ્ચર્યા છે. પ્રકૃતિના સ્વભાવ પ્રમાણે શરીર, મન વગેરે બદલાતાં રહેવાનાં છે. એમાં તું કોનો નિગ્રહ કરવાનો? માટે જ તારે માથે આવી પડેલું કર્મ આસક્તિ વિના (હું અને મારાપણાની ભાવના સિવાય) કર્યા કરવું અને પ્રસન્ન ચિત્તે રહેવું. તું ગાફિલ રહે તે લગારે ચાલે એમ નથી. જરા ગાફિલ રહ્યો, ચૂક્યો, કે સુખદુઃખના વાવાઝોડામાં સપડાયો જ જાણજે. આ મારો સનાતન નિયમ છે. એમાંથી જ્ઞાની, યોગી, ભક્ત, અજ્ઞાની વગેરે કોઈ બચતું નથી. :: ત્યારે શું જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ વગેરેની ઉપયોગિતા નથી? :: ના, છે. તારે જોઈએ તો જ્ઞાનથી, ભક્તિથી, યોગથી કે કર્મથી એ અહંના પડદાને ચીરી નાખી સ્વસ્થ થા. પણ યાદ રાખજે કે તારે આ વાત મારા ભક્તોને (જેમને આનંદ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેવાને) કહેવી, એટલે જેમને ઇચ્છા નથી તેમની સાથે વાદવિવાદમાં પડવાની જરૂર નથી. તેમને ઠેકાણે લાવનાર હું બેઠો છું. આ જન્મે નહિ તો અનેક જન્મે પણ તેઓનો મારી પાસે આવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. જો સીધી રીતે આવશે તો સારી વાત છે, નહિ તો અનેક રીતે પણ લઇ આવીશ, ત્યારે જ મને ચેન પડશે. મારા અનંત કાળમાં એક વર્ષનો કે જન્મનો કે જન્મોનો શો હિસાબ છે? એ બધી ચિંતા તારે કરવાની નથી. ફક્ત તારે તો તારો હિસાબ કરવાનો છે પણ તને કોઈ સરળ ભાવે પૂછે તો વાત છુપાવતો નહિ, નહિ તો દોષિત ઠરીશ. વળી તું સિદ્ધિબિદ્ધિમાં ફસીશ નહિ. તું પોતે આત્મા સિદ્ધ છે. તેને વળી બીજી સિદ્ધિની ઇચ્છા શી? તું જોતો નથી કે આ બધું થઈ રહ્યું છે તે મારી સિદ્ધિ અથવા મારો ચમત્કાર જ છે. એનાથી વધુ ચમત્કાર બીજો કયો થવાનો હતો? × × × તમે બધા કહેશો કે ચંદુભાઈ ઘડીમાં જ્ઞાન, ઘડીમાં યોગ, અને ઘડીમાં ભક્તિની વાતો લખે છે. ના, એ સૌ એક જ છે. કંઇ જ જુદું નથી. જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુથી એક જ વાત—અનુભવ—સમજાય છે. એ જ

સાચું વેદાંત છે. ચંદુ વ્યવહારમાં રહી કેમ આચરણ કરી શકાય તે લખી રહ્યો છે. કદાચ લખવામાં દોષ હોય તો ક્ષમા આપશો. ભાવાર્થ સમજી લેશો તો ઉપકારી થઈશ. × × × તમારા સૌનો પ્રેમ લખાવે છે. ચંદુ તો નિમિત્તમાત્ર છે ને ! વિશેષ શું ! આવા પત્રો બધા માટે હોય છે.

*

૫

ૐ શહેર ૧૪-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ ગણપત !

× × × કરવાનું કંઈ નથી પણ આત્મામાં દૃઢતા ન હોય તો વખતો વખત થોડી થોડી વારે મનને આત્મામાં જોડ્યા કરવાની ટેવ પાડવાની છે. આમ કરતાં કરતાં ઘાટ બેસી જશે. આપણું અને આખા બ્રહ્માંડનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો 'આત્મા'—સાક્ષી—પરબ્રહ્મ—વગેરે છે, એટલે ઊઠીએ ત્યાંથી પ્રશ્ન પૂછવાં જ ઊઠીએ કે, કોણ ઊઠ્યું ! શરીર ઊઠ્યું. શરીરને કોણે ઉઠાડ્યું ! મને ઉઠાડ્યું. અને 'હું' શું કરતો હતો ! 'હું' તો શરીર ઊઠ્યું, મને તેને ઉઠાડ્યું એ ક્રિયાને ચોકીદાર ક્યાંક 'સાક્ષી' માફક જાણ્યા કરતો હતો. એ શરીર, મન વગેરે જાગતાં હતાં ત્યારે કે ઊંઘતાં હતાં ત્યારે પણ 'હું' તો અખંડિત જાણ્યા કરતો હતો. 'મારા'માં કંઈ ફેરફાર થયો નથી. શરીર મન વગેરેના ભાવને લીધે 'સાક્ષી'ભાવ કહેવો પડે છે. બાકી 'હું' સાક્ષી–અસાક્ષી ભાવથી પર જ છું. 'હું' શું દુઃખને રડું ! કે શાંતિભાવનું વર્ણન કરું ! આ સાચી સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિ ગીતાની ભાષામાં કહીએ તો અંત સુધી રાખવાની છે. જેને વિષયો અને મન

ઉપર સંયમ છ તેને માટે સરળ છે. જેને વિષયો ઉપર અને મન ઉપર સંયમ નથી તેને માટે અઘરી છે. આ વાત એટલી બધી સરળ છે કે નાનું બાળક, સ્ત્રી, ભણેલો કે અભણ આટલું કર્યા કરે તો શાંતિમય જીવન ગાળી શકે. જગત્ તરફ જોઈએ ત્યારે લાગે છે કે તે બદલાયા કરે છે. એ બદલાતા જગતને સત્ તરીકે માનીએ તો શાંતિ આવવાની કયાંથી ? એ બદલાતા જગત્‌માં એક અવિકારી તત્ત્વ રહેલું છે તેનો અનુભવ કરતા રહેવાનું છે. બંગડી વિકારી છે-સોનું અવિકારી છે. જગત્ એટલે નામ અને રૂપ. વિશેષ શું લખું ? આપ અગાધ છો, આ સાડાત્રણ હાથનું પીંજરૂં નથી એટલું તો ઘૂંટયા જ કરજો. × × ×

સુધીના અનુભવ ઉપરથી જોઈ લ્યો, અને એ શત્રુઓને જીતવા માટે હું દેહ, મન, બુદ્ધિ, વગેરે નથી, પણ હું તો સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદ દેવ છું, એ જ અનુભવી પરમાનન્દ લૂંટવા જેવો છે. અહંકાર —ચાહે તો તે શરીર, સગાંસબંધી, પૈસો, ટકા, વગેરેનો હોય, પણ તેને ઠેકાણે, હું સાક્ષાત્ પરમાત્મા છું એ અહંકાર ગોઠવવાનો છે, અને તે એક દિવસમાં ગોઠવાઈ જશે એમ માનવાનું નથી, પણ તેને માટે સતત પ્રયાસ કરશો તો ફાવશો. પરમાત્મસ્વરૂપ ભગવાન્ શંકરાચાર્ય કહે છેઃ—

मा कुरु जनधनयौवनगर्वम् हरति निमेषात् कालः सर्वम् ।
मायामयमिदमखिलं हित्वा ब्रह्मपदं त्वं प्रविश विदित्वा ॥

માણસે ત્રણ ચીજનો ગર્વ કરવો નહિ. ૧ જન, ૨ ધન, ૩ યૌવન. કારણ એ ત્રણે આંખ મીંચવાની સાથે ચાલ્યાં જાય એવાં છે. એમ સમજી, માયાથી બધા હણાયલા હોવાથી, બ્રહ્મના સ્વરૂપને ઓળખી, તેમાં તું પ્રવેશ કર.xxx

લિ૦ મામા

૩

ॐ - રાંદેર—તા. ૯-૯-૨૪

આ કાગળ બધાને વંચાવશો

ચિ. બહેન *વસંત સ્વરૂપે બિરાજમાન ચંદુનો પોતાનો આત્મા !

xxx ચિ. બહેન મનાના કાગળમાં ઘણું લખી નાખ્યું છે તે વાંચી લેશો. હવે તમારું જીવન બદલાઈ ગયું છે. વિદ્યાર્થી—જીવન મટી સંસારી—જીવન થવાનું છે તે માટે બધી તૈયારી કરતાં હશો. માણસે શાંતિ ગુણ ખાસ કેળવવો જોઈએ. સ્રીમાં નીચે પ્રમાણે ગુણો હોવા જોઈએ અને તે આ પત્ર વાંચી મોઢે કરી લેશો. ચિ

* શ્રી મણિબહેનનાં પુત્રી.

બહેન લક્ષ્મી,* મના વગેરેને પણ વંચાવશો. ૧ ધૈર્ય, ૨ ચાતુર્ય, ૬ શીલ, ૪ પતિપરાયણ (શુભ કાર્યોમાં)., ૫ કાર્યકુશળતા, ૬ સહનશીલતા, ૭ હૃદય મૃદુ ૮ વિકાર રહિત અને ૯ નિશ્ચલ રાખવું.

આટલું જેનામાં ન હોય તે સ્ત્રી થવા લાયક જ ન કહેવાય. એ ગુણો ન હોવાને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમ એક જેલખાનું અને નરક બની જાય છે. આમાંથી આપ સર્વેમાં કેટલા ગુણો છે તે શોધી લેશો અને ત્રુટી હોય તે સુધારી લેવા પ્રયત્ન કરશો. ચંદુને તો ખરેખરી સ્ત્રીઓ જોઈએ છે. ઉપર લખેલા ગુણવાળી સ્ત્રીઓ થશે ત્યારે હિંદુસ્તાનનું દળદર ફીટશે. તમો ત્રણે બહેનોમાંથી કેટલી પાસે ચંદુ આવી આશા રાખી શકે? આવા ગુણો જે સ્ત્રીઓમાં હશે તે જ નર પેદા કરી શકશે, બાકી તો વેશધારી મુછાળી નાર જ (મરદો) કહેવાશે અહંકાર તો કાઢી જ નાખશો. કરકસર કરતાં શીખજો. પોતાની વસ્તુઓને જાળવતાં અને ઠેકાણે રાખતાં શીખજો. પ્રભુપરાયણ. રહ્યા સિવાય તો છૂટકો જ નથી. પોતે દેહ નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, પણ સાક્ષી —આત્મા—પરમાત્મા છે એ અનુભવ કર્યા સિવાય દુઃખમાંથી છૂટાય એમ નથી.xxx

લિ૦ મામા

૪

ૐ રાંદેર, તા. ૨૩–૩–૨૫.

પરમાત્મસ્વરૂપ બહેન મણિબહેન !

xxx થવાનું થાય છે, નહિ થવાનું થતું નથી, ધીરજ રાખવી અને સત્યને પંથે ચાલ્યા જવું, એ સૂત્ર ગોખી રાખી દરેક જણ ચાલ્યો જાય તો સુખ રહિત સ્થિતિમાં પણ આનન્દ કરે છે. ચંદુ

* શ્રી મણિબહેનનાં પુત્રી.

હમણાં જ કલાપીની ' આપની યાદી ' નામની કવિતા ગાઇ રહ્યો છે અને સભળાવી રહ્યો છે —

" હિમ્મત ટગાવે ભૂલ તે ભૂલો કરી નાખું બધી,

" છે આખરે તો એકલી ને એક યાદી આપની "

" ભૂલી જવાની છો બધી લારૂખો કિતાબો સામગ્રી,

" જોવું ન જોવું છો મને જો એક યાદી આપની "

એ જ રીતે આનન્દ મઝે છે એક તો એ કે કાં તો પોતે કાઈ જ નથી—જે કાઇ છે તે જ સર્વ છે અને બીજી વાત એ કે પોતે જ સર્વત્ર, સર્વરૂપ છે પહેલી રીતથી જેટલો આનંદ છે, તેટલો જ બીજી રીતથી આનંદ છે પહેલી રીતમા દુ ખનો અભાવ છે બીજી રીતમા મસ્તી ભરી છે પહેલી રીતથી દુઃખાભાવ કરી, બીજી રીતથી મસ્ત થઈ વિચરવું ચડુ બને ગીતનો યોગ્ય સમયે ઉપયોગ કર્યા કરે છે અને જગતની દૃષ્ટિએ કાંઇક ગાંડા જેવો ફરે છે નથી ખાવાની પરવા, નથી ઓઢવાની પરવા, નથી જાહોજલાલીની પરવા, નથી ગરીબાઇના બોજા નીચે દુ ખ બધી સ્થિતિઓ સમાન છે મૂળ કેન્દ્રની લાંબી ટુંકી રેખાઓ છે સુખ એ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ કેન્દ્રની લાંબી લીટી છે અને (સુખાભાવ) દુ ખ એ ટૂંકી લીટી છે દુ ખ એવો કોઈ પદાર્થ નથી, પણ ઓછું સુખ એનું બીજું નામ દુ ખ જેમ અંધારૂ એ કાઈ પદાર્થ નથી અથવા પ્રમરનો અભાવ એમ નથી—પણ ઓછું અજવાળુ એનું નામ અંધારૂ થોડોક વિચાર કરી મનમા ગોઠવશો તો સમજાશે. મોજ લૂટવી હોય તો પધારો મસ્તના દરબારમા—ત્યા અખૂટ દોલત ભરી છે દરરોજ ખજાના લૂટાય છે અને પાછા ભરાય છે ! હાલ તો એ જ

મસ્તી ! મસ્તી ! મસ્તી !

ૐ ૐ ૐ

શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

લિ૦ સ્વરૂપમસ્ત ચંદુ-

૫

ૐ રાંદેર તા. ૧૧-૪-૨૫

પરમાત્મસ્વરૂપ અ. સૌ. મણિબ્હેન તથા સાથ સર્વે !

આ કાગળ ઊતાવળમાં લખી રહ્યો છું, કારણ હમણાં જ... ઓરપાડ જવું છે...ચારે તરફના બોજામાં મન કંટાળતું હોય ત્યારે, પ્રભુશરણે જવું. એટલે પ્રભુને શરીર, મન, વિ. અર્પણ કરવું. એટલે મનની દોડ અટકી જાય છે. ચંદુ તો એવી રીતે કરી શાંતિ ઘણી વખત અનુભવી ચૂક્યો છે......સર્વત્ર . ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ નું ભાન! કરી શાંતિ અનુભવો. પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તે બધું સુધારી લે છે. નિરાશામાંથી આશા પ્રકટે છે.xxx

લિ૦ ચંદુભાઇના સપ્રેમ જય સચ્ચિદાનંદ

૬

ૐ રાંદેર, તા, ૧૬-૪-૨૫,

પરમાત્મસ્વરૂપ અ. સૌ. મણિબ્હેન !

xxxઆપના પત્ર ઉપરથી સમજાય છે કે રા. ભાઈ...ની તેમજ અ. સૌ...બ્હેનની તબિયત બરાબર નથી, તેમજ નોકર ચાકર વગેરેની હાડમારી છે. આપણે જે કાંઈ અનુભવ્યું હોય, વાંચ્યું હોય તેને દુઃખદ પ્રસંગે યાદ કરી આચરણ કરવું જોઈએ. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ જ્યારે અર્જુનને વિષાદ-ઉદ્વેગ થયો ત્યારે ઉપદેશ કર્યો હતો; જ્યારે તે હિંમત હાર્યો શોક-મોહમાં ડૂબ્યો ત્યારે

તેને જે ઉપદેશ કર્યો હતો તે યાદ કરી આશ્વાસન મેળવવું અને આસ-પાસના જે પી શકે તેટલું પાવું. સંસાર એ ધર્મક્ષેત્ર અને કુરુક્ષેત્ર છે. ધર્મ કરવાને આવ્યા છીએ અને સાથે સાથે વિરુદ્ધ સંજોગો સાથે લડાઈ કરી તેમાં જીત મેળવી ધ્યેય પર પહોંચવાનું છે. અર્જુનની માફક ગભરાઈ ગયે સિદ્ધિ નથી, સંસાર એટલે સર્યો જાય તે. તેમાં એકસરખી સ્થિતિ રહેતી નથી, અને રહેવાની નથી. માટે જ જ્ઞાનરૂપી ખડ્ગથી એ બદલાતી સ્થિતિમાં વગર ગભરાયે કામ લેવાનું છે. થઈ ગયું હોય તેના ઉપર હવે વિચાર કરવાનો પ્રસંગ નથી. હાલ કેમ છે અને હવે શું શું કરવું એટલું જ વિચારવાનુ છે. સાક્ષી–દ્રષ્ટા ઉપર દૃષ્ટિ રાખી નિર્લેપતાથી જાણે કામ કરતા હોઈએ તેવી રીતે કામ કર્યે જવાનું છે. ચંદુને પણ ગભરામણના પ્રસંગો આવ્યા છે, આવે છે, પણ તેવે વખતે વાંચેલા વિચારેલા પ્રસંગો યાદ કરી ચાલુ સ્થિતિને આનંદમય કરવા પ્રયાસ કરી આનંદે છે. જ્યાં મનુષ્યકૃત હારી જાય ત્યાં દૈવકૃત છે એમ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ કરી સંતોષ માને છે. બાકી યથાર્થ દૃષ્ટિથી જુએ છે તો જગત પણ નથી, અને તેની વાતો પણ નથી. એ તો જીવતાં પૂતળાં કોઈનાં પ્રેરેલાં કામ કરી રહ્યાં હોય તેવું લાગે છે. વિષમ પ્રસંગો ઉત્પન્ન થાય નહિ તો જગત્ તરફ–યથાર્થ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય નહિ. એમાં દોષ કોનો કાઢવો ? વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી જીવન છે ત્યાંસુધી એવું અનુભવાયા કરવાનું. અહંકાર કરવા "હું" જ ન રહ્યો તો "તું"જ ક્યાં છે ? જે કાંઈ છે તે તે છે, જ્યાંસુધી ઘડો પાણીમાં ડૂબેલો રહે છે ત્યાંસુધી પાણીમાં ને પાણીમાં ગમે ત્યાં લઈ જાઓ પણ તેનું વજન લાગતું નથી. ઘડાને પાણીની બહાર કાઢો કે તરત જ વજન લાગવાનું. તેમ મનને જ્યાંસુધી બ્રહ્મ–પ્રભુમાં ડુબેલું રાખીશું ત્યાંસુધી જગતનો બોજો લાગવાનો નહિ. પ્રભુને આપણાથી ભિન્ન જોયા કે દુઃખરૂપી બોજો તરત જ લાગવાનો. વસ્તુ-સ્થિતિ બધાની એમ જ થયા કરે છે.

"આ દિવસ પણ વહી જશે" નું સૂત્ર યાદ કરી હિંમત ધરવી અને પ્રભુ સહાય થશે એમ શ્રદ્ધા રાખવી. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે, "રોમ એક દિવસમાં બંધાયું નહોતું" તેમ દરેક પ્રસંગને-ફેરફારને વખત અને સંજોગો જોઇએ છે.

પત્ર ફરી ફરી વાંચી વિચારો અને વંચાવો. આપણા સંકલ્પો આપણને હેરાન કરે છે માટે સંકલ્પને રોકતા જાઓ અને સ્વરૂપ-સ્થિતિ કરો. એ જ ઇલાજ છે. "સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારૂઢસ્તદોચ્યતે"-સર્વ સંકલ્પનો સંન્યાસ-સમાપ્તિ એ જ યોગારૂઢ સ્થિતિ. આ કૃષ્ણ પરમાત્માનું વાક્ય ચંદુને બહુ જ ગમે છે અને તેમ જ કરે છે. લખતાં લખતાં પેનમાં શાહી ખૂટી એટલે હોલ્ડરથી ચલાવવું પડે છે. તેમ જ એક વસ્તુ ખૂટે એટલે હાજર હોય તેનાથી ચલાવી લેવું. વિશેષ શું લખવું? પત્ર લખવામાં વિષય હાથ આવે તો પત્ર લખવામાં પ્રોત્સાહન મળે છે. એથી પત્ર પહોંચે છે ('પહોંચ મળે છે) તો તેની શી અસર થાય તે સમજાય.

×

૭

ॐ રાંદેર તા. ૩-૧૦-૨૫

પરમાત્મસ્વરૂપ સૌ૰ મણિબહેન !

× × × આપના તરફની ઉપાધિઓ વધી પડી છે જાણી દિલગીર. ચી. બહેન......ની તબિયત ઠીક નથી, પણ શું થયું છે તે લખ્યું નથી. માનસિક ઉપાધિની અસર શરીર પર થઈ છે કે શારીરિક ઉપાધિની અસર છે? ગમે તેટલી ઉપાધિઓનો ઇલાજ એક જ છે, અને તે પોતાના સ્વરૂપ પર મનને વખતો વખત ગોઠવવાથી દૂર થાય છે. બાકી જ્યાંસુધી જગત છે, ત્યાંસુધી ઉપાધિઓ રહેવાની. એ ઉપાધિઓ વૈરાગ્ય કરાવવામાં અગર થયેલા વૈરાગ્યમાં દૃઢતા કરે છે. એ સૂચવે છે કે જગતના પદાર્થોમાં મન ગયું કે અસ્વસ્થતા કર્મમાં લખાયલી છે. 'જગતના

પદાર્થો એટલે પંચમહાભૂતથી માંડી શરીર, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, વગેરે બધાં જ (જગતના પદાર્થોમાં આવી જાય છે. જગતના પદાર્થો અગ્નિ જેવા છે. તેને અડકયા કે દાઝયા જ સમજવું. ૐનું લાંબું અને દીર્ઘ ઉચ્ચારણ કરવું અને પછી તેની સાથે સ્વરૂપનો વિચાર કરવો એટલે સ્વરૂપમાં દઢતા બહુ જલદી થાય છે.

વચમાં ચંદુને સળેખમ થયું હતું, દાઢ દુઃખતી હતી, પણ હવે તદ્દન આરામ છે. ચંદુ એકલો પડચો પડચો મસ્તીની મોજ ભોગવે છે. આનંદ ચાલે છે......દરેક જણે સ્વરૂપ તરફ આખા દિવસમાં થોડી થોડી વારે વળતા રહેવું, એ જ સહેલામાં સહેલો માર્ગ છે. સ્વરૂપમસ્તી વધતી જાય છે.

લિ. ચંદુસાઈના જય સચ્ચિદાનંદ

૮

ૐ રાંદેર. ૧૦–૧–૨૬

પરમાત્મસ્વરૂપ સૌ. બહેન મણિબહેન તથા સાથ સર્વે !

× × × આપના તરફનો પત્ર મળ્યો. શાંતી રચના વાંચી દિલગીર. ચંદુની તબિયત હાલ નરમગરમ ચાલે છે. હરસે લોહી પુષ્કળ પડતું હતું તે ગઇ કાલથી નરમ છે. વચમાં તાપીદાસ કાકાની મુલાકાત હોય છે, એટલે કવીનાઇન લેવું પડે તેની અસર હરસ ઉપર થાય છે, દવા ચાલુ છે અને આશા છે કે હવે નરમ પડી જશે. × × ×

ચંદુને તો એક ચૈતન્યનો વિશ્વાસ છે. માટે, તે દરેકનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે એ લક્ષ્યમાં રાખી સંસારરૂપી કુરુક્ષેત્રમાં ઝુકાવવું. હવે ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. જે જે આવી પડે તે પ્રમાણે સંજોગો જોઈ વર્તતા રહેવું. અણગત જે પ્રમાણે ચાલે છે તે પ્રમાણે તથી વિહ્વલતા પ્રાપ્ત થાય; પણ તેનો ચાલે તો હાલ નાહક વિચાર કર્યે વગ

એમ નથી. સંજોગો પ્રમાણે વર્તી લેવું. એમ વર્તતાં ભૂલ થવાના ઘણા પ્રસંગો આવવાના, પણ તેને માટે પણ તૈયારી કરી રાખવી પડે છે અને તે સામે ઊભા રહેતાં શીખવું પડશે. દરેક પ્રસંગ પ્રભુ કાંઈ નવું નવું શીખવવા માટે લાવે છે અને એ પ્રમાણે સંપૂર્ણતાએ પહોંચવામાં સહાયક નીવડે છે. એક પથ્થરનો ટુકડો મહેલ અગર મંદિરમાં જડાવા પહેલાં કેટલા ટાંકણાંના–ઘા સહન કરે છે ! તેમજ આપણે બધાંએ પ્રભુરૂપી મંદિરમાં જડાવા માટે અનેક આઘાતો સહન કરવાના છે. કોઇને એક જન્મે તો કોઇને અનેક જન્મે એમ થયા વગર છૂટકો નથી. સત્યને પથે ચાલવું, ધીરજ રાખવી, શાંતિ ધરવી, ક્ષમા ગુણ કેળવવો–જે થવાનું છે તે થાય છે. નથી થવાનું થતું નથી. એક રાઈ પૂર વધતું નથી કે રાઇપૂર ઘટતું નથી. માટે ધીરજ રાખશો અને બધાંને આસપાસ ધીરજ આપશો. જે સમજે તેણે ધીરજ વગેરે રાખવાં ઘટે અને તેમાં જ ખરો આનંદ છે.

× × ×

૯

ૐ રાંદેર–તા૦ ૧૭–૪–૩૬

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બ્હેન મણિબ્હેન !

× ... × × ×

સૌ બ્હેન...ના નણંદ તથા ભત્રીજીના પ્રભુશરણ થયાના સમાચાર વાંચી દિલગીર. પ્રભુનું ધાર્યું થાય છે, અગર પ્રારબ્ધ પ્રમાણે બન્યા કરે છે; એમાં કોઇનું કંઈ ચાલતું નથી; પણ બ્રહ્માનંદમાં મસ્ત રહેવું એ માણસના હાથની વાત છે–એ જ પુરુષાર્થ છે. આસપાસના સંજોગો માણસને પ્રભુ તરફ પ્રયાણ કરાવવા સાધનરૂપ બને છે, એ બતાવે છે કે આપણું કોઈ નથી–શરીર જ આપણું નથી,

તો તેના સબંધી અને સંજોગો આપણા કેમ હોઈ શકે ? એમ બધા સંજોગો સાનુકૂળ ચાલ્યા કરે તો માણસને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય જ નહિ. અને પછી કોઈ પ્રભુ તરફ પ્રયાણ કરવા પ્રેરાય જ નહિ. બનવાનું બન્યા કરે છે, એમાં ઘટતુંએ નથી અને વધતુંએ નથી. સંજોગોના વિચાર કર્યા કરશું તો ત્યાંના ત્યાં જ રહી જવાના ! આપણે તો 'હું કોણ ?' અને વિચાર કરનાર કોણ ? મારે અને જગતને શો સંબંધ ? મારે અને પરમાત્માને શો સંબંધ ? વગેરેનો નિર્ણય મેળવી, દઢતા કરી, તે પ્રમાણે વર્તતા રહેવું એ જ કર્તવ્ય બાકી રહે છે. જ્યાંસુધી દેહાધ્યાસની નિવૃત્તિ થાય નહિ ત્યાંસુધી એવી રીતે વિચાર કરવાની, જોવાની ટેવ ચાલુ રાખવી એ જ કર્તવ્ય છે. જગત્ છે અને ચાલ્યા કરવાનું, એને નહિ વિચારશું તો અટકી જવાતું નથી.

× × × ×

૧૦

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૧-૯-૨૧

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બ્હેન મણિબ્હેન તથા આપ સર્વે !

× × × ×

આપણે આપણું કામ કર્યે જવું—લગામ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના હાથમાં સોંપવી: ચાહે તો તે ધોરી સડક ઉપર રથ ચલવે કે ચાહે તો આડો ચલવે. અર્જુનની માફક આપણે સંસારસંગ્રામમાં દઢતાથી લડતા રહેવું—માર્ગ કાપતા રહેવું. વિઘ્નો આવે તેનાથી ન ડરતાં આગળ ધપે જવું. વિઘ્નો તો આવવાનાં જ. શ્રીકૃષ્ણ રામચંદ્રજી જેવા પણ બચ્યા નથી.

ચંદુના દરદ નરમ પડે છે—પાછા ઊભરે છે—શારીરિક નિર્બળતા ભોગવી લે છે પણ મનને નિર્બળતા આવતી નથી—અને કદાચ આવી જાય તો યે શું ! ભૂલ સુધારી પાછા દઢ બનવું. × × ×

જોધપુરથી, ભુસાવલથી બોલાવવા માટે કાગળ ઉપર કાગળ આવે છે પણ શું કરવું? શરીરસ્વાસ્થ્યની ખામી અને સંજોગો ક્યાંય પણ જવા દેતા નથી. હશે! રામજીકી મરજી!

× × ×

૬૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૦–૧૦–૨૬

સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ સૌ. મણિબહેન!

× × ×

ૐ વગેરેનો જાપ ચાલે છે કે? અગર મનન કાંઈ થાય છે કે? સૌ. બહેન...કહ્યા પ્રમાણે કરે છે કે? દરેક જણ કરે તો બહુ સુંદર વાત છે. દરેક માણસે કાં તો ગીતા, સ્વામી રામતીર્થ, યોગવાસિષ્ઠ, વગેરે આધ્યાત્મિક પુસ્તકોમાંથી કાંઈ ને કાંઈ તો જરૂર દરરોજ વાંચવું જોઇએ. જેઓ સાક્ષાત્ વેદમૂર્તિ છે–જેમની વૃત્તિ તદાકાર થઈ રહી છે–તેમને કદાચ જરૂર ન હોય, પણ સામાન્ય કોટિના માણસ માટે તો વાચન અગર શ્રવણની ઘણી અગત્ય છે. તો જ સંસારને ભૂલવાની ટેવ પડે. સંસારને ભૂલીએ અને તેને બદલે પ્રભુદર્શન કરીએ તો જ આનન્દ માણીએ.

× × ×

ઉપર પ્રમાણે લખ્યા પછી આપનું કવર મળ્યું છે......દુકાન સંબંધી હકીકત જાણી. એ ઉપરથી સમજાય છે કે પાછી કાપડની દુકાન ખોલવા વિચાર છે. દરેક ધંધામાં ખંત, જાતમહેનત, જાતિ દેખરેખ, તેમાં જ ઓતપ્રોતપણું વગેરે હોય તો સફળતા મળે છે જ. એ જ. દા. પોતે.

૧૨

ॐ રાંદેર, તા૦ ૧૩–૮–૩૨

સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ સૌ મણિબહેન!

× × × આળસને લીધે જ પત્ર લખાયો ન હતો બાકી તબિયત તો બન્નેની સાધારણ ચાલ્યા કરે છે વખતોવખત તબિયત સબંધી શુ લખવુ? કોઈ દિવસ કાંઈ તો કોઇ દિવસ કાંઈ એમ ચાલ્યા કરે છે મીસીસ ચકુભાઈ મોટા શુ થાય? એમના પોતાના માથી જ પરવારતા નથી ગતના શાતિ લઇ શકે છે તે વખતે થોડો વખત કાંઈ વાચવાનુ અને તેથી મનને આનદ આપવાનો વખત રાખ્યો છે ચાર પાચ જણા બીજા રાતના એમકા થાય છે એટલે શાતિથી આનદ લઈએ છીએ, અને દિવસ નિર્ગમન કરીએ છીએ.

જ્યાસુધી શરીર છે ત્યાસુધી ઉપાધિઓ આવ્યા જ કરવાની, પણ તેમા આનદ લૂટી શકાય છે એ જ મહા કૃપા છે જ્ઞાની, મહાત્મા, વગેરે કોઇની ઉપાધિ મટી નથી અને ટળવાની નથી પણ સાથે જ્ઞાન, ભક્તિરૂપ હથિયાર હોય તો આનદ કરી શકાય છે નાનપણથી એ તરફનુ લક્ષ્ય છે અને કાંઈક સસ્કાર પડ્યા છે એથી આનદ છે મૂઝવણ થતી નથી મૂઝવણ ઉપર વિચાર કરવાથી કાંઈ વળે તેમ નથી. એથી એ બનાને ખૂણામા ફેકી દઈ આનદ લૂટવો એમ નક્કી કર્યુ છે, અને એવી રીતે કરવા બધાને સલાહ છે દેહ ઉપર મનને બેસવા દેવુ નહિ. દેહનો વિચાર આવે કે બધા સગા સબધીઓનો, સન્જોગોનો વિચાર આવે કે તેથી એ વિચારવા યોગ્ય જ નથી, એમ કરી તેઓનો વિચાર ઓછો આવવા દેવો પ્રયત્ન થયા કરે છે તેમા આપણે "સાક્ષી આત્મા" ને શુ! જાણે અજાણે પણ દેહના ઉપર મમત્વ આવી ચડે છે કે બધા આનન્દમાં ભગાણ પડી જાય છે માટે સ્સ્તો એટલો જ કે એ દેહરૂપી બાધા મટી જ ગઈ છે–દેહ એ મુદ્દ જ છે–એને આપણે ઉપાડી ચલાવીએ એમ

એ મુડદું ચાલે. ... [illegible] ... તેમ એ દેહનો પણ વિચાર શાને માટે કરવો ? જે જીવે છે તેને ભય છે, પણ જે મુઓ તે નિર્ભય છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ્યારે અર્જુનને ઉપદેશ કરે છે, ત્યારે એમ જ સમજાવે છે કે બધા તારી દૃષ્ટિમાં જીવતા છે, પણ મારી દૃષ્ટિમાં તો બધા મરી રહેલા છે.

યોગવાસિષ્ઠમાં શ્રી વસિષ્ઠ મહારાજ રામચંદ્રજીને એમ જ કહે છે કે, જગત્ છે જ ક્યાં ? જ્યારે જગત્ છે જ નહિ ત્યારે તેનો વિચાર કેવો સંભવે ? અને કદાચ જગત્ હોય તો પરબ્રહ્મ સિવાય બીજું કાંઈ નથી. બધે એક જ તત્ત્વ વિલસી રહ્યું છે, જેનો અનુભવ કરીએ ત્યારે વાસના, દુઃખ વગેરે કાંઈ હેરાન કરતા નથી.

શરીર દુઃખી થતું હોય તો તેનો દવાથી ઇલાજ કરીએ; અને રોગની શાંતિ થઈ તો વાહવાહ અને નહિ થઈ તોય વાહવાહ ! આપણું કહી શકીએ એવું તત્ત્વ આખા જગતમાં કોઈ છે જ નહિ, અને છે તો તે આત્મતત્ત્વ ! એટલે જો તેને આપણું માનીએ ત્યારે તો કાંઈ દુઃખ છે જ નહિ. x x x

૧૩

ૐ તા. ૧૬–૯–૧૯૩૭

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બ્હેન વસંત તથા સાથ સર્વે !

......વધુ આનંદની વાત તો એ છે કે આપને પ્રભુ તરફની જાગૃતિ થઈ છે. મનુષ્યજન્મનું ધ્યેય તો પ્રભુપ્રાપ્તિ કરી લેવાનું છે. તમારા આટલા વૈભવ સાથે એ તરફ જવાની વૃત્તિ થઈ છે, એ તમારા શુભ સંસ્કારની વાત છે. એક સંત લખે છે કે—આ સંસારમાં ત્રણ વસ્તુ દુર્લભ છે. (૧) મનુષ્યજન્મ (૨) મુક્તિની ઇચ્છા (૩) મહાત્મા પુરુષોનો સમાગમ. પૈસાટકા, ઘરબાર, સંતાન,

સગાંસંબંધી, મિત્ર વગેરે તો મળે; પણ પ્રભુ તરફ જવાની-તેને પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા થવી એ મહાભાગ્યની વાત છે.

હું મુંબાઈ આવ્યો હતો ત્યારે આપને કાંઈ કાંઈ સૂચન કર્યાં હતાં. તેમાં હું ભૂલતો નહિ હોઉં તો એક સૂચન કર્યું હતું કે આખા દિવસમાં કેટલાં શુભ અને કેટલાં અશુભ કર્મો કર્યાં તેનો રાતના સૂતા પહેલાં વિચાર કરવો. અશુભ કર્મો કર્યાં હોય તેમાંનાં કાંઈ પણ અશુભ કર્મ બીજે દિવસે ન કરું એવો સંકલ્પ કરવો. દાખલા તરીકે, ક્રોધ થયો હોય તો રાતના સૂતાં પહેલાં વિચાર કરવો કે મારે આવતી કાલે ક્રોધ કરવો જ નથી. બીજે દિવસે સવારે પાછો સંકલ્પ કરીએ કે આજે મારે ક્રોધ કરવો જ નથી. એવો જો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હોય તો ક્રોધનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા છતાં ક્રોધ જરૂર અટકી જશે. આથી આપણી ત્રુટીઓ નીકળતી જશે અને હૃદય અશુદ્ધ થતુ અટકી જશે. પછી શુભ કર્મો કર્યાં હોય તેનો વિચાર કરીએ. દાખલા તરીકે, કોઈ ને પાંચ રૂપિયા આપ્યા એ થયું શુભ કર્મ, પણ તેમાં અહંકાર આવવાનો સંભવ છે. માટે વિચારીએ કે એ શુભ કરનાર હું કોણ માત્ર? મારાથી તો પાંદડું પણ હાલતું નથી. માટે જેની શક્તિથી આ શુભ કર્મ થયું, તેને એ બધું માન ઘટે છે. આમ કરવાથી અહંકાર નિવૃત્ત થાય છે. જ્યાં આવી વૃત્તિ થાય ત્યાં અંતઃકરણ એકદમ નિર્મળ થઈ જાય છે અને પ્રભુ તરફનો પ્રેમ એકદમ કૂદકે ને ભૂસકે આગળ વધે છે.

મહાત્મા શ્રી ગાંધીજીનું પ્રિય ભજન "વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે" મોઢે કરીએ, અને એ ભજનમાં કહેલા બધા ગુણો આપણા જીવનમાં ઊતારવાને પ્રયત્ન કરીએ.

લિ૦ ચંદુમામાના સપ્રેમ આશિષ

૧૪

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨૮-૧૦-૩૭.

સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ, સૌ. બહેન વસંત !

× × ×

આપના પત્રમાં હતું કે ભક્તિ, શ્રદ્ધા વગેરે વધે એવું કાંઈક મારે લખવું, પણ હું શું લખું; લખાણ તો આપણા શાસ્ત્રમાં ઘણું લખાઈ ગયું છે. શ્રી ભગવદ્‌ગીતાના શ્લોક મોઢે કરવાના શરૂ કરી દો અને સાથે સાથે એના અર્થ પણ સમજતાં જાઓ. સ્વામી શ્રી રામતીર્થનાં પુસ્તકો વાંચો અને તેની ઉપર વિચાર કરો. સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદના ગુરુ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં બોધવચનો વાંચો, એમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે. આપ કાંઈ પ્રશ્ન પૂછો તો તેના જવાબ હું લખું. વાંચતાં કાંઈ ન સમજાય તો તે પૂછાવો.

મને એમ લાગે છે કે કાંઈક પણ પદ્ધતિસર જાણવું જોઈએ. જો તેમ થાય તો સમજવામાં ઘણી સરળતા આવી જાય છે. મનુષ્યજન્મ કેવળ ભોગ ભોગવવા માટે નથી, એ બધી ઇંદ્રિયોના ભોગો તો પશુ-પક્ષીની યોનિઓમાં પણ મળે છે; પણ મનુષ્યને મન, બુદ્ધિ, વિ. આપવામાં આવ્યાં છે, તે વિવેક કરી, મનુષ્યજન્મનો હેતુ શો તે સમજવા માટે છે, અને તેમ કરી વિષયો ઉપર કાબુ મેળવી પ્રભુ તરફ જવા માટે મનુષ્યજન્મ છે એમ મારૂં માનવું છે. અને તેથી જ મારૂં આ તરફ જવું થયું છે. વિષયોનો વિચાર કરતાં ઉપર લખવા પ્રમાણે મને સમજાયું અને ગીતા વગેરે એ બાબતની સાક્ષી પૂરે છે. જન્મવું, ભણવું, ગણવું, પરણવું, છોકરાં વગેરે પેદા કરવાં, એમનાં લગ્ન કરવાં, તેમને ભણાવવાં એમાં જ માણસનું જીવન સમાપ્ત થતું નથી. અત્યારે ધર્મની પણ એ જ દશા થઈ રહી છે કે ઉપર પ્રમાણે બધો વ્યવહાર કરવો અને ત્યાર

સૌ. બહેન લક્ષ્મીને પણ કહેશો કે ૐનો ખૂબ જપ કરે અને સ્વામી રામતીર્થનાં પુસ્તકો જરૂર વાંચે. વહેલું મોડું એ રસ્તે ગયા સિવાય શાંતિ મળવાની નથી, માટે જેટલા જલદી ચેતીએ તેટલું સારૂં. કેમ કરશો કે ?

×

લિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનન્દ

૧૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૩–૨–૩૮

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ, બહેન મણિબહેન !

......ગઈ કાલે મંગળવારે અમો બધા હરિપુરા કોંગ્રેસમાંથી સુખરૂપ રાંદેર આવી ગયા છીએ......કોંગ્રેસ વખતે ઠંડી સારા પ્રમાણમાં પડી. જોધપુરવાળા બાબુજી સાથે હતા, તે ગયા રવિવારે કોંગ્રેસમાંથી બારોબાર જોધપુર ગયા છે.

......શરીર વગેરેને ભૂલી આત્મસ્થ રહેવામાં જીવનનું સાફલ્ય છે. આઘાતો આવવાના અને જવાના–(કારણ જગત્)–તેમાં મનનું સમતોલપણું રાખવાનું છે. માણસે પોતે જ પોતાના પ્રયાસથી શાંતિ મેળવવાની છે, ગુરુ કે શિષ્ય, સગું કે વહાલું કોઈ કામમાં આવનાં નથી; એ બધા માર્ગદર્શક હોય શકે, પણ આપણી શાંતિ તો આપણે પોતાની મેળે મેળવવાની છે. એ જ ખરો પુરુષાર્થ છે. બધું સીધે સીધું ચાલતું હોય ત્યારે તો બધા શાંતિ રાખે, પણ કપરા પ્રસંગો આવે ત્યારે શાંતિ રાખવાની છે, અને તે આત્માનુભવથી જ આવે. બીજો કોઈ ઈલાજ નથી. ભક્તો, જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ બધા રોયા (રડયા) છે અને રુવે (રડે) છે, પણ એમાંથી જેને આત્માનુભવ થયો છે તેઓ જ બચ્યા છે. કોઈના આગળ આપણું દુઃખ રડવાથી દુઃખ કૈંપતું નથી, તેથી

દુ:ખની યાદ તાજી થાય છે. દુ:ખની પણ કોઈ વ્યાખ્યા નથી. મારી સમજમાં તો આત્માનુભવથી વંચિત થવું, એ જ દુ:ખ છે. જે જે કામ સામે આવે તે કર્યે જાઉં છું. કયા કામને શ્રેષ્ઠ માનવું અને કયા કામને કનિષ્ઠ માનવું? દરેક કાર્ય (આપણું) આત્માના રંગથી રંગાયલું હોય એટલું જ જોવાનું છે. મારૂં તો દરેક કાર્ય પ્રભુમય થયા કરે છે, કારણ–મારૂં શરીર વગેરે એનાથી ક્યાં ભિન્ન છે! જગતમાં એક જ તત્ત્વ છે–બીજું તત્ત્વ છે જ નહિ. હું મારૂં અહમ્ ઉપાડી ભેદ પાડું એમાં મને કોણ રોકે અને અભેદ અનુભવું (અહમ્‌ને મટાડી દઈને) તો પણ રોકે કોણ? આ રીતે વિચારવાનું છે. જગત્ તો બોલ્યા જ કરવાનું છે, પણ આપણને જે ઠીક લાગે તે, હૃદયપૂર્વક, કોઈનું ખરું ચિંતવ્યા સિવાય કર્યે જવું, એ જ વ્યવહારમાં વર્તવાનો માર્ગ છે. કાંઈ પણ દુ:ખમય કે વિરોધી લાગે ત્યારે એટલું જ વિચારવાનું છે કે અહમ્ એકદમ ઊઠયું છે અને તેણે હવે પોતાનો પ્રભાવ ચલાવવા માંડયો છે. એ અહમ્‌ની જાગૃતિને રોકવી એ જ યોગ, એ જ ભક્તિ, એ જ જ્ઞાન છે. ચોપડી વગેરે આમાં કાંઈ કામમાં આવતાં નથી. આ તો જીવન જીવવાની કૂંચી છે.

× × ×

લિ૦ ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ

૧૭

ૐ અમદાવાદ ૯–૨–૩૯

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ બહેન મણિબહેન!

× × ×

ભૂતપિશાચના સબંધમાં ચંદુની માન્યતા એવી છે કે આપણું મન જ ભૂતરૂપ બની જાય છે. જ્યારે સર્વત્ર આત્મા સિવાય બીજું કાંઈ નથી ત્યાં ભૂત–પિશાચ કેવાં? આપણે આત્મા છીએ–સાક્ષી

છીએ-એમા જો દઢ હોઇએ અને રહીએ તો સામા માણસની કોઈ પણ વાત આપણને અસર કરી શકતી નથી આત્માને કાંઈ અસર પહોચતી નથી. જ્યારે શરીર અને મનને "હુ" તરીકે માનીએ ત્યારે જ જગતની ઉપાધિ ચારે તરફથી આપણને ઘેરી લે છે, પણ તે શરીર, મન આદિ આપણે છીએ જ નહિ, તો પછી કોને અસર કરી શકે? જો સૌ. બહેન ને ખરાબ સ્વપ્ન આવતા હોય તો રાત્રે સૂતી વખતે હાથ-પગ મોઢુ ઠડા પાણીએ ધૂએ, ૐનો જાપ કરે, અને ૐ એક કાગળ ઉપર લખી ઉશીકા નીચે મૂકી સુઇ જાય તો કાંઈ અસર થશે નહિ, પણ મીઠી ઊંઘ આવશે અને આનદ થઈ જશે. સાથે સ્વામી રામતીર્થમાથી ઉપાસના અને પ્રાણાયામ ઉપરના ભાષણો બેત્રણ વખત ફરી ફરી વાચે બધી નિર્બળતાઓ ધોવાઈ જશે અને આખુ વાતાવરણ પ્રફુલ્લિત લાગશે.

આપણને કોઈ કાંઈ કરી શકતું નથી માટે બિલકુલ ગભરાશો નહિ. આપણે આપણા મનને અમુક જાતનો રગ આપીએ છીએ, અને એ રગ જ્યારે દેખાય ત્યારે ગભરાઈએ શાના? ભૂત કેવુ અને પિશાચ કેવુ? અને કદાચ સ્વપ્નમા દેખાયુ તો તેથી ડરીએ શાના? સ્વપ્નુ મનને આવ્યુ કે આત્માને આવ્યુ? તો જેને (મનને) સ્વપ્નુ આવ્યુ હોય તેનો જાણનાર મનથી-સ્વપ્નથી-"હુ" જુદો છુ એવા તો લાખો સ્વપ્ના અને લાખો જગત્ ઉત્પન્ન થયા કરે છે અને કરશે, પણ તેથી મને (આત્માને) શુ? આ સૌથી સહેલો શાતિનો ઉપાય છે, તે છોડી દૂર ક્યા જવુ? લગાર પણ ગભરાવુ નહિ, બધુ શાત થઈ જશે. થોડોક વિવેક કરવો જોઇએ વિવેકનો અર્થ સત્ય શુ છે તે શોધી કાઢવુ-છે અને તે શોધ્યા પછી તેમાં તલ્લીન રહેવુ એ છે જોઈએ તો આ કાગળ સૌ. બહેન ને વાચવા મોકલી આપશો, અગર બગને બોલાવી બેસાડી સમજાવશો. ખૂબ શાતિ આવી જશે. જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ.

આપને એક ફેરા લખી આપ્યું હતું તે યાદ હોય અગર લખેલું હોય તો સૌ. બહેન...ને આપશો. તેની શરૂઆત નીચે પ્રમાણે થાય છે.

હું સત્ છું રે લાલ, ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ
હું ચિત્ (ચૈતન્ય) છું રે લાલ, „ „ „ „ „
હું આનન્દ છું રે લાલ, „ „ „ „ „
હું સાક્ષી છું રે લાલ, „ „ „ „ „*

...વગેરે, વગેરે ખૂબ હૃદયપૂર્વક બોલવું જોઈએ.

આનાથી બધાં દુખો ટળી ના જાય તો ચંદુ જુમ્મેદાર છે. હૃદયપૂર્વક શ્રદ્ધાથી બોલો. જગતનો કોઈ પણ પદાર્થ એવો નથી કે તમારી સામે ચૂચાં કરે (આ પ્રમાણે) ભાઈ.. જાતે કરે તો બધી ઉપાધિમાથી છૂટી જાય, પણ તેમ કરશે નહિ, માટે તમારે એની પાસે બેસી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જોરથી બોલ્યા કરવુ, એ એની મેળે આ વાત પકડી લેશે. એને એમ ન કહેવુ કે તું પણ આ પ્રમાણે બોલ...

લિ ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ.

૧૮

ૐ અમદાવાદ, તા ૧૭-૨-૩૯

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ બહેન વસંત!

.. ..આપની શારીરિક સ્થિતિ સારી નથી એ જાણ્યું, તેમજ માનસિક સ્થિતિ પણ જેવી જોઈએ તેવી નથી. ચંદુ આપને એક જ વાત પૂછે છે કે, આપ કોણ છો? આપ શરીર છો કે મન છો, કે સાક્ષી છો? જો આપ શરીર હો તો શરીર પંચભૂતનું છે, આપનુ નથી સારે જે શરીર તમારૂં નથી, તમે નથી, તેની તમે ચિંતા શું

*આ આખી ભાવના વિસ્તૃતરૂપમા "ભાવના" શીર્ષક હેઠળ 'શરુઆતમાં "મુમુક્ષોઓને સૂચના" પછી આપેલી છે.

છે જ; પણ તે વખતે તેમણે શાંતિથી સહન કર્યું અને તેથી તેઓ મહાન થયા. એવી તો કેટલીએ વ્યક્તિ હશે, જેમને આપણા કરતાં વિશેષ દુઃખો પડયાં હશે પણ તે સર્વેએ દુઃખને વખતે હિંમત છોડી ન હોય, પણ હસતે મુખડે તેમનો સામનો કર્યો હશે અને કરે છે. આ બધું કોની ઉપર છે તેનો આપણે વિચાર કરતા નથી, માટે જ એ દુઃખો મહાન લાગે છે. આપણે પહેલો વિચાર એ કરવો ઘટે છે કે, એ દુઃખોનો ધક્કો કયાં સુધી પહોંચે છે? વિચારતાં દેખાશે કે એનો ધક્કો મન સુધી પહોંચે છે, મનની પેલે પાર એ ધક્કો લાગતો નથી. આપણા દરરોજના અનુભવની વાત છે કે ઊંઘમાં ઊંઘી જઈએ છીએ ત્યારે સુખ કે દુઃખ એમાંથી કોઈ આપણને લાગતાં નથી. એટલે જ્યારે આપણે શરીરને ભૂલ્યા, બુદ્ધિને ભૂલ્યા, ત્યારે એ સુખ-દુઃખ, **મારા તારા** (રાગદ્વેષ) કામ, ક્રોધ, લોભ, વિ. થી પર થયાં. એટલે સમાધાન એટલું જ આવ્યું કે, જાગ્રતમાં એ શરીર, મન, બુદ્ધિ વિ. ને ભૂલવાં, પણ ભૂલાય કેમ કરી? :: જો આપણે જાગ્રત થઈએ કે, "હું" આત્મા છું, "સાક્ષી" છું, શરીરના બધા વ્યાપારને, તેમ જ મન, બુદ્ધિ વગેરેના વ્યાપારને જાણીએ છીએ, અને એ બધાથી જુદા છીએ, એમ વિચારથી અનુભવી તેમાં દૃઢ થઈએ તો જ બને. આજે નહિ, તો થોડા દિવસ, મહિના કે વર્ષો પછી, કે જન્મો પછી એ અનુભવ કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. આપણાં દુઃખો વગેરે એટલા માટે હોય છે કે આપણે પ્રભુ તરફ, આત્મા તરફ વિશેષ દૃઢતાથી જઈએ. જે જે પદાર્થને આપણે જાણીએ તે બધાથી આપણે જુદાં છીએ, એ આપણા અનુભવની વાત છે. એટલે આપણું ખરૂં સ્વરૂપ (આત્મા) બધાથી જુદું છે જ. એમાં જવા આવવાપણું, જન્મવા કે મરવાપણું છે જ નહિ. એ તો દેહનું જવું આવવું થાય છે. આપણને જનારનું દુઃખ લાગે છે તેનું કારણ પણ જનારની ઉપયોગિતા, પ્રેમ (મોહ) વિ. છે. બાકી શરીરદષ્ટિથી કાંઈ ગયું નથી. પંચમહાભૂત પંચમહાભૂતમાં મળી ગયાં. આપણને જે રડાવે છે તે

આપણો મોહ છે. ઉપર લખેલું સમજાય તો એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. એ સિવાય પણ બીજા રસ્તા એ દુઃખને ભૂલવાના છે. પ્રભુના નામનો સતત જપ કરીએ, પ્રભુનું ભજન ભાવપૂર્વક કરીએ, ફુરસદ હોય તો ધ્યાન ધરીએ, અને પ્રભુ સર્વત્ર છે, નજીકમાં નજીક છે એટલે મારાં અને સર્વેનાં રોમે રોમમાં, અણુમાં એ જ છે, એટલે દુઃખ હોય કે સુખ હોય તે બધું તેને છે. મારી બધી ક્રિયાઓ અને ક્રિયામાં એ જ પ્રેરક જ્ઞાતા છે. પછી મને દુઃખ કેવું ? થવાનું થાય છે, ન થવાનું થતું નથી; રતીભર ઘટતું નથી કે રતીભર વધતું નથી. એમાં મારે શોક કેવો ? મોહ કેવો ? આટલું પણ ન થતું હોય તો સ્વામીશ્રી રામતીર્થ જેવાનાં પુસ્તકો વાંચો, અને વાંચ્યા પછી પચાવવા પ્રયત્ન કરો. એમ કરી સત્સંગ મેળવવો. અનુભવી મનુષ્યો સાથે સત્સંગ થાય તો સારો, પણ આજકાલ જો આપણને તેવાની પરીક્ષા કરતાં ન આવડે તો તે અવળે માર્ગે લઈ જાય અગર પોતાના સ્વાર્થને માટે ખાડામા પણ ઊતારે અને ધારેલા ધ્યેયને ન પહોંચાડતાં ક્યાંય આપણું નાવડું અથડાવી મારે. માટે પુસ્તકો દ્વારા સત્સંગ મેળવવાની વાત લખી છે. મને જે સમજાયા છે તે રસ્તા લખ્યા છે. એમાં લખ્યા પ્રમાણે જો આચરણ થાય તો જરૂર લાભ થયા વિના રહે નહિ. કાગળમાં પૂછ્યા સિવાય શુ લખુ ? માટે કાંઇ ગૂંચ હોય તો પૂછાવશો. × × ×

લિ૦ ચંદુમામાના શુભાશિર્ષ—

૨૦

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨૯–૭–૩૯

સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ સૌ બહેન મનોરમા !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર મળ્યો. વાંચી આનન્દ કે ગયા પત્રથી આશ્વાસન મળ્યુ. આ પત્રમાં મનમાંથી નિર્બળતાના

વિચારો કેમ કાઢવા તે પૂછાવ્યું. પત્ર લખવામાં આળસ છોડશો કે? પહેલું તો એ વિચારવું કે જે જે પદાર્થોને હું જાણું છું તે તે પદાર્થોથી "હું" જુદો છું. શરીરને હું જાણું એટલે શરીરથી જુદો. આથી શરીરના રોગો અને સંબંધીઓ હું નથી અને તે મારા નથી, એ તો શરીરના કહેવાય. ઇંદ્રિયોને હું જાણું, એટલે બધી ઇંદ્રિયોથી જુદો, તેમજ મન તથા બુદ્ધિને જાણું એટલે મન, બુદ્ધિ વગેરેથી "હું" જુદો. શરીરનાં સુખ-દુઃખો, તેમજ મન વગેરેના સુખ-દુઃખને હું જાણું એટલે શરીર, મન, વગેરેનાં સુખ-દુઃખો "મને" સ્પર્શ કરતાં નથી. આમ વખતોવખત બોલતા જઇ પછી એ ભાવ પ્રકટ કરવો. એક એકાંત ઓરડીમાં જઈ બેસી પહેલાં "હું શરીર છું?" એમ પ્રશ્ન પૂછવો. જ્યાં સુધી હૃદયમાંથી જવાબ ન મળે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્ન સતત પૂછ્યે રાખવો. થોડીવાર થયે અંતરમાંથી જવાબ મળશે કે–"ના, હું શરીર નથી." ત્યારે આ શરીરનાં સુખ-દુઃખો અને તેના સંબંધીઓનાં સુખ-દુઃખ મને સ્પર્શ કરે છે? તરત જ એક પછી એક અંતરમાંથી જવાબ મળવા લાગશે. "ના, એ સુખ-દુઃખો મને સ્પર્શ કરતાં નથી." ત્યાર પછી બીજો પ્રશ્ન પૂછવો કે, "મન હું છું?" ના, મન હું નથી; એટલે મનનાં સુખ-દુઃખો મને સ્પર્શ કરતાં નથી, કારણ શરીર, મન, વગેરેને હું જાણું છું, અને હું બધાથી જુદો હતો, છું અને રહેવાનો. આપણને નાનપણથી ઊંધો અભ્યાસ કરવાની ટેવ પડી ગઇ છે કે, "હું શરીર, મન, વગેરે છું." એ ઊંધા અભ્યાસને સાચી ટેવ પાડવી છે. આ નિર્બળ વિચારને કાઢવાનો સહેલામાં સહેલો અને અનુભવસિદ્ધ ઇલાજ મેં બતાવ્યો છે. એ ટેવ આજે નહિ પાડીશું તો કોઈ દિવસ પાડ્યા સિવાય છૂટકો નથી, આ સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી. આટલું થઈ જાય પછી આગળ વધવું કે, હું શરીરને જાણું, મનને જાણું, બુદ્ધિને જાણું, એટલે એ બધા ભાવોથી પર, બધાને જાણનારાવાળો

"સાક્ષી" છુ, એ સાક્ષી કેવો ? "અશરીર, અમન, અબુદ્ધિ, એટલે નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્ છુ, જન્મ મરણ રહિત છુ" હવે મને સુખ કેવુ અને દુખ કેવુ ? રાગ (હુ અને મારૂ) કેવો, અને દ્વેષ (તુ અને તારૂ) કેવો મને ભય શાનો ? મારામા અશાંત કેવી ? મારે સગા કેવા અને સબધી કેવા ? મારે આ શરીર જોડે સબધ નથી તો તેના સબધી જોડે સબધ હતો જ ક્યારે ? પણ આ બધુ અતરમા સમજવાનુ—અનુભવવાનુ છે, બહાર બોલવાનુ નથી બહાર તો જેવી ભાષા બોલતા હોઈએ તેમજ બોલીએ આમ અતર આનદની માત્રા વધતી જશે

પછી આગળ વધતા જવુ પછી ઊંઘમાથી ઊઠીએ ત્યારે પહેલો પ્રશ્ન પૂછીએ કે, કોણ ઊઠ્યુ ? તરત જ સમજાશે કે મન ઊઠ્યુ, અને એ મને ઇંદ્રિયો તેમજ શરીરને જાગૃત કર્યા, અને "હુ" (ખરા "હુ") તો તેમનો તેમ રહ્યો છુ, આ બધી ક્રિયા ઓને જાણી રહ્યો છુ એવી રીતે વ્યવહારમા દરેક ક્રિયા બદલાય કે પૂછીએ એ ક્રિયા કોણે કરી, અગર એ ક્રિયા કોણ કરશે ? આમ જો કર્યા કરશુ તો મારી તો ખાતરી છે કે દરેક રીતે, હરેક સ્થિતિમા આનદ સિવાય કાઈ અનુભવી શકીશુ નહિ આ સૂત્ર વારવાર વાચી જોશો અને હૃદયમા બરાબર ઠસાવશો તો જરૂર દુખને દેશવટો મળશે અને આનદનો ઝરો વહ્યા કરશે આમ મહાવરો (પ્રેકટિસ) કરો તમને એમ જ લાગશે કે આટલામા બધી ગીતા, બધા ધર્મો આવી ગયા વિશેષ શુ ? પાછુ પૂછાવી ઉપકારી કરશો × × × હાલ શ્રી બહેન તરફથી કાઈ પત્ર નથી તેમ જ તમારા પત્રમા તે સબધે કાઇ ઉલ્લેખ નથી તેમના સજોગો પ્રતિકૂળ હશે, પણ એ તો હિંમતવાળાં અનુભવી બાઈ છે, એટલે હિમાલય જેવી મુશ્કેલી આવે તો યે ડરે એમ નથી. કારણ—અનુભવે એમ સમજાય છે કે આત્માને—સાક્ષીને કાઈ લેપન

નથી. કદાચ ભૂલેચૂકે નીચે આવી જવાય તો જરૂર અસર થાય; પણ પાછા સાક્ષી તરફ મનનું વલણ આવવું જોઇએ.

× × ×

લિ. ચંદુમામાના શુભાશિષ.

૨૧

ૐ અમદાવાદ, તા૰ ૧૩–૮–૩૯

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ બહેન મણિબહેન !

× × ×

આપનું ગાયત્રીનું રટણ ચાલુ હશે, નહિ તો કાયમ રાખશો. બળતા હૃદયને શાંતિ આપવા રટણ એક અગત્યનો પાઠ ભજવે છે; પણ એનો અર્થ અને ભાવસહિત રટણ અનેરો આનંદ આપે છે. એ મારો જાતિ અનુભવ છે. મનને વખતોવખત તપાસતા રહેવું પડે છે. એ મનને એની મરજી પ્રમાણે છૂટું મૂક્યું કે જાતજાતના ઘોડા દોડાવે છે, એક પછી એક સંકલ્પની હારમાળા ચાલુ થાય છે. એ સંકલ્પને પૂર વેગમાં ચાલતો હોય ત્યારે અધવચમાં તોડી નાખવો જોઈએ, અને તે વખતે "હું કાણ ?" એ પ્રશ્ન પૂછવાથી જલદી દોટ અટકી જાય છે. હું તો "સાક્ષી" "પરબ્રહ્મ" છું એના વિચારમાં મન ગૂંથાયું કે તરત એ મનનું મનપણું ગીરી જાય છે. એ જ સર્વ તપ, જપ, ભક્તિ, યોગ, જ્ઞાન, વગેરેનું અંતિમ ધ્યેય છે એટલે આ વખતે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને એક મગ્ન દશા અનુભવાય છે. મેં ઘણા પ્રયોગો કરી જોયા અને મને ઉપર જણાવી તે ક્રમી સાધી છે. અને તેથી જ શાંતિ મળે છે અને રહી શકે છે. આવો યોગ જો આપણને મળે તો પછી જીવનનું ધ્યેય સિદ્ધ થયું સમજાય બાકી મસાણનો તો એક યા બીજે રૂપે જેટલા વિચાર કરીએ તેટલી અશાંતિ રેખાવાની. આ પ્રેક્ટિસ કર્યાં સિવાય છુટકો નથી.

આપને કદાચ લાગતું હશે કે ચંદુભાઈ તો એમના કાગળમાં એકજધારી આત્માની વાતો લખ્યા કરે, પણ તેને બીજામાં મજા આવતી નથી. બહુ હૃદયમંથનને અંતે આ એક જ વાત સત્ય લાગી છે એટલે એ વાત જ—એ અનુભવ બીજા શબ્દોમાં લખાયા કરવાનો: ઠીક લાગે તેણે તેમ કરવું, નહિ તો કાતરિયા–ગેપ માણસનું કથન સમજી ફેંકી દે તો વાંધો નથી. ખરો "હું" તો કાંઈ ફેંકી દઈ શકાવાનો નથી, એ "હું" તો કાયમ જ રહેવાનો બધું ચાલ્યું જશે પણ એ "હું" ક્યાં જશે !

×

૨૨

ૐ   અમદાવાદ, તા૦ ૪–૧૦–૩૯

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ, મણિબ્હેન તથા સાથ સર્વે,

××× ભાઈ...નાં ધર્મપત્ની પ્રભુશરણ થયાના સમાચાર વાંચી દિલગીર થયો. એ ભાઈને માથે ભારે આફત આવી પડી. કોઈ એવું ન રહ્યું કે જ્યાં જઈ પોતાની હૈયાવરાળ કાઢી શાંતિ મેળવે. આપ એવું સ્થાન તેમને માટે છો. એમની આપના કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમ લાગણી છે. આપે પૂરતું આશ્વાસન આપ્યું હશે. થનાર અને થઈ ગયેલી વસ્તુ ઉપર માણસ વિચાર કર્યા કરે તો ચાલુ પણ બગડે, તેથી જે આવ્યું હોય તે મૂંગે મોંઢે સહન કર્યે જ છૂટકો. એમની મૂંઝવણનો પાર નહિ હશે, પણ શું કરી શકાય ? સર્વેને સદ્બુદ્ધિ મળો અને તે દ્વારા નવો માર્ગ કાઢવા શક્તિમાન થાઓ. એટલું માણસ પ્રાર્થી શકે, દુઃખનો વિચાર કર્યા કરીએ તો દુઃખ જ નોતર્યા કરીએ. "હું કોણ?" "આ બધો બોજો કોના ઉપર છે!" વગેરે વિચાર થાય તો ઘણું આશ્વાસન મળે, અગર બધું પ્રભુનું છે, મારું કાંઈ નથી, એની ઇચ્છા પ્રમાણે થાય છે; એમ કરી સમર્પણ કરે તો પણ શાંતિ મળે. આપણે પ્રભુને આપણી મરજી પ્રમાણે દોરી

શકતા નથી, પણ પ્રભુની મરજી એ જ આપણી મરજી એમ કરી અહમને ઓગાળી નાખવાનો છે.

આ બધું લખવું સહેલ છે, પણ અણીની વખતે તેવું થવું મુશ્કેલ છે: અશક્ય નથી. આટલું પણ ન થઇ શકે તો સતત રટણમાં મનને લગાડી દેવું. એટલી શ્રદ્ધા રાખે કે મને તો કાંઈ આવડતું નથી, પણ હું તો તારૂં નામ રટયા કરૂં. તારે પ્રભુ જે કરવું હોય તે કર્યા કર ! આ દરેક જણ સહેલાઈથી કરી શકે એમ છે. મને–કમને પણ કર્યા કરે તો કોઈ દિવસ ઘાટ બેસી જશે. વિશેષ શું લખું ?

×

૨૩

ૐ રાંદેર, તા૦ ૩–૭–૪૭

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ, બહેન મનોરમા ?

× એકાદ વખત તમે અત્રે આવી જાઓ તો ઘણો લાભ થાય. આ વિષય Practical છે, અને તે સામે બેસી સમજે તો વિશેષ લાભ. મુબાઈ આવવાના સંજોગો નથી તેમજ હવે મને મુંબાઈ આવવા તરફ પ્રીતિ થતી નથી. જ્યારે ખરો સમજવાનો સમય હતો ત્યારે તમે કોઈ તૈયાર થયાં નહિ. પણ તમારી ખાસ લગની તૈયાર થશે ત્યારે કોઈ મળી રહેશે. આ મારો અનુભવ છે.

જીવ અને આત્મા બને જુદા નથી, પણ જુદા થયા હોય એમ ભાસે છે. જેમ ચંદુ મામા એક જ છે, પણ કોઈ એને મામા, દાદા, ભાઈ, વિ. કહે છે, તેમ. ચંદુ એક દૃષ્ટાંત આપે તેનાથી બરાબર સમજી લેશો.

અમૃત, મોજું અને જળ એ ત્રણે વાસ્તવિક રીતે એક જ છે, પણ આમ વ્યવહારદશાથી જોઈએ તો ત્રણે એક નથી લાગતાં

પણ જુદાં જુદા ભાસે છે મોજુ એ જળ છે, સમુદ્ર એ જળ છે, પણ નામ–રૂપની ઉપાધિથી જુદાં જુદાં લાગે છે અને એમ કથન પણ થાય છે.

મોજું = જળ + નામ (મોજુ) + રૂપ (આકાર)

સમુદ્ર = જળ + નામ (સમુદ્ર) + રૂપ (આકાર)

આમા જળ તો સામાન્ય છે, પણ નામરૂપની ઉપાધિથી ભિન્ન ભાસે છે. મોજુ એ જીવને સ્થાને છે, સમુદ્ર ઇશ્વરને સ્થાને છે, અને જળ (ઉપાધિરહિત દશામા) જેમતુ તેમ બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ સાકારરૂપે ભાસે છે, નિરાકાર રૂપે પણ ભાસે છે, અને સાકાર પણ નથી અને નિરાકાર પણ નથી, પણ જે છે તે છે. જેને જ્ઞાનથી (દિવ્ય દૃષ્ટિથી, અલૌકિક દૃષ્ટિથી, યોગદૃષ્ટિથી, ઋષિ દૃષ્ટિથી) સમજાઇ ગયુ છે તે સર્વત્ર એક જ દૃષ્ટિથી જુએ છે—અનુભવે છે) એને માટે ભિન્નતા પણ નથી-અભિન્નતા પણ નથી, પણ મન વાણીથી પર, ન બોલાય તેવુ થઇ જાય છે. મૂગાથી ગોળ ખાધો પણ નથી કહેવાતો કે નથી સમજાવાતો, તેવુ થઈ જાય છે. મોજુ હતુ ત્યારે પણ જળ તો કાયમ છે, સમુદ્ર હતો ત્યારે પણ જળ તો કાયમ છે. તેથી જળ ઉત્પન્ન થયુ જ નથી, એ તો જેમતુ તેમ છે. માટે વસિષ્ઠ મહારાજ કહે છે કે જગત્ ઉત્પન્ન થયુ જ નથી, જેને ઉત્પન્ન થયુ ભાસે છે તે તેની ભ્રમણા છે.

હવે આપનો બીજો પ્રશ્ન લઈએ.

સમજો કે આપણી સાત્ત્વિકી વૃત્તિ ઉપજ થઇ પછી રાજસી ઉત્પન્ન થઇ. એટલે સાત્ત્વિકીનો લય અને રાજસીની ઉત્પત્તિ એ બન્ને અવસ્થાને જાણનાર 'સાક્ષી' રૂપે આપણે જોઇ રહ્યા છીએ, ત્યારે એ બન્ને વૃત્તિની વચ્ચે જે શાંત રૂપે અનુભવનાર છે તેજ 'સાક્ષી યા 'પરમાત્મા' આપણું સ્વરૂપ છે. આની રીતે જો

.બને અવસ્થાને સવારથી ઊઠીએ ત્યારથી તપાસતા રહીએ તો સ્વરૂપનો અનુભવ જલદી થાય. આમ ઊંડા ઊતરી શાંતિથી જોશો તો મારા લખવાનો અને સમજાવવાનો આશય સમજાશે. આથી વિશેષ સરળતા મારી ભાષામાં આવતી નથી. જો એક વખત પણ તમે આવી જાઓ તો એકદમ સ્પષ્ટતાથી સમજી શકશો. તમે સમજ્યા છો તે પણ સામે હો ત્યારે બરાબર સમજાય. આપના બધાંના પ્રેમ માટે હૃદયપૂર્વક ઉપકાર, અને આપના તરફ નથી આવી શકાતું તે માટે દિલગીર.

×

આપની બહેનપણીને શુભાશિષ. આપની બહેનપણીને લઈ એક વખત રંદિર આવી જાઓ......સાથે શ્રી મણીબહેનને ખેંચતા આવશો. અમારું ગામડિયું ઘર દેવીઓના પધારવાથી પાવન કરી.

×

લિ૦ ચંદુમામાના શુભાશિષ

શ્રી જનાર્દન રામકૃષ્ણ ઇંગ્રેજી ઉપરના પત્રો

૧

ૐ શેદેર, તા૦ ૮-૧૧-૩૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ* વિ.

આપનો પો. કા. મળ્યો. કેટલાંક અંગ્રેજી વાક્યો લખ્યાં હતાં તે ઉપરથી લાગે છે કે તમારા જીવને ઉચાટ રહે છે. શ્રી રામતીર્થ કહે છે કે શંકા (doubt) હોય તો તેને જડમૂળથી કાઢી નાંખવી, એ આપણી શંકા જ અનેક વિઘ્નો પેદા કરે છે. શંકા હોવાથી—રહેવાથી—આપણી પ્રભુ ઉપરની શ્રદ્ધા ઓછી થાય છે. શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય કહે છેઃ का तेऽष्टादशदेशे चिन्ता वातुल तव किं नास्ति नियन्ता ॥ અરે ભાઈ! તને અઢાર ખંડમાં શી ચિંતા છે? કેમ કે તારો કોઈ નિયંતા નથી. આમાંથી આપણી વિશેષ ઉન્નતિ થવાની છે એમ કેમ નહિ! કદાચ થોડો વખત થોભવું પડ્યું તો ઘણા પાઠો અને અનુભવો શીખવાના મળશે.xxxઆપણું તો કોઈ અનિષ્ટ કરી શકે એમ છે જ નહિઃ છોડો બધી વાત તે "મનમોહન" ઉપર. તે આપણી સંભાળ લીધે જ જાય છે અને હજી પણ લેશે એમાં શંકા કરવી નહિ. "જે એ જગત્ ગુરુ દેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો; આપણો

* શ્રી જનાર્દનના નાના ભાઈ રા. મધુસૂદન

ચિંતન્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે, ઊગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો " વગેરે શ્રી નરસિંહ મહેતાના શબ્દો ફેંકી દેવા જેવા છે? શું બિનઅનુભવી છે? શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા એ જ વાત કહે છે, "સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ" આપણે તો વ્યવહારદશામાં તેનું જ શરણ ગ્રહણ કરવાનું છે, અને પરમાર્થદશામાં તો પરબ્રહ્મ સિવાય કાંઈ છે જ નહિ. પછી જ્યાં બીજો પદાર્થ જ નથી ત્યાં સુખદુઃખ કોને અને શેમાં લાગે? ૐ અગર ગાયત્રીનું રટણ એ જ આપણો યજ્ઞ! યજ્ઞાનામ્ જપયજ્ઞોઽસ્મિ ॥ હૃદયપૂર્વક અર્થ સહિત રટણ કરશો તો આનંદનો પાર રહેશે જ નહિ. કેમ તે પ્રમાણે અનુભવ કરી જોશો કે? અને તે આનંદની વાત અત્રે પણ લખી જણાવશો કે? ચંદુનું જીવન ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કાંઈક ચાલ્યું જાય છે. વ્યવહાર ચાલ્યો જાય છે, તેનું ચિંતન કરવું એ જ મહાદુઃખ છે, એ જ પાપ છે. જો તેનું-વ્યવહારનું-ચિંતન થતું નથી તો પછી કોઈ ઉપાધિ દેખાતી જ નથી, આનન્દ છે. આનન્દ કરો અને આનન્દ પ્રસરાવો એ જ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ.

૨

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨-૧૧-૩૭

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ ચિ.!

તમારી તબિયત ઘણી સારી છે અને હવે કોઈ જાતની શારીરિક કે માનસિક ફરિયાદ નથી ને વાંચી બધાને ઘણો જ આનંદ થયો. આનંદમાં રહેવું એ મનુષ્યમાત્રનો પહેલો હક્ક છે. સાંસારિક ઉપાધિઓ આવ્યા જ કરવાની. કોઈ એમાંથી બચ્યું નથી, બચવું નથી, બચવાનું નથી. ઘણીખરી આપણી માનસિક ઉપાધિઓ હોય છે. વ્યવહારમાં નીચેનાં સૂત્રો ગોખી રાખવા જેવાં છેઃ—

(૧) આપણે જગતના દેવાદાર છીએ–દેવુ ચૂકવવા આવ્યા છીએ-દેવુ ચૂકવીએ તેમા ફરિયાદ શાની ? ઊલટો આનદ, કે દેવુ જલદી અપાય છે અને ઋણમુક્ત થઈએ છીએ. (૨) થવાનુ થાય છે, ન થવાનુ થતુ નથી. (૩) આપણે જાતે જેટલી બને તેટલી ઓછી ભૂલો કરવા પ્રયત્નશીલ રહીએ. (૪) ગમે તેવા સજોગોમા શાંતિ અને ધીરજ રાખીએ. (૫) ન્યાય તોળવો એક તરફી ફેસલો આપવો નહિ. (૬) સામા માણસના વર્તન માટે ક્રોધ કે ઇર્ષ્યા ન કરીએ, આપણે સૂચન આપી શકીએ. (૭) સત્યને પથે ચાલીએ. આટલુ યાદ રાખવા જેવુ છે. બાકીનુ જેટલુ લખાણીએ તેટલુ લખાય.

સૌ......અને સૌ .....બન્ને સગી બહેનો માફક રહે. તેમા સૌ .....એ વધુ સાવધાન રહેવાનુ રહ્યુ સૌ .. . એ નવા ઘરમાં આવ્યા તેને અનુરૂપ વર્તન કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવાનુ જ્યા સ્ત્રીવર્ગ શાંત રાખે ત્યાં પુરુષવર્ગમા શાતિ રહેતા વાર લાગતી નથી. આપણા હિંદુ સસારમાં કુટુબકલેશમા કારણભૂત સ્ત્રીઓ જ મોટે ભાગે હોય છે. છોકરીઓને પારકે ઘેર મોકલવાની હોય છે. એટલે આપણા ઘરમા જ ઉતમ સસ્કારો પડ્યા હશે તો જ્યા જશે ત્યા–વેરીમા પણ–વામો કરી શકશે. ગીતાના સત્તરમા અધ્યાયના ત્રણ શ્લોકો શારીરિક, વાચિક અને માનસિક તપ સબધે છે. બધાએ આબાલવૃદ્ધે મોઢે કરી લેવા, અને દરરોજ વખતોવખત મોઢે બોલવા એમા બધી કૂચીઓ આવી જાય છે. આ બધું લખી રહ્યો છું તે આપણા ઘરમા કેમ શાંતિ જળવાય એ હેતુથી, મારી પોતાની સ્ફુરણાથી લખી રહ્યો છુ. હમણા હમણાં મને લખવાના ઉમળકા આવવા માડ્યા છે. હુ દોષમુક્ત છે એમ તો માનતો નથી, પણ પોતે દોષમુક્ત થવા પ્રયત્નશીલ છે જ. જેમનો તેના પ્રત્યે પ્રેમ છે તે બધાને કહવા

ઘૂંટડા (પ્રેમના ઘૂંટડા) પાય છે. આશા છે કે આપ બધા તે પ્રેમભાવે સ્વીકારશો. ત્રુટી તરફ જોશો નહિ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

3

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨૯–૧૨–૩૭

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, અધુ વિ!

"સ્થિતપ્રજ્ઞ" ના લક્ષણોવાળું ગુજરાતી સ્તોત્ર દરેક જણ સમજીને બોલે તો જરૂર શાંતિ કેળવાય. કોઈને પણ એક જ દિવસે શાંતિ મળી ગઈ હોય એવું ઘણું ઓછું બને છે; પણ એને કેળવવી પડે છે, અને તે માટે પ્રયત્ન જારી રાખવો પડે છે. જરા પણ અશાંતિ થાય કે તરત જ રટણ, સ્તોત્ર, ધ્યાન, વિચાર આમાંથી કાંઈ પણ કરવું જોઈએ. એવે વખતે આગળની ટેવ હોય તો જ શાંતિ રહે. આપણા ઘરમાં અશાંતિ થાય એટલે તેની અસર છોકરીઓ ઉપર તત્કાળ થાય છે. આપણાં બધાંનું અડધું જીવન તો ગયું, પણ આપણે તો તેમને કેળવી એવાં બનાવવાં છે કે વિરુદ્ધ વાતાવરણમાં પણ તેઓ આનંદથી રહી શકે. આપણે જો આપણા નાનપણના સંસ્કારોનો વિચાર કરીએ તો એ જ અનુભવ મળશે મને વીત્યું છે, વીતે છે; માટે મારા અનુભવ ઉપરથી વાત લખું છું. મારી સાથે બધા સંમત થાય છે અને તમે બધા પણ એ જ સાક્ષી પૂરશો × × × સાક્ષીભાવ રાખી દેહભાન જાણી જોઈને ભૂલી રહેવામાં મને તો શાંતિની ચાવી મળી છે. માટે જ હું એ વાત વખતો વખત લખ્યે જાઉં છું અને પુનરુક્તિદોષ વહોરી લઉં છું. કદાચ એને ગાંડપણ પણ કહેવાય, પણ એ શાંતિજનક ગાંડપણ છે × × × હરિપુરા કોંગ્રેસમાં જવા વિચાર થાય છે એટલે ફેબ્રુઆરીમાં બધાં આવીશું એમ લાગે છે. તે વખતે

જોધપુરથી બાબુજી સહકુટુંબ રદિર આવવા લખે છે. 'એક પંથ ઔર દો કાજ' જેવુ થશે.

લિ. કાકાના શુભાશિષ.

૪

ॐ અમદાવાદ, તા. ૧૯–૩–૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ વિ.!

ચિ. બહેન .. ..ઘેર આવી ગઇ, અને તમિયત સુધારા પર છે જાણી બધાને આનંદ થયો છે. તદ્દન સારૂ થતા સુધી બધા નિયમો અને દવા વિ નુ પાલન કરે અને મનને શાત રાખે અને તે માટે ૐ નો કે બીજો કોઈ એને ગમે તેનો જાપ તો જરૂર કરે હુ જાપ વિ. ની વાત લખુ ત્યારે બૈરાઓને તો માથાવાઢ જેવો લાગતો હોઇશ, અગર એને મારૂ એક ગાંડપણુ સમજતા હશે જોધપુરથી સૌ .. નો પત્ર હતો, તેના જવાબમા લખ્યુ છે કે સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતા આધ્યાત્મિકતાની વિશેષ જરૂર રહે છે એક પોતાની શાંતિ માટે અને બીજી પોતાની સંતતિને ઉચ્ચ સસ્કારો પડે તે માટે. જે સ્ત્રીમા પ્રભુતા, શાંતિ, ઉદારતા, દયા, ક્ષમા, પ્રેમ વગેરે સદ્દગુણો ખીલ્યા ન હોય તે સ્ત્રીપણાના નામને લાયક છે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે આપણે તો છોકરાં છોકરીને એવાં કેળવવા છે કે જે વેરીમા વાસો (પ્રેમપૂર્વક) કરી શકે. જેટલા મહાન પુરુષો થઇ ગયા તેમને પેદા કરનાર અને સસ્કાર આપનાર તેમની માતાઓ હતી, અને એથી જ સ્ત્રીઓનો દરજ્જો મોટો ગણાયો. હિંદુસ્થાનમાં સીતામાના જે સ્ત્રીઓનો આદર્શ હોવો જોઇએ. શ્રી રામચંદ્રજી અયોધ્યા પાછા ફર્યા બાદ સીતામાતાને રામચદ્રજી પર્ણકુટીમા મોકલી દે છે, ત્યારે પણ સીતામાતાને શ્રી રામચદ્રજીનો વાક લાગતો નથી. ભાવનગરવાળા દક્ષિણામૂર્તિના અધ્યાપક શ્રી

-નાનુભાઈએ સીતા ઉપર ચોપડી લખી છે તે દરેક સ્ત્રીએ વધુ નહિ તો એકાદ વખત વાંચી જવા અને વિચારવા જેવી છે એ ચોપડી બધા સાથે મળી ગતના દરરોજ પા-અડધો કલાક પણ વાચો તો નુકસાન થવાનુ નથી એની ખાતરી આપુ છુ, અને તે ચોપડી -ચંદેરથી શ્રી નારૂભાઈ પાસેથી લઇ આવશો અગર મગાવી લેશો આનો અર્થ એવો નથી કે સ્ત્રીઓએ જ બધુ કરવાનુ છે અને આપણે પુરુષોએ કોરા ઘડા જેવા રહેવાનુ છે એમને માથે તો જુમ્મેદારી છે કે એમણે મોક્ષગામી થઈ પોતાની સહધર્મચારિણીને એ માર્ગે લઈ જવાની છે, અને એ આપણા લગ્ન વખતે બનેના કોલકરાર છે અનન્ત, સ્ત્રીએ પુરુષના માર્ગને સરળ બનાવવાનો છે-શાતિમય જીવન ઘરમા રાખવાનુ છે તો જ પુરુષ શાતિનો માર્ગ શોધી તે માર્ગે સહધર્મચારિણીને લઈ જઈ શકે મારી કલમ ચાલી જાય છે -અને આ બધુ લખાઇ રહ્યુ છ હિંદુસ્તાનના નાના બાલુડાઓ એ રસ્તે વિચરે, એ મારી જિંદગીની એક અભિલાષા હતી અને કે મહાત્મા ગાધીજીએ પણ એવુ જ કહ્યુ છે એમણે કહ્યુ છે માટે લખુ છુ એમ પણ નથી. વળી તમે કહેશો કે આજે તો કાગની પાછી ચસકી લાગે છે ના, ના, કાતરિયુ ઠેકાણે છે મારા અલ્પ જીવનમા અને મારી અ૫ શક્તિના પ્રમાણમા મે ઠીક ઠીક કહ્યુ છે, પણ તેના ફળ જેવા જોઈએ તેવાં આવ્યા નથી એમ મને લાગ્યા કરે છે. પણ હુ નિરાશાવાદી ક્યા છુ ? મારી તપશ્ચર્યામા ખામી છે એમ હુ માનનારો રહ્યો, એટલે તે માર્ગે ચાલ્યો જાઉ છુ મારા આવા આવેના કાગળો સઘરી રાખી ફુરસદ વખતે કોઇ કોઇ દિવસ અવલોકન કરી જશો તો ખૂબ શાતિ આવશે અને આગળ વધશો, કેમકે આજકાલ શ્રી રામતીર્થ, વિવેકાનદ, ગાધીજી જેવાનુ સાહિત્ય વાંચવા તરફ તમને વખત ક્યાથી મળે ?

લિ. પ્રેમી ચદુ

૫

ॐ અમદાવાદ, તા૦ ૨૮-૬-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ વિ.!

આપણે થોડો વખત મળ્યા પણ અધ્યાત્મ સંબંધે વાત કરવાની તક જોઈએ તેવી સાંપડી નહિ. આપ બધા મારા પ્રત્યે પ્રેમ બતાવો છો, પણ મારાથી તેનો જોઈએ તેટલો બદલો વળતો નથી. મારી પાસે કાંઈક અધ્યાત્મશક્તિ છે; બીજી શક્તિ અગર બળ નથી. તે શક્તિનો પણ જેટલો ઉપયોગ થવો જોઈએ તેટલો થતો નથી. આપણે તો બ્રાહ્મણ રહ્યા એટલે આપણું ધન અગર બળ પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ હોવો જોઈએ. બહારના દેશો સાથે સબધ થવાથી આપણે તેમનું અનુકરણ કરતા થયા, અને આપણો વારસો પ્રભુપરાયણ થવાનો છે તે ભૂલતા જઈએ છીએ અને તેથી અશાંત જીવન જેમતેમ જીવી રહ્યા છીએ. પ્રભુ સર્વેને એ તરફ વાળો એ પ્રાર્થના છે. આપણા મનમા લાગી જવુ જોઈએ કે અન્ન-જળ વિ. સિવાય ચાલે, પણ પ્રભુ સિવાય ઘડીભર જીવી શકીએ નહિ. એથી આપણી દરેક ક્રિયા પ્રભુમય કરવા પ્રયત્નશીલ રહીએ. ન મળે આવુ વાચન કે ન મળે સતસમાગમનો અવસર! નહિ તો એવા સતોના ચાબકા પડતા રહે તો પરાણે પણ તે તરફ વળવા પ્રેરણા મળતી રહે. ઘરમાં દરેક દરેક જણ તે પથગામી થાય તો સસાર એક નદનવન બની જાય. એવી દશામાં દરેક જણ પ્રભુ સિવાય બીજા કશાથી ડરતો હોય નહિ, તેમજ જે સંજોગો આવી પડે તે હસતે મુખડે ભોગવતો રહે.

સૌ...દત્તાની સાથે પ્રભુ તરફનો પ્રેમ અને તે માટે ॐનુ રટણ જરૂર કરતી રહે એટલું ઇચ્છું.

લિ૦ કાકાના શુભાશિષ.

૬

ૐ અમદાવાદ,તા૦ ૨૮-૧૧-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ જનુ, મધુ નિ !

આપણું બધું જ કામ પ્રભુ કરી રહ્યો છે અથવા આત્મતત્ત્વ કરી રહ્યું છે, એ દિવ્ય શક્તિ સિવાય કોઇથી કશું જ થઈ શકતું નથી એવો દૃઢ નિશ્ચય થવો જોઈએ એટલે આપણો ક્ષુલ્લક અહંભાવ આપોઆપ નિવૃત્ત થઈ જાય છે આપણા અને પરમાત્મા વચ્ચે આપણો અહંકાર એ અંતરાય છે એ અહંકારને લઈને જ આપણે સુખી દુઃખી થઇએ છીએ એટલે સુખમાં છલકાટ ન આવે અને દુઃખમાં ગભરામણ ન થાય. એ બધો બોજો તે આત્મા-સાક્ષી-પ્રભુ ઉપર છે, મારી ઉપર કોઈ બોજો નથી બોજાને બાજુ ઉપર રાખીએ કે તે બોજો માથા ઉપર રાખીએ, તો પણ બોજો તો એની ઉપર જ છે માટે નાહકનો બોજો પોતાના માથા ઉપર રાખી હેરાન શા માટે થવું ? આટલો વિચાર કરે, તો માણસ વ્યવહારમાં આનંદથી વિચરી શકે છે આવા વિચારો પોતાની સન્મુખ રહેવા જોઈએ જોઈએ તો કાગળનો દરરોજ પાઠ કરો અને તેમ અનુભવો તો પૂરી શાંતિ રહેશે લગાર પણ વિહ્વળતા થાય કે સમજવું કે અહંકારે ક્યાંક પ્રવેશ કર્યો છે વિશેષ તો શું લખું ? જેને શાંતિ જોઇતી હોય તેને આ વિચાર સંભળાવો એથી બેવડો લાભ છે આપણી દૃઢતા વધશે અને સામાને પણ શાંતિ લાગશે. આ કાગળ ફરી ફરી વાંચો અને દરરોજ (એક પણ દિવસ પડે નહિ) થોડો સમય આનો અનુભવ કરો તમે કોણ છો એ સમજાયું એટલે સમજવામાં મુશ્કેલી આવશે નહિ બધા આનંદમાં રહો, આનંદની હેલી વરસાવો ! આનંદ ! આનંદ ! આનંદ !

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૭

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૨૮-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જતુ, મધુ વિ !

બંને ભાઈઓ ચિંતા કરશો નહિ. અત્યારસુધી જેણે નિભાવ્યું છે તે જ નિભાવી લેશે. એટલું ખરું કે પ્રસુતિવેદના થયા પછી જ બાલક જન્મે. એ કુદરતી નિયમનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે એમ નથી. આપણે જ આવું છે અને બીજે નથી એવું નથી; ત્યાં બીજી જાતની ઉપાધિ હશે. કુટુંબના માણસો સારા મળે છે અગર સરળ સ્વભાવના હોય છે તો પ્રસુતિવેદના આનંદથી ભોગવી શકાય છે. માટે તમે લખો છો તેમ સાક્ષી (દ્રષ્ટા) થઇ ભોગવ્યા કરીએ, અને તેને સ્વપ્નના જેવો ખેલ છે અને તે બધો સ્વપ્નદ્રષ્ટાનો ખેલ છે એમ અનુભવી શકીએ તો પછી બધી ઉપાધિઓ આનંદથી ભોગવાય છે. બધા પ્રપંચોને ઉપાસના કરી બોલાવ્યા છે એટલે એમાં દોષ કોનો ? હવે એ ભૂત (પંચમહાભૂત–શરીર વિ ની) ઉપાસના છોડી ચૈતન્યની ઉપાસના કરીએ એમ અનુભવ શીખવે છે. અને ઉપાસના કરી આણ્યા છે તેનું ઋણ હસતે મુખડે ચુકવીએ. હું સોગંદપૂર્વક કહું છું કે ચૈતન્ય સિવાય કાંઈ નથી. આપણું મન ઉત્પન્ન થઈ, અહભાવ પેદા કરી, બેપણાને પેદા કરે છે અને તેથી જ બધી ભાંજગડ થઈ છે. એટલે હવે બધાં જ–સગાંસબંધી, શત્રુ, મિત્ર, ઝાડપાન, પશુપક્ષી વગેરે બધા બધાં જ પોતે પોતે ચૈતન્ય ચૈતન્ય છે એ ઉપાસન. બની રહે એ પ્રાર્થના. સાચી પ્રાર્થના જ આ છે. સાચી પ્રાર્થનામાં પોતે ચન્મવત્ બની જાય: સર્વત્ર ચૈતન્ય સિવાય દર્શન નહિ. પછી માંગવુ બાંગવુ વિ. કાંઈ નહિ. બધું જ મળી રહ્યું છે. આપણી જ બધી થાપણ છે. કોઈ વખત એ થાપણ જલદી મળે છે અને કોઈ વખત મોડી મળે છે

અને કોઈને જરૂર પડે છે ત્યારે લઈ પણ જાય છે' આપણા સગા સબધી, પૈસેટકો બધી જ એ થાપણ છે પણ એ ભાવ બહાર બોલવામા મજાહ નથી. અદર અનુભવવામા મજાહ છે આવી જાતની મસ્તી તમે બધા અહર્નિશ અનુભવો એ આકાક્ષા ખરી.

લિ૦ પ્રેમી ચદુ

૮

ૐ

અમદાવાદ, તા૦ ૨૧–૮–૩૮

ગાધીજી જેવા પોતાની ડફાસ અને કામકાજનુ પ્રદર્શન ન કરે, બાકી સાધારણ માણસો તો એવા જ રહેવાના એવા જો પ્રદર્શન ન કરે તો તેમની ગણતરી સમાજમા ન થાય એની એમને ધાસ્તી રહે છે સાધારણ મનુષ્યો મનુષ્યો જ રહેવાના દેવકોટિમા પ્રવેશે એટલે મનુષ્યપણુ ખોવાઇ જાય એની એમને ધાસ્તી રહે છે' પતન પણ અહભાવમા જ થાય છે મને તો આમા વ્યવહારની કેટલીક સમજની ખામી લાગે છે **આ બધા પરથી આપણે બોધ લેતા જઇએ અને નમ્રતા કેળવીએ.** ગાધીજી અને સુભાષ બોઝનો સબધ જોઈ લ્યો ગાધીજી લગાર પણ બબડતા નથી બોઝ સાહેબ ગમે તેમ બોલે છે પણ ગાધીજી સપૂર્ણ સયમ જાળવે છે, અને એથી જ ગાધીજી સમક્ષ શ્રી બોઝ પોતાનુ શિર ઝુકાવે છે અને ઝુકાવવુ પડે છે મને પોતાને તો ગાધીજી એક આદર્શ જીવન જીવી રહ્યા છે એમ સમજાય છે હુ તો આમ જ શીખ્યો છુ, શીખતો રહુ છુ મારી પોતાની નાની ભૂલ મને મહાન લાગે છે, અને સામા માટે એની પ્રકૃતિ છે અને સુધરે એવી પ્રાર્થના કરી લઉ છુ પછી એ પ્રાર્થનાનુ ફળ મળે છે કે નહિ તેની અધીરાઈ છોડી દઉ છુ. અને પ્રાર્થના ફળે તો કહુ છુ કે પ્રભુની એમ જ ઇચ્છા છે

એટલે એમ થયું પણ એ બીજ વવાયાં તે વહેલાં મોડાં ફળશે ખરાં. બીજી વાત સાથે સાથે લખી દઉં કે કોઇને પણ આપણા ગજે માપવા નહિ. દરેક માટે જુદો ગજ રહે છે. આપણે પોતાને માટે આદર્શ બહુ જ ઊંચો રાખવો, આપણી લગાર પણ ત્રુટીને ચલાવી ન લેવી; એમાં સહન કરવાનું કાંઈ નથી, પણ ઊલટો આનંદ છે. લોકોની ભાષામાં સહન કરવાનું કહેવાય. એટલા માટે હું સંયુક્ત કુટુંબને તપશ્ચર્યાનું તીર્થસ્થાન માનુ છુ. જો બધા સમજદાર હોય તો સ્વર્ગ છે. સયુક્ત કુટુંબજીવનમાં ગુણ–દોષ બન્ને છે. જે જાણી જોઈને એકાંતસેવન કરે છે તે ખુશીથી તપશ્ચર્યા કરે છે, અને આમાં મનેકમને તપશ્ચર્યા થાય છે. એથી ગૃહસ્થજીવનની તપશ્ચર્યા આનંદથી કરાય તો ખૂબ મજાહ છે.× × × બધાના સમાચાર પૂછાતા. એમ કરતા કરતાં એકમેકના કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમભાવ વધતો જાય છે. આપણે આપણુ કર્તવ્ય બજાવીએ અને તે પણ હૃદયપૂર્વક. સામો માણસ કર્તવ્ય ન બજાવે એ તેનો પ્રશ્ન છે. એ જ ગીતાનો નિષ્કામ કર્મયોગ છે. આપનો બધાનો પ્રેમ છે એટલે બોધપ્રદ વાતો લખવાની ધૃષ્ટતા કરું છુ. મારો તો એવો અનુભવ છે કે બોધપ્રદ વાતો લખતાં કે કહેતાં સામાનો ખોફ પણ વહોરવો પડ્યો છે, પણ તેનુ મને દુઃખ નથી. મારૂ કર્તવ્ય બજાવ્યુ એ જ મારી સફળતા છે. એટલે બીજો બદલો કયો માગુ ? અને શુભ કાર્યનો બદલો માગું તો મૂર્ખતા જ કહેવાય ને ! × × × કારખાનાની સ્થિતિ સંબંધે જાણ્યુ જ્યાંસુધી ચાલે ત્યાંસુધી નિભાવવુ રહ્યું. ચિંતા કર્યે વળે એમ નથી. બીજે ક્યાંય તૈયારી થઇ હશે ત્યારે જ બનશે. કદાચ થોડો વખત બેકાર રહેવુ પડે. જે આત્મામાં–પ્રભુમાં શ્રદ્ધાવાળો છે તે ડરતો નથી. તે તો પ્રભુના દરેક કાર્યમાં શુભ શુકન જ જુએ. જર્મની, પોલાંડ, ચીન, વિ. તરફ જોઈએ તો ત્યાંના લોકોની શી સ્થિતિ હશે ? તે લોકો શું કરતાં હશે ! આ બધા આપણે માટે પ્રભુએ મોકલેલા અનુભવ જ છે ને ? એટલું યાદ

ભાવિક રીતે જ બળ મેળવી બહાર આવશે આમ કરી શરીર, મન વગેરે પાસે વળી પાછું કામ લેવું. આમ કરતા રહેશો તો તમને બળની ખોટ જણાશે નહિ. બધા જ મહાપુરુષો ઉપરની રીતે અથવા બીજી રીતે–જેને જેમાં શ્રદ્ધા બેસે તે રીતે–બળ અને ઉલ્લાસ મેળવતા રહે છે. માટે દરરોજ થોડી થોડી વારે ડૂબકી મારતાં શીખ્યા છો તે રીતે કરતા રહેશો, એટલે તમે હમેશાં આનન્દમાં જ રહેશો.

૨

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨૨–૮—૩૯

આત્મસ્વરૂપ, ભાઈ નારૂશંકર !

× × × હવે કાગળની પૂર્ણાહુતિની આરતી કરવાનો સમય થયો. એ આરતીનો મોટો મહિમા "જે કોઈ ગાશે, ભણે શિવાનંદ સ્વામી વૈકુંઠ જાશે." તેમ આપણે પણ પ્રેમપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ અને તેમાં એટલા બધા ઓતપ્રોત થઈએ કે આપણાં દેહ, ઇંદ્રિયોની કપૂરની માફક આરતી થઈ જાય અને સાચો આત્મભાવ જાગે. એ આત્મભાવ તો સદોદિત જાગ્રત છે; ફક્ત કહો કે મન એને યાદ કરવા જાય તો મનનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી. એથી એને યાદ કરવું ગમે ક્યાંથી? મનભાઇની એટલી કુટેવ છે, અને એ કુટેવ છોડે તો જ સુખી થાય. ભક્ત કબીરજી જેવાને પણ લખવું પડ્યું કે "મન તોહે કિસ બિધકર સમજાવું?" ચંદુને તો લાગે છે કે બધા ભક્તો, યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓએ મનોનાશ ઉપર જ ભાર મૂક્યો છે. ભક્તિથી કે યોગથી કે જ્ઞાનથી એ મનોનાશ આપોઆપ થાય છે. જ્યાં દડલા થઈ ગઈ કે પછી એ બધાનો આશરો લઈએ કે નહિ એ આપણી મરજીની વાત છે. સૌથી પ્રથમ તો જાદુગરીના ખેલમાં બંધાઈ ગયા છીએ તેમાંથી બહાર નીકળવાનું છે. એ બહાર આવવા માટે જે પ્રયત્નો કરવા પડે છે તે જ સાચું તપ છે.

૩

અમદાવાદ તા. ૩૮—૮—૬૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારશંકર !

× × × આપના તરફ મેઘરાજાની કૃપા થઈ જાણી આનંદ થયો. અત્રેથી પણ દુકાળનો ભય તો ગયો જ છે. લોકોમાં શાંતિ છવાઈ છે. ખેડુતોનાં મોં હસતાં થયાં તો સૌને આનંદ જ આનંદ છે × × × અધિક માસમાં તાપીસ્નાનની વાત વાંચી. એમાં તો જેવી જેની ભાવના તેને લોકો ધર્મ માનવાનાં. બધાને જ્ઞાનની વાતો નહિ ગમે અને બધાને વિવેકદૃષ્ટિ પણ ન મળી શકે; કદાચ થોડી ઘણી મળે તો પણ અમુક વાતો હૃદયમાં ઠસી ગઈ હોય છે, તે નીકળવી મુશ્કેલ પડે છે. જો આપણે હૃદયના સાચા પ્રેમથી કહેતા હોઈએ તો × × × ને વહેમ ટાળવા કહી શકાય; પણ સાથે સાથે આપણા ઉપર નાસ્તિકતાનો આરોપ આવે તો તે સહન કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. તમારાં માતુશ્રી રોકાયાં એ ઠીક થયું. આપના કહેવાથી ન ગયાં હોય તો એ પાપ થયું નથી. આપને માટે નદીએ નાહવું, ઉપવાસ કરવા, ફળાહાર કરવો વગેરે તિતિક્ષાની દૃષ્ટિએ સારૂં છે, પણ તેમ કરવાની શરીર અને મનની અશક્તિ હોય તો એ બન્નેને ચીમળાવીને કશું ન થાય. તબિયત સારી ન હોય છતાં ઉપરના નિયમો પાળવાનો આગ્રહ રાખવો, એ તો શરીર ઉપર ઘાતકીપણું વાપર્યું ગણાય. બાકી તો કોઈ જ્ઞાને પૂર્ણ નથી કે અક્કલે અધુરો નથી. તમારાં સૌ બહેન કેમ ચાલે છે ? " કાયા તુને કભી ન સુખ પાયા, કાયા તુને કર દિયા કાયર. " શરીરને ગમે તેટલું સંભાળશો છતાં અંતે તો પોતાના સ્વભાવ ઉપર જવાનું જ. એનો અર્થ એ નથી કે એનો કંઈ ઈલાજ ન કરવો. ઈલાજ કરવામાં આળસ કે પ્રમાદ ન હોય.

૪

ૐ

જોધપુર, તા૦ ૯–૯–૩૯
મહારાજ દેવીદાનજી આશ્રમ.

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારૂશંકર !

× × × ચંદુને જ્યાં જાય ત્યાં આનંદ જ આનંદ છે. લોકો આવે છે તો પણ આનંદ છે. કોઈ નથી આવતું તો પણ આનંદમાં રતીભાર કમી નથી આવતી. આ વખતે ઝાઝા લોકો નથી આવતા. લાગે છે કે લોકો હવે અધ્યાત્મવિષયથી અગર મારા કથનથી કંટાળ્યા હોય. મને તેનું દુઃખ નથી. સ્વરૂપસ્થિતિમાં વિશેષ દઢતા થયા કરે છે. આપને બધાંને કંટાળો આવે છે, પણ ચંદુ પાસે હતું તે બધુ જ આપ સૌને ચરણે ધરી દીધું છે. જરા ચંદુને ખાતર તો આત્મચિંતન કરો. × × ×

૫

ૐ અમદાવાદ, તા. ૨૦–૧–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારૂશંકર !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર આજે મળ્યો, વાંચી સમાચાર જાણ્યા છે. × × × આપની તબિયત નરમગરમ ચાલે છે જાણી દિલગીર. સૌ. બ્હેન અમથીએ પણ આપને તાવ આવ્યાની હકીકત કહી હતી. સ્વરૂપસ્થિતિ કોઈ દિવસ કોઈની ગઈ નથી અને જવાની નથી. એ તો મનની સ્થિતિ ડામાડોળ થયા કરે છે. આપ તો જેમના તેમ હતા, છો અને રહેવાના. × × ×

આપને મારી વાત ગળે ઊતરતી નથી. તમે તો એમ જ માનો છો કે મનની સ્થિતિ ચોવીસ કલાક જેવી ને તેવી રહેવી જોઈએ. જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી તેટલા પૂરતું મન રહેવાનું. એ મન એના સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવાનું. જો મનનું ચક્ર અટકી જાય તો એક જડ જેવી અવસ્થા આવી જાય; પણ આપણા એક અનુભવને

આપણે વિસરી જઈએ છીએ. અને મનમાં હુંપણું મૂકી વિચારીએ, કે ગમે તે ક્રિયા કરીએ તો ડામાડોળ સ્થિતિ થવાની. માટે પહેલું તો તેમાંથી હુંપણું ઊઠાવી પછી વિચારશો તો બધું સરળ થઈ જશે, અને એ જ ખરી સ્થિતિ છે ! તમે પોતે 'નારૂશંકર' છો, તે વખતો વખત ગોખવું પડે છે કે ? એમાં નિશ્ચલ થઇ ગયા છો. બીજા કોઈ પણ નામથી કોઈ પૂકારે તો જવાબ તુરંત આપશો ? પછી ભૂલ એ થાય છે કે આત્માનો અનુભવ થાય ત્યારે બધી વાસના પૂર્ણ થવી જોઈએ. એ વાત સાચી નથી, પણ ગમે તે સ્થિતિ આવે—સારી કે નરસી, તે સ્થિતિ આપણને ડોલાવતી નથી, એ જ મોટામાં મોટી સિદ્ધિ છે. આપણે જોઈએ છે શાંતિ, તે આવી જાય એટલે ધ્યેયને પહોંચી ગયા. આપે મહર્ષિ રમણની ચોપડીની વાત લખી તે વાંચ્યું, પણ શુ તેમને દુ:ખ ન આવ્યાં ? તેમને ચોરોએ માર્યા પણ છે. આજે એમના પ્રશસક અને નિંદા કરનારા બન્ને છે. મેં એમના સંબધે બહુ વાંચ્યું નથી, પણ એમના પ્રશંસકો મળવા આવે છે, ત્યારે તેમની વાતથી જાણવા મળ્યું છે. ઉપાધિથી તમે સ્વાભાવિક રીતે મુક્ત છો. ઉપાધિને છોડવાની નથી, પણ ઉપાધિ હોવા છતા મને તેનો સ્પર્શ હતો નહિ, હાલ નથી અને રહેવાનો નથી. જે કામ થાય તે હું અને મારૂં એવું ધ્યાન રહી થાય છે, તેની ફિકર નથી; પણ દરેક કામ થયા પછી વિચારવું કે તે કોણે કર્યું અને કામ શરૂ કરતાં પહેલાં વિચારો કે કામ કોણ કરનાર છે ? આટલો પણ વિચાર ન કરીએ તો બીજું શુ થાય ? આ બધાં જ કામો નિષ્કામભાવે થયા જ કરે છે, પણ આપણે અહમ્ મૂકી વર્તીએ છીએ, તે દુ:ખનો હેતુ થાય છે. એ અહમને તો જાતે જ દૂર કરવાનું છે. બીજા કોઈનું કાંઈ ચાલે એમ નથી. બીજી વાત એ છે કે ચિંતા કરીએ તો પણ આપણી મરજી પ્રમાણે થવું જ જોઈએ એમ અહમ્ પુકારે છે. બાકી જરા ઊંડા ઊતરી જોઇએ તો બ્રહ્માંડનાં કાર્યો આપણી ઇચ્છા

પ્રમાણે જ થાય છે. સ્વરૂપની શોધ એ જ અહંનો નાશ છે. તમે તો બધાંના વાલી છો, પણ સગીરપણું માની લીધું છે; તેને મૂકી દેવાનું છે. તમે તો સગીર કે વાલી કંઇ નથી.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૬

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૩૦–૧–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નાથશંકર !

×

(૧) પ્રત્યેકનું અજ્ઞાન તે અવિદ્યા કહેવાય, અને સમષ્ટિનું અજ્ઞાન તે માયા કહેવાય. એટલે આપણા પ્રત્યેકના જન્મનું કારણ અવિદ્યા થાય છે. માણસને જ્ઞાન થાય છે ત્યારે માણસ વ્યક્તિગત વાસના કરતો નથી, જ્ઞાનના ઉત્તરકાળમાં એના વિચારો સમષ્ટિહિતના હોય છે. હવે સમષ્ટિહિતના વિચારો પણ ફળીભૂત થવા જોઇએ એટલે એ વિચારો ઘણાના એકઠા થાય તો તે પૂર્ણ થવા માટે કોઈ વ્યક્તિ આવવી જોઇએ. એટલે એવા માણસના જન્મમાં અવિદ્યા કારણ નથી, પણ માયા કારણ થાય છે. એટલે એવા માણસને જ્ઞાન પોતાની મેળે થવું જોઈએ, અને એમની મારફત કામ થાય તે અલૌકિક હોય, સાધારણ માણસથી એવાં કામ ન થાય. આથી એની મુક્તિનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. આવો માણસ તે અવતારી પુરુષ કહેવાય પત્રમાં મારાથી બહુ સ્પષ્ટ ન થાય પણ આપણે મળીએ ત્યારે વધુ ચર્ચા કરીશું. (૨) શક્તિનો નાશ થતો નથી. વિચાર એ શક્તિ છે. વાસના એ વિચાર છે. એટલે વાસનાનો નાશ થતો નથી. એક જન્મમાં સો વાસના ઊઠે તો તે બધી ફળીભૂત થતી નથી. તેમાંથી ધારો કે

પચ્ચીસ ફળીભૂત થઈ તો બાકીની પોણો સો સચિત થઇ વાસના
૬ કરે અને બીજાભોગવે એ તો ન બને, એ તો મારે જ ભોગવવી
રહી સચિત થયેલી વાસનામા જે મુખ્ય હોય તે ભોગવના શરીર
ધારણ કરવુ રહ્યું આથી શરીર એ પ્રારબ્ધનુ છે એ તો એણે
ભોગવવુ રહ્યું જ્ઞાન થયા પછી સચિત બળી જાય, પણ પ્રારબ્ધ
નષ્ટ થતુ નથી જ્ઞાની શરીરને માનતો નથી એટલે પ્રારબ્ધને પણ
માનતો નથી, તેથી તે પ્રારબ્ધ પણ ભોગવતો નથી બીજાને
સમજાવવા માટે જ્ઞાનીઓ પ્રારબ્ધ ભોગવે છે એમ કહી શકાય આમાથી
ન સમજાય તે પૂછાવશો બહુ ટૂકાવીને લખ્યુ છે આના ઉપર
બરાબર વિચાર કરશો તો બધુ સ્પષ્ટ થશે

લિ ચન્દુ

૭

ૐ મહાત્મા દેવીદાનજી દેવસ્થાન જોધપુર.
(મારવાડ) તા૦ ૧૮–૮–૪૧

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારુશ ૨ !

આપ હરેક જણ ગમે તે વિચાર કરવાને સ્વતત્ર છો બીજા
નવા શરીરો મળશે અને તે આજના કરતા સારા હશે એ વાત તો
ભવિષ્ય પર છોડવાની રહી આપ પોતે જ લખો છો કે એક દિવસ
ખૂબ આનદમા ગયો' ત્યારે આવા વિચારે આનદ આપ્યો તે તો આપના
અનુભવની વાત છે જે લોકો સારા કામ કરી ગયા તેમના વિજયની
કૂચી એક જ હતી કે જે જે કામ કર્યું તે હ્રદયપૂર્વક કર્યુ, પછી તે
નાનુ હોય કે મોટુ એક વ્યાવહારિક વાત લઈએ તો પણ કહી
શકાય કે જેણે શરીર આપ્યુ તેણે પહેલેથી નક્કી કર્યું હતુ કે આ
શરીર પાસે આવુ જ કામ લેવુ તેમા આપણે પોતે વિઘ્ન નાખ્યુ
કે તેણે આવુ શરીર કેમ ન આપ્યુ ? એટલે આપણે તેને આપણી

મરજી પ્રમાણે ચલાવવા માંગીએ છીએ. સર્વોપરિ સત્તાને આપણી પોતાની મરજી પ્રમાણે ન નચાવાય. એ જ આપણું અજ્ઞાન, એ જ આપણો મોહ, એ જ આપણી લાલસા. આપણે વગર ભૂલે કામ કરતાં શીખીએ. ભૂલ થાય તો સુધારીએ, પણ હતાશ ન થવાય, એમાં આપણી શોભા. આપણે નિમિત્તમાત્ર છીએ, તેમ આખું બ્રહ્માંડ પણ છે. બીજી વાત, આપણને લોકો કેમ ઓળખતા નથી એ એક લાલસા છે. લોક ભલે કદર કરતાં નથી, પણ કામ પોતાની મેળે વખત જતાં બોલી ઊઠશે. જો હવે અધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો મારાં અનંત શરીરો હતાં, છે અને રહેશે, તો બાકી રહેલું આપોઆપ થઇ જશે; પણ આપણે આપણો અહમ્ ઊડાવી અમુક પાસે જ કામ કરાવવુ છે, તે કેમ નહિ કરે એ વિચાર આપણને નિર્બળ કરી મૂકે છે.

આ શરીરમાંથી નીકળતાં ખેદ નથી થવાનો. એ વાત અત્યારે સાચી લાગે તેટલી કદાચ અંત સમયે સાચી ન લાગે. તે પહેલાં કોણ શરીરમાંથી નીકળવાનું છે અને કોણે શરીરમાં પ્રવેશવુ છે અને 'હું કોણ'? એ વિચાર આપણે કરીએ તો વધુ બળવાન બનીએ. આપ જેવા આવા વિચાર ન કરશો તો બીજા કોની પાસે આશા રખાય! મારા વિચારો જે હું મોઢેથી કહી શકું તેટલા લખાણમાં લાવી શકતો નથી, એ મારી નિર્બળતા છે; પણ તેનું મને દુઃખ નથી. (કોઈ વખત લખાણમાં મૂકાય છે ખરા.)

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ

૮

ૐ રાંદેર, તા. ૧૨-૯-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ નારૂશંકર !

× × × મારી પાસે પૂણીઓ છે તેમાંથી જોઈતી મોકલી આપીશ. × × × મને તો કોઈ રટણ વગેરે કરે તો ખૂબ આનંદ થાય. જીવનમાં માણસ એકાંત શોધે છે; કારણ પોતે એકલો છે. એ એનો **સ્વભાવ** છે; છતાં એકાંતમાં પણ વિચારદ્વારા કંઈ ને કંઈ ઘાટ ઘડ્યા કરે છે અને એમ કરી સુખી દુઃખી થયા કરે છે. એ એકાંતનો લાભ આત્મચિંતનમાં ગાળે તો પ્રભુદ્વાર ખુલ્લાં થઈ જાય છે. છતાં એ તો એના ૭ ફૂટના જગતમાં જ રાચ્યા કરવાનો. × × × સાંજની પ્રાર્થનામાં ચિ. બહેન શારદા, સૌ. નાની બહેન, સૌ. વની બહેન, ચિ. સૌ. બહેન કપિલા વગેરે પણ જોડાય છે, અને હું મારી શૈલી પ્રમાણે સ્તોત્રોના અર્થ સમજાવું છું. × × × બપોરે સરસ્વતીચંદ્ર વાંચીએ છીએ. એ પુસ્તકમાં ગૃહસ્થ, સાધુ, સંન્યાસી, બ્રહ્મચારી વગેરે બધાં માટે વાનગી પીરસેલી છે. સ્ત્રીઓને માટે ગુણસુંદરીનો ઠીક આદર્શ છે. તમે તો એ પુસ્તક વાંચ્યુ હશે. સૌ. બેન ચંદ્રભાગા વક્તા છે અને અમે બધા શ્રોતા છીએ. લીલાવતીની જીવન કથા આ પહેલા વચાઇ ગઇ. × × × તમે ત્યાં રહીને ત્રણ પાઠ શીખી આવશો. પહેલો વ્યવસ્થિતપણાનો, બીજો ઘોડા ન દોડાવ્યા કરવાનો અને ત્રીજો માથે બોજો લઇ ન ફર્યા કરવાનો. આ ત્રણ પાઠ શીખી આવશો તો મને ઘણો આનંદ થશે. હજી ખૂણે ખૂણે લોકેષણા કોઈ કોઈ વખત દેખા દે છે, તેનો છેદ ઉડાવ્યા કરશો. જગત તો બાવા આદમના વખતથી એવું ને એવું જ ચાલ્યું આવે છે. રામાયણ, મહાભારત અને ઇતિહાસો એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. બહુ જાણવાની જિજ્ઞાસા ન રાખીએ. કોણ શું કરે છે? આમ કેમ કરે છે? એ રીતે આપણી આસપાસના જગતમાં ગૂંચવાયા કરીએ તો વિશાળ કામો કરવાનો કે વિચારવાનો સમય રહેતો નથી. એને માટે સમય ન આપવો એમ નહિ, પણ એમાં જ દટાઈ

જઈએ એ ઠીક નહિ. મારી પાસે કોઈ પંડિતાઇની આશા ન રાખે. હમણાં તો પેલા કતારગામવાળા* ચાર પાંચ દિવસે અનુભવપ્રકાશ વાંચવા આવી જાય છે. તેમની સાથે પ્રથમ સર્ગ પૂરો કર્યો. રોકડાં તેવીશ પાનાં વાંચ્યાં છે. આવી વ્યક્તિઓ આવે છે એટલે શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન અને સાક્ષાત્કાર થયા કરે છે. કારણ એ મનના ધર્મ છે અને હું તો જેમનો તેમ રહ્યો છું ને? એ બધું હોય તોયે હું ક્યાં જવાનો હતો? એ બધું હશે ત્યારે સાક્ષી થઇ અનુભવ્યા કરીશ, અને નહિ હોય ત્યારે સ્વ-મહિમામાં સ્થિત થઈ શકીશ વ્યવહારમાં સાક્ષી, અને વ્યવહાર નહિ ત્યારે જેમનો તેમ-મન વાચા બંધ-એટલે બધું બંધ! ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

૯

ૐ

(જેલમાં) નવો મહિનો મુબારક

રાંદેર, તા૦ ૧-૧૦-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ નારશંકર!

× × × માણસ દરરોજ ભાગ્યે જ થોડો સમય નિવૃત્તિનો શોધે છે, છતાં ઇચ્છે છે કે શાંતિ-નિવૃત્તિ મળે તો સારું. પણ તેની અરછ સ્વીકારે છે ત્યારે તે શાંતિ—નિવૃત્તિમાં પણ પાછી પ્રવૃત્તિ શોધે છે! આમ પોતે વર્તે છે અને દોષ દે છે વખતનો, સંજોગોનો કે ફરજોનો! આપણું પણ એવું ન થાય તેનાથી ચેતીએ. હવે તો જે સમય મળ્યો છે તેનો સદુપયોગ કરી લઇએ. આપણી દરેક પ્રવૃત્તિ—નિવૃત્તિ છે, અને તે દરેક ક્રિયામાં આપણે પ્રભુતાનાં

---

* હવાફેર અર્થે હું (સંપાદક) કતારગામ જઇ રહેલો તે વખતે સદ્ગત શ્રી ચંદુભાઇના રાંદેર મુકામે બાર તેર વાર જઇ આવ્યો હતો, અને તેમની સાથે બેસીને "અનુભવપ્રકાશ" વાંચેલો તે બાબત આ ઉલ્લેખ છે.

દર્શન કરતા રહીએ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવી કેટલી ઉત્તમ છે અને તેમ છતા કેટલી સરળ છે? આપણે અને પ્રભુ જરાય જુદા નથી. પ્રભુને આપણી મરજી પ્રમાણે નચાવવાનું ન સૂઝે એવી સદ્બુદ્ધિ મળે તો કેવુ સારૂં? × × × મને હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ માટે માન નથી ફક્ત ભણવાનુ છે, પંડિતાઈ છે; સંસ્કારિતા કેળવાતી નથી અને અત્યારની કેળવણીથી તે આવે એમ પણ નથી. એ સસ્કાર તો ઘરમા નાનપણથી પાડાય તો જ કંઇ વળે. માતાપિતાને સમય મળતો નથી સમય મળે છે તો તેમનામા જ કંઈ હોતુ નથી. અગર એ તરફ બેદરકાર રહે છે

અનુભવપ્રકાશ પાનુ ૫૩૧, પ્રેરક જીવ છે કે બ્રહ્મ? એ તો તમે જાતે અહી હો ત્યારે પ્રત્યક્ષ સમજાવવામા સફળતા મળે. પહેલા જીવનુ સ્વરૂપ એવુ કલ્પ્યુ છે કે–" જળ–પ્રતિબિંબને હુ કરી માનવો એ જીવભાવ છે" અંતઃકરણ એ જળને સ્થાને છે. એ અંતઃકરણમા મૂળ બિંબ પરબ્રહ્મનુ પ્રતિબિંબ પડે છે. એકલો બિંબભાવ સત્ય છે પ્રેરકનો અર્થ આપણે સાધારણ અર્થમા કરીએ છીએ તેવો નથી પણ જેની સત્તા વડે પદાર્થોનું અસ્તિત્વ લાગે છે એ બીજો કોઇ પદાર્થ જ નથી પણ જેના વડે પદાર્થો ભાસમાન થાય છે તે સ્વપ્નમા પ્રતીત થતા પદાર્થો સ્વપ્નદ્રષ્ટારૂપ છે અથવા તેના વડે તે પદાર્થોનુ અસ્તિત્વ લાગે છે માત્ર અનુભવથી એમ કહેવાય કે સ્વપ્નના પદાર્થોને સત્તા–સ્ફૂર્તિ આપનાર અગર પ્રેરક સ્વપ્નદ્રષ્ટા છે, એટલે કે સર્વ કાંઈ છે તે સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ છે. સ્વપ્નમા જે દેખાય છે તેનું અસ્તિત્વ સ્વપ્નદ્રષ્ટાને જ આભારી છે. આપણે પ્રથમ ભિન્નતા કલ્પીએ છીએ, તેને સાચી માની વ્યવહાર કરીએ છીએ, અને પછી સમજવામા ગોટાળો ઊભો થાય તો ગભરાઇએ છીએ બહુ વાચન કરવાથી જ્ઞાનમા વધારો થાય છે, પણ ઘણી વખત એવુ પણ બને છે કે વાચનાર સાવધાન ન

હોય તો ભિન્ન ભિન્ન વિચારોથી મગજ ડહોળાઇ જાય છે, અને એક જાતની માનસિક કબજિયાત થાય છે આવે સમયે મને તો એક જ વિચાર સાન્ત્વનરૂપ નીવડ્યો છે કે મારા ઋષિ–મુનિઓ ભક્તો અને સતો કઇ કોલેજમા ભણ્યા હતા? અને તેમ છતા તેમના શબ્દો, ભજનો વગેરે આજે કોલેજમા અભ્યાસક્રમમા ગોઠ વાઇ ગયા છે × × ×

૧૦

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૦–૧૧–૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારૂશંકર!

× × × અમદાવાદમા પૂ રવિશંકર મહારાજ ગીતા ઉપર મીઠુ મધુરુ પ્રવચન કરતા હતા, તે લાભ નાસિક આવવાથી ગયો ગણાય હવે તો ત્યાના હવાપાણી અને આધ્યાત્મિક મિત્રોનો બને તેટલો લાભ લેશો આપણે દુખી થઇએ તેથી કઇ લોકો ગીતામા રસ નથી લેવાના જેમને જે રસ ગમે છે તે રસ તેઓ લઇ રહ્યા છે કેટલાકને સગીતમા રસ હોય છે, તો કેટનાકને જોતિષમા રસ હોય છે, કેટલાકને હસ્તરેખા જોવામાં, પહેલવાન બનવામા, શરીરને પપાળ્યા કરવામા, નાટક જોવામાં કે બીજી મોજમઝા કરવામા રસ પડે છે, કેટલાકને કુદરતી દેખાવો જોવામા રસ પડે છે કેટનાકને સેવામાર્ગોમાં રસ છે તો કેટલાકને મસ્તરામની માફક ભ્રમણ કરતા રહેવામાં રસ છે સૌના રસ એકસરખા નથી હોતા, છતાં દરેકને કઈને કંઈ રસ તો છે જ. જેમા જેને રસ તેમા તેને સુખ કે આનદ જણાય છે × × × આપણે અને પ્રભુ જુદા છીએ ત્યાથી તમારા વિચારનો પ્રવાહ શરૂ થાય છે એટલે પ્રભુને આપણી મરજી પ્રમાણે નાચ નચાવ વાનો ઓરિયો મનમાં રહ્યો છે આપણે ઇચ્છીએ તેમજ થવુ

જોઈએ. ચોરી કરવાની ઇચ્છા થાય, સુખી થવાની અને કોઈને સુખી કરવાની ઇચ્છા થાય, કોઈને દુઃખી કરવાની ઇચ્છા થાય કે બીજું કંઈ કાર્ય સાધવાની ઇચ્છા થાય; પણ ઇચ્છા થઈ કે તે પ્રમાણે તરત થવું જ જોઈએ—આ તમારી નહિ પણ સૌની મનોદશા હોય છે. આપણે સૌ ઇચ્છીએ છીએ કે ચોવીશે કલાક મનીગમને આપણી મરજી પ્રમાણે જ શાંતિ અને સુખ મળતાં રહે; આવી આવી કંઈક વાસના અંતરમાં પડેલી છે. એ સૌનો છેડો ન આવે ત્યાંસુધી સાચી શાંતિ આવે કયાંથી? ઈશ્વરાધીન થવાની વાતો કોરયા કરીએ, પણ મનમાં તો ઈશ્વરને આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે નચાવવાની ભાવના રહી હોય છે! એથી જ્યાંસુધી મનના કહ્યા પ્રમાણે થાય ત્યાંસુધી શાંતિ લાગે છે, પણ ન થાય તો તો "રઘુજી ચડેના ચડે જ રહે ને!" × × × આપણે જેમ વધારે વાંચીએ તેમ વધારે પાગલ થઈએ છીએ. આપણે વાંચીએ છીએ ઘણું પણ તેને પચાવતા નથી. આખી ગીતા મોઢે ન આવડે તો ફિકર નહિ, પણ ફક્ત બે શ્લોક જ આચરણમાં ઊતરે તો બહુ છે. આપણને ગીતાકારના કથન ઉપર પણ શ્રદ્ધા નથી. દુનિયાના લોકો એનાં મુક્તકંઠે વખાણ કરે તે આપણે વાંચીએ કે સાંભળીએ; પણ "An ounce of practice is more than ten thousand tons of big talk.' (દશ હજાર ટન જેવડી વાતો કરતાં એક અધોળ આચરણ ચઢી જાય છે) × × × આપણે શું કરવું જોઈએ એ પ્રશ્ન સાચો છે; પણ લોકોએ શું કરવું જોઈએ એ પ્રશ્નો

૧૧

ૐ શહેર, તા૦ ૨૯-૪-૪

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારશંકર !

× × × આજના જમાનામાં માણસે બહુ ન થવુ, પણ ધીરજનો ગુણ કેળવવા મથતા રહેવુ સંસાર આપણે માટે બદલાઈ જાય એમ નથી એ તો બાવા આદમ વખતથી એવો ને એવો જ ચાલતો આવ્યો છે 'સ્વામી રામતીર્થ એક રેંટની વાત લખી છે, એક સવાર પોતાના ઘોડાને પા પાવા મથતો હતો, પણ રેંટના અવાજથી ભડકતો હતો રેંટ અવાજ બધ કરે તો પાણી બધ થાય અને ઘોડો તરસ્યો રહે ઘોડાને પાણી પાવુ હોય તો તેને બુચકારવો જોઈએ-૫પાળ જોઈએ સસારનો અવાજ તો ચાલુ રહેવાનો જ તેમા મન ભટક કરે તો કામ કેમ ચાલે ? માટે જ સસારમા આનન્દ લેવો હે તો મનરૂપી ઘોડાને બુચકારવો જોઈએ × × × ભાઈ ઉપર એમ પિતાશ્રીનો પ્રેમ અપૂર્વ ગણાય, પણ પ્રેમ કોને કહેવો એ સબ ચદુ તો કહ્યા કરે છે કે (૧) પ્રેમમા સાટું નથી, દુકાનદારી નથ (૨) પ્રેમમા સ્પર્ધા નથી (૩) પ્રેમમા ભય નથી (૪) પ્રેમ આપ જ કરે છે, લેવાની ઇચ્છા જ નથી રાખતો પ્રેમ શબ્દ સાધારણ ભાષામા પણ વપરાય છે, પણ જ્યા ઉપરનો પ્રેમ હોય છે ત્યાં સાચો પ્રેમ છે એમ ચદુને લાગે છે, બાકી તો પ્રેમને બદલે 'સારે ભાવ' રાખે છે એમજ કહેવુ બરાબર ગણાય × × × આપણે ઇંદ્રિયો આપી છે, તે તેમના ઉપર કાબૂ રાખવા માટે આપી છે, એ તેમ વેડફી નાખવા માટે નથી આપી તેમ તેમનો જરૂર જણાતો ઉપયોગ ન કરીએ તો તે મિથ્યાચારમા આવી જશે. કેટલીક વખત એ કાબૂમા ન હોય ત્યારે તેમને શિક્ષા કરવા પૂરતો તેમનો ઉપયોગ બધ કરીએ તો તે તપ ગણાય બાકી દેખાદેખી બધ કરવી એ તો ઠીક ન ગણાય વાણીનુ મૌન ગીતાકારને મજૂર નથી, પણ મનનુ મૌન એ કહે છે સત્તરમા અધ્યાયમા ત્રણ તપ કહ્યા છે તે કઠસ્થ કરી લેવા

જેવા છે તે પ્રમાણે જો આચરણ કરીએ તો બીજા તપની જરૂર થી રહેતી ગીતાની ખૂબી જ એ છે કે એનુ આચરણ ગમે તે વ્યક્તિ ગમે તે દેશકાળમા કરી શકે વ્યક્તિ જાતે જ પોતાની પ્રગતિનો તાળો મેળવી શકે છે કે હિસાબ કરી શકે છે. એમા કોઈના અભિપ્રાયની જરૂર નથી પડતી × × × જેને થોડી ઘણી સમજણ પડી હોય અને તે જો આચરણની શરૂઆત કરી દે તો તેને ધીરે ધીરે સમજાવા લાગશે કે, "હુ મનના અગર અતકરણના બધા ભાવોથી પર હતો અને રહેવાનો છુ. એ બધા ભાવોને હુ જાણુ છુ મને કોઈ જાણતું નથી " એ પોતાના અનુભવ ઉપર મુસ્તાક રહ્યા કરે તો તેને આખો રસ્તો કટાળા વિનાનો, સરળ, અને સીધો લાગશે એ ભાવ સમાગમથી આવે, ધાર્મિક ગ્રથોના મનનથી આવે, વિચારથી આવે કે ભાનપૂર્વકના રટણથી પણ આવે છે એને માટે તમારૂ "અનુભવપ્રકાશ"નુ તારણ સારૂ છે કર્તવ્યનો બોજો માથે લઈ ફર્યા કરીએ તેમા સિદ્ધિ નથી જે કામ થાય તે કર્યા કરવુ હા, તેમા આળસ કે હરામખોરી ઘૂસે નહિ એ તપાસતા રહેવુ × × × પછી તો ધીરે ધીરે જાણવા ન જાણવાના ભાવને તિલાજલિ આપવાની છે કારણ કે ભાવમાત્ર અતકરણ સુધી જ છે જ્યારે ત્યારે આટલો વિચાર કરી શકો થોડી થોડી વારે વચમા વચમા મનથી મોન કરી શાતિ જાળવી લેશો, તો ૧૦૦% ઉપર ગયેલુ મન ઠેકાણે આવી જશે આ તો અનુભવ કરીને જોઈ લેવાની એક નક્કર વસ્તુ છે ચાહે હિદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, કે કોઈ પણ ધર્મ કે મતપથનો અનુયાયી હોય તે કરી જુએ અને શાતિ મળે છે કે નહિ તે જોઈ શકે છે એમા તો શકા જ કરવા જેવુ નથી અલબત્ત, જરા સુસસ્કારી બુદ્ધિ હોય, જરા વધારે લગની લાગી હોય, અને સતસમાગમ હોય તો પછી આનન્દનુ પૂછવુ જ શુ ? શ્રી આત્મારામભાઈ પાસે કોઈ કોઈ સમય જવાનુ થાય છે ત્યારે આવી જ વાતો નીકળે છે તેમને ખૂબ ગમે છે અને

જાણે કંઇ આરામ યા સાંત્વન મેળવતા હોય એવું લાગે છે. મારા ઉપર ખૂબ સ્નેહ છે. ન જાઉં તો પણ અમારો સ્નેહ તો નિકટના સ્નેહીની માફક બન્યો રહે છે. ખરેખર, આવા સ્નેહીઓ મળવા દુર્લભ છે. × × ×

૧૨

ૐ

રાંદેર, તા૦ ૨૮-૫-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારશંકર!

× × × તમે નવું સાહિત્ય વાંચો છો અને તેના વિચારને સાચા માની ચાલવાના પ્રયાસ કરો છો એ પણ તમારી માનસિક અસ્થિરતામાં કારણભૂત છે. જગત એટલે વિવિધતા. તેમાં વિચાર વિવિધતા હતી, અને રહેવાનીં. વળી મન પણ એવું છે કે કોઇપણ સમયે ધરાયું એમ કહેવાનું જ નથી. 'આત્મા સિવાય બધું જ અનિત્ય છે' એ વાત વાંચતાં, લખતાં, કામ કરતાં કે વિચારમાં ધ્યાનગત થઇ જાય છે. આપણે આપણી મરજી પ્રમાણે જગતને નચાવવા માગીએ છીએ એ બીજી નિર્બળતા ગણાય. પણ જગતની વિવિધતા એ સાચી વિવિધતા નથી, સ્વપ્ન જેવી એ છે. એ વાત દઢ થતી નથી પણ ધીરે ધીરે સમજાઈ જશે ત્યારે દઢ થશે. જે જે વિચારો કે જે જે શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય તે લખી રાખીએ, આપણું ધ્યાન, મનન, વિચાર વગેરે ચાલુ રાખીએ અને પછી થોડા દિવસે એ જ શંકાઓ વગેરેને તપાસીએ તો તેમાંની ઘણીખરી આપોઆપ શાંત થઈ ગયેલી જણાશે. આ બધી શંકા મનની છે, જાગ્રત અવસ્થાની છે, મારે તો કંઇ પણ શંકા નથી, હું નિઃશંક છું, શાંત સ્વરૂપ છું અને રહેવાનો; એમ વિચારો. મને શંકા કેવી ! × × × આનંદની તમે વાતો લખો છો

પણ તમારો અર્થ તો સુખનો નીકળે છે. સાચો આનંદ એટલે સુખ અને દુઃખ બંનેથી પરતી સ્થિતિ. એ બંનેને જે જાણે છે તે આનન્દસ્વરૂપ છે. કોઈપણ સ્થિતિ તે મનની સ્થિતિ છે. સાચો આનંદ તો કોઈ પણ સ્થિતિમાં શાંત સ્વરૂપે એક અને અખંડ એકરસ રહ્યો છે. એ તો દરરોજના અનુભવની વાત છે. " જે પોતાના અનુભવનો જ ઈન્કાર કરે તેને બીજો કોણ સમજાવે ?" એવું એક સંતનું કથન છે. આપણે જે આનંદ માગીએ છીએ તે તો મનને માટે માગીએ છીએઃ અને તે આનંદ પાછો ચિરસ્થાયી રહેવો જોઇએ ! આનું જ નામ વદતો વ્યાઘાત કહેવાય. એક સંતે હમણાં જ એક ચોપડી બહાર પાડી છે. તેમાં તે લખે છે કે જાગ્રત–અવસ્થામાં મન બહુ બહુ તો ૫–૭ મિનિટ જ એકી સાથે શાંત રહી શકે છે. એટલે એટલો સમય જ તે સમાધિ કરી શકે છે. યોગથી, ભક્તિથી, જપ વગેરેથી લાંબા સમયની શાંતિ (એ બધી ક્રિયાઓ ચાલતી હોય તે દરમિયાન) રહે છે. પણ તેને સમાધિ ન કહી શકાય. એટલે જેટલો સમય તમે વાંચો, યોગ સાધો, ભક્તિ વગેરે કરો તેટલો વખત મન શાંત રહે છે એ વાત બરાબર છે. × × × મહેમાનોની વાત સાચી છે. આપણે લોકોના અભિપ્રાય માટે જીવીએ છીએ, કે કાંઈને કાંઇ પ્રસિદ્ધિ માટે જીવીએ છીએ ! હું વધારે કઇ રીતે કહી શકું, વધારે કઇ રીતે કરી શકું ? એ બધી પણ લાલસા જ ગણાય. લાલસા કે વાસના છોડવા માટે " હું આત્મા સિવાય બીજું કાંઈજ નથી, " એ જ વિચાર ઉત્તમ છે. એ જ શ્રેષ્ઠ યોગ છે. જગત્ નથી ત્યાં બીજું શું હોઈ શકે ? મનને સત્ય માનીને વ્યવહાર થાય એટલે બહુ નિરાશામાં આવ્યા કરવાનું. દરરોજ પૂછવાની વાત કરો, પણ અહીં એક મહિનો રહ્યા ત્યારે એક દિવસ પણ પૂછ્યું નહિ ! જે વસ્તુ જાતે મળીને પૂછવાની હોય ત્યાં પુસ્તક કામ નથી આવતું. એક વિદ્યાર્થી તેના શિક્ષકને પૂછે, " એક ને એક ત્રણ કેમ નહિ; બે જ શા માટે ?" આનો જવાબ શો અપાય ? ભાઈ ! એમ જ છે. છતાં ન માને તો કાંઇ નહિ.

અનુભવે સમજાશે. આને માટે મારા સબધમા એટલુ જ લખુ કે મારાથી આપને સતોષ ન અપાતો હોય તો લાચાર ! માણસ શરીરથી કામ કરતો હોય છે ત્યારે તેને 'હું શરીર છુ' એવુ ભાન નથી હોતુ પણ એથી શુ એ–પોતે શરીર છે–એ અનુભવતો બધ થઈ ગયો ? તેમ ચિત્–શક્તિ પણ બધા મારફતે કામ કરી રહી છે, પછી એ વાત કોઈ જાણે કે ન જાણે જાણીને "હુ એને મારી મરજી પ્રમાણે નચાવીશ" એ ભ્રમણા છે એ તો હું જાણુ ન જાણુ તો ય કામ કરી રહી છે શરીરની અને મનની શક્તિ હોય તેટલુ તેમની પાસે કામ લેવુ આ આપણુ અજ્ઞાન બીજા આ પ્રમાણે વિચારશે તો અધેર ફેલાશે, એવો વિચાર આપણે કરવાનો નથી બેસી રહેવાનો વિચાર આવે તો બેસી રહેવુ પણ જો ચિત્–શક્તિ કામ લેવાનો વિચાર હશે તો તે બેસવા દેશે નહિ પછી આપણે આપણો આગ્રહ ઉમેરવો નહિ કોઇ પણ વિષયમા ઝાઝી દલીલમા ઊતરવાની જરૂર નથી કેટલાકને તો બિનજરૂરી વિષયમા માથુ મારવાની ટેવ પડી જાય છે બધા જ વિષયો આપણે હાસલ કરી શકવાના નથી ગણિતના વિષયમા આપણે કેમે કરી નિષ્ણાત નહિ થઇ શકીએ સાયન્સનુ પણ એવુ જ ! આર્યશાસ્ત્રમા પણ તેમ જ ! સૌ સૌની મર્યાદા પ્રમાણે વર્તે તો સારૂ પૂર્વજો કરતા આપણે નકામા વિષયોમા માથુ મારતા થઈ ગયા છીએ તેથી પણ અશાતિ રહે છે જેને સત્ય વસ્તુ જાણવાનો આગ્રહ નથી તે બધા વિષયોમા માથુ મારવા જાય તો–"Jack of all and master of none' બને ××× સ્વામી શ્રી વિવેકાનદજી કહેતા કે હવે હું કયા વિષયમા પડુ ? આર્થિક વિષય પકડુ ? સામાજિક પકડુ ? રાજકીય વિષયમાં પડુ કે બીજુ કઈ લઉ ? આમ વિચાર કરૂ છુ તો મગજ બાવરૂ બને છે, કશુ નથી કરતું માત્ર એક જ વાત સૂઝે છે કે "Educate" "સસ્કારી' બનુ એ દ્વારા લોકો પોતાની મેળે ઉપદેશ ગ્રહણ કરશે, બાકી બધી ચિતાઓ છોડીએ લોકો ગ્રહણ કરશે નહિ તો આપણે તો સસ્કારી રહીશુ ને ! ×××

૧૬

ॐ

રાદર, તા૦ ૧૭-૬-૪૩

આત્માસ્વરૂપ ભાઈ નારૂશંકર !

× × × મારા કાગળમા કોઈ દિવસ રસ ન પડે, માસિક અટકાયત જેવુ લાગે ! તેમા હુ શુ કરૂ ? તમારૂ ખાતુ એવુ છે કે ગમે તે ચોપડી વાચો, તેમાં તમને રસ પડે. શકા ઊઠે તો તેનો જવાબ મારી પાસે માગો ! પણ ભાઈ રે, એક ધ્યેય નિશ્ચિત થયુ તો તે રસ્તે ચાલવા માડવુ ધીરે ધીરે બધુ જ સમજાશે બહુ શંકા ઊઠાવવી નહિ શકાઓ ઊઠે તો તે એક કાગળમા લખ્યા કરવી, એ રાખી મૂકવી. અમુક ટાઈમ પછી એ શકાઓ જોશો તો જવાબ આપોઆપ મળી ગયા હશે અગર પ્રશ્ન કે શકાઓ નકામા હતાં એમ લાગશે પૂર્ણ તો એક જ છે બધા પ્રશ્નોના જવાબ મનમાનતા નહિ મળે અગર સમાધાન અપૂર્ણ લાગે એમ પણ બને; પણ તેથી ગભરાઈએ નહિ વ્યવહારમા તો અપૂર્ણતા ભાસવાની અને વિવિધતા પણ દેખાવાની આપણે શરીર,મન અને વાણીથી પર છીએ અને મનથી પ્રશ્ન પૂછીએ તેમા બધા જ પ્રશ્નોનુ સમાધાન ન પણ મળે, અગર અધુરૂ મળે. મને પોતાને તો કોઈ શકા ઉત્પન્ન જ નથી થતી શકા ઉત્પન્ન થાય છે તો પૂછુ છુ કે એ શકા કોણે કરી ? 'હું' શુ કરૂ છુ? જવાબ દીવાની જ્યોત જેવો છે. મારે બીજાનું શું કામ ? મનમા બળ આવવાનુ એક જ સાધન છે, અને તે એ કે મન "હુ" નથી. એ ભૂલ કરે, ઓછુ કામ કરે, અક્કલ વિનાનું કામ કરે તેમા "હું" તો દુ:ખી થતો નથી જ, પણ "હું" દુ:ખી થાઉ છુ એમ માની લેવાય છે. હવે જે પોતાના અનુભવને પણ ગણકારે નહિ તેને કોણ સમજાવી

શકે ? We are always putting the cart before the horse આપણે ઘોડા પહેલા ગાડુ કે ગાડી મૂકવાની ભૂલ કરી બેસીએ છીએ ક્રમે ક્રમે ખેતુર અડમા જાઓ તેથી ખુશ છું, પણ કોઈ નવો વિચાર હોય કે તરત બાળકની માફક તેને અનુસરવાની પદ્ધતિ અખત્યાર કરવી એ તો ઇચ્છનીય નથી × × ×

૨૪

ૐ રાંદેર, તા૦ ૭-૭-૪૩

આત્મસ્વરૂપ નારૂભાઈ!

× × × કોઈ ભાઈના અમુક જાતના વર્તનથી તેને પોતાને નુકસાન થયુ તેથી તમે કોઈ વસ્તુ ન લેવાનો નિશ્ચય કે પ્રતિજ્ઞા કરી લો છો એ ઇચ્છનીય નથી. તમે × × × ન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો તે મને ન ગમ્યુ વ્યસનની ચીજો ચાહ, બીડી તપખીર, ભાંગ, ગાંજો વગેરે માટે તેમ કરી શકાય, પણ શરીરને જરૂરી વસ્તુનો ત્યાગ ન કરાય એ તો મારા વિચારો કહ્યા ભાઈ લલ્લુભાઈના કોમળ હૃદયની વાત વાંચી એમને માટે માન થયુ કલાપી કહે છે—

પડ્યા જખમો સૌ સહ્યા, સહીશ હજી યે બહુ,
ગણ્યા નવ કદી, ગણું નવ કદી, પડે છો હજુ,
અપાર પડશે ને ઊગરું હાય! આવું થયુ,
પરંતુ હૃદય કઠિન ન બનો, એ જ ઇચ્છું પ્રભુ હું

આધ્યાત્મિક વિષયમા જેનુ હૃદય કોમળ છે, જેનુ જીવન નિર્મળ છે અને જેનો વિષયો ઉપર કાબૂ છે તેને જ સ્થાન છે શ્રી સ્વામી વિવેકાનંદજી કહે છે, "It is heart that plays the most important part in religion, only brains die of dryness!" આ બધા આધારો એ મારે ટાંકુ છુ કે

તમારી દઢતા વધે. અમારે ત્યાં કામ કરતી પ્રેમી ડોશીના બન્ને દીકરા પ્રભુશરણ થયા છે. એક સ્ટીમરમા ગયો ત્યાં ડૂબી ગયો; બીજો અહીં માંદો હતો તે આજે સવારે ગયો છે. આ મોંઘવારીમાં વૃદ્ધાવસ્થામા, અજ્ઞાનથી ભરેલા વાતાવરણમાં આ ડોશીમાના શા હાલ થશે? આવા કેટલાય કિસ્સા જગતમાં બનતા હશે? ફક્ત તે આપણી જાણબહાર એટલે આપણને ખબર ન પડે, સૌ પોતપોતાનાં દુ:ખને મહાનથી પમહાન્ ગણે છે; પણ દુનિયામાં બીજાઓના કિસ્સા જુએ તો જ સમજાય કે પોતાનુ દુ:ખ કાંઈ જ વિસાતમાં નથી. મોટે ભાગે લોકો પોતાના કરતાં ચઢિયાતાને જોઈ દુ:ખી થયા કરે છે, અગર અ-સંતોષી રહે છે. પણ એક વિચાર બહુ આશ્વાસનરૂપ છે. "I am superior to many & inferior to few." માણસ આનંદમાં રહેવાથી જેટલા નવા વિચારો શોધી શકે છે તેટલુ દુ:ખના વિચારોથી તે આગળ વધતો નથી. માટે જેમ બની શકે તેમ આનંદમાં રહેવાનો માણસનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ માણસને ઠંડી લાગે છે તો તે તેને શમાવવા અગ્નિ શોધે છે. પણ તે ધૂંધવાતા અગ્નિ પાસે ન બેસતાં ભડભડ બળતા અગ્નિ પાસે જ બેસશે. × × × લખતાં લખતાં આડે ચઢી જવાયું પણ આનંદમાં રહેજો અને આનંદના સંદેશાઓ મોકલજો. આનંદસ્વરૂપ એ તમારો સહજ સ્વભાવ છે, પણ આપ-ણને નાનપણથી કે જન્મોજન્મથી દુ:ખના વિચારો કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે, અને એ ટેવે ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. રોગ કષ્ટ-સાધ્ય છે પણ અસાધ્ય નથી જ. રોગી પાસે કે દુ:ખી પાસે રોગની કે દુ:ખની વાતો કરીશુ તો તેથી તેને સુખ થવાનુ નથી, પણ આરોગ્ય કે આનંદની વાતો કરવાથી જ એ સૌનુ ભેલાણ થશે.

૧૫

ૐ જોધપુર, તા. ૭–૯–૪૩

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નારશંકર !

× × × પ્રેમનો બદલો શા માટે ? જેટલો હું પ્રેમ કરવાને સ્વતંત્ર છું તેટલા તમે પ્રેમ નહિ કરવાને સ્વતંત્ર છો. ગીતા આપણને શીખવે છે કે તને પ્રેમ કરવાને અધિકાર છે પણ તેનો બદલો એટલે ફળ માગવાનો અધિકાર નથી. ગીતાનું આ મહાન સૂત્ર છે. કહો કે મનને શાંત રાખવાની આ એક મહાન શોધ છે. આપણે એ સૂત્રને જીવનમાં ઊતારીએ તો અર્ધા ઝઘડા મટી જશે. જ્યાં ભૂલ બતાવવાથી આપણને કે તેને ફાયદો થતો હોય ત્યાં જરૂર ભૂલ બતાવીએ; પણ જો તેનું ફળ ઝેર વધવામાં થતું હોય તો માંડી વાળીએ. આપણે કોઈને આપણો સંબંધી ગણતા હોઈએ, જો તે આપણને ગણતો હોય તો જ; નહિ તો કોઈને સલાહ આપવા ન દોડવા કરીએ. ગધેડાનું પૂછડું લાત વાગે તો યે છોડવું નહિ એવું ન કરીએ. વિચાર કરી જોશો. ચંદુ ખોટો હોય તો જણાવશો, તે પોતાની ભૂલ સુધારવા તૈયાર છે. × × ×

બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર, તા. ૪-૧-૩૩

આત્મસ્વરૂપ !

× × × ત્યાં આવી જાય પછી એનો શો ઇરાદો છે એ જાણી લઈને નોકરી પર ચઢાવી દેવો અને પ્રેમથી કામ લેવું. પ્રેમ વડે હિંસક પ્રાણી પણ મિત્ર બની જાય છે તો મનુષ્યજીવનનું તો બોલવુ જ શું રહ્યું ? કોઈ પણ મનુષ્ય સ્વભાવે પૂર્ણ નથી, અને શારીરિક કે માનસિક દૃષ્ટિએ પણ પૂર્ણ નથી હોતા; કેવળ આત્મા જ પૂર્ણ છે. એટલે દરેક મનુષ્યજીવ તેના જીવનમાં ભૂલ ને ગફલત કરે એવી દૃષ્ટિ રાખવાથી મનુષ્યમાં ક્ષમા ગુણ આવી જાય છે. આપણે પોતે જ વ્યવહારમા કેટલી ભૂલો કરીએ છીએ કરી છે અને કરીશુ એ પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત છે એ ધ્યાનમા રાખવુ મનુષ્ય પોતાના સદ્‌ગુણોને ઓછા આંકે અને દુર્ગુણોને મોટુ રૂપ આપે તથા બીજાઓના સદ્‌ગુણોની મોટી કિંમત આંકી એમના દુર્ગુણ તરફ દુર્લક્ષ્ય રહે તો શાંતિ બહુ રહેશે આપને આ બાબત લખવાનો મને અધિકાર નથી, કારણ આપ તો ચંદુના મોટાભાઇ છો, તેથી ક્ષમા કરશો. ચંદુ પોતાના વ્યવહારમા કઈ રીતે શાંતિ રાખે છે તે લખ્યુ છે.

પરમાત્માશ્રીનુ પુસ્તક* છપાઈ ગયુ હોય તો અહીં મોકલી આપશો

લિ આપનો પ્રેમી ચંદુભાઈ

---

* "શ્રી દેવીદાન અનુભવ પ્રકાશ" નામનુ હિંદી ભાષામા છપાયલુ પુસ્તક જેમા મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીના પચાસ વર્ષોથી વધારેના વૈદકને લગતા અનુભવસિદ્ધ નુસખા–પ્રિસ્ક્રીપ્શન ઉપચારોની નોંધ છે, અને જેમાં તેમનુ ટુંકુ જીવનચરિત્ર તથા તેમણે આપેલા ઉપદેશનો સાર આપ્યો છે આ પુસ્તક હમણા મળતું નથી

૨

ॐ 15-7-33

Dearest Blessed Self,

× × ×

Surrender completely everything to the will of the Divine Self when you are on the material plane-mind always fixed on the Self, and you will realise that we enjoy highest Heaven on earth.

The Real self is just like a *magnet*, and body mind, intellect are just as many needles. If these needles are in touch with the magnet they become magnetised & we see the world & every thing in a different light The whole plane is changed As the body does not belong to us but it is given to us in trust, we should take proper care of the same × × × Do not look to money when there is the question of health × × × Never lose your balance but always keep cool & collected × × cannot stay in the Ashram and do and act as Bapji (Devidanji Maharaj) Changing of clothes would not make a man fit to conduct an Ashram He must have a lot of Tapasya, [illegible] of heart (pure Love) & deep spi[illegible]l insight.

Yours Own
Chandu

3

ૐ રાંદેર, તા૦ ૯–૪–૩૪

પરમપ્રિય આત્મસ્વરૂપ !

ગઇ કાલે આપનો તાર Sister died to day મળ્યો, તે વાંચી દિલગીરી થઈ. કેટલાક સમય સુધી એના ગુણ અને મનની પવિત્રતા યાદ આવ્યાં. જે જન્મે છે તે જાય છે એ જગતનો સહજ સ્વભાવ છે. આજે મેં આપને તાર કર્યો છે કે Sympathise, take courage letter follows એ મળ્યો હશે. × × × આપ તો સમજુ છો. વળી પૂરા જ્ઞાની છો. આપ જાણો છો કે આત્મા અમર છે અને એ જ સૌનું સ્વરૂપ છે. બરોબર જ્ઞાનદષ્ટિથી જોશો તો દેહ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. આપણા બચપણથી જ દેહમાં અહં કરવાનો અભ્યાસ પડી ગયો છે તેથી રાગદ્વેષ ચાલુ રહે છે. જેટલા આપણા શરીરના સંબંધી છે તેમના તરફ "આ મારા" એવો ભાવ થાય છે. આનું નામ તે રાગ. અને રાગ થયો કે સુખદુ:ખ લાગવાનાં. અને જે કોઈ આ સંબંધીઓથી અલગ છે (જેઓ સંબંધી નથી) તેમના તરફ ત્વમ્ (તું–તમે એવો) ભાવ થાય છે, જે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરે છે. રાગદ્વેષ બનેને હઠાવવા એમાં મનુષ્યજન્મની સફળતા છે. આપનો સ્વભાવ ઘણો પ્રેમી છે તેથી આપને જરૂર થોડું દુઃખ તો થવાનું. પરંતુ આપ વિવેકી છો. વિચાર કરશો તો મારું લખવું યથાર્થ લાગશે. બીજી રીતે વિચાર કરશો તો આપને આનંદ થવો જોઇએ કે, શરીરને તો એક દિન જવાનું તો છે જ, તો જેના પર આપનો પ્રેમ હોય એ સુખી થાય એવું આપ જરૂર ઇચ્છો. એ દષ્ટિથી એ આપના પહેલાં ગઇ ને સુખી થઇ. પ્રેમપાત્રને સુખી કરવામાં પ્રેમીના પ્રેમને સંતોષ ને આનંદ મળે છે. હું તો એમ સમજું છું કે આપનું એક કરજ હતું તે આપે દઈ દીધું, અને આ કરજ દેવામાં યે આનંદ થવો જોઈએ. આપ ક્ષત્રિયવંશજ છો તો વીરની માફક વીરતા ધારણ કરો. Be bold & take courage.

any of you. Trees do not take water for nearly eight months. Atman is the Siddhi. It requires no other Siddhi. The Siddhis are all in Maya or in Prakriti While looking Jagat from the material standpoint, give everything its due, but looking from the Atmic standpoint, all are YOU (the Real Self) Read Ram Tirtha and Anubhava Prakasha* at least once daily, then meditate upon what he has said for that day. Such letters are meant for all who are treading this path

૭

ॐ Rander 23-1-37.

Dearest Blessed Self,

Chandu has not heard from you for a pretty long time. After leaving service you have grown a little bit lazy. Is Chandu right? Or if otherwise please disprove it by writing regularly. Chandu, when he left Jodhpur, asked you to be very regular in your habits, especially in taking regular diet & in sleep. My dear self! mind, this is old age and one need not be careless & irregular.

---

* પક્ષપાત રહિત અનુભવ પ્રકાશ. હિંદી પુસ્તક. સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી: પ્રસિદ્ધ કાલી કામલીવાળા બાબા વિરચિત.

મળવાનું ઠેકાણું—શ્રી ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસ, શ્રી વેંકટેશ્વર સ્ટીમ પ્રેસ, ખેતવાડી, મુંબઈ.

Do you read Anubhava prakasha & Ram Tirtha regularly? Please do so for Chandu's sake. Whether one believes it or not, he is साक्षी–अहमन्– nothing short of it. So please take your firm seat on that highest Self & enjoy real Bliss, & make others partners of that Anand. One need not worry about Jagat. It is going on & will go on, even if one does not think about it.

૮

ૐ   રાંદેર, તા૦ ૨૩–૧–૩૭

આત્મસ્વરૂપ કિશોરીરમણ !*

× × × આપ એકલા એકલા પણ "અનુભવ પ્રકાશ" વાંચતા રહો છો એ જાણીને ઘણો આનંદ થયો. જે દેશ જવું છે તેનો વિચાર કરી રાખીએ તો રસ્તો અનેક રીતે સુગમ થઈ પડે છે. કારણ, બચપણથી દેહાધ્યાસ ચાલુ રહ્યો છે. તે દૂર કરવા સારૂ અભ્યાસ તપ, વગેરેની આવશ્યકતા છે. જિંદગી દરમ્યાન નિરતિશય આનંદ (આત્માનો આનંદ) લૂંટવો એમાં મનુષ્યજન્મની સફળતા છે સૌથી પ્રથમ ટેવ પાડવી જોઈએ. આપ તો સમજુ છો. આપને શું લખવુ ? વિષયો આપણી સામુ હરહમેશ ઊભા છે તેમને આધીન ના થવું એમાં શૌર્ય છે. મિત્રના વેશમાં વિષયો આવીને શત્રુનું કામ કરી રહ્યા છે; આપણા સામર્થ્યને લૂંટારા પેઠે લૂટી રહ્યા છે, તેઓ આપણે આધીન જોઈએ, તેને બદલે આપણે તેમના ગુલામ બની જઈએ એ ઠીક નથી. વિષયો આવ્યા તો મિત્ર થઈને, અને હવે બની ગયા દુશ્મન.

---

* બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીના પુત્ર.

સરસ્વતી (પુત્રી) સૌને બોધ આપી ગઈ છે કે મારામાં અહં-કાર ન હતો, તો પણ (હું) શરીર પ્રારબ્ધને વશ છું. સૌનાં શરીર પ્રારબ્ધને આધીન છે, અને જ્યારે શરીર મારૂં નથી ને હું શરીરથી જુદો છું, તો તેના સંબંધીઓ મારા ક્યાંથી થશે ! હું તો સૌના શરીરથી જુદો છું અને તેવો રહેવાનો. શરીર તો પંચભૂતોનું છે અને તેમને આ શરીરનું દાન દેવું જોઈએ. અને આવું દાન દેવા કંઇ ઉપકાર નથી, કારણ એ તેમનું જ છે–આપણા અહંકારે વચ્ચે પડીને તેને પોતાનું કરી લીધું હતું–તેમનાથી છીનવી લીધુ હ. આપણો સાચો અહંકાર આત્મામાં જોઈએ; જે જૂઠો–ખોટો–અહં કાર શરીર ને મનમાં રાખ્યો છે તે ત્યાંથી ખેંચી લેવો જોઈએ અને તેમ કરવામાં શ્રમ નથી પડવાનો.

શ્રી. ચંદ્રાણીને જુદો પત્ર નથી લખતો. તમો જ સમજુત આપશો એવી આશા છે. હું સાક્ષી છું, અને ૐ મારૂ સ્વરૂપ છે એવું સમજીને ૐ ના જપ હરહમેશ કરતા રહેવા એવી મારી આ સૌને વિનંતિ છે.

મહાત્મા જે ગુફામાં બિરાજે છે તે પોતાની સમજ મુજબ બોલશે ને વર્તશે. સિદ્ધિઓ મનુષ્યને ફસાવે છે. તેઓ માયાનુ સ્વરૂપ છે, તેથી અહં વધે છે. નમ્રતા નથી આવતી.

૯

ૐ રાંદેર ૨૬–૩–૩૭

પરમાત્મન્ બાપુજી !

આપ સૌ કુશળ છો અને સ્વરૂપચિંતનમાં થોડો સમય ગાળો છો એ વાંચી આનંદ થયો. સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું એ જ કર્તવ્ય છે અહં જે શરીર, ઇંદ્રિયો અને મન વગેરેમાં લાગે છે તેને (અહં-કારને) ઉઠાવીને આપણા સ્વરૂપ આત્મામાં લગાવતા રહેવું એ હવે

કરવું રહ્યું. આપણાં શરીર-કહો કે સૌનાં શરીર-એ તો મુડદાં dead body છે. તેને તો જ્યારે મન અને પ્રાણ ઊઠાવે ત્યારે જ ચાલી શકે. આ શરીર અને મનને જાણવાવાળો "હું" દરેક અવસ્થામાં હાજર હજુર છું, એ વિચાર કાયમ રાખવો જોઈએ. આ કર્તવ્ય છે, એજ મનન છે, અને એજ સાક્ષાત્કાર છે. આપને વિશેષ શું લખવું?

બસ. આવા વિચારમાં જ આનંદ આનંદ રહે છે ને સંસારની ગંધ માત્ર રહેતી નથી.

૧૦

ૐ રાંદેર તા૦ ૮-૪-૩૭

મારા પ્રિય સ્વરૂપ!

× × ×

શ્રી રામતીર્થ અગર અનુભવપ્રકાશનો અભ્યાસ વારંવાર કરતા રહેશો, અને મસ્ત થઈને આપના દિવસ આનંદથી ગાળશો. સારૂં બ્રહ્માંડ આપણાથી ભરેલું છે, હું સૌનો માલીક છું, મારો માલીક કોઈ નથી. આપ તો સમજુ છો એટલે વધુ શું લખવું?

૧૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૮-૬-૩૭

આત્મસ્વરૂપ ભાણુજી!

× × × જૌહરીજી લખે છે કે હવે બધું છોડીને એકાંતવાસ લેવાનો વિચાર ચાલે છે, એ પણ ઠીક છે. જ્યાં બેસો ત્યાં એકાંત છે. શરીરની યાત્રા ચાલી રહી છે. થોડા દિવસ માટે એકાંત સારૂં લાગે છે. મનનો એવો સ્વભાવ છે કે જે વસ્તુ એની પાસે ના હોય તેની ઇચ્છા કરવી. જ્યારે એકાંત મળી જાય ત્યારે બીજાની સાથે મળવાનો વિચાર આવે છે. જ્યારે ઘણાનો સંસર્ગ થાય છે

ત્યારે એકાંતની ઇચ્છા રાખે છે. જ્યાંસુધી આ મન 'આત્મા—સાક્ષી—ચૈતન્યને મળીને શાંતિ નહિ મેળવે ત્યાંસુધી એને કદાપિ શાંતિ મળવાની નથી. તેથી મનને તો હરહંમેશ આત્મામાં સ્થિત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેવું. એટલે હું આત્મા સિવાય બીજો કોઈ નથી એવું ચિંતન કરવું શ્રેષ્ઠ છે. શરીર અગર અંતઃકરણ સાથે મારો સંબંધ છે નહિ અને થવાનો નથી. આ સાચો આનંદ છે, આ સાચી શાંતિ છે. × × × આપ સૌ આનંદસ્વરૂપ છો, અને તેમાં જ શાંતિ રાખી પોતપોતાની શરીરયાત્રા પૂર્ણાનંદથી કરતા રહો એવી આપ સૌને મારી પ્રાર્થના છે. × × ×

૧૨

૧૭–૭–૩૭

આત્મસ્વરૂપ બાબુજી !

× × × આપનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર મળ્યો. આપ સૌ—આપ સૌનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ—ચૈતન્ય બ્રહ્મ છે. આપ સૌ મારૂં જ સ્વરૂપ છો. આપ સૌને શું લખવું ! દેહ આદિમાં અહં થવાથી મનુષ્યને સુખદુઃખના માર્ગ ફસાવે છે. અહં એ **મોટી** માયા છે. એને તોડવી એ યોગ છે, એ જ્ઞાન છે, એ ભક્તિ છે, એ કર્મ છે. એ અહં મોટો ફાંસો છે. જે એમાં ફસે નહિ તે માયાજાળમાંથી નીકળી જાય. જ્ઞાની, ભક્ત, યોગી વગેરે સૌ ફસાય છે જો થોડું સરખું યે ધ્યાન રખાય અને પોતાના સર્વ કર્મોપર નજર રાખે તો મનુષ્ય સીધો થઈ જાય અને "આત્મા"—"સ્વરૂપ"માં દૃઢ બને. કોઈ સ્થળે (એને) શોધવાની જરૂર નથી. એની પાછળ દર્દતાથી મંડયા રહેવું જોઈએ. એ સારૂ કોઈ સિદ્ધિની જરૂર નથી.

મારે—"આત્માને" કોઈ વસ્તુની જરૂર નથી. પ્રારબ્ધવશાત્ જે મળવાનું હશે, તે અવશ્ય આવી મળશે. ન મળે તો તેની

ચિન્તા શા સારૂ કરવી ? મનને ભૂતપિશાચની માફક અહીંતહીં દોડવાની ટેવ પડી છે. હવે મનને રોકવું જોઇએ. મન રોક્યું કે સંસાર મટ્યો. અને મનને રોકવા માટે હું આત્મા "–સાક્ષી" છું એવો હૃદયપૂર્વક (અંતરથી) અનુભવ કરતા રહેવું. આ જ સત્સંગ છે. વિશેષ શું લખવું ?

૧૩

ૐ અમદાવાદ, ૧૭–૭–૩૭.

આત્મસ્વરૂપ કિશોરીરમણ !

......બાબુજી ઉપર આજે પત્ર લખ્યો છે તે બરોબર વાંચશો અને તે પર વારંવાર મનન કરશો. મનની ચંચળતા દૂર કરવાની યુક્તિ તેમાં લખી છે.

મારા ધ્યાનમાં એવો એકે ધંધો નથી જે હું આપને બતાવી શકું. આદમીને ધન કમાવાની ઇચ્છા જરૂર થાય છે. ધન કમાવામાં બે વાત ધ્યાનમાં રાખવી–એક તો એ કે આ શરીરનો નિભાવ કરવા સારૂ કેટલું જોઈએ; અને બીજું, ઉપભોગ સારૂં કેટલું જોઈએ ? વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે, ધન કમાવાની એક તક હું જવા નહિ દઉં. ત્રીજો વિચાર એ કરવો કે; જેટલી ઇચ્છા મેં કરી હતી તેટલી યા તે પૂરતું મને તુરત મળ્યું હતું અગર આજસુધી મળ્યું છે ખરૂં ? આવા વિચાર રાખવાથી મનુષ્યને શાંતિ મળી જશે. હું તો આપને એ કહું છું કે આપ જ્યાં છો ત્યાં જ લાભ મળી જશે. Rome was not built in a day, પ્રારબ્ધમાં હશે તો લાભ મળી આવશે. Have patience. We do not know what is in store for us, speaking from the material standpoint–Spiritually speaking, everything is in us -we are it. We need

not stop our spiritual progress when we are not well off materially. On the contrary, we should stick to our goal with more zeal & confidence. There is some higher power that directs me to that realisation of Atman Root out all thoughts of body consciousness, & in its state put the "Atmic idea" that I am nothing but the "Atma'. What more ? × × ×

१४

ॐ Ahmedabad. 5-3-38.

Dearest Blessed Self,

× × × In every act of ours please see how much of ego is there ? This अहम् is the root cause of all our miseries. This alone brings separation between ourselves & Paramatman. It is this ego alone which is Maya, अज्ञान, Jivabhava, or call it by any name If this thief of ego is caught the whole mischief is at an end; then there is no birth, no death. It is all peace & that is the goal of life. × × ×

१५

ॐ Ahmedabad. 14-3-38.

Dearest Blessed Self,

× × × Your Chandu is ever Blissful. He knows, if he turns his head towards Jagat there

is no Bliss. A man has to live all the while in Jagat, then how is it possible to turn towards Atman & be away from Jagat ? But there is a key to that also, & what is it? Is not Jagat the Atman ? So let the head turn in any direction; there is on all sides the God-head-God-Atman-આત્મા. Is your Chandu right ? Does that experience tally with that of yours ! Let all of us seo the same Self manifested in all names & forms. Where is Jagat ? It is the Self. The idea of separatedness creates the Jagat. There is no creation. It is only the projection of the Self-as in dream the dreamer is projected as dream. Where is Jagat ? There is Jagat, because we see it as such. Our enemy & friend, our superior & servants, animals, birds, insects & even inanimate things are all our Self. What a Bliss ?

I have requested and still request dear Kishori to meditate or think or read Ram Tirtha or Anubhava Prakash, & have asked him to take up any one idea and ruminate over it at least for some days, so much so that the idea penetrates every pore of your body. Feel the idea-there lies the beauty.

○

૧૬

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૬-૨-૩૮

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સૌ. ચંદ્રાણી !

આપનો કુશળ પત્ર *બાઈસાહેબને રહિર મળ્યો હતો અને તેનો જવાબ ભાઈ નારશંકરે આપી દીધો છે, એવા સમાચાર છે. શ્રી. બાબુજી અગર શ્રી. કિશોરીરમણ પર હું જે જે કાગળ લખું છું તે બધા વાંચવા, અગર ન વાંચ્યા હોય તો માગીને વાંચી લેવા.

સઘળો વ્યવહાર મન ચલાવે છે તેથી વ્યવહારના ચિંતનમાં જે રીતે મન લાગી જાય છે તેવું આ ચિંતનમાં પણ મન લાગી શકે. એટલે હવે વિચાર કરી લેવો કે ક્યા ચિંતનથી મનને આરામ મળે છે. જગતના વિચારથી આનંદ મળે છે કે પરમાત્માના. આત્માના વિચારથી આનંદ મળે છે? એ તો અનુભવથી જાણી જશો કે જગતના વિચારો થોડો કાળ સારા (સુખદાયક) લાગે છે, પરંતુ તે પછી તો તે દુ:ખદાયક થઈ પડે છે, અને પરમાત્માનું ચિંતન-વિચાર જ્યાં લગી રહે છે ત્યાંસુધી આનંદ જ રહે છે, અને એ વિચાર બંધ પડે છે ત્યારે ઊલટું દુ:ખ થાય છે. સઘળાં દુ:ખ ભૂલવાનો ઇલાજ જ પરમાત્માના વિચાર, ચિંતન આદિ છે. આ પરથી એટલુ સ્વાભાવિક રીતે સાબીત થાય છે કે, મનુષ્ય-જીવનની સફળતા પ્રભુપ્રાપ્તિ અને ચિંતન છે. આ બાબત વારંવાર મનમાં ઠસાવીને પ્રભુનું ચિંતન કરતા રહેવું. યુવાવસ્થામાં આ સઘળુ થઈ શકશે; વૃદ્ધાવસ્થામાં નહિ બને. વૃદ્ધાવસ્થામાં સઘળી ઇંદ્રિયો નિર્બળ બની જાય છે, પુત્ર સંતતિ આદિ પરિવાર વધતો રહે છે, એટલે તેની જંજાળમાંથી બહાર આવવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આપને યાદ હશે કે એકલી લક્ષ્મીની ઉપાધિથી વિઠ્ઠલનિકેતનમાં આપનો કેટલો સમય બરબાદ જતો હતો. પુરુષ તો

* શ્રી ગોદાવરી બહેન

એના કામધંધે ચાલ્યા જાય છે (એટલે એ રીતે એનું મન રોકાયેલું રહે છે). હું તો એટલે સુધી કહું છું કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને આધ્યાત્મિક વિષય અધિક ઉપયોગી છે–પોતાને સારૂ તથા પોતાની સંતતિ સારૂ. વળી પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનું હૃદય વિશેષ કોમળ હોય છે. જે સ્ત્રીમાં હૃદય નથી, અને પ્રેમ, શાંતિ, દયા આદિ ગુણ નથી તે સ્ત્રી સ્ત્રી–નામને લાયક નથી.

હું આપને વિનંતિ કરૂં છું કે, સાદાઈથી રહેશો, આજકાલની ફેશનમાં ફસાશો નહિ. જે તેમાં ફસાયા છે તેમને તે વેળા તો ખબર નહિ પડે, પરંતુ તેમણે યાદ રાખવું કે બધા દિવસ એકસરખા જતા નથી; કાલે શું થશે તેની કોને ખબર છે? તે મુજબ ખાવાપીવામાં પણ સાદાઈ રાખવી. સારાંશમાં એ કહેવાનું કે દરેક વસ્તુ પર અંકુશ રાખવો. આપ તો સમજુ છો અને આપ સૌની મારા પર કૃપા છે તેથી આ લખેલી અને સમજાવેલી બાબતો પર વિચાર કરશો અને તે મુજબ પોતપોતાનું જીવન ગાળશો. આપનું મૂળસ્વરૂપ આ શરીર નથી, કે મન–બુદ્ધિ નથી; આપનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તે પરબ્રહ્મ–સાક્ષી ચૈતન્ય છે. એ કઇ દૃષ્ટિથી જોવું–અનુભવવુ એ મે સમજાવ્યું છે. સૌ સાથે બેસીને રાત્રે અરધો કલાક વિચાર કરો, ચર્ચા કરો તો સત્સંગ થતો રહેશે.

"આપનો પત્ર મળ્યો તે વાંચી આનંદ થયો", એટલું તમે લખો તેથી મને સંતોષ મળવાનો નથી; પરંતુ આપ સૌ કેટલી Practice કરો છો, આનંદ કઈ રીતે લો છો એ જાણવા ચાહું છું. ખૂબ Practice કરો અને ખૂબ મસ્તી–આનંદ કરો એવી પ્રાર્થના છે.

લિ. ચંદુભાઈના શુભાશિષ.

'Educate the people. Give them the right sort of education. His description of edacation stands thus: Education is the menifestation of the Perfection already in man, and Religion is the manifestation of the Divinity already in man એટલે પ્રથમ તો આપણે આપણી જાતને જ કેળવવી જોઇએ. દા ત એક આખી ઇંટ કે સફાઈ કરેલો પત્થર રસ્તામાં પડ્યો હોતો નથી, તે મુજબ આપણે પૂર્ણ થયા હોઇએ તો આપણને—આપણા વિચારોને લોક પકડશે જ તેની ચિન્તા રાખવા કારણ નથી.

સ્વામી વિવેકાનંદ વળી કહે છે કે, If I have told this truth આત્માનુભવ to twenty persons in my life. I have done a great work.

મારા લખવામાં, સમજાવવામાં ભૂલ થતી હોય તો માફ કરશો. મારૂં કામ (મારો વ્યવહાર) ક્યે રસ્તે ચાલી રહે છે, કઈ રીતથી કરી રહ્યો છું તે મેં લખ્યું છે.

× × ×

સૌ. ચંદ્રાણીને જુદો પત્ર લખ્યો નથી. મારા આ પત્રમાંથી થોડી વાત સમજી લે, અને જે ન સમજી શકે તે તમને પૂછે.

૧૯

ॐ HAJIRA-(Dist. Surt)
24-4-38.

Dearest Blessed Self, Babuji,

× × × There is a letter from Dear Ambalal Jaoriji. You can tell him that one need not be

afraid of my health. After all body is a body. I am not careless about it, nor it creates any anxiety for me. My EXPERIENCE–realisation-about the Self is so very firm that none–even the miseries–can creeate any doubt in me. I am, was & will be the same through Eternity. My joy knows no bounds, Even the miseries, from worldy standpoint, I take them to be myself, so where is the harm ? If I am Bliss, am I not happiness & misery both ? When we take body, mind, or understanding as the Self, than miseries & every other undesirable thing assail us.

૧૯

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૫–૫-૩૮

પ્રેમી આત્મસ્વરૂપ !

× × ×

અહીં મારી કાકીએ અધિક માસ વ્રત નિમિત્તે ઉદ્યાપન કરાવ્યું, વળી બ્રાહ્મણભોજન થયું એ કામોમાં પડ્યો હતો. આપની કૃપાથી સઘળું નિર્વિઘ્ને પાર ઊતર્યું. × × × અહીં સગાં-સબંધીઓમાં લગ્નજનોઈના પ્રસગ ચાલે છે તે જુન માસ સુધી પહોંચશે. તે પછી ફુરસદ મળશે.

આપને બીજું શું લખવું ? આપ તો અનુભવથી જાણો છો કે આપણે તો સાક્ષી–આત્મા છીએ. જ્યારે મન વિહ્વળ બને છે ત્યારે દેહદૃષ્ટિ થઈ જાય છે. આત્મા વગર કંઈ થયું નથી–થવાનું

નથી. આ દૃષ્ટિ આનંદ દે છે અને એ જ યથાર્થ દૃષ્ટિ છે. કોઈનું સાંભળશો નહિ. સમાધિ તો ત્યારે થાય જ્યારે સઘળાં સર્વાંગ'બંધી દૃષ્ટિમાંથી સાફ થઈ જાય, માલમિલક્ત ઉપર જળ ફરી વળે, અને જ્યાં ત્યાં ચૈતન્યસમુદ્રની રેલ રહે. સઘળા આત્મા આપ જ છો. જ્યાં ત્યાં આત્મા-આપ પોતે જ છો-જુદા થયા નથી, જુદા થવાના નથી. આ જ યથાર્થ આનંદસ્વરૂપ દૃષ્ટિ છે. આપણા પોતા (આત્મા) સિવાય કોઈ વિચાર આવવો ન જોઈએ. સૌથી પહેલાં શરીર અને મનથી અલગ થઈને વિચાર કરવો કે, મારા સિવાય બીજું કોઈ દેખાતું નથી. જો હું નથી તો જગત્ ક્યાં છે? મારા અસ્તિત્વ વડે જગત પૂરવાર થઈ શકે છે. હું આનંદસ્વરૂપ છું તો જગત પણ તે સ્વરૂપે છે. આપની કૃપાથી અહીં તો આનંદ આનંદ છે. સઘળાં કામ સ્વાભાવિક થતાં રહે છે. તેમાં મારે સંકલ્પ શા સારૂ ઊઠાવવા? સંકલ્પ કરવો એ જ સંસાર છે. હું પૂર્ણ હોઈને સંકલ્પ ઊઠાવુ તો અપૂર્ણ બનું છું. શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન-સૌ પોતાના સ્વભાવ અનુસાર કામ કરતાં રહે છે. કોઈ નહિ કરવા યોગ્ય કામ કરે તો તેને રોકું છું. સ્વાભાવિક રહે તો કોઈ ખોટું કામ ન થાય. વાણી અહીં સુધી લખી શકે છે. એથી આગળ એની શક્તિ નથી.

આ સઘળું ઘણા અનુભવ પછી લખ્યુ છે, તેથી જરૂર વાંચશો. આનંદ થશે. × × ×

કાગળની પહોંચ આપશો અને 'આપની' મસ્તીમાં રહેશો. શરીર-મનનું ચિન્તન કરશો નહિ. એ શરીર-મન વિચાર કરવા યોગ્ય નથી. જે કંઇ કામ સ્વાભાવિક મળી જાય તે કરતા રહેવુ આવી મળે તો ઠીક ન મળે તો યે ઠીક.

૨૦

ૐ Rander 9-6-38.

Dearest Blessed Self,

× × × It is generally nature's law that when one desires for a thing, the thing seems goning further & further. In this way there is no end to people's deshes, £ thus no peaceful state of mind is acquired. The best course then left open is to centre all our activities to one who is preeont twenty four hours £ who never deceives or disappears, & that ONE is the fulfilment of all our desires. The task is hard but the path is simple. There is no chance of being misdirected. To fulfil this aim in life, let one take path either by chanting, singing, devotion or knowledge. All these are means for a desired goal.×××

૨૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૭-૮-૧૯૩૮

પરમપ્રિય બાબુજી !

× × ×

આપ સૌના પ્રેમથી બે ચાઇને ભાદ્રપદમાં જોધપુર આવવા વિચાર છે. હમણાં તો શરીર ઠીક રહે છે. આપ તો જ્ઞાની પુરુષ છો. આપને શું લખવું ? દરેક સ્થિતિમાં આનંદમાં રહેવું. ભૂતકાળને ભૂલી જવો, ભવિષ્યનો વિચાર ના કરવો અને વર્તમાનકાળમાં જ રહેવું એ ઉત્તમ રસ્તો છે. જે ભૂતકાળનો વિચાર કરે છે તે

વર્તમાનકાળમાં આનંદ ગુમાવે છે, અને ભવિષ્યનો આનંદ તો દૂર છે. આ રીતથી વિચાર કરશો તો ભૂત ભવિષ્યના વિચાર કરનાર કદાપિ આનંદમાં રહેતા નથી અને જે વર્તમાનકાળમાં આનંદમાં રહે છે તે ત્રણે કાલના આનંદનો ભોક્તા છે. આજે અને હમણાં શું બની રહ્યું છે તેના જ વિચાર કરવા જોઇએ. શું થઈ ગયું ને શું થવાનું છે તેના વિચાર કરવા ઘટતા નથી. આ આનંદમાં રહેવાની ચાવી છે. આશા છે કે આપ આનંદમાં રહેશો, "આપની મસ્તીમાં રહેશો. સંસારનો સ્વભાવ તો આપ જાણો છો. શરીર અને મનનો જે સ્વભાવ છે તે જ સંસારનો સ્વભાવ છે. જે પિંડે તે બ્રહ્માંડે. × × ×

૨૨.

ॐ Ahmedabad, 30-10-38.

Dearest Blessed Self, Babuji & Kishori,

× × × Remember, the Yoga is never complete as long as the body lasts. So meditate from time to time. None but the Atman is the perfect Yogi Don't you be misled by any hypocrite. If any one says he is the saint, or the perfect Yogi please do not believe him; do not listen to him. The Atman is the real saint, and Atman never speaks—HE IS. Existence is the nature of the Self. All are the different manifestations of the same Atman. One thing & the only one Tapascharya to be done is that we are the Atman. Realise it in life; manifest it in the daily life without any show. × × ×

૨૩

ૐ અમદાવાદ, તા૰ ૧૧–૭–૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

× × ×

આપના તરફ કોમી હુલ્લડ થવાના સમાચાર પેપરદ્વારા વાંચી દુઃખ થયું. વળી કેટલાક દિવસ થયા આપનો પત્ર નથી. શ્રી. કિશોરીને બે પત્ર લખ્યા તેનો જવાબ પણ મોડો મળ્યો. મનનો સહજ સ્વભાવ એવો થઈ ગયો છે કે, જેમની સાથે સ્નેહસંબંધ બંધાય તેમના તરફથી સમયસર પત્ર નથી આવતા તો મનને દુઃખ થાય છે. આ એક જાતની માનસિક–કમજોરી છે એ ખરું; પરંતુ આપણી સમજ મુજબ જ્યાંસુધી મનુષ્ય દેહે છે ત્યાંસુધી- ભલે તે જ્ઞાની, ભક્ત, યોગી વગેરે હો, એ સૌને આવી લાગણી થાય છે અને થવી જોઈએ. હા, તે સાથે એટલું યે ખરૂં કે આ ગમગીની કે દુઃખ લાંબો કાળ રહેવાં ન જોઈએ. આવા પ્રસંગે વિવેકબુદ્ધિ મદદે આવે છે, અને દુખને દૂર કરે છે.

નવા બાળકનો જન્મ થયો તેનો તો આપનાં પત્રમાં કંઈ ઉલ્લેખ નથી ! અમારા સૌની તરફથી એને ખૂબ હસાવવું, અને આશિષ આપવી નામ શું રાખ્યું છે ?

સ્વરૂપમાં તો આપ મસ્ત રહો છો ને ? એ મસ્તી ચાલુ રહેવી જોઈએ એમા જ મનુષ્યજન્મની સફળતા છે આપણું મન તેના અસલ સ્વરૂપને ભૂલી જાય છે, પરંતુ આપણું અસલ સ્વરૂપ કોઈને ભૂલતું નથી આપણે પરમાત્માને ભૂલી જઈએ છીએ, પરંતુ પરમાત્મા આપણને ભૂલતા નથી, હમેશાં હાજરા હજુર રહે છે. સ્વરૂપમાં મન લાગી રહેવું જોઈએ. ફિલસુફી વગેરેની (તે સારૂ) જરૂર નથી. શરૂઆતમાં મનના સમાધાન સારૂ

બધાની (વાચન પગેરેની) જરૂર રહે છે. એકવાર મનમાં વાત ઠસી જાય તે પછી કશાની જરૂર રહેતી નથી. દરેકના અનુભવની આ વાત છે. મન અને પ્રાણ શરીર રૂપી મકાનને અહીં તહીં ઘુમાવે છે. એ બને શરીરના નોકર છે. અને "હું" સાક્ષીરૂપી બની ચોવીસે કલાક ત્યાં (શરીરમાં) રહ્યો છું, મારે નથી આવવાનું, નથી રાગ, નથી દ્વેષ, નહિ ભૂખ, નહિ તરસ—આ અનુભવ એ જ સત્ય સાર છે (આ અનુભવ થયો એટલે સર્વસ્વ મળ્યું). આમ આવા અનુભવમાં મસ્ત રહેવું. દરેક ક્રિયાને આ દષ્ટિથી જોવી. જરાયે અશાંતિ થાય તો ઉપર મુજબ સ્વરૂપ તરફ વળવું.

*પરમાત્માશ્રીની પુણ્યતિથિ સપ્ટેમ્બર માસની શરૂઆતમાં આવે છે.

× × ×

શ્રી ચંદ્રાણીના શા સમાચાર છે! પરમાત્માને યાદ કરવાનો વખત મળે છે કે નહિ! એમની સંતતિ સારૂ (બાળકમાં ઉચ્ચ સંસ્કાર જાગ્રત થાય તે અર્થે) પણ જરૂર યાદ કરવા કહે. માતાની પ્રથમ ફરજ એ છે કે તેનાં પુત્ર-પુત્રીમાં ઉત્તમ સંસ્કાર નાખે. મહાત્મા ગાંધીજી પ્રથમ પંક્તિના મનુષ્ય જોવામાં આવે છે તેનો યશ તેમનાં માતાજીને ઘટે છે.

૨૪

ૐ લખ્યો તા૦ ૨૧-૭-૩૯
પોસ્ટ કર્યો. ૨૩-૭-૩૯

આત્મસ્વરૂપ!

× × ×

આપ આપના સ્વરૂપનું ચિંતન કરતા રહો છો એ જાણીને

*મહાત્મા શ્રી દેવીદાસજી બાબત ઉલ્લેખ છે.

આનંદ થયો. હમેશાં એમ બનતું રહે એ ઇચ્છું છું. સ્વરૂપને યાદ કરવું એ પણ યથાર્થ (અંતિમ સત્ય) નથી. હું મને શું યાદ કરું? મન વગેરે મને ભૂલી જાય. હું તો તેમને કદાપિ ભૂલતો નથી. તે (મન) ફાવે ત્યાં જાય, તો પણ હું તો કહું છું કે તું જ્યાં જઈશ ત્યાં હું તો તારી સાથે હોઈશ. એના (મનના) નાટક તમાશા જોવામાં મજા છે, એની સાથે એકમેક થવામાં (ભળી જવામાં) મજા નથી આખરે તો (વસ્તુતઃ) હું જ સંકલ્પ ઊઠાવીને મન બનું છું, પરંતુ હું એટલું જ (મન જ) છું એવું લાગે છે ત્યારે સુખદુઃખની ચપ્પડ લાગે છે, એ મન પણ હું આટલા શરીર પૂરતું જ છું એવા ફંદામાં–ભ્રમમાં ફસાય છે ત્યારે જ હેરાન થાય છે. આ જ માયા છે.

આપની આજ્ઞા મુજબ હું હિંદીમાં લખવાની કોશિષ કરતો રહીશ. લખવામાં તો વાર થાય છે. બોલવા કરતાં લખવાનું કઠણ છે.

શ્રી. ચંદ્રાણી શું કરે છે? પોતાને યાદ કરે છે ખરી કે નહિ? અત્યારથી ટેવ પાડશે તો તે અંત સુધી રહેશે. યુવાવસ્થામાં જ બધું ઠીક ઠીક થઈ શકે છે. વૃદ્ધાવસ્થા સુધી રાહ જોવાની જરૂર નથી.* પહેલે પ્રથમ તો પાંચ વિષય (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ) રૂપી બંધન સામે હોંશિયારી રાખવી જોઈએ. મન સાબૂત રહે તો મજા છે. એને જ જીતવાનું છે; મન જીતાયું તો સર્વસ્વ જીતાયું, મન હારે તો ચોતરફ હાર (અંધકાર) છે. મનના સઘળા વ્યવહાર (ગતિ) શુદ્ધ કરતા રહેવું. કોઈને ઊંચ નીચ ન સમજવા.

* માળા, પૂજા, ભજન ઇત્યાદિ વૃદ્ધાવસ્થામાં કરીશું એ વિચાર વિરુદ્ધ આ લખાણ છે.

Chandu is in receipt of letters of both of you & he is sorry to learn about the plight in which all of you are placed. Take courage. All the so called miseries are the great instructors in life. Really speaking, these miseries do not at all touch You. They are all creations of mind. While in deep sleep state where are they ? Have they vanished then ! No, they are there, but as the mind is not attached either to the body or to the senses or to other worldly things, we do not feel.

One thing then is certain. We must learn the art of detaching our mind from these objects in the wakeful state. This act is the real Tapasya. In either–Hath Yoga or Raj-Yoga this does not happen; it is only the Vichar that is quite essential. This Vichar or Abhyas is much needed in daily life. This must be carried to such a state that it becomes natural.

Now to do this, chant ૐ with its meaning & Bhava (ભાવ). Sing ૐ in any tune, but it must be constant. Not a second passes without chanting ૐ. Everything will be alright. Health & everything will tune harmoniously. One gets all that he wants. Instead of losing in weight you

will get weight. Have faith. Don't doubt. When anybody is ill, feel that he or she is in all health. Don't harbour any weak idea. Weakness is sin. "I am all powerful. I am all Bliss." Only this idea can take away all weakness. "Let anythnig happen, what is that to ME?" Will you all practise this? This is the only idea which should be studied in the heart.

Love from all to all. Bai Saheb &......... remember you all with Love

Yours own,
Chandu.

૨૭

ૐ રાંદેર, તા૦ ૯–૧૨–'૪૧

આત્મસ્વરૂપ બાપુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ. ચંદ્રાણી, ચિ.* લક્ષ્મી, શ્યામ, સુશીલા વિ!

× × ×

સૌને એક વાત યાદ કરાવવી કે ઊઠતાંને વાર પોતાને એક પ્રશ્ન પૂછી લે–(૧) કોણ ઊઠયું? કામ કરનાર કોણ છે? (૨) કામ કરાવનાર કોણ છે? (૩) હું કોણ છું? પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર અનુભવ વડે એ મળશે કે, મન અગર અંતઃકરણ ઊઠયું, તે પછી શરીર ને ઇંદ્રિયો કામે લાગે છે. બીજા પ્રશ્નનો જવાબ એ મળશે કે, આ શરીર અને ઇંદ્રિયોને મન તથા પ્રાણ કામ કરાવે છે. ત્રીજાનો જવાબ એ છે કે. "હું" આ સઘળો વ્યવહાર જાણતો

* ચિ. લક્ષ્મી, શ્યામ અને સુશીલા એ બાપુજીનાં પૌત્ર ને પૌત્રી.

રહ્યો છું; એ સાચો "હું" સૌથી (સઘળી પ્રવૃત્તિથી)-અલગ હતો, છું અને રહેવાનો. આ હમેશના અનુભવને ભલે કોઈ આદમી કબૂલ કરે યા ન કરે; પરંતુ એ જ વાત સત્ય છે ને પાકી છે. એમાં આપ સૌ મશગૂલ રહો એવી અભિલાષા છે. આથી વિશેષ આપ સૌને શું લખું ! આ પત્ર......સૌને વંચાવશો.

લિ૰ આપનું સ્વરૂપ ચંદુ.

૧૮

ॐ રાંદેર, તા૰ ૨૬-૧-૪૨

આત્મસ્વરૂપ બાપુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ. ચંદ્રાણી, ચિ. લક્ષ્મી, શ્યામ, સુશીલા, વિ. !

એક અઠવાડિયું થયાં 'હરિજન', 'હરિજનબંધુ' અને 'હરિજન-સેવક' પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યાં છે, આપ સૌ તે અવશ્ય વાંચો અને બીજાઓને વંચાવો એવી મારી વિનતિ છે.

× × ×

રાંદેરની આસપાસના ગામમાં ચોરી ને લૂંટફાટ શરૂ થયાં છે. આદમી રસ્તામાં એકલો મળી જાય તો તેને પણ લૂંટી લે છે. મને તો એમ લાગે છે કે, આપણ સૌને પરમાત્મા લૂંટી રહ્યો છે; કારણ એને આપણે યાદ પણ કરતા નથી. આપણે એવા ફંદામાં ફસાયા છીએ કે તેમાથી નીકળવાનો વિચાર સુદ્ધાં સૂઝતો નથી; તેમ કોઈ ચોક્ખો માર્ગ મળતો નથી. હિંદુસ્તાનની આ દશા છે. "આત્મા"નું રાજ્ય લેવું છે અને તે ખાતર તો અહીં આવ્યા છીએ (જન્મ લીધો છે) દિવસમાં કમમાં કમ એક કલાક તો જરૂર વિચાર કરવો ઘટે છે કે, "હું કોણ છું ? અહીં કેમ આવ્યો છુ ? મારા ભાઈ બહેનો માટે મારે શું કરવું જોઈએ ?" જે જે સંત થયા છે તે સૌએ નિર્ભય થવાના ને શાંતિ મેળવવાના રસ્તા

બતાવેલા છે. મહાત્મા ગાંધી આ જમાનાના સંત ને પેગંબર છે. તેઓ પણ માર્ગ બતાવતા રહ્યા છે; અને તે છે પણ સરળ. પરંતુ આપણે તે મુજબ વર્તવા તૈયાર નથી. છેવટે તો એ માર્ગે જવું જ પડશે. અહિંસા–પ્રેમનો માર્ગ સારી દુનિયા માટે તેમણે બતાવ્યો છે. હિંસા તો હમણાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી છે. આખી દુનિયા શાંતિ તરફ ઝૂકી રહી છે; શાંતિ માંગે છે, પણ મળતી નથી. મહાત્માજી શાંતિના દૂત છે. ખુદ પરમાત્માએ મોકલ્યા છે. તેઓ કહે છે તે મુજબ લોકોએ ચાલવું જ પડશે.

૨૯

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૮–૨–૪૨

આત્મસ્વરૂપ !

× × ×

આપ શિવજીનું મંદિર બનાવી રહ્યા છો એ ઠીક છે. શિવજીની ત્યાં સ્થાપના થાય તે પછી પૂજા થતી રહે તો સારૂં; અપૂજ રહેવા ન જોઈએ. સમસ્ત સંસારમાં દરેક મનુષ્ય મજૂર છે–સેવક છેઃ શરીર–મનદ્વારા સેવા કરી રહ્યો છે. સૌની અંદર ચાહે તો પરમાત્માને જુએ, ચાહે તો ખુદ પોતાને જુએ, ત્યારે જ નિષ્કામ સેવક બને છે. નિષ્કામ સેવક બનવું એ જ જિંદગીનું ધ્યેય છે. જે નિષ્કામ સેવક બને છે તે સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, આદિ વ્રતોમાં મસ્ત બની જાય છે. કોને જૂઠું કહે? કોની હિંસા કરે ? કોનું ચોરે ? કોનું ગ્રહણ કરે ? (કોની માલમતા ભેગી કરે ? નિષ્કામ સેવકની ઈંદ્રિયો વગેરે આપોઆપ સરળ બની જાય છે. આ સઘળું હૃદયથી (અંતરથી) થવું જોઈએ, ઉપર ચોટિયા દેખાવ સારૂ ન કરવું. (ફક્ત બાહ્યોપચારરૂપે ન જોઈએ) સ્ત્રી પુરુષો પોતાના કુટુંબીઓમાં "પ્રભુ"નાં દર્શન કરે તો આખા બ્રહ્માંડમાં "પ્રભુ"નાં જ દર્શન થશે.

આપ "હરિજનસેવક" વાંચો છો એ ઘણી સારી વાત છે. હું તો ઇચ્છું છું કે આપ સૌ (સર્વ કુટુંબ મંડળ) તે વાંચો.

લિ૦ આપનો સ્વરૂપ

—ચંદુ—

૩૦

ૐ

રાંદેર તા૦ ૪-૪-૪૨

આત્મસ્વરૂપ બાપુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ ચંદ્રાણી, ચિ. લક્ષ્મી, શ્યામ, સુશીલા, વગેરે!

× × ×

મનન ન થાય ત્યારે પણ જપ તો જરૂર ચાલુ રાખશો. એથી કંઈ નુકશાન નથી. આખો દિવસ જપ, ભજન, યોગ, જ્ઞાન કોઈ પણ સાધન ચાલુ રાખવું. જ્યાંલગી દેહ છે ત્યાંલગી યોગ પણ છે. યોગ કરતા રહેવું. કદાપિ છોડવો નહિ. આપ સૌ તેનો આનંદ તો લઈ જુઓ! સૌને ચંદુભાઈની એટલી વિનંતિ છે.

વિશેષ શું લખવું? સર્વે આનંદસ્વરૂપ છો અને સર્વેને મારા પ્રેમપૂર્વક વંદન હો.

અ. સા. તારાગૌરી અ. ભટ્ટ ઉપરનો પત્ર

ૐ

રાંદેર, ૨૩-૧૨-૩૩

આત્મસ્વરૂપ સૌ. તારાગૌરી ! *

અત્રે સર્વે કુશળ.-આપનો ઘણા લાંબા વખતે મોડો મોડો પણ પત્ર આવ્યો ખરો. વાંચી આનંદ. વળી એ પ્રમાણે પત્ર લખતા રહેશો.

એક બહેને તેમના દરરોજના જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવી રીતની કેટલીક સૂચનાઓ માંગેલી તે લખી મેકલેલી. તે તમને પણ ઉપયોગી થઈ પડશે જાણી તમારે માટે લખી મોકલું છું. આશા છે કે તેનો સદ્-ઉપયોગ કરશો. સ્ત્રીઓમાં સાધારણ રીતે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ગુણો હોવા જોઇએ.

(૧) "ધૈર્ય"-ધૈર્ય ગુણ તો દરેક સ્ત્રીમા હોવો જોઇએ. ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ ધીરજ છૂટવી જોઇએ નહિ. જેટલા પ્રમાણમાં ધીરજ ખિલવીએ છીએ તેટલા પ્રમાણમાં આપણે આગળ વધીએ છીએ. ધીરજ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં હોવી જોઇએ, પરન્તુ સ્ત્રીમાં એની ખાસ અગત્ય છે. ઉતાવળા પણે કાંઈ પણ કામ કરીએ નહિ; પણ ધીરજ ગખી વગર ભૂલે દરેક કામ કર્યે જઈએ. જે ધીરજ ખૂએ, તે વાસણ ઉપર રીસ કરે, છોકરાંને અફાળે, ચાકર સાથે ખીજાય, ઘરના માણસો સાથે તથા સગાં-સંબંધી જોડે પણ શાંતિથી કામ લઈ શકે નહિ. માટે એની તો દરેક જણને જરૂર છે. એ થકી ક્રોધ છતાય છે, કામમાં સરળતા આવે છે અને હમેશાં આનંદી રહી શકીએ છીએ.

(૨) "ચાતુર્ય"-જેમ ઉત્તમ કારીગર ખરાબમાં ખરાબ

---

* સૌ. તારાગૌરી-તે શ્રી ચંદુભાઇના નાનાભાઇ શ્રી અમૃતભાઇના ત્રીજાં પત્ની.

હથિયારથી પણ સુંદરમાં સુંદર કામ કરે; તેમ જે માણસમાં ચાતુર્ય હોય તે ગમે તેવા સંજોગોમાં ગમે તેવા માણસ સાથે નિભાવે સુંદરમાં સુંદર કામ કરી શકે છે. જેનામાં ચાતુર્ય છે તે પોતાનું અને ઘરની બધી વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રાખી શકે છે. કાંઈ પણ ગંદવાડ-મેલાપણું રહેવા દેતો નથી. આ ગુણ દ્રૌપદીમાં હતો; તે પોતાના ચતુરાઈના કામથી બધાને આંજી દેતી. આથી એની સામે કોઈ કાંઈ બોલી શકતું નહિ અને એ બધાની માનીતી થઈ પડતી. દરિયો તોફાની હોય, વહાણ ચકડોળે ચડ્યું હોય, અને તે વખતે જે સુકાની પોતાનું વહાણ સુરક્ષિત રાખી, હિમ્મત ધરી વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવે તેનું નામ ચતુરાઈ છે. આપણું દરેક જણનું સંસારરૂપી વહાણ એવા પ્રકારનું છે. તેને સુરક્ષિત-વ્યવસ્થિત રાખવામાં જ ખરી ચતુરાઈ છે. આ ગુણ પણ સ્ત્રી-પુરુષ બંનેમાં હોવો જોઈએ. અને સ્ત્રીમાં તો ખાસ હોવો જ જોઈએ; કેમ કે ઘરનું સુકાન તેના હાથમાં હોય છે.

(૩) "પવિત્રતા"—આ પવિત્રતા બે જાતની છે. શરીરિક અને માનસિક. શારીરિક પવિત્રતા બહારની છે. આ શરીરને તો પવિત્ર-સ્વચ્છ-રાખીએ તેમજ ઘરને પણ પવિત્ર રાખીએ. ક્યાંયે અવ્યવસ્થિતપણું ન દેખાય. જે કામ કરીએ તે પ્રભુનું છે, એટલે સફાઈવાળું, સુંદર રીતે ગોઠવાયલું હોય; બહારથી કોઈ આવનારને એમ થાય કે થોડો વખત અહીં બેસી આરામ કરીએ અને પવિત્ર થઈએ.

આ આંતરિક અગર માનસિક પવિત્રતા. આંતર પવિત્રતા સત્યનું આચરણ કરવાથી (કોઈનું શરીર, વાણી અને મન દ્વારા બૂરું ન કરવું, ન ઇચ્છવું) વિષયો ઉપર કાબૂ મેળવવાથી, વાસનાઓને નિર્મૂળ કરવાથી, પ્રભુપરાયણ રહેવાથી આવે છે. આંતર પવિત્રાથી આપણા શત્રુઓ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર) ઉપર જીત મેળવી શકાય છે.

(૪) "પતિપરાયણતા"–પતિને પ્રભુ માની એની શુભ આજ્ઞાઓને આધીન રહી, તેનામાં એટલાં બધાં ઓતપ્રોત થઈ રહીએ કે શરીર જુદાં પણ મન તો એક જ લાગે. નીતિ વિરુદ્ધની, કે કોઈનું બૂરું કરવાની કે એવી કોઈ જાતની આજ્ઞા હોય તેને તાબે થઈએ નહિ, પરંતુ પ્રેમપૂર્વક દૃઢતાથી એવે વખતે વિરોધ કરીએ. તેવો વિરોધ ગાંધારી માતાએ કરી બતાવ્યો હતો. અનીતિ સામે પોતાના દીકરાની પણ પરવા કરી નહોતી.

(૫) "કાર્યકુશળતા"–ચતુરાઈનો મથાળા હેઠળ એનો સમાવેશ થઈ શકે. એમાં સ્ત્રી ઘરના દરેક કામમાં કુશળ હોવી જોઈએ. રાંધવું, વાળવું, ઝાડવું, વાસણ અજવાળવાં, કપડાં ધોવાં, સીવવાં, અથાણાં, પાપડ વગેરે કરવાં, ઘરના દરેક કામ ઉપર દેખરેખ રાખવી, અને તે કામ સફાઈપૂર્વક બરાબર કરવું અને કરાવવું–એ બધાનો આ મથાળા હેઠળ સમાવેશ થાય છે. આ સિવાય છોકરાંઓની કેળવણી, ઘરનો હિસાબ રાખવો, અનાજ વગેરે પારખતાં શીખવું, જરૂર પડયે વગર છેતરાયે ખરીદી કરી જાણવી, અને ફુરસદ હોય તો પતિના કામમાં, જ્ઞાતિના હિતમાં, દેશના કાર્યમાં ભાગ અને રસ લેવો.

(૬) "સહનશીલતા".—આ ગુણ સ્ત્રી–પુરુષે ઉભયે ખીલવવો જોઈએ આપણે સંસારમાં બેઠાં એટલે સુખદુઃખનાં વાવાઝોડાં લાગ્યા કરવાનાં, તેમને સહન કરતાં શીખવું જોઈએ. સહન તો બધા કરે છે, પણ આનન્દથી ગભરાયા સિવાય સહન કરે તેમાં જ મહત્તા છે. સુખને પણ સહન કરવાનું છે. કારણ કે સુખ હોય છે ત્યારે માણસ પ્રમાદી–અહંકારી બને છે. 'મારે બીજાની શી પરવા છે?' ગરીબ દુઃખી વગેરે ઉપર તિરસ્કારની લાગણીથી જોવાય તે વખતે વિચારવું જોઈએ કે બધાને–સુખી, દુઃખી, પૈસાદાર, ગરીબ વગેરેને પેદા કરનાર પ્રભુ છે. તેણે અને આ સ્થિતિમાં મૂકી, અગર

મૂક્યો આથી તેનો મહાન ઉપકાર—એટલે તેની કૃપા: નહિ તો હું આવત જ કેમ? એમાં ઊંચ કોણ અને નીચ કોણ?

"બાલુડાં છે પરમ પ્રભુનાં સૂત્ર એ યાદ રાખો."
"મ્હારૂં ત્હારૂં વીસરી સૌના દુઃખમાં ભાગ લેજો."

આથી સુખમાં છલકાટ આવતો નથી. હવે દુઃખમાં તો ગભરાટ થાય એ સ્વાભાવિક છે. એવી વખતે ગભરાટ ન થાય તેવી સ્થિતિ કેળવવી એમાં મનુષ્યજન્મની સફળતા છે. કારણ સંસારમાં બેઠેલાને સુખદુઃખ બને આવવાનાં. કોઈ એમાંથી બચ્યું નથી. એ દુઃખમાંથી બચવા—સામે થવા—ટક્કર ઝીલવા જે કોઈ પ્રભુમાં માનતો હોય તે વિચારે કે સુખદુઃખનો આઘાત શરીર અને મન સુધી છે; કિન્તુ હું તો "આત્મા" છું. માટે મને સુખ-દુઃખ સ્પર્શી શકતાં નથી એમ હૃદયપૂર્વક માની, વિચારી બળ મેળવવું અને આનંદ કરવો.

(૭) હૃદય મૃદુ પણ વિકારરહિત અને નિશ્ચલ હોવું જોઈએ. કવિશ્રી કલાપી "એક ઇચ્છા" નામના કાવ્યમાં લખે છે.

"પરન્તુ કઠિન ના બનો હૃદય એ જ ઇચ્છું પ્રભુ"

બીજાનાં દુઃખ જોઈ આપણું હૃદય દ્રવી જવું જોઈએ. સામાનું દુઃખ જોઈ એમ ન વિચારવું કે એનાં કર્મફળ એ ભોગવી રહ્યો છે, પણ આપણાથી બની શકતું હોય તો તેના દુઃખમાં ભાગ લેતાં શીખીએ. આજે મહાત્મા ગાંધીજી દુઃખ વેઠી રહ્યા છે તે એમના હૃદયની મૃદુતા—વિકારરહિત અને નિશ્ચલ ભાવના છે. શ્રી રામચંદ્રજીએ દુઃખ—વનવાસ વેઠ્યાં એ પણ હૃદયની મૃદુતા. એમણે ધાર્યું હોત તો (રામચંદ્રજી) વનવાસ જાત નહિ; પણ રાજ્ય કરત. સીતા માતાએ વનવાસ વેઠ્યો એ પણ એ જ કારણે. જેટલી સતીઓ થઈ ગઈ તેમના જીવન તપાસીએ તો પણ એ જ નીકળવાનું. દરેક

મનુષ્યને પોતાની ત્રુટીઓનું ભાન હોય છે, પણ એની તરફ આંખ આડા કાન કરી તેને ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આપણી ત્રુટીઓ એક કાગળ પર લખી નાખીએ, (એ બીજા કોઈને દેખાડવાની જરૂર નથી) ને રાતના સુતા પહેલાં વિચાર કરીએ કે હવેથી એને તાબે થાઉં નહિ. સવારે પણ પ્રભુનું ધ્યાન ધરી પોતાની નિર્બળતાનો-ત્રુટીઓનો વિચાર કરીએ અને તેને તાબે નહિ થવા દઢ સંકલ્પ કરીએ. દાખલા તરીકે, આપણાથી કોઈ કોઈવાર જૂઠું બોલી જવાતું હોય ત્યારે રાતના સુતી વખતે દઢ નિશ્ચય કરવો કે હવેથી જૂઠું નહિ જ બોલું. જૂઠું બોલવું એ મારી નિર્બળતા છે. આવી રીતે ક્રોધ, કામ, લોભ, વગેરે પર જીત થાય છે. આપણું મન અને જીવન પ્રભુમય-નિર્મળ બને છે.

ન્યાય તોલતાં પણ શીખીએ. એથી આપણાં ખર્ચાં વગેરેમાં પણ ન્યાય તોલવાની શક્તિ આવે છે. ગીતાનો એકાદ શ્લોક મોઢે કરીએ અને તે પ્રમાણે એ એક જ શ્લોક જીવનમાં ઊતારીએ. એ જ ખરો વિદ્યાભ્યાસ અને કેળવણી છે.

એ સિવાય ઘણું લખી શકાય એવું છે ફક્ત ઉપરના લખાણમાં બધી વાતો સમાઈ જાય છે. જોઈએ તો દરરોજ વાંચી એના પર વિચાર કરજો અને પૂછવા જેવું લાગે તે પૂછાવશો. એ જ. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય. તમારાં ભાભીજીએ આપ બંનેને શુભાશિષ લખાવ્યા છે અને બંનેના પ્રેમ માટે ઉપકાર માને છે.

લિ. મોટાભાઈના શુભાશિષ.

શ્રી કક્ષપતરામ ભ'. ભાનો ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર તા૦ ૪-૮-૩૪

આત્મસ્વરૂપ !

આપણે આપણા સ્વરૂપને નહોતા જાણતા ત્યારે પણ તે સ્વરૂપ હતું, અને જાણીએ ત્યારે પણ તેનું તે છે. એમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી. જે કાંઈ ફેરફાર થાય છે તે શરીર મન, બુદ્ધિ વિ. માં થાય છે. શાંતિ અશાંતિ એ પણ મનના ધર્મ છે: આપણે તો શાંતસ્વરૂપ હતા જ., માટે મનને શાંતિ લાવવાની છે. અને તે આપણા પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ એટલે મન પોતે જ અમન સ્વરૂપ થઈ જાય છે. આત્માનો વિચાર કરીએ ત્યારે મન આત્માકાર થઈ જાય છે—એટલે આત્મમય-આત્મા જ-થઈ જાય છે. જેટલો વખત આત્માનો વિચાર કરીએ તેટલો વખત જગતનો વિચાર છૂટી જાય છે, એટલે મન અમન થઈ જાય છે. એ દશામાં આપણે સુખદુઃખ, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વિ. થી પર થઈ જઇએ છીએ. અને એ ઉચ્ચ સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિમાં મનને જેમ જેમ રહેવાની ટેવ પડે છે તેમ તેમ આનંદ-શાંતિ વધતાં જ જાય છે. શાંતિ નવી લાવવાની નથી. જે શાંત સ્વરૂપ છે તેને શોધ્યા કરવાનું છે.

જ્યારે જ્યારે ફુરસદ મળે ત્યારે ત્યારે પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાનો છે. કાંઈ છોડવાનું નથી. કાંઈ ગ્રહણ કરવાનું નથી. હવેથી પોતાને આત્મા અનુભવીએ એટલે બધું આપોઆપ છૂટેલું માલમ પડે છે. દેહ અને મનમાં " હું " મૂકીને આપણે હેરાન થયા કરીએ છીએ. ત્યાં " હું " મૂકવું જોઈએ ત્યાં મૂકતા નથી, અને ત્યાં " હું " નહિ મૂકવું જોઈએ ત્યાં મૂકીએ એટલે જ આ બધી ગડ-મથલ, ધમાલ ઊભી થઈ જાય છે. શરૂઆતમાં ૐનું રટણ તેના અર્થ—

'સાક્ષી' ચૈતન્ય હું છું-એ સહિત કરવું જોઈએ. પછી પોતાને સર્વસ્વરૂપે જોવાની ટેવ પાડીએ. એથી ખરો આનંદ પ્રકટશે. પ્રયત્નશીલ રહીએ અને પોતાની ત્રુટીઓને તપાસતા રહીએ. હાલ એ જ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ   શાંદેર, તા૦ ૧૫–૩–૩૫

આત્મસ્વરૂપ !

દરેક કાર્યમાં આશાવાદી થઈ શ્રદ્ધાવાળા થવું, ગભરાવું નહિ જગત્ એટલે જ ગભરાટ ઉત્પન્ન કરાવનાર. બદલાતા રંગોમાં એકના બને જ નહિ જગતનો સંસ્કૃત મૂળ અર્થ–જે સર્યું જાય એકસરખું ન રહે તે

મારું કાર્ય નિયમિત નથી થતું એ એકરાર માટે આનંદ, પણ તે માટે (નિયમિત થવા) પ્રયાસ તો કરવો રહ્યો કાંઈક કરો એ એ જાણી આનંદ.

શાંતિ રાખી હાલ તો વાંચવા ઉપર ચિત્ત લગાડશો. પરીક્ષા અઘરી લેવાય કે ગહેલી તેની સાથે આપણે કાંઈ લેવા દેવા નથી. આપણે આપણું કાર્ય કર્યે જવું, ફળનો સ્વામી બીજો છે. પરીક્ષા અઘરી થશે એમ ધારી મનને પહેલેથી નિર્બળ બનાવવું નહિ; એથી પરીક્ષા વખતે બેબાકળા બની જઈએ. આપણે તો હમેશા આનંદી અને ઉત્સાહી રહેવું: મને જે જે આવડે છે તે જ પરીક્ષામાં પૂછાશે' એમ શ્રદ્ધા રાખીએ.

લી૦ પ્રેમી ચંદુ

૩

૬ કલ્યાણજી ચતુર્ભુજ આરોગ્યભવન
ॐ કાંદીવલી. તા૦ ૨૧-૪-૩૫.

આત્મસ્વરૂપ !

આપે મોકલેલા "હરિજન બંધુ"ની બને નકલો મળી તે માટે હૃદયપૂર્વક ઉપકાર. મને લાગે છે કે તમે પણ તેમાંથી થોડું ઘણું વાંચ્યું હશે. મારે તો "હરિજન બંધુ" વાંચવુ હતું; એમાં વિલંબનો પ્રશ્ન નહોતો.

રાંદેરના કાગળની હકીકત વાંચી. એ તો એમ જ થાય. આપણાથી બનતો પ્રેમ અને સેવા કરી લઈએ, બદલાની આશા રાખવાની જ નથી. જેમાં બદલાની આશા છે એ સાચો પ્રેમ નથી; એ તો દુકાનદારી કહેવાય. આપણે તો બધાને પ્રભુઆત્મા જોવાના છે-અનુભવવાના. છે. એનો અર્થ એ નથી કે સામાના ગુણદોષ આપણે જોઈ શકતા નથી. આપણું બાળક ગમે તેવું કદરૂપું હોય (એ કદરૂપતાનું ભાન પણ હોય છે) છતાં તેને માટે પ્રેમ તો હોય છે જ. તેવી રીતે આ બધા બ્રહ્માંડમાં પ્રભુનાં બાળકો—આપણાં જ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો છે. કોઇ નાના, કોઈ મોટા, કોઇ નીચા, કોઈ ઊંચા પણ બધા એક જ તત્ત્વના છે. સોનીની દૃષ્ટિ સોના ઉપર રહે છે, પણ તેના આકારની તેને દરકાર નથી

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૪

ॐ રાંદેર, તા૦ ૨૨-૬-૩૫.

આત્મસ્વરૂપ !

દુનિયા બધી સ્વાર્થી છે. આપણે પણ તેમાંના એક છીએ, કોઇ વધારે યા ઓછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી છે જ. દુનિયાનો વ્યવહાર સમજી આનંદ માણીએ. જ્યારે આપણે વ્યવહારને સત્ય માની

વર્તન કરીએ તો દુઃખ જ દેખાવાનું. તેથી જ જ્ઞાનીઓએ આત્મ-દૃષ્ટિ રાખી વ્યવહાર કરવાનું લક્ષ્યબિંદુ રાખ્યું છે. આપણો (મનુષ્ય) જન્મ જ એ બધાથી પર થવા માટે છે; અને એ દૃષ્ટિએ જ ખરો આનંદ લૂંટી શકાય છે. જગત્ તો એવું ચાલ્યું જ આવ્યું છે. એને આપણે સુધારી શકીએ એમ નથી. અને તેથી જ ગીતાકારનો મહાન સિદ્ધાંત "તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે પણ તેના ફળની આશા રાખવાની નથી" ખૂબ અનુભવે લખાયો છે; હું આત્મા જ છું, શરીર, મન, વગેરે હું નથી પણ મારે કામ કરવાનાં એ સાધનો છે. જો સાધનોને ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય. એ સાધનોને સુંદર બનાવવાની ક્રિયા એ જ તપશ્ચર્યા. આપણે જાતે એમને સુંદર બનાવીશું તો આનંદ રહેશે બાકી કુદરત યા પરમાત્મા એને સુંદર બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ, તેથી જ સમજીને આપણે પ્રયત્ન ચાલુ રાખીએ. એટલા માટે આપણી દરેક ક્રિયા પર આપણી ચોકી રહેવી જોઇએ, જેથી આપણે પોતે જ આપણા પોતાના સુધારક બનીએ. ડાયરી રટણ, વિ. નો આ જ હેતુ છે; એથી એમાં પ્રમાદ રાખશો નહિ. આત્મજાગૃતિ રાખી ખૂબ આનંદ લૂંટો. શરૂઆતમાં કદાચ આકરું લાગશે પણ જેમ જેમ આનંદ લૂંટશો તેમ તેમ શ્રદ્ધા વધતી જશે.

કાગળનો જવાબ લખવામાં વિલંબ થયો છે તો દરગુજર કરશો. આળસ એ જ કારણ છે. એવા નાના દોષો પણ જોતા રહેવા પડે છે; એની સાથે આંખમીંચાકાન કર્યે ચાલે નહિ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ રાંદેર, તા૦ ૯—૭ ૩૫

આત્મસ્વરૂપ!

ગીતાજી, રામપ્રસાદી, Heart of Ram વખતોવખત

વાંચતા રહેશો અને ૐનું રટણ તથા ડાયરી પણ ચાલુ રાખશો. એથી આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ટેવ પડશે અને અંતઃકરણ શુદ્ધ થશે.

તમે તો આત્મા છો એટલે શરીર–મનથી પર છો. જગતની અસર મન સુધી પહોંચે છે. મનની પેલે પાર આત્માને કંઈ અસર થતી નથી, એ દૃઢતાપૂર્વક અનુભવ કરતા રહી આનંદ કરવો. (ગાઢ નિદ્રાનો) ઉઘનો અનુભવ દરેક જણને ખબર છે. ડાયરી જોઈ મનના દોષો નિવારણ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેશો.

ફક્ત ત્રણ વખત જૂઠું, ૯ વખત ક્રોધ, ૬ વખત ખરાબ વિચાર, ૭ વખત નિંદા વગેરે, ૫ વખત અહંભાવ ઈર્ષા વગેરે થયા છે. મને લાગે છે કે તમારો પહેલાંના કરતાં ઘણો સુધારો થયો છે. ડાયરી અને કાગળ બન્ને ફાડી નાખ્યાં છે, તા૦ ૭ મી જુલાઈના 'હરિજન બંધુ'ના અંકમાં મહાત્મા તરફથી રોજનીશી સંબંધે મહાદેવભાઈના સાપ્તાહિક પત્રમાં સારું સૂચન છે તે જોઈ જશો. આપણું સારું વર્તન છતાં દોષ લાગે તેમાં આપણે શું કરીએ? અલબત્ત, આપણા ખોટા વર્તન માટે આપણે દોષવાન ખરા અને તે દોષના નિવારણ–અર્થે જરૂર પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૬

ૐ વડોદરા, તા૦ ૯–૯–૩૫.

આત્મસ્વરૂપ !

ડાયરી રાખો છો તેમ રાખ્યે જાઓ તો સારું.* વાસદ જઈ આવ્યા તે જાણ્યું. કેટલુંક તો પતિએ પત્નીને શિક્ષણ આપવું જ રહ્યું આપણું ચારિત્ર્ય શુદ્ધ હોય અને હૃદયનો પ્રેમ હોય તો જીવન-

*આ અગાઉના તા૦ ૯–૮–૩૫ ના પત્રમાં લખેલું કે, ડાયરી ઉપરથી આપ પોતે જોઈ શકશો કે કેટલી પ્રગતિ થઈ છે. એથી ડાયરીની ઉપયોગિતા જોઈ શકશો, અને પોતાની ત્રુટીઓ સુધારવા શું શું કરવું જોઈએ તે પણ સમજી શકાશે.

સગ્રામ સુખરૂપ નિવડે એવો અનુભવ છે, પણ કોઈ અપવાદ પણ હોય પુરુષો સુદર સ્ત્રીને શોધે છે પણ પોતાનામા કેટલી સુદરતા છે તેનો વિચાર નથી કરતા ! તેવુ સ્ત્રી પણ શોધે છે (સુદર પુરુષને)–પરતુ ચરિત્ર સુદર હોય તો બધુ સુદર થાય છે, એટલે ગુણ તરફ લક્ષ રહે એ જ ઇચ્છનાયોગ્ય છે

મનુષ્યસ્વભાવ એવો છે કે પરીક્ષા કર્યા સિવાય મિત્રતાની ગાઠ બાધવા જાય છે પહેલી ઓળખાણ હોય છે–મિત્રતા નથી હોતી ઓળખાણને મિત્રતા નામ અપાય છે, ઓળખાણમાથી મૈત્રી જન્મે છે તેમા સ્વાર્થને સ્થાન હોવુ જોઈએ નહિ. એટલે એક વખત મૈત્રી કરીએ તો નિભાવી લેવુ સામા માણસનુ વર્તન ઠીક ન લાગે તેટલો સબધ ન રાખીએ જેમ ઘણા લોકો કરે છે તેમ તદ્દન મૈત્રી તોડી નાખી દુશ્મનનો ભાવ તો ન પ્રગટ કરવો જોઈએ

સ્વામી રામતીર્થનુ વાચન અને ૐનો જાપ કર્યે જશો

લિ૦ ચદુ

૭

ૐ સંદેર, તા૦ ૩–૧૧–૩૫

આત્મસ્વરૂપ !

સ્વામી રામતીર્થના બધા ભાગો ખરીદ્યા જાણી આનદ થોડે થોડે હપતે દરરોજ વાચ્યા કરશો વાચવામા આળસ લાગે ત્યારે સ્મરણ કરવુ–ભજન કરવુ વિ૦ પણ કાંઈને કાંઈ પ્રભુ તરફ જવા પ્રયાસ કરજો ડાયરીમા વિવેચન કરવાની મારે કાંઈ જરૂર નથી હોતી તમે પોતે તમારી પોતાની ભૂલો જોઈ શકો છો અને એ ભૂલો કાઢવા પ્રયત્નશીલ રહેવુ ડાયરી રાખવાથી કોઇને નુકશાન થયુ જાણ્યુ નથી આ ડાયરી બહુ જુદા પ્રકારની છે એને બીજી ડાયરી સાથે મેળવવાની નથી આ ડાયરી બહુ પવિત્ર વસ્તુ છે

લી૦ પ્રેમી ચદુ

લાગે છે કે આપણામાંના ભાગ્યે જ સોમાંથી પાંચ જણ શાંતિ રાખી શકીએ આજે તો આપણી સમક્ષ મહાત્મા ગાંધીજી આદર્શ પુરુષ તરીકે બેઠા છે તેમનામાંથી ઘણું શીખી શકીએ તેઓ સાધારણ મનુષ્યમાંથી અસાધારણ બન્યા છે એ પોતે લખે છે કે, જ્યારે પોતે ભણતા હતા ત્યારે તેમના શિક્ષકને તેમને માટે માન લેવા જેવું કાંઈ નહોતું

માણસે વ્યવહારમાં હમેશાં યાદ રાખવું કે તે કુટુંબનો, ન્યાતનો, ગામનો, દેશનો અને બ્રહ્માંડનો દેવાદાર છે, કોઈપણ દિવસ લેણદાર નથી. પણ આપણે તો જે કાંઈ કરીએ તે-જગત્ જાણે અગર તેનો બદલો મળે એવી આશાથી જીવન જીવીએ છીએ ! તેમાં પણ આપણું ખૂરું કોઈ જાણે નહિ અને સારું હોય તે જ જાણે એ ભાવ હોય છે ! ખરું કોઈ જાણે તે પ્રત્યે પણ રોષ રહે છે !

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૧૨

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૪-૬-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ દલપતરામ જાની !

જે જે વખત મળતો રહે તેનો સદુપયોગ થતો રહે અને સ્વરૂપાભિમુખ વૃત્તિ રહે જગતના પદાર્થો હમેશા બદલાતા રહે છે-એકધારું જીવન રહેતું નથી—એથી બદલાતા સંજોગોમાં (વિકટ સંજોગોમાં) પણ શાંતિ રહે એટલી હદ સુધી માનસિક સ્થિતિ કેળવવાની છે અને એ ક્યારે બને કે જ્યારે સ્વરૂપસ્થિતિમાં એકદમ દૃઢતા થઈ જાય જે દૃઢ સ્થિતિ કેળવવા જ જપ, તપ, યોગ ભક્તિ, વિચાર કરવાના છે વિષયો આપણા ઉપર હલ્લો કરે નહિ અને માનસિક સમતા જળવાઈ રહે તો જ મનુષ્યજન્મની સફળતા કોઈ વખત વિચાર ન થઈ શકે ત્યારે જપ કરવા જપ કરતા કરતા એના અર્થમાં વૃત્તિ જાય અને ત્યાંથી આગળ વધી એ અર્થની ભાવના-

મા તરબોળ થઈ જઈએ એ કરવાનુ છે જપ, તપ કે સ્મરણ અને વાચન પણ એ દિશાસૂચન કરનાર છે, માટે વખતોવખત શ્રીરામાર્પણ થાય તો ખોટુ નથી સાથેસાથે સેવા પણ કરવાની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ અટકવી જોઈએ નહિ ખરો માર્ગ તો એ છે કે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ પણ આત્મનિવૃત્તિ એટલે મનનુ સમતોલપણુ—મન એ મન રહેતા—હું સાક્ષી આત્મા જ છુ એ દૃઢ થઈ જાય તો સમત્વ આવે સુખમા હર્ષ નહિ અને દુખમા ઉદ્વેગ નહિ આ યોગ જ્યાસુધી માણસ જીવે છે ત્યાસુધી કરતા જ રહેવાનો છે મન કે વિષયોને જરા પણ ઢીલા મૂક્યા કે ગમેલાથી ૯ નો આવવાનો આપણા દરેક કર્મ અગર ક્રિયા ઉપર ચાલવાનો આ યોગ છે, પણ એમા ધારતી જેવુ કાઇ નથી સાવચેત રહે તો પડવાનો ભય નથી

લિ૦ પ્રેમી ચદુ

૬૩

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૪-૧૨-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ દલપતરામ જાની તથા સાથ સર્વે।

તમે લખો છો કે ચદુ કાઇ આપના ઉપર લખતો નથી, પણ શુ લખે? આપ કાઇ પૂછાવો તો તેનો પ્રત્યુત્તર આપે જે વાત મનુષ્યજીવનમા ઊતારવાની છે તે કહી ચૂક્યો છુ મનુષ્યજીવનનુ ધ્યેય પ્રભુપ્રાપ્તિ અગર આત્મસ્થ રહેવુ એ છે એટલે એ રસ્તે ચાલ્યા જવાનું છે શરીર અને મનદ્વારા કર્મ થયા કરે છે તેને તો કોઈએ અટકાવવાના નથી પણ અશુભમા જતા અટકવુ, શુભમા પ્રવૃત્ત થવુ અને શુભ પ્રવૃત્તિનો અહકાર થાય તેને આખરે ધોઈ નાખવાનો છે તે અહકાર પણ જો આત્મસ્થ થવાય તો જ ધોવાય આપણામા જે દોષ હોય તેને કાઢતા જવુ અને એ રીતે સરળ અને શુદ્ધ થવુ એ માટે જ રટણ, મનન, ધ્યાન વગેરે છે માણસે એક પણ દિવસ પાડ્યા સિવાય પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર અમુક

વખત તો કરવો જ. એમાં આળસ કે પ્રમાદ જોઇએ નહિ. જેમ અન્ન અને જળ માટે માણસને તાલાવેલી થાય છે તેમ પ્રભુસ્મરણ માટે તાલાવેલી થાય ત્યારે જ માણસ ધ્યેયને પહોંચે છે. વાચન જરૂર થાય, પણ તે પ્રમાણે વર્તન પણ થવું જ જોઇએ ને. સાચું બોલવું, સાચું 'બોલવું' એમ ગોખ્યા કરવાથી સાચું બોલતાં આવડી જતું નથી; પણ તે પ્રમાણે વર્તીએ ત્યારે જ વાંચેલાની કે સાંભળેલાની સિદ્ધિ કહેવાય.

એક દિવસ વહેલા કે મોડા શરીરને જવાનું છે, તો આજથી જ સમજી લઇએ કે શરીર છે જ નહિ. એમ કરવાથી અંતકાળે પણ એ જ મતિ રહેશે. પણ આ બધું કાયમનું થાય ત્યાંસુધી પ્રયત્ન કરતા જ રહીએ. ચાહે સંસારમાં રહીએ કે સંસારને છોડી ચાલ્યા જઈએ; પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. એ સિવાય શાંતિ આવવાની નથી, કોઇને આવી હોય એમ જાણ્યું નથી. ટૂંકમાં, સંસારમાં લપટાયા સિવાય બધો વ્યવહાર કર્યા કરીએ. રોગ અનેક છે પણ ઉપચાર તો એક જ છે—કે અહંમમતા છોડી આત્મસ્થ થઈ વિચરો. એ કરવા માટે જે ફાવે તે સાધનનો ઉપયોગ કરો. એમાં જ સાચો ધર્મ આવી જાય છે. ' પ્રેક્ટિસ કરતાં બધું સમજાઈ જાય છે. આમાં તર્કવિતર્કને સ્થાન નથી. આ નગ્ન સત્ય છે માટે ઊઠો ! જાગ્રત થાઓ! પોતાની જાતને તપાસતા રહો અને નિજ સ્વરૂપમાં મસ્ત થઈ વિચરો ! એ જ. ૐ શાંતિ :

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૬૪

ૐ અમદાવાદ\તા૦ ૧૩–૨–૩૯.

આત્મસ્વરૂપ !

આવા કડાકૂટીના પ્રસંગે મનની સમતા જાળવી શકયા તે ઘણું કહેવાય. તમે પોતે–સાક્ષી સમતા–અસમતા વગેરેથી પર હતા

અને છે. તેમાં (સાક્ષીમાં) તો કાંઇ બનતું નથી, આવતું નથી, જતું નથી.

તાવ એ તો આપણે ઘેર મહેમાન હતો, આપણી ચૂક થઈ તેથી ઘૂસી આવ્યો. જેવો દેવ–મહેમાન–તેવી તેની ચાકરી–પૂજા કરવી જ જોઇએ. પણ એવે સમયે ગભરાટ ન થાય તો ચાકરી વગેરે પણ વગર ભૂલે કરી શકાય.

ચિ૦ યોગેન્દ્ર આપ બન્નેએ બોલાવેલો અતિથિ (નિમંત્રિત) છે. એ અતિથિનું પણ વિધિપુરઃસર આતિથ્ય કરવું જોઇએ. એ આતિથ્ય કરવામાં આપણે ભૂલ કરીએ ત્યારે જ તાવ, ઉધરસ, શરદી, ઝાડા વિ. મહેમાન પધારે. નાના છોકરાના સબંધમાં–સારા કે નઠારા–થવામાં મોટે ભાગે મા જુમ્મેદાર હોય છે. એથી બાપની જુમ્મેદારી ઓછી છે એમ સમજવાનુ નથી માની ઊણપ બાપે પૂરી કરવાની છે, અગર સ્પષ્ટ ભાષામા કહીએ તો માતાએ અધૂરા રાખેલા સસ્કાર પિતાએ પૂરા કરવા રહ્યા; તે ન કરે તો પોતાની ફરજ ચૂકે.

જ્યાંસુધી બાળક ધાવતું હોય ત્યાંસુધી પિતાએ માતાનો સ્પર્શ પણ કરવાનો નથી, તો બીજી બાબતમાં તો કહેવાનુ જ શું હોય? જો પિતા દલીલ કરે કે એમ તો ક્યાંસુધી સયમ પાળીએ, તો તેના જવાબમાં કહેવુ જોઇએ કે પિતાનો બાળક ઉપર કે માતા ઊપર સાચો પ્રેમ જ નથી–એ તો વિષયાંધ છે. કદાચ બીજી દલીલ એમ થાય કે આવું તો ભાગ્યે જ થઈ શકે અગર ઘણા ઓછા કરી શકે. તેથી સત્ય વાત જૂઠી ઠરતી નથી, તે બધા જ ગુનેગાર છે અને તેથી જ આપણે બધા ગુલામ રહ્યા છીએ. વિષયાંધપણુ એ વિષયની ગુલામી નહિ તો બીજું શુ? પોતાના પાંચ વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ) ને રોકવા–કાબૂ મેળવવા મનુષ્ય જન્મે છે. જો તેમ નહિ થયું તો તે પશુ કરતાં પણ

હલકો છે પણ પણ વિષયોના ગુલામ એટલા નથી જેટલા મનુષ્યો છે

બંને જણા ખૂબ પવિત્ર રહેજો અને ચિ૦ યોગેન્દ્રની સેવા પ્રભુભાવે ઊઠાવશો આપણે ત્યા સાક્ષાત્ પ્રભુ પધાર્યા છે એ ભાવથી એની સેવા કરવાની છે, એટલે એવા સસ્કાર આપણે કેળવવા છે, અને તેની છાપ ચિ૦ યોગેન્દ્ર ઉપર પાડવી છે એ જ આપણે આપેલો શ્રેષ્ઠ વારસો પૈસા ટકા બધુ ચાલ્યુ જશે પણ સસ્કાર ચાલ્યા જશે નહિ

બીજુ આપ લખો છો કે 'જેના મળ્યા ત્યારે નવુ જાણ વાનુ મળ્યુ અમે તે બીજાને કહીએ છીએ ત્યારે તેમને રુચતુ નથી હું તો એ કહુ છુ કે જેઓ એવા હોય તેમને કહેવાની જરૂર નથી, જે સાભળે, સમજે તેને કહીએ જેને આપણા ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય તેવાને કહેવાથી ફાયદો પણ નથી આપણે તો આપણુ જ કેડચે જાઇએ પ્રસગ આવ્યે, વહેલા મોડા બધા જ એ રસ્તે આવવાના છે આવ્યા સિવાય છૂટકો નથી શ્રીરામતીર્થજી લખે છે કે સુખદ સ્થિતિમા પ્રભુપ્રેમ નહિ કરશો તો દુખી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થશે પ્રભુ પ્રેમ કર્યા સિવાય રહેવાનો નથી માતા તો હમેશા એમ જ ઇચ્છે કે મારો દીકરો ક્યારે ઘેર આવે ત તેને ઘેર બોલા વવાના અનેક રસ્તા યોજે છે આત્મસ્વરૂપ-પ્રભુ બહુ પ્યારો છે એની ગોદમા ગયા પછી જેને નીકળવાનુ મન થતુ નથી તેના અહોભાગ્ય ! એક વખત જાણે અજાણે પણ જાઇ ચડવુ, પછી એનો રસપ્રેમ સમજાશે

કદાચ આપને લાગશે કે ચદુભાઈ તો ક્યાના ક્યા આડે રસ્તે લખવા મડયા, પણ ક્ષમા જે વિચાર આવ્યા તે લખ્યા, કાગળ લખતા પહેલા શુ લખવુ તેનો વિચાર નથી હોતો, પણ જાણે પ્રેરણાથી લખી રહ્યો છુ વિશેષ શુ લખુ ? ખૂબ આત્મમસ્ત બનો બને આનદ કરો ! લિ૦ પ્રેમી ચદુ

૧૫

ॐ રાંદેર, તા૦ ૨–૬–૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ દલપતરામ !

પ્રેરણા તો એક જ છે કે આપણે શરીર, મન, વાણીથી પર-એ બધાના સાક્ષી છીએ એ જ ધ્યેય છે અને એમા વખતોવખત સ્થિતિ કરવાથી શાંતિ મળે છે જ્યા શરીર અને મનમા 'અહમ્' જમાન્યુ કે સુખદુખ વિ ઘેરવા માંડે છે, માટે કાંઈ પણ વિરોધ કે દુખમય દેખાય કે સમજવુ–શરીર અને મન વિ મા જાણ્યે અજાણ્યે 'અહમ્' ઘૂસ્યુ છે એથી એ બધામાથી 'અહમ્' ઊઠાવી સાક્ષીમા મૂક્યા કરવુ એ તપ આચારવાનુ છે ॐ નો જપ થયા કરે તો પોતાની યાદ રહ્યા કરે મનને શરીરમા 'અહમ્ કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે તે ભૂલાવવી જોઈએ એ ટેવ જપથી, ભજનથી યોગથી, ભક્તિથી કે વિચારથી છૂટે છે, માટે જે કાળે મનનુ વલણ જેમા હોય (જપ, ભજન વિ મા) ત્યા જોડતા જવુ યોગ શ્રેષ્ઠ કે જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ ભજન શ્રેષ્ઠ કે જપ શ્રેષ્ઠ કે ભક્તિ શ્રેષ્ઠ એની ભાંજઘડમા પડવુ નહિ જે કાળ માટે જેની જરૂર તે શ્રેષ્ઠ આપણુ જીવન નીતિમય રહે અને ઉપર પ્રમાણેની સ્થિતિ રહે તો ઈ કરવાપણુ છે નહિ સાથે દૃઢતા અને શ્રદ્ધા પણ હોવી જોઈએ વ્યવહારના કાર્યો કરવામા હાનિ નથી પણ ફુરસદમા આવતા પોતા તરફ મનનુ વલણ આપ્યા કરવાનુ શ્રી રામતીર્થનુ વાચન તો રાખશો જ

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ ।

૧૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૪-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

જેનો ખૂબ સહવાસ થાય તેનાથી છૂટું રહેવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે એમજ થાય. એજ આપણી અશક્તિ છે. પણ એ બધાનું બીજ આપણા પોતાના શરીરમાં 'હું'પણું ઊગ્યું અને પછી બીજામાં 'મારાપણું' ઊગ્યું છે તે છે. વિવેકથી વિચાર કરી, એ મોહ કે આસક્તિને કાઢીએ તો નીકળે. જ્ઞાન કહે છે કે તું બધાથી જુદો છે અને એ તારા શરીર સહિત આખું બ્રહ્માંડ તારૂં સ્વરૂપ છે. ભક્તિ કહે છે કે બધું જ ભગવાનનું છે તેમાં તું તારાપણું શું કામ મૂકે છે ? યોગની છેલ્લી પરાકાષ્ઠા પોતાને અને પરમાત્માને એકમેક અનુભવવામાં છે, આવો ભાવ આપણે આપણા દરેક વર્તન કે ક્રિયામાં અનુભવવાનો છે. આજે અમુક ભાવ પ્રકટ કર્યો અને પછી થોડા દિવસ આળસમાં એ ભાવને વિસારી દઈએ તો પાછા જ્યાંના ત્યાં રહેવાના. એ ભાવ તો જાગૃત રાખ્યા કરવાનો છે. એથી જ સાચો યોગ બિલકુલ ગાફેલ રહેવામાં નથી. માટે જ જપ, વિચાર, વાચન વિ. દરરોજ ચાલુ રાખવાનાં છે, અને તેથી જ શાસ્ત્રકારોએ ત્રિકાળ સંધ્યાનો ક્રમ રાખ્યો હશે.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૧૭

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૯-૧૧-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જાની!

જે તત્ત્વવડે આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો ચાલી રહ્યાં છે તે તત્ત્વ ન વિસરાય તો જીવનની સફળતા છે. બધુંયે જો જન્મ રહ્યો

તો મેળવવાનુ છે, પણ આવેલો અવસર ફરી ફરી મળવો દોહ્યલો છે. આપણને તો આવુ સમજાયુ ડે અને તે સાચુ છે કાઈપણ ન થઈ શકે તો આખરે મને કે કમને જાપ તો ચાલુ રાખશો.

લિ૰ પ્રેમી બંધુ

૧૮

ૐ અમદાવાદ, તા૰ ૬-૧-૧૯૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ જાની !

મનુષ્યસ્વભાવ એવો છે કે તેને પોતાનો દોષ જોવાની ટેવ નથી બીજા ઉપર દોષનો ભાર ઢોળે અને બદલાની આશા રાખે. તેમ મારા અને તમારા સબધે બન્યુ હશે. આપણે પ્રેમ કર્યે જઈએ, બીજો માણસ તેનો બદલો આપે કે નહિ તે આપણુ કામ નથી ગીતાકારનુ સુવર્ણ સૂત્ર છે કે "તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે, ફળનો નહિ" એને જરા આગળ લબાવીએ તો કહી શકાય "તને પ્રેમ કરવાનો અધિકાર છે, બદલો માગવાનો નહિ" આપણે પ્રેમ કરવાથી દુખી થતા નથી, પણ પ્રેમનો બદલો પ્રેમથી નથી મળતો તેથી દુખી થઈએ છીએ હુ પ્રેમ કરવાને જેટલો સ્વતત્ર છુ તેટલો સામો માણસ પ્રેમ નહિ કરવાને સ્વતત્ર છે આ સૂત્ર જો આપણા જીવનમા વણાઈ જાય તો અર્ધેલુ દુખ ખતમ થઇ જાય ડે પ્રભુ આપણી ઉપર પ્રેમ કરે છે. આપણે મોટે ભાગે તેનો ઉપકાર માનતા નથી અને કેટલાક તો જીકેચોક ગાળ દે છે પણ પ્રભુ તો કહે છે કે તમે ગમે તે કહો, હુ તો મારો ધર્મ ચૂકવાનો નથી શ્રી રામચદ્રજીને વગર ગુનાએ પિતાશ્રીએ ૧૪ વર્ષનો વનવાસ આપ્યો અને તેમણે તે સહર્ષ સ્વીકાર્યો એનુ નામ પ્રેમ આજે એવા કેટલા પુત્ર છે જે

પિતાની આવી આજ્ઞા સ્વીકારવા તૈયાર થાય ! આ આદર્શ જીવન અને એ માટે જ તેમને આપણે પૂજીએ છીએ. શ્રી લક્ષ્મણ પણ સાવકો ભાઇ. એણે ભાઇની સાથે વનવાસ વેઠી તેમને દરેક રીતે સહાય કરીઃ આનું નામ ઉચ્ચ પ્રતિનો પ્રેમ. ન ટાઢ જોઈ, ન તડકો જોયો અને દરવાન માફક જાગરણ કરી ચૌદ વર્ષ સુધી ચોકી કરી. એથી પણ ચડી જાય એવો બંધુપ્રેમ શ્રીભરતજીનો. કૈકેયી માતાએ ગાદી અપાવવા છતાં સ્વીકાર ન કર્યો. ઉલટું માતાને કહી દીધું, "ગાદી–વારસ તો શ્રી રામચંદ્રજી છે એટલે જંગલમાં રખડી મારૂં જીવન વ્યતીત કરીશ, પણ હરગીઝ ગાદી ઉપર નહિ બેસું. મારો હક જ નથી." તેમણે જંગલમાં જઈ શ્રીરામચંદ્રજીને ગાદી માટે વિનવ્યા, અને તેમણે ન માન્યુ ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજીની આજ્ઞા શિરસાવદ્ય ગણી, અને પાછા અયોધ્યા આવી રાજપાટ સંભાળ્યુ પણ ગાદી ઉપર ન બેઠા, અને શ્રીરામચંદ્રજી ચૌદ વર્ષ બાદ પાછા પધાર્યા ત્યારે ગાદી સોંપી દીધી. આ ભ્રાતૃપ્રેમ! આગળ વધી જોઈએ તો શ્રીરામચંદ્રજીનો સીતા માતા ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે, તેમજ સીતા માતાનો શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે. પણ રાવણને ત્યાં રહ્યા પછી સીતા નિર્લેપ રહ્યાં હશે? એમ એક શહેરી જનની સહજ શંકા ઉપરથી તેમનું સતીત્વ બતાવવા શ્રીરામચંદ્રજીએ સીતાજીને સગર્ભાવસ્થામાં જંગલમાં મોકલ્યા. તેઓ ત્યાં રહ્યાં; પણ શ્રીરામચંદ્રજીનો લગાર પણ દોષ કાઢતાં નથી. એનું નામ શુદ્ધ નિર્મળ પત્નીપ્રેમ !

રામાયણ તો જીવન કેમ જીવી શકાય તેનો નમુનો છે. વેદાંત તો ઘણા જાણે છે, ભણે છે; પણ રામાયણમાં ત્યાગી જીવન શું છે તેનો અજોડ આદર્શ છે. કોઈ માટે દ્વેષ નથી પણ પ્રેમ, પ્રેમ અને પ્રેમનું દર્શન વ્યવહારમાં કરાવે છે, એથી જ એની કિંમત છે. આવાં જીવનો આજના જુવાનીઆઓને ગમે કે કેમ એ સવાલ છે.

અત્યારે જ્યાં-ત્યાં કાયદો બતાવાય છે, પણ પ્રેમ આગળ બધા કાયદા ઊંધા પડે છે. જીવનમાં પણ ઊંડા ઊતરી જોઈએ તો એક જ પ્રેમનો કાયદો પ્રવર્તે છે. પ્રેમ સિવાયનું જીવન શુષ્ક છે. પ્રેમ સહન કરે છે-સહન કરાવતો નથી. પ્રેમ આપે છે-લેતો નથી; પ્રેમ ભય પમાડતો નથી પણ ભયને દૂર કરે છે. કાગળમાં આવી બાબત કેટલી લખાય?

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૧૯

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૩-૨-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જાની !

જે મળે તેમાં સંતોષ રાખ્યા કરીએ અને વધુ માટે પ્રયાસ કર્યા કરીએ તેમાં વાંધો નથી પણ લોભની દૃષ્ટિએ કાંઈ કરીએ નહિ. આપણે આપણું કામ ચીવટથી અને હૃદયપૂર્વક મન કચવાયા સિવાય કર્યે જઈએ, અને જાણે પ્રભુનું કામ કરીએ છીએ એ ભાવના હોવી જોઈએ જ્યાં Denial of the little Self થાય એટલે Assertion of the Real Self આવી જાય છે. અગર Assertion of the Real Self થાય એટલે Denial of the little self આપોઆપ થઈ જાય છે વાંચીએ તેના ઉપર વિચાર કરીએ અને તેને જીવનમાં ઊતારીએ તો તે સાચું જીવન છે. એકલું વાચન કર્યા કરીએ તો માનસિક બદહજમી (Mental Dyspepsia) થવા સંભવ છે.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

અ. સૌ પ્રેમી બહેન બૂ. શાહ ઉપરના પત્રો

૧

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૯–૧૦–૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સૌ બહેન અમથી!*

××× તમારા પૂજ્ય બા (સાસુ) હાલ ભાઈ દેવનાથના માતુશ્રી પાસે માંદગીને કારણે તેમની સારવાર કરવા રહે છે એ જાણી ખુશ થયો સેવાધર્મ તો જેને જેટલો આવડે તેટલો અને જેટલો બની શકે તેટલો સૌએ પાળવાનો છે જેની પાસે પૂરતાં માણસો હોય તેની સારવાર તો થાય છે, પણ આવા એકલા અને નિરાધાર માણસની સેવા કરવામા આવે અને થાય એ તો અનન્ય લાભ ગણાય ××× હું શુ કરીશ? એમ તુ પૂછે છે તેના જવાબમા શુ લખુ? જો તારા વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કર શું તો દેખાય છે કે તે શુ નથી કર્યું? અને હવે પછી શુ નથી કરવાની? તારી જ પ્રેરણાથી આખો સસાર ચાલ્યો જાય છે. વચમા અહકાર ઉત્પન્ન થઈ આપણને બધાને આમતેમ અફળાવી મારે છે, અને તે જન્મમરણને સત્ય માની તેમા પોતે ફસી ફસાવી દે છે સસાર નથી અને તેની વાતો પણ નથી મન માત્રથી સસાર છે મન નથી તો સસાર નથી સસાર મનોમાત્ર છે એ સુષુપ્તિ–અવસ્થાનો અનુભવ મોજુદ છે જ્યા અહમ્ નથી ત્યા સસાર શાનો? ત્યાં જન્મમરણ કેવુ? એ જ આપણી ભ્રમણા કે એ જ આપણુ અજ્ઞાન આવી વાતો તારા જેવાને લખાય બીજાને લખુ તો ગાંડામાં ખપુ સસાર હોવા છતા, દેખાવા છતા તેને ભૂલવો એમા જ મજાહ છે ને! માટે જ કાકા વખતોવખત

*શ્રી પ્રેમી બહેનનુ ઉપનામ

કહીને કોઈને નીચે-દેહ ઉપર બેસવા દેતા નથી. પોતે બેસી જાય છે તો ખંખેરી નાખે છે અને એ જ એનું લડવું છે. આપણે શરીર છે ત્યાંસુધી તો મન, બુદ્ધિ, અહંકાર, વિષયો, વગેરે સાથે લડયા જ કરવાનું છે. એ જ મહાભારતનું યુદ્ધ છે અને એ સનાતન યુદ્ધ ચાલ્યું આવે છે અને ચાલ્યા કરવાનું છે. કોઈ બચ્યું નથી અને બચવાનું નથી. જે સાક્ષી રૂપે અનુભવ કરીને એ યુદ્ધના પંજામાંથી મુક્ત થઈને આનંદ કરશે તેનું જીવ્યું સફળ થયું કહેવાશે. ધ્યાન કરવું હોય તો એક જ ધ્યાન કાયમ રાખજે, કે જેમ તું આખા બ્રહ્માંડનાં શરીરોને જુદાં જુએ છે તેમ તારા શરીરને પણ જુદું જોઈ ચૈતન્ય-સમુદ્રમાં જેમ બરફના ટુકડા છે તેમ-આપણા શરીર સહિત આખા બ્રહ્માંડનાં શરીરો એક જ ચૈતન્યના ટુકડાઓ છે એ રીતે જોતા રહેવું. × × × મન પણ ક્યારે થાય છે? પોતે જ સંકલ્પ કરી, પોતાનું શરીર એટલું "હું" અને બાકીના બધા તું-તે થાય ત્યારે. પોતે જ મનરૂપ-અહંકારરૂપ થઈ સુખ-દુઃખનાં વવાઝોડાંમાં લપટાય છે. એ જ બંધન છે. એથી મન જ એટલે સંકલ્પ જ બંધનરૂપ છે. તેથી ગીતાકાર કહે છે કે 'સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારૂઢસ્તદોચ્યતે'-જેણે સંકલ્પનો સંન્યાસ કર્યો છે તે જ યોગારૂઢ છે; અને 'સમત્વં યોગ ઉચ્યતે'-સમત્વ (સમ દૃષ્ટિઃ હું-તું રહિત દૃષ્ટિ) એ જ યોગ છે. × × × કાકાનું આ હોય તો બધાંને જ જીવતાં મારી નાખે! મરવું એટલે દેહાધ્યાસનો સાંગોપાંગ ત્યાગ, જીવવું એટલે હું સચ્ચિદાનંદ સાક્ષી શિવ કલ્યાણસ્વરૂપ છું, દેહ વગેરે હું કદી પણ નથી, એ ભાવ હૃદયમાં સ્થિર થાય તે. કાકાનો પણ દોષ તો છે જ; કારણ આવી પરાકાષ્ઠાએ તે પહોંચ્યો નથી; નહિ તો એના મોંઢામાંથી નીકળતા શબ્દો સોંસરા તીર માફક હૃદયમાં પેસી જતા કેમ નથી! એટલી કાકાની તપશ્ચર્યાની ખામી ગણાય. તપશ્ચર્યા ચાલુ છે, છોડી દીધી નથી; પણ લોકો જાણે તેવી રીતની એ તપશ્ચર્યા નથી એટલે

વિચારને ખૂબ દઢ કરો; એટલે સુધી કે ઊંઘમાં પણ તે જ અનુભવાય. પછી છેલ્લે તેને પણ તિલાંજલિ આપી દેવી પડશે. પણ તે, તો આપોઆપ બની જશે. તેની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. બિચારા બુદ્ધ ભગવાનને આ કૂંચી કોઈએ બતાવેલી નહિ એટલે તેમને ખૂબ જ પરિશ્રમ કરવો પડયો હતો. તે સમય માટે તેમને તેની જરૂર પણ હતી. આપણા સમય માટે આપણને તેની જરૂર પણ નહિ હોય એમ કેમ ન બને? × × × આપણા ચૈતન્ય-સાગરમાં રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, શંકરાચાર્ય, વિવેકાનંદ, રામતીર્થ, ગાંધીજી જેવાં તો કેટલાંએ મોજાઓ ઉત્પન્ન થયાં છે અને ઉત્પન્ન થઈ લય થઈ જવાનાં છે. કાકાએ બીજાં નામો નથી ગણાવ્યાં તેથી તેઓ ઊતરતાં નથી. સૌ નાનાંમોટાં મોજાઓ જ છે. ચૈતન્ય-સાગરમાં પેદા થાય છે અને શમી જાય છે × × × કાકા આજે થોડું લખે છે તેનું કારણ તમે પોતે જ છો. તમે પોતે લખવાનો વિષય આપો છો. × × × ચિ. બહેન શારદા અંગ્રેજી શીખે છે એ તો ઠીક-પણ ઘરનું કામકાજ કરતાં એટલે શરીરશ્રમ કરતાં આભડછેટ તો નથી લાગતી ને? જેટલો પ્રેમ અંગ્રેજી શીખવા માટે હોય તેથી ઓછો પ્રેમ શરીરશ્રમ માટે નહિ હોવો જોઈએ. એ કામ પણ પ્રેમપૂર્વક કરતાં આવડવું જોઈએ. હૃદય પણ તેટલા પ્રમાણમાં ખીલવું જોઈએ. બુદ્ધિ ખીલે અને હૃદય ઢંકાઈ જાય એ તો ન જ થવું જોઈએ. હૃદયને ભોગે બુદ્ધિ ખીલે એ ઈચ્છવા જેવું નથી. હાલના 'હરિજનબંધુ'ના અંકો વાચવા જેવા આવે છે. હવે પાછો રેંટિયો પકડવાનો સમય નજીક આવતો જણાય છે. એ બહેનને રેંટિયા ઉપર બેસાડજો કેળવણીનું આખું કેન્દ્ર ફરવા બેઠું છે. મહાત્માજી જબરજસ્ત પરિવર્તન કરી-કરાવી રહ્યા છે. જે અત્યારથી રેંટિયો શરૂ કરી દેશે તે ફાવશે.

૨

ॐ તા૦ ૬–૫–૪૧

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બહેન અમથી !

મારી તબિયત અહીં આવ્યા પછી આપ બધાની શુભેચ્છાથી સારી થઈ છે. અમુક વિચારો તો આવે અને આવવા જોઈએ. વિચાર સિવાય મનુષ્ય રહી શકતો જ નથી. પણ પોતાને અને બીજાને જાણી જોઈને નુકસાન થાય એવા વિચારો ન હોવા જોઈએ, એની કાળજી રખાવી જોઈએ. ચિ. બહેન શારદાના વડોદરાથી ૧–૨ પત્ર આવ્યા હશે. ત્યાર પછીનો તે પહેલો કાગળ હશે. સંસાર એટલે ત્રિવિધ તાપ: તેમાંથી કેમ બચી શકાય એની તાલીમ તે બહેને તમારી પાસે લેવી જોઈએ. પણ એ બધાથી બચવા માટે ખરી ઢાલ તો પ્રભુચિંતન છે. એમાં શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ; અર્ધદગ્ધ મને એ ન થાય. જેણે મને અને સારાં વહાલાંઓને રચ્યાં છે તેનો બદલો કઈ રીતે વાળી શકાય ? માત્ર ખરા દિલથી એનું સ્મરણ એના પ્રત્યેની ભક્તિથી અને જ્ઞાનથી થઈ શકે છે. આશા છે કે બહેન શારદા ઘરડા માણસના વિચાર હસી કાઢે નહિ. જેનામાં નીતિ છે, હૃદય છે અને શારીરિક સંપત્તિ ઠીક છે તેને માટે પ્રભુ-પ્રાપ્તિ સહેલી છે. એ સંસ્કાર જે માતામાં અગર પિતામાં ઉદય થાય છે એનાં ઇંકોતેર કુળ તરી ગયાં એમ ભક્તરાજ નરસૈયાજી કહે છે. માતા ગ્રહણ કરવાનો હેતુ એ છે કે એવી માતા સંતાનોને ઉચ્ચ સંસ્કારનો વારસો આપે છે. હું તો તને પણ લખું છું કે તું પ્રમાદ આળસ કરીશ નહિ. પ્રભુ તરફ હૃદય સ્વાભાવિક વળેલું રહે એની કાળજી રાખતી રહે. તમારા કાકાને એક જાતનું ગાંડપણ લાગ્યું છે એટલે લખાઇ જાય છે. તેથી ક્ષમાવૃત્તિ કેળવજે. એ જ.

લિ૦ કાકાના શુભાશિષ

૩

જોધપુર તા૦ ૧૯–૯–૪૧

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ બહેન અમથી!

ભાઈ નારશંકરના લખવા ઉપરથી જાણ્યું કે આપની તબિયત વચમાં બગડી હતી. આપ લોકો મને જાતજાતના ઉપદેશો કરવામાં કુશળ છો તો આપ લોકો પણ શરીર વિ. સંભાળવામાં કેમ ગાફેલ રહી શકો? શરીર આપણને ટ્રસ્ટમાં મળ્યું છે, તેની સંભાળ નહિ રાખીશું તો ફોજદારી કાયદાની કલમ લાગુ પડશે. એમાં કોઈની વકીલાત ચાલવાની નથી, કે લાંચ રૂશ્વત કે ભલામણ પણ કામ આવવાની નથી. હશે; એ તો થવાનું થયું પણ હવે સંભાળ રાખશો. જેટલા જોઈએ તેટલા જ વિચાર કરીએ: નકામા બહુ ઘોડા દોડાવ્યા કરીએ નહિ. તેમ જ શરીર પાસે પણ જોઈતું કામ લઈએ; હદ ઉપરાંત બોજો લાદીએ તો કમરે તૂટી જાય, હિંમત મૂકાઈ જાય. આ બધાંના તમે સાક્ષી છો જ. અંતર્યામી છે તે જાણે છે; ભલે બીજા ન જાણે. પણ એ જ બધાને અંતર્યામી રૂપે કહેશે. કારણ તે એક જ છે. અંતર્યામી જુદા જુદા નથી. એ રીતે પોતાને અંતર્યામીરૂપે અનુભવીએ. મારી દરેક ક્રિયામાં-શારીરિક, વાચિક કે માનસિક-'હું' સાક્ષી-રૂપે રહ્યો જ છું, રહું છું અને રહેવાનો છું. શરીર જવાથી કે મન જવાથી એમાં કંઈ ફેરફાર થવાનો નથી.

આપ સર્વેને જેટલો સાંભળવાનો લાભ મળ્યો છે તેટલો બીજાને મળ્યો નથી. માટે હવે તો એમાં જ દૃઢતા અને નિષ્ઠા રહે એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.

લિ૦ કાકાના શુભાશિષ

૪

ॐ

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજી મહારાજનો આશ્રમ
જોધપુર (મારવાડ) તા૦ ૭–૯–૪૩

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સૌ. બહેન અમથી !

× × × મારો વખત અહિં ખુશખુશાલથી ચાલ્યો જાય છે. સવારનો વખત કાંઈ વાચનમાં, વિચારમાં, આધ્યાત્મિક વાતો કરવામાં અને કદાચ કાગળોના જવાબ આપવામાં ચાલ્યો જાય છે. શ્રી બાબુજી ચિ. કિશોરી રમણ વિગેરેનો મારા ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે. એમના પ્રેમનો બદલો–ઘટતો બદલો આપી શકાતો નથી. મારા અને એમના સંજોગો અનુકૂળ હોત તો એમને મારી સાથે જ રાખત. ગઈ કાલે વાતમાં ને વાતમાં કહેતા હતા કે આપણો સંબંધ ઘણા જન્મનો હોવો જોઈએ. મારે માટે એમનો પ્રેમ હોય તો એ કદાચ સ્વાભાવિક કહેવાય; પણ મારા કુટુંબીજનો અને મારો જેમના ઉપર પ્રેમ હોય છે તે બધાં પ્રત્યે તેવો જ પ્રેમ છે. × × × એમનું શરીર વય ૭૨ વર્ષનું છે. આ વખતે એમના શરીર ઉપર કરચલી જોવામા આવી. થોડી શક્તિ ઓછી થઈ છે, પણ કહે છે અને લાગે છે કે મારા અહીં આવ્યા બાદ તબિયત ઘણી સુધરી છે. એમની સાથે દરરોજ ઓછામાં ઓછો એક દોઢ કલાક 'અનુભવ પ્રકાશ'ના વાચનમા જાય છે. મારે તો એ બહાને સંતસમાગમ બન્યો રહે છે, અને દઢતા વધે છે. × × × અહીં આખા જોધપુરમા બાળકેળવણી સંબધી તદ્દન 'અંધારૂં' છે. એક માસ્તર છોકરાંઓને પોતાની મરજી પ્રમાણે એકડા, બગડા અને મૂળાક્ષરનું જ્ઞાન આપે છે, પ્રેમથી શીખવે છે, જરાપણ જોર–જુલમ કરતા નથી, મારા જેવાને કેળવણીનુ કાંઈ જ્ઞાન છે પણ એટલી ફુરસદ નથી. એટલી મારી કમજોરી ગણાય. મારામાં બધા વિષયની ખીચડી જેવું તો ઘણું જ્ઞાન છે, પણ બધાને વ્યવહારમાં ઊતારવા જેટલી ધીરજ નથી. એથી એક જ તરફ વળી જાઉં છું.

× × × ભાઈ કવિ, વિનોદી અને જીવનનાં સ્વપ્ન સેવનાર છે, તેમાં આ સુમેળ બેસતો નથી. આવાં તો કંઈ જીવન વેડફાઈ જાય છે પણ સોનું અને સુગંધ બન્ને સાથે ક્યાંથી મળે ? કુદરતમાં જ કાંઈ એવું છે અગર હશે તેથી બધા વૈરાગ્ય તરફ વળી પૂર્ણતા તરફ દોડતા તો નહિ હોય ! જ્યાંસુધી માણસને અપૂર્ણતા તરફ અસંતોષ ન થાય ત્યાંસુધી અધ્યાત્મમાર્ગ અગર પરમાત્મા તરફ તે વળે ક્યાંથી ? ઘણાંને શોધવા છતાં રસ્તો નથી મળતો ત્યારે તેમની અકળામણનો પાર રહેતો નથી. એ અસંતુષ્ટ સ્થિતિમાં–'તાલાવેલી'માં જે પ્રેમનું ભાન થાય છે એ પ્રેમ જડવા પછી અગર તેમાં દૃઢ થવા પછી બહાર ઊછળતા રૂપોમાં તે મળતો નથી. ત્યારે તો એમ લાગે છે કે બહારનો કોલાહલ નકામો છે. અને આપણુની આગળની સ્થિતિ જોઈ હસવું આવે છે. કદાચ આપ કહેશો કે "કાકા તો બીજાના દોષોનું દર્શન કરવામાં પડ્યા કે શું ?" દેખાઈ આવે છે ત્યારે કહેવાય, બાકી ખાસ શોધવા જતો નથી. અને એ દોષ કહેવાય ત્યારે ભાઈ × × × જેવા અસંતુષ્ટ બને છે. એ એમ માને છે કે મારે તો એમનું જેટલું સારું તેટલું કહેવું અગર સારુંમાઠું મિશ્રિત કહેવું, પણ એ તો મારે બીજા સમક્ષ કહેવાનું હોય. એમના દોષો બીજા પાસે પ્રગટ કરું તો ગુન્હેગાર ખરો, આપને પણ આવું થતું હશે કે !
× × × મારી તબિયત આમ ઠીક ઠીક ચાલી જાય છે. મારું અહીંથી નીકળવાનું શ્રી બાબુજીના પ્રેમ ઉપર નિર્ભર છે. પછી મારવાડ જંકશનવાળા શ્રી પંડિત ચુનીલાલજીના આગ્રહને વશ થવાનું છે. પછી અમદાવાદવાળા સંબંધીઓનો પ્રશ્ન છે. મારે ચાલ્યા જ આવવું હોય તો તો કાંઈ વાંધો નથી, પણ બધાંને નારાજ કરવાં પડે ખરાં ! મને એ લોભ-સ્વાર્થ તો ખરો જ, કે એ બહાને મારી સ્વરૂપનિશ્ચળતા વધતી જાય. શરીરમાં તો કોઈને–અમુક ગણ્યાગાંઠ્યા સિવાય–ખાસ લગની નથી. "હરતે ફિરતે રામજી મિલ

જાય તો મુઝે ભી બોલના" એવી સ્થિતિ છે. હાલ તો લક્ષ્મીયુગ ચાલે છે. કેટલાકને (ઘણાંને) પેટની પડી છે ત્યાં ફુરસદ ક્યાંથી લાવવી? થોડી પણ ચિંતા ઓછી થાય તો બીજી તરફનો ખ્યાલ આવેને ? વ્યવસાય એટલો બધો વધી જાય છે કે પછી **વખતનો**-ફુરસદનો અભાવ લાગવા માંડે છે, જો કે એ પણ કમજોરી તો છે જ. × × × તબિયતની દૃષ્ટિએ તેમજ વધુ અવલોકનની દૃષ્ટિએ આ તરફ આવવાનું થાય તો આપ જેવાને ઘણો લાભ થાય. સેવાના ઘણા માર્ગો ખુલે. અહીં જોધપુરમાં એક વનિતા-આશ્રમ ખોલવામાં આવ્યો છે; જ્યાં ત્યકતા, કોઈને હાથે ફસી ગયેલી અગર ગમે તે રીતે જીવન વ્યતીત કરતી સ્ત્રીઓને લેવામાં આવે છે. માસિક રૂપિયા નવસોથી હજાર સુધી તો એક જ વ્યકિત તરફની મદદ છે. આ કોટચાધિપતિઓ અને લક્ષાધિપતિઓનો દેશ છે; પણ હૃદયના કાર્યકર્તાઓની કમી છે. × × × મને પોતાને તો એમ થાય છે કે પુરુષ કાર્યકર્તા કરતાં સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓ (સુંદર ચારિત્ર્યવાળી અને જરા પણ ફેશનવાળી નહિ એવી) હિંદુસ્તાનભરમાં પેદા થાય તો દેશનો ઉદ્ધાર હાથવેંતમાં છે. **મહાત્માજી જેવાને બાદ કરીએ તો હૃદયપૂર્વકના પુરુષ કાર્યકર્તાઓ** કેટલા ! કેટલીક વખત થાય છે કે આ જ્ઞાન સહિત ચંદુ સ્ત્રી જન્મ્યો હોત તો ઘણું થઇ શકત પણ; પણ તેથી મારે જ સ્ત્રીરૂપે જન્મવાની જરૂર નથી. મારી એવી તો ભાવના ખરી કે ઘણી સ્ત્રીઓ આ દેશમાં સેવાકાર્ય માટે જન્મે અને દેશનું અમાપ-ઢગલાબંધ-કાર્ય ઉપાડી લે એમ થશે જ એ મને લાગે છે. પુરુષો મારફત કામ કરાવવાનો કુદરતે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. હવે સ્ત્રી મારફત કરાવવાનો આરંભ કરાવવા માંડ્યો છે. ગતિ ઘણી ધીમી છે. મારી નજર સમક્ષ બની રહ્યું છે એમ લાગ્યા કરે છે. સ્ત્રીઓ બધાં જ કામો ઉપાડશે અને ઉપાડવાં જોઈએ. સ્ત્રીજાતિનો વિચાર કરું છું ત્યારે આપની કાકીનું ભાન પ્રથમ થાય છે, અને

તેથી તેમનાં દરેક કાર્યોમાં પૂર્ણતા ઇચ્છી રહ્યો છું. તેમાં પ્રેમની તો પરાકાષ્ઠા હોવી જોઇએ. જો સ્ત્રી કાર્યકર્તા પેદા થઈ તો મારું સ્વપ્ન આપ સૌને સાચું લાગશે. આટઆટલા પુરુષો લડાઈમાં મરી રહ્યા છે. એ બદલે કંઈ સ્ત્રીઓ પશ્ચિમમાં શાંતિ માટે પાકશે અને નવી ઓલાદમાં શાંતિ અને આશાનાં કિરણો પ્રસારશે મારી સાથે સંમત થતા હો તો કટિબદ્ધ થાઓ! ઢગલાબંધ કામ પડયું છે: ઘડીની ફુરસદ નથી: કુદરત ક્યાં આરામ લે છે? રાત-દિન કામ કર્યે જ જાય છે. જેટલો અહં ઓછો તેટલી આરામની ગરજ ઓછી. × × × આજે તો લખતાં લખતાં આડું અવળું ચાલ્યા જવાયું. ક્ષમા કરશો. તમે કહેશો, કાકા તો પુરુષ માટે આરામ ચાહે છે અને સ્ત્રીઓ માટે અવિરત શ્રમ ઇચ્છે છે! પણ આ રીતે કાર્ય કરવાને માટે જ્યાં તમન્ના છે ત્યાં જ ખરી તપોભૂમિ છે. મહાત્માજીએ આપણે માટે એક આદર્શ મૂક્યો છે. એમણે તો આપણને સો વર્ષ આગળ મૂક્યા છે. અત્યારે એ ઘણાં ઓછાંને સમજાશે. સદાઈ તો માણસનું જીવનધન હોવું જોઈએ એમ એમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે.

× × ×

શ્રી નંદલાલ ત્રિ. સોદા ઉપરના પત્રો

૧

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૭-૧-૩૭

આત્મસ્વરૂપ!

આપનો પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો. અત્રે સર્વે કુશળ. × × × બીજું મારું બતાવેલું ચૈતન્યસમુદ્રવાળું સ્મરણ પણ કરો છો જાણી આનંદ. મારા બતાવેલા ચૈતન્યસમુદ્રના દૃષ્ટાંતમાં સાક્ષાત્ સ્થિતિ છે—અનુભવ છે. જેટલો વખત વિચાર રહે તેટલો વખત મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત વગેરે કાંઈ નથી; પણ ચૈતન્ય જ છે. એટલે મન,

બુદ્ધિ અને ચિત્તનો લય થઇ જાય છે અને સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, અગર આપની ભાષામાં કહું તો Realisation થયું. જ્યાંસુધી એ રટણ રહે ત્યાંસુધી શરીર વિ. નું પણ ભાન ક્યાં છે? આપ પોતે જ Almighty છો એ વિચારને બદલે શરીરનો ખ્યાલ કરી તેમાં "હું અને મારાપણાની" બુદ્ધિ કરી આપણે નીચે ઊતારી પડીએ છીએ નહોતાં જાણતાં ત્યારે પણ એ સાક્ષી-ભાવ ચૈતન્યભાવ મોજુદ હતો અને કદી એ ભાવ ભૂલાઈ જાય તો પણ એ સાક્ષી-ભાવ તો છે અને રહેવાનો. હવે જે કરવાનું બાકી રહે છે તે વખતોવખત દેહાધ્યાસ છોડ્યા કરવાનો છે અને એ જ ખરી તપશ્ચર્યા છે. ભક્તિ, ધ્યાન કર્મ, યોગ વિ. કરવાનું પ્રયોજન તો એ જ કે દેહાધ્યાસ-હુ પણ જે ખોટું ઉત્પન્ન થઈ ગયું છે તેને નિવૃત્ત કરવાનું છે. જો ભક્તિ, ધ્યાન, કર્મ, યોગ વિ. એ ન કરી શકે તો, પછી તે બધાની ખરી ઉપયોગિતા નથી. જ્ઞાન સાથે ભક્તિયોગ મિશ્રિત થઈ પૂર્ણ યોગ-ગીતાયોગ થાય છે; એમાં છોડવાનું કાંઇ નથી. પણ આપણે જે Limited (પરિમિત) ને હું માની રહ્યા છીએ તેને છોડવાનુ છે. એટલે બધામાંથી આસકિત છૂટી ગઈ પણ બહાર બોલવાનું નથી; અંતરમાં સમજવાનું છે અને બહાર કહેવું હોય તે એટલુ કહેવાય કે જેમ પ્રભુ રાખે છે તેમ રહીએ છીએ. અને દરેજણ એમ જ કરે છે. પોતે 'હું' કરી કરફડીયાં તો પુષ્કળ મારે પણ કોઈનું કાંઈ ચાલતુ નથી.

"હું કરૂ હુ કરૂ એ જ અજ્ઞાનતા,
શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે.
સૃષ્ટિમંડાણ છે સર્વ એણી પેરે,
જોગી જોગેશ્વરા કોક જાણે.

આ ભક્તરાજ નરસૈયાનું વાકય છે. વ્યવહારમાં બહુ સુંદર છે. પરમાર્થમાં તો જગત પણ નથી ને તેની વાતો પણ નથી, પણ પોતે જ

છે એટલે ત્યા તો બોલવા ક લખવાપણુ નથી મોઢે કહેવામા જે સ્પષ્ટતા થાય છે તે લખવામા થાય કે નહિ તે ખબર નથી. જેટલુ બને તેટલુ સ્પષ્ટ લખુ છુ

લિ૦ પ્રેમી ચદુ

૨

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૪-૧-૩૮

આત્મસ્વરૂપ!

અત્રે સર્વે કુશળ આપના તરફની કુશળતાનો પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો હતો, અને આજે "સત અક" પણ રજીસ્ટર્ડથી મળ્યો છે આપના પ્રેમ બદલ હૃદયપૂર્વક ઉપકાર મે એ અક જોધપુરમા પણ જોયેલો × × × અપ્રમત્ત આપે મોકલેલી ચોપડી એનો બીજા (પણ) ઉપયોગ કરે છે ઘરમા બધા સાથે બેઠા હોઇએ ત્યારે તેમાથી કોઈ કોઈ ફકરા વાચી સભળાવુ છુ જેને ગ્મ લાગે તેને ખરો એવુ વાચી સભળાવેલુ નકામુ જતુ નથી તેની પણ થોડી ઘણી અસર તો થાય છે જ

માગ ગયા મગજમા લખેલુ બરાબર સમજાયુ હશે? તમે પોતે "સાક્ષી ' ચૈતન્ય દેવ જ છે' એમા દઢતા રાખશો શરીર, મન વિ૦ આપણે નથી, પણ આપણે એ બધાથી પર, એ બધાંને જાણનાર "સાક્ષી" છીએ નહોતા જાણતા ત્યારે પણ એમ જ હતુ અને જાણીએ છીએ ત્યારે પણ એમ જ છે એ શાશ્વત સત્ય છે આપણે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભૂલી શરીર મન વિ૦ ને હુ માની વ્યવહાર કરીએ છીએ ત્યારે જ સુખદુ ખ, રાગદ્વેષ વિ૦ ના ચક્કરમા ફસાઇ જઈએ છીએ નામરૂપ એ જ જગત છે એ સિવાય બીજુ કાઈ જગતનું સ્વરૂપ જ નથી. એ નામરૂપમાં (અ) સત્ય બુદ્ધિ થાય ત્યારે એકત્વ ભૂલાઈ જઈ ભિન્નતા ભાસે છે સમુદ્રમાં મોજા

ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે, પણ તે બધાનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ જળ જ છે તેવી રીતે આપણે અને આખુ બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો એક જ છે, પણ ભિન્નતા ભાસે છે વાસ્તવિક નથી તેથી ચક્કરમા પડી જઈએ છીએ એ જ ભ્રમણા છે, એ જ અજ્ઞાન છે અજ્ઞાનનુ બીજુ કાઈ સ્વરૂપ જ નથી આમા બોલવાનુ કે કહેવાનુ કાઇ નથી ફક્ત આમ અતરથી અનુભવવાનુ છે વાચન અનુભવગમ્ય બનાવજો, શબ્દની જાળમા ફસાવુ નહિ એ બધા શબ્દો જ્ઞાની જનોએ આપણને સમજાવવા માટે યોજેલા છે એ સિવાય એની કાઈ કિંમત નથી સમજ બેસી ગઇ એટલે પછી મજા અને આનદ છે

ખરી વસ્તુ ઘણા ઓછા સમજે છે, અને ઘણા ઓછા તે પ્રમાણે અનુભવે છે અને વર્તે છે

આપણે તો સારા સસાર સાથે અભેદ છે આપણા મન ભિન્નતા ન ઉત્પન્ન કરે એટલી જ કાળજી રાખ્યા રવાની છે તેમા બહાર કહેવાની કે બોલવાની પણ જરૂર નથી કોઈ મૂઝાતો હોય અને તેને ખરી વસ્તુ સમજવાની ઇચ્છા હોય અને વધુમા આપણા કહેવા ઉપર શ્રદ્ધા હોય તો તે વખતે સત્ય હોય તે બોલી નાખવુ માને તો તેની મરજી

આમા કોઈનુ કાંઈ ચાલે એમ નથી, તેમજ એમા કાઈ કોઇલાપણુ પણ નથી એ બધુ આપણાથી છૂટી જ રહેવુ છે-જુદુ જ છે, પણ જ્યાસુધી દેહ રહે ત્યાસુધી જેમ વ્યવહાર ચાલતો હોય તેમ ચલાવ્યે જવાનુ છે કોઈ કોઈનુ ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ કરી શકતો જ નથી શરીર, મન વિ હોય ત્યાસુધી આપણે બધાની સેવા જ કરીએ છીએ, અને તે પણ કાઈ બદલાની આશાથી નહિ, આ થયો નિષ્કામ કર્મયોગ અને બદનો જોઈતો હોય તો તે જેણે શક્તિ આપી છે તેને ભાગે જાય છે બધાને આપણા પ્રભુના સ્વરૂપે જોઈએ

એટલે શ્રેષ્ઠ ભક્તિ થઇ. જ્યાં જ્યાં મન જોડાય–તે બધાથી મારૂં સ્વરૂપ ન્યારૂં છે એ થયો શ્રેષ્ઠ નિર્વિકલ્પ યોગ. અને જ્ઞાન તો સાથે ચાલે છે. એ કર્મ, ભક્તિ, યોગ અને જ્ઞાનનો સમન્વય થયો. એમાં કોઇ ઊંચું નથી અને કોઇ નીચું નથી. બધાં એક જ છે અને સાથે બધાંની જરૂર પણ છે; અને એ જ પૂર્ણ યોગ છે.

× × ×

૩

ૐ અમદાવાદ–તા. ૧૧–૩–૩૮

આત્મસ્વરૂપ !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપની કુશળતાનો પત્ર અને બુક પોસ્ટ (કઠ ઉપનિષદ્) બંને મળ્યાં છે; વાંચી આનંદ થયો છે. વળી એ પ્રમાણે કુશળતા જણાવતા રહેશો. × × ×

આપનું મનન ચાલુ છે જાણી વિશેષ આનંદ થયો. આપણી અને પરમાત્માની વચ્ચે જો કોઇ અંતરાય હોય તો આપણો પોતાના અહંકારનો છે. ઊંઘમાં ઊંઘી જઇએ ત્યારે તો એકતા છે–બેપણું દેખાતું નથી, એટલે સુખદુઃખ કાંઇ નથી. એ બેપણાને કાઢવું અને એકત્વમાં સ્થિત થવું એ મનુષ્યજીવનની સફળતા છે. ઈશોપનિષદ્માં–तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः કહ્યું છે, તે પૂર્ણ અનુભવપૂર્વક ઋષિમુનિઓએ કહ્યું છે. આપણે તો એ એકત્વ અનુભવવું એ એમાંનો ફલિતાર્થ છે. ઊંઘમાં અજ્ઞાનતા છે છતાં એકત્વ થતાં કેવળ આનંદ રહે છે. જો જાગ્રતમાં એકત્વ અનુભવાય તો જ ખરો આનંદ ભોગવાય અને એ જ જીવન્મુક્તિ છે. આપણાં દેહ, મન, બુદ્ધિ વગેરેના અહમ્‌ને લઇને બેપણું દેખાય છે. બેપણું થયું નથી. એ કોના જેવું છે–જેમ એક પાણીનો ધોધ વહી રહ્યો છે તેની વચમાં આપણે એક લાકડી મૂકી દઇએ તો લાકડીની

અને બાજુનું જુદું દેખાય છેઃ લાકડીએ પાણીને જુદું બતાવ્યું પણ લાકડી પાણીને જુદું કરી શકી નથી. તેમ આપણા અહમે આપણી અને પરમાત્મા (ચૈતન્ય-સમુદ્ર) ની વચ્ચે બેપણું બતાવ્યું, પણ આપણામાં અને પરમાત્મામાં ભેદ થઈ શકતો નથી. હવે એ અહમને ઊડાવવા માટે ચાહે તો જપ કરો, ભક્તિ કરો, યોગ કરો કે જ્ઞાન કરો. એટલે એ અહમને ઊડાવવા માટે આ બધાં સાધનો છે. જે વખતે જેવી મનની સ્થિતિ તે વખતે તે મનને અહમ્ રહિત કરવા માટે જપ, ભક્તિ, યોગ કે જ્ઞાન કરી તેમ કરી લેવું. મેં જે ચૈતન્ય-સમુદ્રના દૃષ્ટાંતથી practical સમજાવ્યુ હતુ તેમાં જપ, ભક્તિ, યોગ અને જ્ઞાન બધું સાથે ચાલે છે; પણ એ વાત ઘણા ઓછા સમજે છે. અને એટલી જ એમાં કહેનાર ઉપર શ્રદ્ધાની જરૂર છે. એટલું જ જો કોઇ કર્યા કરે તો જરૂર વ્યવહારમાં પણ સ્વર્ગ જ બની જાય છે. એ અહંકાર જ મહામાયા છેઃ અજ્ઞાન છે. એ અહંકારને તોડ્યો એટલે માયા વિ. બધુ આપોઆપ ચાલ્યુ જાય છે. આ કાંઈ બનાવટી વાત નથી.

મારા આવેલા કાગળ સંઘરી રાખી તેનો જ વખતોવખત અનુભવ કરો તો બધુ મળી જશે. બધું સમજાઈ જશે. આજ આઠેક દિવસ થયાં હુ એકલો આવ્યો છું. તમારાં સૌ. બહેન ફાગણ વદ ૨ ને દિવસે રાંદેરથી અમદાવાદ આવી જશે. મારી શારીરિક સ્થિતિ વચમાં બરાબર નહોતી, પણ એની ઉપર હું શુ વિચારૂ ? એ તો થવાનું થયા કરે છે અને થશે. પ્રકૃતિ પોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે. જે જન્મ્યુ તે જવાનું. એક દિવસ એમ જ થવાનું છે. તો મારે શરીર છે જ નહિ અને કદાચ શરીર હોય તો અનંત શરીરો છેઃ દરરોજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને મારા ચૈતન્ય-સમુદ્રમાં લય પામે છે. એમાં શું ઉત્પન્ન થયું અને શું ગયું અને જવાનું ? અત્યારે એ શરીર છે ત્યારે પણ ચૈતન્યસ્વરૂપ જ છે. મારા ચૈતન્યસમુદ્રમાં અનેક

લહેર મોજાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે, રહે છે અને લય પામે છે; પણ તે બધાં ચૈતન્ય-જળ જ છે. કેમ એમ જ લાગે છે ને ? કેવી શાંતિ! મસ્તી! આનંદ! આનંદ! આનંદ! × × ×

કેમ આ કાગળ સ્વરૂપમસ્તીમાં મોજ કરાવે છે કે? પત્રવાળ આપતા રહેશો. વાચનથી મનને ડગમગાવતા નહિ. એ જ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૪

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૬-૩-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નંદલાલ!

× × × આપ લખો છો કે શિક્ષાઓ લખતા રહેશો, પણ લખવાનું, કેટલીક વખત કાગળો આવે છે તેના ઉપરથી થાય છે. જ્યારે એવું કાંઈ નથી હોતું ત્યારે શું લખવું તે સમજાતું નથી.

વેદાંત એટલે કોઈ પક્ષ નહિ પણ સત્ય સ્વરૂપ આત્મા. જ્યારે માણસ કોઈ પણ પક્ષમાં બંધાઈ વિચરે છે ત્યારે બીજા પ્રત્યે તેને ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય છે. જે સાચો વેદાંતી છે તે કોઈ પક્ષમાં બંધાતો નથી, પણ બધા પક્ષો તેના છે. He belongs to no faith, but different faiths are his. ક્યા દૃષ્ટિબિંદુથી બીજા પક્ષો જુએ છે તે તે શોધી કાઢે છે અને તેથી તેને આનંદ થાય છે. દરેક જણનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો આત્મા-સાક્ષી-પરબ્રહ્મ છે. ચાહે તો તે હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, યાહુદી, બૌદ્ધ વા જૈન હો કે ગમે તે હો; તો આત્મા ક્યા ધર્મનો-પક્ષનો કહેવાય? ઊલટું જેટલા ધર્મો, પક્ષ વગેરે છે તે બધા આત્માને લઈને છે. જુદી જુદી સમજવાળાએ જુદી જુદી દૃષ્ટિથી તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નો કર્યા. જેને અનુભવ થયો છે તે કોઈ પક્ષમાં બંધાતો નથી. પંડિતાઈમાં

બધું ચાલે. જેટલા ઝઘડા થયા છે અને થાય છે તે ધર્મને લીધે, થયા નથી, પણ તેને ન સમજનારને લીધે થયા છે ધર્મ તો આચરવાનો છે, મોઢે બોલી જવાનો નથી. એટલું ખરૂં કે હિંદુ ધર્મે ઘણાં દૃષ્ટિબિંદુથી જોયું છે, અને તેથી અત્યારે જેટલા ધર્મ ચાલે છે તે બધાનું દૃષ્ટિબિંદુ તેમાં મળી શકે છે. કોઈ પણ માણસ જેમાંથી, તેને શાંતિ મળી શકે તે practice કરી શકે; પણ તેથી તેણે ધર્મ બદલવો જોઈએ, તે ધર્મમાં baptise થવું જોઈએ એ હું માનતો નથી. કોઈ પોતાના પિતાશ્રીના ચાલતા આવેલા ધર્મમાંથી બીજા ધર્મમાં જવાથી મુક્તિ સાધી શકે એમ માને તો એ અજ્ઞાન સૂચક કહેવાય.

મારી વાત પૂછો તો ભક્તિમાં પસાર થઈ, સાથે રાજયોગ સાધવા તરફ વળ્યો તે બધામાથી ઠીક ઠીક લાભ થયો. પણ સાચી શાંતિ તો આત્માનુભવમાં છે તેથી બધાએ એમ જ કરવું જોઈએ એમ હું ન કહું એમાં પણ જેણે **યમ-નિયમનું** પાલન કર્યું છે અને ષટ્ સંપત્તિ શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિક્ષા, શ્રદ્ધા અને સમાધાન મેળવ્યા છે તે બહુ જલદી ફાવ્યો છે. અગર આ માર્ગ ઉપર ચાલતા એ બધાની જરૂર તો છે જ. એમ કરતાં હૃદય નિર્મળ બની જાય છે અને દૃઢતા જલદી આવી જાય છે.×××યમ=સત્ય, અસ્તેય, અહિંસા બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ નિયમ=તપ, શૌચ, સંતોષ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વર-પ્રણિધાન આ તો સ્પષ્ટતા ખાતર યમ-નિયમ લખ્યા છે-આપને ખબર તો હશે જ.

સ્પષ્ટતા ખાતર લખું કે માણસ, હૃદયપૂર્વક હું સાક્ષી-આત્મા છું, અને આ બધા ભિન્ન ભિન્ન પ્રતીત થતા સ્વરૂપો તે જ પોતે જ) છે અગર તેનાં છે એમ અનુભવાય, તો ઉપર લખેલા યમ, નિયમ, ષટ્-સંપત્તિ વગેરે સાથે સાથે થઈ જાય છે. કારણ જ્યારે પોતાને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે ન અનુભવે ત્યારે કોનાથી દ્વેષ કરે? કોનું બૂરું કરે?

ઇંદ્રિયો, મન વગેરે પણ આપોઆપ કાબૂમાં આવી જાય છે માર્ગ ઘણો સરળ છે પણ તેની practice થવી જોઈએ. વાચન કરતા practice વાળો જીતે જુઓને, શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું શું વાચન હતું? જીસસ ક્રાઈસ્ટ, નરસિંહ મહેતા, મીરા વગેરે શું યુનિવર્સિટીમા પાસ થયાં હતા? આપણા ઋષિમુનિઓની યુનિવર્સિટી તો કુદરત હતી. અને કેવા સત્યો બોલ્યા કે જેને આજે મહાન વિદ્વાન પુરુષો પણ પૂરેપૂરા સમજી શકતા નથી × ×

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૩૦-૩-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ નંદલાલ સોદા!

× × ×

ગમે તે સ્થિતિમા આપણે એટલે શરીર કે મન હોઈએ તો પણ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ-સાક્ષી-તો એકસરખો રહ્યો છે. આપણે શરીરને જાણીએ એટલે શરીરથી જુદા-કારણ "The Knower is always separate from the Known"-મનને જાણીએ, પ્રાણને જાણીએ એટલે એ બધાથી જુદા છાએ, હતા અને રહેવાના. આમ હૃદયપૂર્વક અનુભવવુ જોઈએ શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેમા ફેરફાર થયા જ કરવાનો. એ બધાં પ્રકૃતિની અંદર છે પ્રકૃતિમા ફેરફાર ન થાય તો તે પ્રકૃતિ ન કહેવાય. એથી જ, ગીતાકાર કહે છે કે સર્વ સંકલ્પ છોડી આત્મસ્થ થા જેમ ચંદુની અંદર ફેરફાર થાય, પણ તેથી તમે કદી કહેતા નથી અગર કહેવાના નથી કે, "મારામાં ફેરફાર થયો છે," કારણ ચંદુ આપનાથી ભિન્ન છે તેમ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્મા-સાક્ષી-ચૈતન્ય શરીર, મન, વાણી, બુદ્ધિ વગેરેથી ભિન્ન છે અને રહેવાનુ આમ અનુભવવાથી

આપણી શાંતિ જતી નથી–કોઈની શાંતિ ગઈ નથી, પણ શરીરને મનને કે બુધ્ધિ વગેરેને "હું" માની વ્યવહાર કરીએ તો જરૂર અશાંતિ થવાની. આ સિવાય શાંતિનો બીજો સરળ ઉપાય નથી અને એ દરેકના અનુભવની વાત છે–પછી એ અનુભવને ન માનીએ તો આપણા મનની વાત છે, પણ સત્ય તો રહેવાનું જ. શરીરથી એટલે પાંચ ભૂતોથી માંડી ઇંદ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ વગેરે પણ જગત ના પદાર્થો છે અને જગત્ એટલે જેમાં ફેરફાર થયા કરે તે એક-સરખું ન રહે તે. આ બહુ સરળ વાત છે, એમાં પંડિતાઈ નથી–ફિલસૂફી નથી શરીર પોતાનું કામ કરે, મન વિચારે, અને એ બધાએ તેમ કરવું જ જોઇએ, પણ આપણે તો એ બધાંના વ્યવહારને જાણવા-વાળા જુદા જ છીએ ને? એમાં સંદેહ કેવો? અને કદાચ સંદેહ હોય તો પણ એ સંદેહને જાણવાવાળો તો જુદો જ છે ને? કેમ, આ વાત સત્ય લાગે છે ને? આમ અનુભવવામાં આનંદ છે–શાંતિ છે. પણ બહાર તો જેમ બોલતા હોઇએ તેમ જ બોલીએઃ તેમાં ફેરફાર ન કરીએ, પણ અંતરથી ઉપર પ્રમાણે અનુભવીએઃ જેમ (હું) ચંદુ બ્રાહ્મણ છું એ બહાર વારેઘડીએ બોલવાની જરૂર નથી પણ તે સત્ય છે અને એ મારો નિશ્ચય છે, તેમ "હું" સાક્ષી શરીર, મન, વિ૦ થી જુદો છું એ જ નિશ્ચય અંતરનો હોવો જોઇએ. કોઈ પૂછે કે તમે આ શાંતિ કેવી રીતે અનુભવો છો તો ઉપર પ્રમાણે આપણી સમજ બોલીએ અને સામા માણસે માનવું હોય તો માને, ન માને તો તેના મનની વાત છે ફરીથી લખું છું કે બહાર તો દરરોજનું કામ જેમ કરતા હોઈએ તેમ જ કર્યા કરીએ અલ-બત્ત, નીતિવિરુદ્ધ આપણું–શરીર, મન વગેરેનું–વર્તન ન હોવું જોઈએ જો નીતિવિરુદ્ધ કાંઈ કરીએ તો તેટલે અંશે અશાંતિ થવાની જ. તેથી નીતિ ઉપર સાધુપુરુષોનો આગ્રહ છે

૮

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧-૨-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ નંદલાલભાઈ !

×

આપ રટણ વિ. કરતા હશો એટલે એ સંબંધે આપને લખવાનું હોય નહિ. પણ સાથે સાથે એટલું તો લખું કે ફુરસદને વખતે કોઈ કોઇ વખત સ્વામી રામતીર્થ, વિવેકાનંદ અને યોગવાસિષ્ઠ રામાયણ પણ વાંચતા રહેશો. આપનું મન નિર્મળ થયું છે તો ઉપર લખેલાં પુસ્તકોનું વાચન જરૂર કરશો; પણ પહેલાં **સ્વામી રામતીર્થ** વાંચશો. વાચન કર્યા કરશો તો મન કોઈ દિવ્ય ધામમાં ફરતું ન હોય એવું લાગશે. જેટલી રટણની કિંમત છે તેટલી અગર તેનાથી અધિક કિંમત આ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની છે.

૭

મુ. દામકા (જીલ્લા સુરત)
ૐ તા૦ ૧૭-૫-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ નંદલાલ !

××× ××× મને પોતાને બ્લડ-પ્રેશર રહ્યા કરે છે તથા કોઈ વખત હાર્ટમાં દુઃખાવો થઇ આવે છે તેમ જ તબિયત બરાબર રહેતી નથી. એ કારણે દરિયા કિનારાના એક ગામડામાં એક ખાસ સ્નેહી સાથે તેમના આગ્રહને લીધે ઉપર લખેલી જગ્યાએ હવાફેર માટે આપના સૌ. બહેન સાથે ૪-૫ દિવસથી રહું છું. થોડા ઘરનું ગામડું છે. સુરતથી ૧૩ ૧૪ માઇલ દૂર છે. મોટરસર્વિસ ચાલે છે, પણ બેએક માઇલ ગાડાની મુસાફરી કરવી પડે છે. અહીં આનંદ છે-એકાંત છે. ઊંઘ સારી આવે છે, એક વૈદ્ય (બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ) મારા દરના છાતીનાની

હવા ચાલે છે પહેલા કરતા સારૂ છે આપ સર્વેની શુભેચ્છાથી આરામ થઇ જશે.

વાચવાનુ આખને કારણે આ બધ કર્યુ તે જાણ્યુ રટણ ચાલે છે તે જાણ્યુ અને આનદ થયો રટણ કર્યે જ રાખજો ચારિત્ર્ય નિર્મળ છે તેવુ રાખશો કોઇ ઉપાધિ ગણુશો નહિ અત્યાર સુધીના અનુભવે જોયુ હશે કે આપણુ ધાર્યુ થતુ નથી જો અદષ્ટ શક્તિ--ચાહે તો તે પરમાત્મા હોય કે ગમે તે આખા બ્રહ્માડને ચલાવી રહી છે, તેણે જ આપણા બધા કામ કર્યા છે અને હવે પણ કરશે જ એ શ્રદ્ધા રાખી, બવી ચિતાઓને દેશવટો આપી, નીડરતાથી સાવચેતીથી કામ કરતા રહીએ એ શક્તિને આપણને રાખવા હશે તો રાખશે યુરોપની લડાઈ જોતા લાગે છે કે એમા પણ પ્રભુનો હાથ હશે. એમ કરી તે શુ કરવા માગે છે, ક્યા લઈ જવા માગે છે તે આપણુ જાણતા નથી આશય તો શુભ જ હશે. માળી બીગીચાના કામકાજમા કોઇ ઝાડને કાપે છે, કોઈને જડમૂળથી ઊખેડી નાખે છે અને કોઇને નવા રોપે છે એમા માળીનો હેતુ તો શુભ જ હોય છે ને? Balance of mind (મનનુ સમતોલપણુ) રાખવાનુ કામ આપણે માટે નિર્માણ થયુ છે. ભક્તોને ભગવાન્ કહે છે તમારો બધો બોજો મારા ઉપર નાખી દો ટૂકમા, તમારૂ જેટલુ હોય તેટલુ બધુ મને સમર્પણ કરી દો, (પણ તે અર્ધદગ્ધ મને નહિ–હૃદયપૂર્વક), ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા તો અભય વચન આપે છે કે, "ભક્તોનુ યોગ (જે વસ્તુ ન મળી હોય તે મેળવી આપવી) ક્ષેમ (મળેની વસ્તુને જાળવવી) હુ વહન કરૂ છુ * આપે તો ખુબ વાચ્યુ છે એટલે હુ આપને શુ લખુ? આપ

* ગીતા ૯, શ્લોક ૨૨

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जना पर्युपासते।
तेषा नित्याभियुक्तानां योगक्षेम वहाम्यहम॥

તો શુદ્ધ પરમાત્મસ્વરૂપ છો. શરીર, મન વિ. આપણે નથી અને તે આપણાં નથી. એ તો પ્રભુ તરફની સેવા કરવાને મળ્યાં છે; માટે તેની સેવાર્થે જેટલાં વપરાય તેટલાં સારાં. એ તો ટ્રસ્ટ-પ્રોપર્ટી છે, તેનો દુરુપયોગ ન થાય એ જોવાનું રહ્યું. સૌ. શાંતા બહેન તથા સર્વે છોકરાંઓને અમારા બન્નેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય કહેશો.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ.

સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી ઉપરના પત્રો

૧

ૐ તા૦ ૯-૫-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

......આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સાક્ષી-બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ સુખ-દુઃખથી-રાગદ્વેષથી (મારા-તારાપણાથી) પર છેઃ એને માયા વગેરે કંઇ વળગ્યાં જ નથી. એ સ્વભાવે જ મુક્ત છે; તેમાં મુક્તિની ઇચ્છા એ જ બંધન છે. જ્યારે જ્યારે શાંતિનો ભંગ થાય ત્યારે સમજવું કે શરીર, ઇંદ્રિયો કે અંતઃકરણમાં હુંપણું જાણે-અજાણે ગોઠવાઈ ગયું છે. એ જ સમયે 'હું કોણ' એ પ્રશ્ન પૂછી "હું" સાક્ષી સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ સિવાય બીજો કોઈ નથી, શરીર મન વગેરેનો હું સાક્ષી છું, એવા વિચારમાં તરબોળ થઇ જવું. જ્યાં સુધી એ ભાવ પ્રકટ ન થાય ત્યાંસુધી "હું કોણ" એ પ્રશ્ન વારંવાર પૂછજો. અને પછી આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં મસ્ત

બની વિચરવું. આપણે મોક્ષ–સ્વરૂપને પામવાનું નથી; આપણે સ્વાભાવિક રીતે જ મુક્તસ્વરૂપ છીએ. જ્યારે એ સાક્ષી–ભાવમાં મસ્ત થઈએ ત્યારે સર્વ પદાર્થનો ત્યાગ આપોઆપ થઈ જાય છે. શરીર એ જ સાડા પાંચ ફૂટ જગત્ છે. અને એ જ અનેક જાતના પ્રપંચમાં ફસાવે છે. શુદ્ધ સ્વરૂપ નિર્ભય આત્માને કાદવમાં રગદોળાવે છે અર્થાત્ આત્મભાવમાંથી દેહભાવમાં ઘસડી જાય છે. દુઃખ એનું બીજું નામ બંધન. માણસ બંધનમાંથી એટલે દુઃખમાંથી છૂટવા મથે છે. પોતાના સ્વરૂપનું દૃઢ ભાન ન થાય ત્યાંસુધી આમ થયા કરે છે. કાગળ લખતાં જે ભાવ આવે કે, હું કોને કાગળ લખું તો તે પણ સૂક્ષ્મ અહંકાર છે. એ ભાવને તોડી "હું" કાગળ જેને લખું છું તેનો, કાગળનો અને મારો આત્મા (સ્વરૂપ) એક જ છે. આપણે સ્વરૂપભાવ વખતોવખત દરેક ક્રિયામાં અનુભવી શાંતિ ધારી મૌન બેસવાનું છે–વાણીનું નહિ–મનનું મૌન કરવાનું છે.

શરીરને તેની હયાતી સુધી ક્યાય ને ક્યાય જાત્રા કરવાની છે. ભલે પંજાબ લઇ જવું હોય તો ત્યાં લઇ જવું. પણ તમે પોતે ક્યાય પણ જવાઆવવાનો ભાવ ધરશો નહિઃ એટલે કે દૃઢતાથી અનુભવશો કે શરીરનું જવું–આવવું એ મારૂં જવું–આવવું થયું નથી અને થવાનું નથી.

૨

ૐ   ૧૯–૫–૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

......જેમ એક રાજા ભાંગ પીએ અને પોતાનું રાજાપણું ભૂલી જાય તેમ આપણે પોતે પરબ્રહ્મ છીએ, તે મોહથી, માયાથી કે અજ્ઞાનથી પોતાપણું ભૂલી–દેહે આવી, હું છું એમ ઠસી ગયું છે. જેમ દેહ આદિમાં હુંપણું ઠસી ગયુ છે તેમ આત્મામાં "હું"પણું

દઢ થઈ જવું જોઈએ. એ જ કરવાનું છે. નવું કાંઈ લાવવાનું નથી, છોડવાનું નથી, જવાનું નથી, આવવાનું નથી.

એક રાજકુંવર બીજા સાથીઓ સાથે રમત રમ્યા કરે છે. એ રાજકુંવર છે એવી એને ખબર નથી. પછી એને સમજાવવામાં આવે છે અને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવે છે, છતાં રમત રમતાં પાછો ભૂલી જાય છે. વળી પાછો વખતો વખત એને ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવે છે. એમ કરતાં કરતાં એને દઢ થઈ જાય છે કે પોતે રાજકુંવર છે. પછી રમતો રમે છે, પણ પોતે રાજકુંવર છે એ ભાવ જતો નથી. તેમજ, આપણે દઢતા થતાં સુધી આત્મસ્વરૂપ મનન કર્યા કરવાનું છે. રમત રમતાં ભંગાણ પડે કે રાજગાદી ઉપર બેસી જવું. આપણે પણ સંસારરૂપી રમત માંડી છે–જાણી જોઈને. અસલ તો રાજકુંવરઃ પણ એ વાત રમતમાં ભૂલાઈ ગઈ. કેમ, એમ જ છે ને?

દરેક ક્રિયામાં આપણા સ્વરૂપનું ભાન રહ્યા કરે એ કરવાનું છે. આપણી ઇંદ્રિયો, મન, વિ॰ એ જ આપણો સંસાર છે; એટલું જ આપણને દુઃખ દે છે. બહારનું જગત આપણને બહુ દુઃખ દઈ શકતું નથી. આપણા મનનું ઉપજાવેલું જગત દુઃખ દે છે, અને તેથી જ આપણા મનનું પૂજન કરવાનું છે, એને જ મનાવવાનું છે. એ જાતજાતના ઘાટ ઘડી આપણી અને પરમાત્મા વચ્ચે ભિન્નતા દેખાડી આમ તેમ અફાળે છે. એ એને ઠેકાણે રહે તો બધું ઠેકાણે રહેવાનું છે. એથી જ આત્મસ્વરૂપના ચિંતનની જરૂર છે. ચિંતન કરતાં કરતાં દઢતા આવી જશે. એની ચિંતા છોડીએ. × × આપણે જે પહેલાં અજ્ઞાનપણે કરતા હતા તે હવે જ્ઞાનથી કરીએ.

૩

ૐ ૨૭–૫–૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

…………જીવતા જ જેને નિશ્ચય થઈ ગયેલો છે, જેણે પોતાના સાક્ષી સ્વરૂપને અનુભવ્યુ છે, અને બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માડો એ મારા આત્મા સિવાય કાંઈ તત્વ જ નથી તે જીવન્મુક્ત છે. તે જીવતો હોવા છતા સર્વ બધનોથી મુક્ત છે. આવો જીવન્મુક્ત સર્વ વ્યવહારો કરતો છતો વ્યવહારથી કે કર્મથી બધાતો નથી કારણ તે દેહભાવે કે મન-ભાવે કાંઈ કરતો નથી. તે અહકાર કે જે બધાનુ મૂળ તેને દેહથી માંડીને અંતકરણ સુધી કશામા મૂકતો નથી, તે સુખદુ ખ રાગદ્વેષ વગેરે દ્વદ્વોથી પર હોય છે. તે સુખદુ ખને ખરા માનતો નથી. જ્યારે તે અનુભવે છે કે મારો જન્મ જ નથી, તો મરણને તો સત્ય માને જ કેમ કરી ? જ્યા-સુધી અત કરણ છે ત્યાસુધી સાક્ષીભાવ કહી શકાય. પણ જ્યારે અત કરણનો અભાવ અનુભવાય ત્યારે સાક્ષીભાવ પણ કેમ કરી કહેવાય ? સાક્ષીભાવની સજ્ઞા પણ મુમુક્ષુને સમજાવવાને માટે છે. શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા ગીતામા જુદે જુદે પ્રસગે દેહ, મન, આત્માને પોતા તરીકે કહે છે, પણ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્મા–સાક્ષી છે. ભક્ત દેહભાવે પ્રથમ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને ઉપાસે છે, પછી વધતા વધતાં આત્મભાવે ઉપાસે છે, અને છેવટે એ આત્મા બીજો કોઈ નહિ પણ પોતે જ એમ અભેદરૂપે ઉપાસી છેલ્લે એ ભેદ-અભેદને ઉડાવી મારામા કોઈ ભાવ જ નથી મારામા તો બેપણુએ નથી અને એકપણુ પણ નથી–આ છેલ્લી સ્થિતિ છે આ સ્થિતિને વિજ્ઞાનની સ્થિતિ, કે જીવન્મુક્તની સ્થિતિ કે બ્રાહ્મી સ્થિતિ કહે છે

× × ×

જ્યારે બધા માણસો તમારૂ સારૂ બોલે ત્યારે સમજો કે તમારૂ આવી બન્યુ છે કારણ કે બનાવટી સંતોને તેમના અનુરાગીઓએ

એમ જ વખાણ્યા હતા. એટલે કે આપણું બધા સારું જ બોલે એવી ઇચ્છા કે ભાવના ન સેવવી કારણ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જે મન-વાણીથી પર છે તેનાં કોઈ વખાણ કરતું નથી, પણ શરીર મન વગેરેનાં લોકો વખાણ કરે છે તે તો (વખાણો) આપણને નીચે લઈ જાય છે

૪

ૐ તા૦ ૨૦-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ સ્વામીશ્રી યોગાનંદજી !

× × ×

મનના અને શરીરના ધર્મોને આત્મા તરીકે ન અનુભવાય તો ખરો આનંદ રહે છે જ્યાં શરીર, મન વિ મા " અહમ્" ધર ઘાલ્યુ કે બધી ઉપાધિઓ ચારે તરફથી હેરાન કરે છે હુ તો શરીર, મન વગેરેનો સાક્ષી છુ, એ અનુભવવામા ખરો આનંદ રહ્યો છે × × ×

શાંતિના માર્ગ સબંધમા દરેક વ્યક્તિને શામા રસ પડે છે તેના ઉપર આધાર રહે છે કેટલાકને (આખો) દહાડો ભજન ગાવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને કર્મકાંડની વિધિ આખો દિવસ કરવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને ભગવાનના ચરિત્રો વાચવા-ભગવાનની પ્રેમભાવે ભક્તિ કરવી એથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને આખો ભી ચી યોગાસન જમાવવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને એકલા બેસી રહેવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને વિચાર કરવાથી શાંતિ રહેતી હોય પણ આ બધી ક્ષણિક શાંતિ કહેવાય એમ હું સમજું છુ ખરી વાત તો એ છે કે, 'હુ' આત્મા શાનસ્વરૂપ ' તેમા શાંતિ અશાંતિ બને નથી, શાંતિ અશાંતિ બને અંતઃકરણના ધર્મો છે. એ મન અગર અંતઃકરણની શાંતિ અર્થે, મન

પાસે ચાહે તો ભક્તિ કે જ્ઞાન કે યોગ કે કર્મકાંડ ગમે તે કરાવી વાત પાડવુ, પણ મને (હુ ને) એ બધા સાથે કાંઈ પણ લેવા-દેવા નથી એ અનુભવ જ સાચો છે અને એમા નિષ્ઠા થઇ ગઇ તો બધુ પાસુ સીધુ બેસી જાય છે આત્મામા બેઠા એટલે વિચારો, ઇચ્છાઓ આપોઆપ રોકાઈ જાય છે, કાબૂ આપોઆપ આવી જાય છે પાપકર્મ થાય જ ક્યાથી? બીજુ-ત્રીજુ સ્મરણ થાય શેનુ? પહેલા હુ હતો, હાલ છુ અને હવે એવો ને એવો રહેવાનો છુ, એટલે ચિંતા ભય પણ શેના? એકનો એક પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે ઓળખાય છે અને વ્યવહારને માટે તેને જુદા જુદા નામ અપાય છે દાખલા તરીકે, એક જ લાકડાના ભિન્ન ભિન્ન રમકડા, પલગ, વગેરે બને છે એમા લાકડુ તો કાયમ છે એ બનેના સ્વરૂપોને ઓળખવા માટે રમકડા, હાથી, ઘોડા, ગાડી, બારણુ, પલગ એવા નામો આપ્યા છે, પણ મૂળ રૂપમા કાંઈ ફેરફાર થયો નથી તેવી જ રીતે મૂળ સ્વરૂપમા ફેરફાર થયા સિવાય જુદા જુદા નામો વ્યવહાર માટે આપ્યા છે નહિ તો કોઈને કહીએ કે લાકડુ લાવ, તો શુ લાવે? હાથી લાવે, ઘોડો લાવે, બારણુ લાવે, પલગ લાવે કે શુ લાવે? વ્યવહારમા ઓળખવા માટે એ જ પદાર્થ ને ભિન્ન ભિન્ન નામ અપાયુ છે એ વાત ભૂલાઈ ગઈ જેમ આપણે પણ શરીર-દૃષ્ટિથી પચમહાભૂતના ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો છીએ, પચમહાભૂતરૂપે એક જ છીએ એટલે આપણે બધા પચ મહાભૂતના છીએ તેને બદલે આ શરીરો મારા છે, અને તેઓમા એટલી બધી દૃઢતા થઈ ગઈ છે કે પ્રયાસ કરવા છતા છૂટતી નથી સાચી વાત તો એ છે કે શરીર, મન વગેરેમા અહભાવ એટલો બધો દૃઢ થઈ ગયો છે કે છોડતા છૂટતો નથી એ અહભાવ છોડવા માટે એને પોતાના સ્વરૂપમા મૂકયા કરીએ તો ઘાટ બેસે માટે હવે તો એક જ કર્યા કરવુ કે અહમને ઊંડાણી આત્મામા મૂકયા કરીએ એ આપણી ક્ષણેક્ષણની પ્રેકટિસ થઇ જવી જોઇએ વિશેષ શુ? આપ

સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો એમા શકા જ શાની ? આપણા અનુભવને કયા નાખી શકવાના હતા ? જેને પોતાના અનુભવ માટે શકા હોય તેને માટે સ્થાન જ નથી હુ મનુષ્ય છુ એમા શકા હોય ખરી ? તેમ શરીર, મન, વગેરેને જાણવાવાળો સર્વથી જુદો છુ એ પ્રત્યક્ષ અનુભવનો ઈન્કાર થાય ખરો ? બાકી તો જેને જે રસ્તે જવુ હોય તે રસ્તે જાય આપણે તો સત્ય લાગે તે કરીએ બધાને સમજાવવાનો કે ઊપદેશ કરવાનો અને તે રીતે ન ચાલે તો દુખી થવાનો આપણે ઈજારો રાખ્યો નથી પરોતેજ રમ માણસો આવા વિચારોથી દુખી થાય છે આપણે તો કહેવાના અધિકારી, કરવુ છે સામા માણસને સાચુ લાગે તો કરે ઘણા માણસો આવી વાત સમજે છે, છતા આળસ અગર પ્રમાદ કરે છે, એમા આપણે શુ કરી શકીએ ?

૫

ૐ તા૦ ૧૭-૭-૩૯

સ્વરૂપનું પિછાન (અનુભવ) ન થાય ત્યાસુધી મનને શાતિ આવતી નથી આપ સાક્ષી –ચૈતન્ય–પરબ્રહ્મ છો એમ એનો અનુભવ નથી એમ કેમ કહેવાય ? કારણ આપ મન, બુદ્ધિ વગેરેને જાણનાર ચોવીશે કલાક સાક્ષીરૂપે સ્થિત છો એમા તો શકા નથી ને ? એની પિછાન બરાબર નથી એમ કાઈ કહેવાય ? તો હાજર હજુર છે સુષુપ્તિમા મન, બુદ્ધિ, વિ સઈ જાય પણ એ તો ચોવીસે કલાક જાગ્રત છે, એટલે મનની કે બુદ્ધિની દોડ થાય કે તુરત કહીદેવુ કે 'હુ" તો એ મનની કે બુદ્ધિની દોડને જાણવાવાળો હાજર છુ, શાતિસ્વરૂપ છુ, એમા શાતિ–અશાતિ હતી જ ક્યારે ? એ વાત જાણતા છતા સમજતો નહોતો તેથી

બધી ગડબડ થયા કરતી હતી જ્યારે આપણી અંદર કાંઈ પણ પણ ગડબડ થાય તે સમજી લેવું કે શરીર, મન વગેરેમાં 'હું' ઘૂસી ગયું છે એ 'હું' ને શરીર, મન વગેરેમાંથી કાઢી આત્મા સાક્ષીમાં મૂકી દેવું જેથી તુરત શાંતિ આવી જશે

જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી યોગ ચાલ્યા જ કરવાનો છે ઇંદ્રિયો વગેરે બહેકે નહિ એ જોયા કરવાનું છે શરીરદ્વારા લોકોની સેવા કરવાની છે કેમકે એ (લોકો) સાક્ષાત્ દેવો છે એ સેવા અનાસક્ત થઇને કરવાની છે એટલે સેવાનો બદલો લેવાની દૃષ્ટિએ નહિ પણ **સેવા એ જ બદલો** છે જેની સેવા કરીએ તે, વખતે ગાળો પણ દે—પ્રશંસાની વાત તો બાજુએ રહી સેવા કરવામાં જેની સેવા કરીએ તે, વખતે માર પણ મારે દાખલા તરીકે—ઇસ્પિતાલમાં દરદીને સનેપાત થયો હોય, અને નર્સ તેની સેવા કરે છે, તેને પણ તે છૂટો પ્યાલો મારી મૂકે છે જેને જીવંત અવસ્થામાં અનુભવ થઈ ગયો છે કે પોતે સાક્ષી—આત્મા છે અને તેમાં દૃઢ થયો છે, તે જીવનના બધા કાર્યો કયાય પણ લપટાયા વગર કર્યે જાય છે—તે જીવન્મુક્ત છે જનક રાજા જીવન્મુક્ત પણ કહેવાય છે અને વિદેહમુક્ત પણ કહેવાય છે મુક્તિ બંને ઠેકાણે છે એક સગત તો ખરી કે બંને જણને આત્માનુભવ છે શબ્દોની મારામારીમાં જવાની જરૂર નથી

જીવન્મુક્ત=જીવતા જેને એમ દૃઢ અનુભવ થઈ ગયો છે કે સાક્ષી—આત્મા સ્વાભાવિક રીતે મુક્ત છે, અને જે દેહ, ઇંદ્રિય મન, વિ. ના વ્યાપારોથી બંધાતો નથી

વિદેહમુક્ત—જેની વૃત્તિ એકદમ ઉપરામ થઇ ગઈ હોય અને દેહ હોવા છતા પણ જાણે દેહ વગેરે છે જ નહિ અને તેની સાથે કાંઈ સંબંધ પણ નથી એવી દશામાં મસ્ત રહે, અને લગાર પણ

નડતર થઈ કે આત્મામાં મસ્ત થઈ જાય. તે વિદેહમુક્ત છે એમ લોકો કહે છે.

જીવન્મુક્ત જ્ઞાનનો આશ્રય લઈ જીવનનાં બધાં કાર્યો લપટાયા વગર કર્યે જાય છે. વિદેહમુક્ત મોટે ભાગે રાજયોગનો આશ્રય લઈ આત્માનુભવ કરી તેમાં જ રહ્યા કરે છે અને સંસારનાં સેવાનાં કાર્યોમાં પડતો નથી. આમ હું અર્થ કરું છું. આ શબ્દો વિષે ઘણા મતભેદો ચાલે છે. બન્નેને મુક્તિ તો છે. જીવન્મુક્ત કર્મો કરતાં ડરતા નથી; જ્યારે વિદેહમુક્ત કર્મમાં પ્રવેશ કરતા નથી અને તેથી કર્મો કરતાં તેમને ડર લાગે છે એમ કહેવાય.

ખરી રીતે "સાક્ષી" જીવન્મુક્ત છે અને વિદેહમુક્ત પણ છે. જેની આવી નિષ્ઠા થાય છે તે જીવન્મુક્ત છે કે વિદેહમુક્ત છે એ જોવાની જરૂર નથી.

૬

આત્મસ્વરૂપ !

......કાંઈ ને કાંઈ વાચન તો રાખવું, પણ સાથે સાથે યાદ રાખવું કે વાચન એ ધ્યેય નથી. જે કાંઈ આપણે કરીએ તે બધાનું ધ્યેય તો આત્મસ્થિતિ છે. ધ્યાન તો ફક્ત આપણી સ્વરૂપમાં દૃઢતા થયા કરે તેટલા પૂરતું છે. ધ્યાન કરતા હોઈએ ત્યારે કે ધ્યાનરહિત હોઈએ ત્યારે આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ—સાક્ષીભાવ તો જેમનો તેમ છે. જ્યાંસુધી અંતઃકરણ છે ત્યાંસુધી સાક્ષી–ભાવ છે; પછી તો સાક્ષી–અસાક્ષી કાંઇ નથી; પણ આપણે જ છીએ. એમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી અને થવાનો નથી. આપણે અખંડાકાર–જેમના તેમ રહ્યા છીએ અને રહેવાના છીએ ચાહે તો શરીર ચાલ્યું જાય કે મન વગેરે બધાં ચાલ્યાં જાય; અને મન વગેરે ધ્યાન કરે અગર ન કરે, પણ "હું" તો અખંડ એકરસ અને દરેક ભાવનો જાણવાવાળો

છું જ, એ સ્થિતિ જ બ્રાહ્મી સ્થિતિ. એ જ સ્થિતિ પ્રજ્ઞા કહેવાય છે. જ્યાં જવાનું નથી અને આવવાનું નથી, કાંઈ કરવાનું નથી કે કરાવવાનું નથી, એમાં જ વખતોવખત દૃઢતા કરીએ. આપણે જે જે ક્રિયા કરીએ (ચાહે શરીરદ્વારા, અંતઃકરણ કે પ્રાણદ્વારા) તેના સાક્ષી ચોવીસે કલાક એકસરખા છીએ એ જ ખરું ધ્યાન છે, એ જ ખરો યોગ છે, એ જ સાચી ભક્તિ છે, અને ખરું કર્મ છે. બીજું બધું થાય યા નહિ, પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે થયા કરે તો એમાં બધું આવી જાય. બધા નીતિ-નિયમોની એ પરાકાષ્ઠા છે. લગાર પણ નીચે આવીએ નહિ. શરીર, મન, વગેરેમાં "હું" થવા માંડે તો તરત અહમ્‌ને એ બધામાંથી ઊઠાવી "આત્મા"–"સ્વ"માં મૂકયા કરીએ એથી દરેક ક્રિયામાં પ્રભુદર્શન–આત્મદર્શન થયા કરશે. પણ એ વાત બહાર બોલવા જેવી નથી. એ આંતર સમજ છે. પ્રસંગ આવ્યે બોલીએ, નહિ તો મૂગા મૂંગા સાક્ષી પર સ્થિત થઈ આનન્દ કર્યા કરીએ.

જાણે અજાણે પણ શરીર, મન વિ. માં અહમ્ જોડવાયુ કે શોક, મોહ, માયા, મત્સર, કામ, ક્રોધ વગેરે ચારે તરફથી ઘેરવા માડે છે. આ આપણી દીવાદાંડી છે. એ આત્મા–રૂપી દીવાદાંડી તરફ લક્ષ્ય રાખી બધી ક્રિયા કરીએ. હવે હાથ આવેલો દાવ ચૂકીએ નહિ.

આપણું સાક્ષીભાવનું ધ્યાન ચોવીસે કલાક ચાલુ છે એટલે આપણો યોગ પણ ચોવીસે કલાક ચાલુ છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે કોઈ જાતની ચિંતાને સ્થાન આપીએ નહિ, અને ચિંતા વગેરે ઘેરવા માંડે કે તરત જ "હુ કોણ?" "કયાંથી આવ્યો?" "કયાં જવાનો?" વિ. વિચારવા માંડીએ એટલે બધું આપોઆપ સમજાઈ જશે. સ્વરૂપ ઉપર આવવા માટે આંખ મિચવા જેટલી પણ વાર નથી. સરલ વાતને બહુ અઘરી બનાવવી નહિ. આમાં પંડિતાઈ

કે બહુ બુદ્ધિમત્તા જોઇતી નથી, ફક્ત સરલ સમજણની જરૂર છે. એ ધોરી માર્ગે ચાલ્યા જાઓ. આ કાંઈ ભૂલવાની ગલી નથી.

૭

ૐ ૧૦–૮–૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

(અ) પરોક્ષ ઉપાસના—જે દેવનું આપણને જ્ઞાન ન હોય તે દેવની બીજાના કહ્યાથી આપણે ઉપાસના-આરાધના કરીએ તે.

(બ) અપરોક્ષ ઉપાસના—જે દેવનું આપણને જ્ઞાન હોય, જાણે આપણી ભાવનાથી આપણી સન્મુખ થઈ રહ્યા હોય, અને જાણે આપણે તેની સાથે વાતચીત કરતા હોઈએ તે અપરોક્ષ ઉપાસના.

(ક) અહંગ્રહ ઉપાસના—હું જે દેવની ઉપાસના કરૂં છું તે પોતે "હું" જ છું-સાક્ષી છું એ અહંગ્રહ ઉપાસના કહેવાય છે.

માણસ શરૂઆત પરોક્ષ ઉપાસનાથી કરે છે, પછી ભાવના દઢ કરતાં કરતા તે દેવમાં એટલો બધો પ્રેમ થઈ જાય છે કે જાણે તેજ સર્વત્ર છે એમ અનુભવે છે, અને પછી જેની "હું" પ્રત્યક્ષ ઉપાસના કરૂં છું તે "હું" પોતે સાક્ષી છું એમ અનુભવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં અત્યારે તો (ઘણાનું) જીવન ધ્યેય વગરનું જણાય છે. ધ્યેય પણ બે પ્રકારનાં હોય છે. (૧) વ્યાવહારિકઃ વ્યવહારમાં મારે શું થવું છે, કઈ કક્ષાએ પહોંચવું છે વગેરે. આ પશ્ચિમનો વિચાર છે. આપણું હિંદુસ્તાન વર્ણવ્યવસ્થામાં બંધાયું ત્યારથી તેનું ધ્યેય (વ્યાવહારિક) નક્કી હતું, કારણ કે મોટે ભાગે એ ખેતીપ્રધાન દેશ. પછી પશ્ચિમના સુધારા આવ્યા એટલે શું થવું એ નક્કી કરવાનો પ્રસંગ શહેરવાળાને શિરે રહ્યો. ગામડાનો પ્રશ્ન ન હોતો, કારણ કે તેના જન્મ સાથે તેનું ધ્યેય નક્કી

થઇ ચૂક્યુ (૨) આધ્યાત્મિક–મનુષ્યજન્મ જ પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે છે, અને એ આધારે તેનુ શિક્ષણ અપાતુ શિક્ષણ જ એવુ (વેદ કાળમા) કે તેથી વ્યાવહારિક અને પારમાર્થિક (આધ્યાત્મિક) ધ્યેય બંને સાથે સિદ્ધ થતા

તેથી આપણી અત્યારની સ્થિતિ આપ લખો છો તેવી છે. અત્યારે તો પશ્ચિમના સુધારાએ એવુ નક્કી કરી મૂક્યુ છે કે પરમાત્મા–ઈશ્વર વિ સબધી વિચારો આપણને ગાડા તરગો જેવા લાગે છે આપણી શ્રદ્ધા ઓછી થઈ છે સહનશક્તિ નહિ જેવી કોઇને ઉપયોગી થવાની કે સેવા કરવાની ભાવના નહિ Every body to himself. આમ થવાનુ કારણ આપણે પોતે જ છીએ દરેક બીજાનો ઊપરછલ્લો વિચાર કરીએ છીએ પશ્ચિમના સાયન્સ અને સામાજિક વિચારો આપણી સ્થિતિને કેટલા અનુકૂળ થશે એનો સ્વતત્ર વિચાર પણ ખોઈ બેઠા જૂના અને નવાનો સમયને અનુકૂળ મેળ બેસાડવો જોઇએ અને તે આપણા નેતાઓનુ કામ રહ્યું અત્યારે તો બધા અખતરો કરી રહ્યા છે પણ હવે વખત આવ્યો છે જ્યારે એનો કાઈ નિકાલ આવશે પશ્ચિમ પણ શાતિમા ક્યા છે? ત્યાના વિચારકો પણ શુ સ્વતુ તેનો ઉપાય શોધવા મડયા છે એ બધાનો નિવેડો કે ઉકેલ પૂર્વમાથી મળવાનો છે એટલે હિંદુસ્તાને વધુ કટિબદ્ધ થવુ પડશે મહાત્મા ગાધીજી જેવાએ શરૂઆત કરી છે એમની ભૂલ પણ થતી હોય, પણ મડાણુ મડાયા છે ામાથી સાચી દિશા સૂઝશે. walls do not make mistakes or errors, therefore they do not progress, man makes mistakes. therefore he progresses.

હવે મુક્તિ સબધમા જણાવવાનુ કે, આપણે પોતે "સાક્ષી" છીએ, તે સ્વભાવે મુક્ત છે, તેની મુક્તિ મેળવવાની નથી, એમ હૃદયમા દૃઢતાપૂર્વક ઠસી જવુ જોઈએ, અને તે પ્રમાણે હૃદયમા

અનુભવવુ, જેથી હૃદયમા કોઇ જાતની વાસના ઊઠે નહિ ઉઠેલો શાન્તિને શોધે છે, પણ આત્મા સ્વભાવે શાંતસ્વરૂપ છે, એને શાંતિ મેળવવાની નથી "હુ" પોતે-" સાક્ષી "–આત્મા-ચૈતન્ય હતો, ! અને રહેવાનો કાઇ જગામા કે મરામા મુક્તિ નથી પણ જે હૃદે માન્યુ કે હુ દેહ છુ, મન છુ, અને તેથી સુખદુ ખ, રાગદ્વેષ વગેરે ધર્મવાળો છુ–એ માન્યતાને તોડવા માટે, અહકારનો નાશ કરવાને માટે જે પરિશ્રમ ઊઠાવવો પડે તેને તપ, યત્ન, ભક્તિ જ્ઞાન કે યોગ કહેવાય અને તે અનુભવને દૃઢ કરવા માટે મઠ કે જગલમા રહેવુ પડે તે દૃષ્ટિએ થોડો વખત અલિપ્ત રહેવુ પડે તો તેમા વાંધો નથી, પણ એની પરીક્ષાને માટે સસાર છે સસાર દુ ખરૂપ છે માટે તેનાથી નાસી જવુ એ ભીરતા છે, કારણ કે જ્યાસુધી શરીર છે, મન છે, ઇંદ્રિયો છે ત્યાસુધી સસાર તો સાથે જ છે પણ એમાથી 'હુ" અલિપ્ત હતો, છુ અને રહેવાનો એ દૃઢતા જ મુક્તિ છે પછી તો એ શરીર, ઇંદ્રિયો અને મન મારી-સ્વરૂપોની સેવા માટે અર્પણ થયા છે, અને તેમ સેવા કરતા ગાફેલ ન રહેવાય. એ ઇંદ્રિયો, મન વગેરે કાબૂમા રહે, વિષય તરફ ન દોડે એ જોયા કરવાનુ છે એ જ સાચો યોગ છે પછી કોઇ જ્ઞાનથી સેવા કરે, કોઇ સાચો ભક્તિમાર્ગ બનાવી સેવા કરે, કોઈ યોગમાર્ગ બનાવી સેવા કરે, અને તેથી શરીર નિષ્કામ કર્મમા લાગ્યુ રહે પણ એમ કરતા બોલવુ જોઇએ તેટલુ જ બોલવુ, અને તેમા એટલે સેવા કરતા અહકાર આવવો જોઇએ નહિ, એ તપાસતા રહેવાનુ છે

સન્યાસ અતરનો છે બાહ્ય દેખાવ એ સન્યાસનુ સાચુ સ્વરૂપ નથી બાહ્ય ભાગ પણ જગતની વધુ સેવા માટે હોવો જોઇએ. સન્યસ્ત આશ્રમને હુ નકામો ગણુતો નથી એથી એક ફાયદો તો જરૂર છે જો નૈતિક આચરણ શુદ્ધ હોય, હૃદયમા પ્રેમ હોય તો તે (સન્યાસી) ભય, રાગ, દ્વેષ વગેરેથી જલદીથી મુક્ત થાય છે

અને પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા બહુ જલદી ચોંટી જાય કે બીજો ફાયદો એ છે કે તે નિસ્વાર્થ ભાવે આસક્તિરહિત સેવા શરીર, વાણી, મનદ્વારા બહુ જ સુંદર રીતે કરી શકે છે હુકમા, સાક્ષીભાવ ઉપરથી ડગશો નહિ બધું આપોઆપ સમજાયા કરશે કોઈએ આપણને પૂછ્યું હોય અને તેની શંકાનું નિવારણ ન કરી શકીએ તો પણ ગભરાવું નહિ શંકાસમાધાન બુદ્ધિનું કાર્ય છે, પણ આપ તો એનાથી પર છો, હતા અને રહેવાના

૮

ॐ   તા૦ ૨૧-૯-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

જ્યાં ત્યાં વરસાદ નથી જાણી દિલગીર એ જ બધુ દેખાડે. છે કે માણસનો અહંકાર કંઈ વિસાતમાં નથી તેથી જ મનુષ્ય અહંકારને આત્મઅહંકારમાં લય કરવા શાસ્ત્રમાં કે જ્ઞાનીઓને ઉપદેશ છે, અને તે અહંકાર મગડવા ભક્તિ યોગ કે જ્ઞાનનો આશ્રય લઈ તેમાં તત્પર થવું આપણે તો વ્યક્તિગત અહંકારનો છેદ ઉડાડવો છે, અને તેથી જ આત્મામાં દ્રઢતા થઈ જાય તો બધી બના ટળે આમ કરવામાં શરીર મન, વગેરેને વ્યવહારમાં સેવક સમજી, કશા પણ કલ્પના કે આશા સિવાય હંમેશ કામે લગાડી રાખવા આખો દિવસ આત્માનું ચિંતન બની શકે નહિ અને પોતે છે એટલું તેનું ચિંતન કરવું એ પણ વાસ્તવિક નથી. ફક્ત શરીર, મન, વગેરેની હરામખોરી જ દૂર કરવાની છે, એટલે જ્યાંસુધી શરીર ટકે ત્યાંસુધી નિષ્કામ ભાવે આપણા ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપની યથાશક્તિ સેવા બની રહે ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પર આત્મા તથા અનુભવીઓનો પણ આ મત છે આપણો સેવા

કરવાનો હક્ક છે, નહિ કે સેવા લેવાનો. સેવા બદલ કાંઈ મળે તો લેવું, નહિ કે આપણો લેવાનો હક્ક છે. તેથી સેવાનો બદલો હક્ક છે એમ સમજાય તો સેવક મટી શેઠનો હક્ક કર્યો કહેવાય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સેવા પ્રેમભાવે-પ્રભુભાવે કરાય, તેમાં બદલો કેવો? સેવાનો બદલો માગ્યો એટલે સાચો પ્રેમ નહિ પણ દુકાન-દારી થઈ. જો આત્મભાવે સેવા કરીએ તો પોતાની સેવા કરી કહેવાય. પોતે પોતાની સેવા કરે તેમાં ઉપકાર શેનો? એ તો ચોખો ધર્મ જ કહેવાય.

જ્યાંસુધી શરીર રહે ત્યાંસુધી કાંઈ ને કાંઈ સેવા બની રહે, અને તે પણ નિષ્કામભાવે. એ જ મનુષ્ય-જીવ તરીકે વ્યવહારમાં યોગ્ય છે.

૯

ૐ તા૦ ૧૬-૧૦-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

......શરીર જ્યારે મુડદું થઈ ગયું હોય, ત્યારે તેમાંથી શું ચાલ્યુ ગયુ કે તે આમ નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયું? એ તપાસતા હો તો સમજાશે કે આત્માનુ તો જવું-આવવુ સંભવતું નથી; કારણ કે એ જવા-આવવાના સ્વભાવવાળો નથી. પંચમહાભૂતો તો પડયાં છે. ત્યારે અંતઃકરણ (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર) પંચ પ્રાણ (પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, સમાન, વ્યાન). અને પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો કામ કરતાં દેખાતાં નથી. એથી એ ચૌદ તત્ત્વો ચાલ્યાં ગયાં. અંતઃકરણ જે વાસનામય હોય છે તેને લઈને પ્રાણ ઇંદ્રિયો સહિત ચાલ્યો જાય છે. એને આપણા શાસ્ત્રકારો સૂક્ષ્મ શરીર કહે છે. જો જીવતાં વાસના ઊઠે નહિ અને "હું" પોતે "સાક્ષી" સર્વત્ર સર્વરૂપે છું એમ અનુભવાયું તો પછી અંતઃકરણ આપોઆપ નષ્ટ થઈ ગયું.

અને પ્રાણ જે વાયુસ્વરૂપ છે તે વાયુમા મળી ગયા એટલે જેને આત્માનુભવ થયો છે તેનુ અતઃકરણ લીન થયુ, અને પ્રાણનાનુ મૂળમા મળી ગયો પણ જેને એ અનુભવ નથી તેનુ સૂક્ષ્મ શરીર (અતઃકરણ-પચ પ્રાણ, પચ જ્ઞાનેન્દ્રિય) તેની છેવટની વાસનાનુસાર નવુ શરીર ધારણ કરશે, અને ત્યા એ સૂક્ષ્મ શરીર પાછુ કામ કરવા લાગી જશે માટે જ આત્માનુભવ અગર જ્ઞાન માટે આટલો બધો ભાર મૂકયો છે તેથી જેને જન્મફેરો કહે છે તે રહેતો નથી એટના માટે એ સતત કર્યા કરવુ, જેથી આત્મા સિવાય બીજો વિચાર આવે નહિ એટલે વાસનાક્ષય આપોઆપ થઈ જાય છે

૧૦

ૐ   તા૦ ૨૦-૧૦ ૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

બે વાદને લોકોએ જુદા જુદા સમજવા જોઈએ એક છે spiritualism પ્રેતવાદ અને બીજો છે અધ્યાત્મવાદ spirituality કેટલાક એ બે વાદને એક જ સમજે છે. હવે જે પૂછ્યુ ? તેને પ્રેતવાદ સાથે સબધ છે એમા બહુ માથુ મારવાની જરૂર નથી, કારણ કે disembodied spirits દેહમુક્ત છવો- પ્રેતોને આપણે બોલાવીને શુ કરવાના હતા ? ધારો કે એ બધા છે તેમનુ જગત પણ ન્યારૂ છે તેમને બોલાવવા, તેમના શબ્દો સાભળવા, અગર તો તેમના સાથે વાતચીત કરવી, એ બધુ અધ્યાત્મ માર્ગે જનાર માટે નકામુ છે, એમની ઊર્ધ્વગતિને રુધનાર છે કારણ કે જ્યા આત્મા Self સિવાય કાઇ નથી, જ્યા શરીરને ભૂલવાની વાત છે, જ્યાં મનના સકલ્પો રોકવાની વાત હોય ત્યા એવા પ્રેતોને બોલાવવા (સકલ્પ ઊભા કરવા), તેમની

સાથે વાતચીત કરી એક જાતની સિદ્ધિ પાછળ પડવું એ ઠીક નથી. વધુમાં, આમ બોલાવી તેમની (પ્રેતોની) ગતિને રોકવી, (જેટલો વખત આપણે તેમને બોલાવ્યા કરીએ તેટલો વખત આગળ જતાં અટકે જ ને ?) તેઓ દુઃખી હોય તો આપણને પણ–હૃદય હોય તો તેમના દુઃખનો સ્પર્શ થાય. જો સુખી હોય તો આપણે અગર તેમના સંબંધીઓ જીવન–અવસ્થામાં તેમને સુખ આપી શક્યા નહિ તેનું પણ દુઃખ લાગે જ. ધારો કે એમના (પ્રેતો) દ્વારા કોઈને સુખ કરવાની ઇચ્છા, ભાવના સિદ્ધ થાય; આપણે એ અહંકારનો ટોપલો માથે લઇ શા માટે ફર્યા કરીએ ? એટલે આ બધું જોતાં, નથી પ્રેતો આપણને મદદ કરી શકતા (આપણી આત્મા તરફ જવાનિ ગતિને) નથી તેમજ આપણે તેમને મદદ કરી શકતા. આપણા હૃદયથી કોઇ ભાવ નીકળવા માગે તો તે એક જ હોવો જોઈએ "સર્વ સુખી થાઓ સર્વત્ર આરોગ્ય રહો"–એ તો જેમ જેમ માણસ આત્મામાં સ્થિત થતો જાય છે તેમ તેમ ઉપર લખ્યા તેવા ઉદ્‌ગારો સ્વાભાવિક નીકળતા રહે છે; એમને કાઢવા પડતા નથી. કારણ આત્મા પોતે સર્વત્ર–સર્વરૂપે હોય તો (અને એમ અનુભવતો હોય તો) કલ્યાણ સિવાય બીજું શું હોઇ શકે ? દરેક જણ પોતપોતાને જેવી રીતે પ્રેક્ટિસ કરતાં લાગ્યું તેનું વર્ણન યા રીત બતાવે છે. આપણે તો બધાથી જુદું જ અનુભવવાનું કે વિચારવાનું છે.

•

આપણે તો કોઈ પણ અધ્યાત્મ પ્રશ્નનો નિકાલ કરવો હોય ત્યારે પ્રશ્નનો પહેલો ઉકેલ "તું કોણ ?" અહીંથી કરવો જોઇએ. જો એમ અનુભવાઈ ગયું કે "હું આત્મા સાક્ષી પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ છું, અને હું જ મારી માયાથી આ બધાં સ્વરૂપે ભાસું છું (વાસ્તવિક રીતે જગત છે જ નહિ), તો પછી મારે

ધ્યાન (મેડિટેશન) શેનું કરવાનું? માગવડે તો યોગીનાં ધ્યાન સિદ્ધ થાય છે, યોગીઓ મારૂં ધ્યાન ધરવા મથી રહ્યા છે (કારણ કે હું પોતે પરબ્રહ્મ છુ—જરાક પણ ઓછો ઉતરતો નથી), જ્ઞાનીઓ મારી જ શોધ કરી રહ્યા છે, ભક્તો મારી ઉપાસના કરી રહ્યા છે, પ્રેતો મને ઢૂંઢે, અને હું જો એમને ઢૂંઢું તો લાછી મરૂં જ ને? શરીરનું જે થવાનું હશે તે થશે, તેની મારે શી ફિકર? મારે ક્યાં એક જ શરીર છે? મારા તો અનંત શરીરો છે આ એક બ્રહ્માંડ નહિ પણ એવા તો અનંત બ્રહ્માંડો મારામાં હમેશાં ઉત્પન્ન થાય છે અને લય પામે છે. હું જો એ બધાને શોધતો ફરૂં તો ભિખારી જ બનું ને? હું તો બાદશાહનો બાદશાહ છુ બાદશાહને મળવાની બધાને ઇચ્છા થાય છે બાદશાહને ઇચ્છા થઈ તો તે બાદશાહ શાનો? મારી તો શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા પ્રભુમય છે, એટલે એ પ્રભુમય વિજળીથી આગ અને બ્રહ્માંડોના શરીરો તેજોમય બની રહ્યા છે. હું બીજાને (મારા સ્વરૂપોને) મારાથી ઓછાવત્તા શાના ગણુ? ઓછાવત્તા ગણુ તો એ મારી નાલાયકી બતાવે છે યાદ રાખજે, આ બધુ અંદર (અંતરમાં) અનુભવવાનુ છે, બહાર બોલ્યા કરવાનુ નથી બહાર બોલ્યા કે મજા ગઈ કોઈને સમજાવવાનુ હોય ત્યારે જરૂર બોલીએ તેમાં કેટલીક વખત તો મૌન સેવવામાં મજા હોય છે કેમકે ખાલી વાદવિવાદથી કાંઇ લાભ નથી આપણને જેમ સમજાયુ છે તેમ લોકોને પણ વહેલુમોડું સમજાશે એક વખત એ માર્ગે જવાની ઇચ્છા થવી જોઈએ અમૃતના કુંડમાં કોઈને કોઇ ધક્કો મારી ફેંકી દે. કોઇ જાતે જઇને પડે, અમૃતનો લાભ તો બંનેને સરખો મળવાનો કોઈ ધક્કો મારી ફેંકી દે તો પહેલા થોડો ભય લાગે, પણ અંદર પડ્યા પછી આનંદ થઈ રહેવાનો ત્યારે જ ધક્કો મારનારની ખૂબી સમજાશે પણ શરૂમાં તેના પ્રત્યે જોઇએ તેવો પ્રેમ થવાનો નહિ એટલે ઉપદેશકો કહેનાં કરતા નથી, સામાનો ખોફ પણ વહોરી લે છે.

એમનો તો પ્રેમ જ હોય છે, પણ એ પ્રેમ બહુ મોડો સમજાય છે. અનુભવે એમનો પ્રેમ સમજાય છે. આવા કહેનારાઓ વિરલ હોય છે. તેમને ઓળખાવાની ઇચ્છા હોતી નથી. એ ઇચ્છા (ઓળખાવાની) થઈ તો પાછો દેહભાવ ઉપસ્થિત થવાનો. આપણે તો ઓળખાઈ જ રહ્યાં છીએ–ચાહે કોઈ વંદે નિંદે. પણ આપણામાં કાંઈ ગરબડ પડવી જોઈએ નહિ... આપણું આ શરીર, વાણી, મન વગેરે એની શક્તિ અનુસાર પોતાની જ સેવા કરવાને તત્પર રહેવાં જોઈએ. કેટલીક વખત મૌન રહેવામાં મજા છે. કેટલીક વખતે બોલાવામાં મજા છે. આ એક જ શરીર મારું છે એમ નહિ, પણ અનંત શરીરો મારાં છે. એટલે રાગદ્વેષના છેદ હૃદયમાંથી ઊડાડ્યા જ કરવા જોઈએ. એ આપણો પ્રયાસ તે જ સાચું તપ, તે જ સાચો યોગ, તે જ સાચી ભક્તિ, તે જ સાચું કર્મ, તે જ સાચું જ્ઞાન...... એથી સહજ સમજાશે કે આપણી દરેક ક્રિયા (શરીર–વાણી–મનની) યોગસ્વરૂપ થઈ જવી જોઈએ. આખું બ્રહ્માંડ એ જ મારો ચમત્કાર miracle છે.

જો પોતાની સ્થિતિ ડામાડોળ·જેવી લાગે તો સ્વામી રામતીર્થ જેવાનાં (અનુભવીઓનાં) પુસ્તક સિવાય બીજાં પુસ્તકો વાચવાં મૂકી દેવાં સારાં છે. અગર જે વાચનથી આપણા મનને ઇધર ઉધર દોડવું પડે તેનો હાલ સ્પર્શ કરીએ નહિ. મૂળ દઢતા થઈ જાય ત્યારપછી ગમે તેટલાં પુસ્તકો વાંચીએ તો કાંઈ વાંધો નથી. પણ એટલું યાદ રાખશો કે નકામાં પુસ્તકો વાંચવાથી હૃદયમાં થોડો ઘણો બખેડો તો પેદા થાય છે જ......

૧૧

ૐ તા૦ ૨૮-૧૦-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

......હવે જન્મપૂર્વના બીજનું—શૂન્યનું દષ્ટાંત લઇએ. શૂન્યમાંથી બાલ્ય, બાલ્યમાંથી તારુણ્ય, પછી વૃદ્ધાવસ્થા, અને તે પછી શૂન્ય કિંવા બીજ. આ પ્રમાણે સૃષ્ટિનો ક્રમ ચાલે છે, શૂન્ય એટલે વસ્તુનો સર્વથા અભાવ નહિ, પણ શૂન્ય એટલે મૂળ વસ્તુ બીજ અવસ્થા. આકાશ પ્રત્યેક વસ્તુનું બીજ છે. અનેક બીજોનો સંગ્રહ એ આકાશ છે. ધાન્યનાં બીજોનો ભંડાર જે પ્રમાણે કણમાં છે તે પ્રમાણે પ્રાણીઓના બીજોનો ભંડાર આકાશમાં છે. કોઇ પણ વસ્તુનો કદી પણ આત્યંતિક (છેવટનો) નાશ હોતો નથી. કોઇ પણ વસ્તુ આપણી દૃષ્ટિમર્યાદાથી અતીત થાય છે તેને આપણા અજ્ઞાનને લીધે નાશ પામેલી માનીએ છીએ. જેવી રીતે બરફનું પાણી થાય છે, પાણીની વરાળ બને છે, વરાળમાંથી મેઘવૃષ્ટિ થાય છે, તેમાંથી પાછી નદી બને છે, નદીઓમાંથી સમુદ્ર બને છે, અને સમુદ્રમાંથી પુનઃ બરફની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને પાણીનો નાશ એટલે વરાળનો જન્મ. વરાળ આપણી દૃષ્ટિમર્યાદામાંથી બહાર જાય છે એટલે આપણે પાણીનો નાશ થયો એમ કહીએ છીએ, પણ નાશ કોઇ પણ વસ્તુનો થતો જ નથી......

મનુષ્યની સર્વ ખટપટ એકમાત્ર સુખને અર્થે જ હોય છે. જ્યાં સુખ એ શી વસ્તુ છે, કયે ઠેકાણે છે, અને શું કરવાથી તે મેળવી શકાય છે તેની તેને ખબર હોતી નથી. તેથી તે બિચારો પૂર્વમાં જવું હોય અને પશ્ચિમનો રસ્તો પકડે, ત્યારે સુખ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરવું ! આ સુખ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના—બ્રહ્મવિદ્યાના અભ્યાસથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, આ બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવાને દૂરના પદાર્થોના પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવાની જરૂર નથી, પણ "હું" કોણ ! એનો જ

વિચાર અને નિર્ણય કરવાની જ ? છે એ નિર્ણયમાં જ સર્વ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સમાઈ જાય છે, તેનો નિકાલ થઇ જાય છે

૧૨

ૐ અમદાવાદ, તા૦ ૧૮-૧૨-૩૯

આત્મસ્વરૂપ સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી!

વાચન થઈ શક્યુ નથી તે જાણ્યુ વાચન કરતા વિચાર (આત્મચિતન) વધુ થાય તો સાર અને એ તો ગમે ત્યા ગમે ત્યારે થઇ શકે એમા બીજા સાધનોની જરૂર રહેતી નથી વિચાર કરતા ન આવડે તો મન ગમે તે વિચાર કરે થોડી થોડી વારે "હું કોણ? અને કેવો? એનો ભાવસહિત વિચાર થાય તો ખૂબ શાતિ રહે છે 'હું તો સાક્ષી, સચ્ચિદાનંદ, પરબ્રહ્મ, સર્વત્ર સર્વરૂપ છુ એ ભાવસહિત થાય તો મોક્ષના દ્વાર ખુલ્લા થઈ ગયા બધાનો અભાવ થશે પણ 'હું'નો અભાવ કદી થયો નથી અને થવાનો નથી વહેલુ મોડુ આ ભાવ પ્રગટ કર્યે છૂટકો છે વાચન પણ કરવુ હોય તો યોગવાસિષ્ઠ નિર્વાણ પ્રકરણ કે સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકો કરશો ખંડન-મંડનના ઝઘડામા પડવાની જરૂર નથી એ તો પંડિતોનુ કામ છે આપણે સાધારણ માણસો માટે એની જરૂર નથી આપણે તો જ્ઞાની-અજ્ઞાની બધા ભાવોથી પર થવુ છે આપોઆપ બધુ સરળ થઈ જશે. હવે આવો લાગ ચૂકાય નહિ, એટલુ જ થાય તો બહુ છે

શરીર, મન અને ઇંદ્રિયોદ્વારા કોઈની કાઈ સેવા થઈ શકતી હોય તો આપણી શક્તિ અનુસાર જરૂર સેવા કરવી કારણ એમા ઉપકાર નથી, પણ આપણી કે આપણા સ્વરૂપોની જ એ સેવા છે નહિ તો શરીર, ઇંદ્રિયો, મન વગેરે શા ઉપયોગના છે? સાચા સતો સેવા લેતા નથી પણ સેવા આપે છે શ્રીમાન્ આદ્ય શંકરાચાર્યે અત્ર સુધી અનંત સેવા કરી છે, આગમ શી વસ્તુ છે તે જાણ્યુ નથી,

અને તેથી જ પૂજાયા છે અને પૂજાય છે. શરીર, ઇંદ્રિયો, મન, વગેરે કાંઇ ને કાંઇ કર્મ તો કરવાનાં, તો તેમને સેવામાં કેમ ન લગાડવાં? એ બધાં કર્મથી થયાં છે એટલે કર્મથી જ ટકવાં જોઇએ. મેં તો સાચી વસ્તુસ્થિતિ લખી છે. કેટલાકને ન પણ રુચે. વિશેષ શું? આનંદ કરો અને આનંદની લહાણી કરો!

લિ. ચંદુભાઇના ૐ નમો નારાયણ.

૧૩

ૐ અમદાવાદ તા૦ ૨૪–૧–૪૦

આત્મસ્વરૂપ સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી!

......આપે લખ્યું તે બરાબર છે. એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો બધું એક જ દેખાય છે. જેમ બરફ, પાણી અને વરાળ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ એક જ છે તેમ આખું બ્રહ્માંડ એક જ છે. એટલે તેમાં વધવું, ઘટવું કાંઈ છે જ નહિ. બધાં એક જ તત્ત્વનાં રૂપાંતર છે. સોનાના ઘાટ ભિન્ન ભિન્ન છે પણ સોનારૂપે બધા એક જ છે. એ દૃષ્ટિએ જોઇએ—અનુભવીએ તો જન્મમરણ, મારાપણું–તારાપણું કાંઈ છે જ નહિ. બધાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ "સાક્ષી"પણું છે. એનુંએ તત્ત્વ સંકલ્પ કરવાથી મનરૂપે કહેવાય છે. જેમ સમુદ્રમાં મોજું ઊઠે છે તે જલ જ છે, તેમ મનનું સ્ફુરણ એ પોતાનું મોજું છે. જ્યાંસુધી મનપણું કાયમ રાખી વિચાર કરીએ ત્યાંસુધી વસ્તુસ્થિતિ સમજાય નહિ, પણ મનનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિચારીએ તો ઘાટ બેસી જાય. આ બધા ઉપરથી એક જ દૃઢ કરવાનું છે કે મારું સાચું સ્વરૂપ "સાક્ષી"–"આત્મા"–"પરબ્રહ્મ" જ છે. જેટલો વખત બની શકે તેટલો વખત એમાં જ દૃઢ થયા કરવું. મારે ભય કેવો, રાગ કેવો, દ્વેષ કેવો, સુખ કેવું દુઃખ કેવું? હું તો એકરસ અખંડાકાર હતો, છું અને રહેવાનો. અને જે મારું સ્વરૂપ છે તે આખા બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડોનું સ્વરૂપ છે. એટલે રાજા, પ્રજા, ગરીબ, તવંગર, રોગી,

દગ્રિરી વગેરે બધા જ માગ રૂપ છે વાહ ! કેવો આનંદ, કેવી મજા, કેવી મસ્તી, કેવી શાંતિ ! શાસ્ત્રો તો શંકાના નિવારણ પૂરતા ઉપયોગી છે પછી તો પોતાને અનુભવી તેમાં મસ્ત બનવાનું છે જ્ઞાનીનું જ્ઞાની પણું, યોગીનું યોગીપણું, ભક્તોનું ભક્તપણું બધુ મારે લઈને છે બધા જ મને શોધી રહ્યા છે—એક યા બીજારૂપે જો એક સાડા પાંચ ફીટના દેહરૂપી ક્વૉરંટાઈનમા બધાઈ ગયા તો શાંતિ મળવાની નથી, માટે દેહને હુ માની વ્યવહાર કરવાનો નથી

દેહથી આપણે જુદા છીએ મનથી જુદા છીએ, બધાથી જુદા છીએ દેહ તો છે જ નહિ, મે એને જ્ઞાનાગ્નિથી ક્યારનો યે બાળી મૂક્યો છે જે ચીજ ભસ્મ થઈ ગઈ એની ઉપર હવે વિચાર શો કરવાનો ? જડ–ચેતનથી પણ હું ન્યારો, મન–વાણીથી અગોચર છુ પહેલા એ નહોતું અનુભવ્યુ ત્યારે સુખી દુઃખી થતો રહ્યો પોતાની મરજી પ્રમાણે થતુ ત્યારે આનંદ માનતો, અને મનની ઇચ્છા પ્રમાણે નહોતુ થતુ ત્યારે પોતાને દુઃખી માનતો પણ હવે કોણ રડે અને કોણ હસે ? એ ભ્રમણા નીકળી ગઈ હવે રડે મારી બલા ! આ જ ખરી શાંતિ છે આ જ મનુષ્યજીવનનું ધ્યેય છે સ્થૂળ તેમજ સૂક્ષ્મ અહંકારનો નાશ એ જ સ્થિતિ હવે આપણાથી બીજો દો... કેમ કરાય ? હવે ઠામ ઠરીને બેઠો છુ મારું હમેશનુ સ્થાન મળ્યુ છે આ જ ખરી સિદ્ધિ છે લોકોને માનવુ હોય તો માને, ન માનવુ હોય તો ન માને વિશેષ શું લખુ ?

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૧૪

ૐ રાંદેર, તા૦ ૩–૭–૪૦

આત્મસ્વરૂપ સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી !

કર્મનો સિદ્ધાંત કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે જોઈએ જ્યાં સુધી ' અહમ્ ' અહંકાર ઉત્પન્ન થતો નથી ત્યાંસુધી કર્મ થતું નથી,

અગર કર્મ છે એમ કહેવાતુ નથી સુષુપ્તિમા અહકાર નથી તો કર્મ નથી 'અહમ્'-પ્રેરિત કર્મ જ બધનકારક છે. 'અહમ્'-પ્રેરિત કર્મ શુભ અને અશુભ હોય છે. અશુભ કર્મને શુભ કર્મથી નિવૃત્ત કરવું, અને શુભ કર્મને આત્મામા સ્થિત થવાથી નિવૃત્ત કરી શકાય છે. એટલે એટલો અર્થ નીકળ્યો કે આત્મામા સ્થિત રહી શકાય તો બધા બધનોથી (ક્લેશોથી) છૂટી શકાય. માટે "હુ આત્મા છુ" એ ભાવ પૂર્ણ રીતે અનુભવવો. એ જ નિર્બીજ સમાધિ છે. સમાધિ-અસમાધિ એ મનની અવસ્થા છે એ બન્ને અવસ્થાને જાણનારો 'હુ' એ બધાથી પર હતો, છુ અને રહેવાનો. આ દૃઢ-નિશ્ચય-શ્રદ્ધા કાયમ થઈ જવી જોઈએ જેમ માણસને આખ હોય છે જ એમા શકા નથી થતી તેમ અગર મારે શરીર છે એમા શકા થતી જ નથી તેમ જ્યા આમ નિ સશય થઇ જવાય એટલે સ્વાભાવિક કર્મ બન્યા કરે છે પણ તે કર્મમા 'અહમ્' આવતુ જ નથી અગર ઊઠતુ જ નથી આખ જ્યાસુધી ફક્ત જોવાનુ કાર્ય કર્યા કરે છે પણ તેમા એને અહકાર નથી ત્યાસુધી એને કલેશ નથી, બધન નથી, દુ ખ-સુખ નથી આથી રાગ, દ્વેષ, મોહ રહેતાં નથી આ કર્મના સિદ્ધાતની આપેલી ચાવી છે

બાળક જન્મતા મરી જાય છે અગર અલ્પાયુ કેમ થાય છે તે વિચારીએ ધારો કે એક માણસને એવી વાસના થઈ કે મારે પૈસાદારને ત્યા જન્મવુ છે પણ એ વાસના એણે વિવેકપુરસર કરેલી ન હોવાથી, પૈસાદારને ત્યા અગર અમુક માબાપને ત્યા જન્મવાની વાસના હતી તે આ રીતે પૂર્ણ થઈ, પણ જન્મ્યા પછી તેને ત્યા આવી અમુક અમુક કાર્ય કરવા છે, એ, વાસના કરતી વખતે વિચારમા નહોતુ આવ્યુ તેથી આમ બને છે

કર્મનો સિદ્ધાત પહેલેથી છીણીએ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો એક નિયમ છે કે Force is never annihilated (destroyed)-શક્તિનો નાશ થતો નથી વિચાર એ શક્તિ છે અને વાસના એ વિચાર છે,

તો વાસનાનો નાશ થતો નથી. ધારો કે એક માણસને એક જિંદગીમાં પચાસ વાસના થઈ. બધી વાસના એક જિંદગીમાં ભોગવાઈ જતી નથી-તેમાંથી પચીશ ભોગવાઈ, ત્યારે બાકીની પચીશ વાસના વગર ભોગવાયે પડી રહી એટલે સંચિત રહી. એમાંથી જે જે વાસના પ્રધાન થઈ-એ અનુસાર-એ ભોગવવા માટે એણે શરીર લેવાનું. એટલે શરીર થયું પ્રારબ્ધ કર્મ. બીજા જન્મમાં સમજો કે પાછી અમુક વાસનાઓ જ ભોગવાઈ, એટલે આગલા જન્મની ન ભોગવાયલી અને ચાલુ જન્મમાં થયેલી વાસનામાંથી અમુક જ ભોગવાય. એથી જન્મોજન્મમાં વાસના વધ્યે જ જવાની (સંચિત થયા કરવાની). ત્યારે એનો અંત કેવી રીતે આવે? શું એ યંત્ર ચાલ્યા જ કરવાનું? માણસ ધારે તો બધી વાસના એક જિંદગીમાં ભોગવી શકે. જ્યારે એ હૃદયમાં જાગી જાય કે "હું" બધા સ્વરૂપે બધે જ રહ્યો છું (એમ હૃદયથી અનુભવે) ત્યારે ચાલુ અને સંચિત બધી વાસના એકી સાથે બળી જાય છે, અને જન્મ-મરણનો ફેરો એને માટે નિરર્થક બની જાય છે.

લિ૦ સ્નેહાધીન ચંદુભાઈના ૐ નમો નારાયણ

૧૫

ૐ રાંદેર, તા૦ ૫-૭-૪૨

આત્મસ્વરૂપ સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી!

આપ પોતે ભજન અને વાચન વગેરે કરો છો જાણી આનંદ. ખરી વાત એટલી જ છે કે અંતઃકરણની શુદ્ધિ એ પ્રધાન વસ્તુ છે. એટલા માટે શાસ્ત્રો, સંતો, પયગંબર, વગેરે સર્વ, વિષયોનો અને મનનો કાબુ, અને પરમાત્મામાં સ્થિતિ કરવાનો બોધ કર્યા કરે છે. શરીરથી બધું કામ થયા કરે અને ચિત્ત "આત્મા"માં જડાયલું રહે એ જ કરવા જેવું છે.

લિ૦ ચંદુના ૐ નમો નારાયણ.

૧૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૩૦–૯–૪૨

આત્મસ્વરૂપ સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી!

મને તો વિચાર કરતાં એમ જ લાગે છે કે મનુષ્યશરીર સેવા કરવા માટે જ મળ્યું છે. એટલે યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ, વગેરે કર્યા બાદ જ્યાંસુધી શરીર પહોંચે ત્યાંસુધી કોઈ ને કોઈ સેવામાં લાગી જવાનું છે. બીજાની, અરે આપણાં સ્વરૂપોની સેવા કરવાની છે, લેવાની નથી. પછી તે તન, મન, વાણી કે ધનથી હોઈ શકે. યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ ચાલતાં રહે અને સાથેસાથે સેવા થતી રહે તો એના જેવું બીજું રૂડું કયું? ઉપનિષદ્, ગીતા આદિમાં એ જ બોધ છે. ઋષિ-મુનિઓએ એ જીવી બતાવ્યું છે. શરીર હંમેશાં અવિશ્રાંત કાર્ય (સેવા)માં રોકાય, અને મન શાંત રહે એ ગીતાનો મહાન ઉપદેશ છે, અને એ શ્રેષ્ઠ ઉપકાર છે.

લિ૦ ચંદુભાઈના સપ્રેમ ૐ નમો નારાયણ.

શ્રી રમણિકલાલ મ. જોશી ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર તા૦ ૧૬–૬–૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રમુભાઈ!

સ્વામી રામતીર્થ વાંચો છો જાણી આનંદ. મન ઉપર સંયમ ત્યારે આવે જ્યારે આત્મસ્થ રહેવાય. તો જ સુખદુઃખની ઉદાસી. નીસ્પૃહ. આમ. દેખીતો. બહુ સરળ. માર્ગ છે, પણ

આચરણમાં એટલો જ કહેણુ છે, એ અનુભવે સમજાય. તે છતાં એક વાત—હું સાક્ષી આત્મા પરબ્રહ્મ છું, સર્વત્ર સર્વરૂપ છું એ અનુભવને લક્ષીને એ જાપ, તેના અર્થ અને ભાવ સહિત કરવા જોઈએ. આમ કરતાં કરતાં કોઈ દિવસ ઘાટ બેસી જશે. પણ દરરોજનો અભ્યાસ તો જોઈએ. એક પણ દિવસ ચૂકાય નહિ. એમાં આપવા-લેવાપણુ કે કોઈનેકાંઇ બનાવવા જેવું નથી. એ. જ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

તા. ક. આપણા શાસ્ત્રકારોએ ઇંદ્રિય અને મનનો જય કહ્યો છે, તે એટલા માટે કે ઇંદ્રિય અને મન ઉપર કાબૂ હોય તો માંદગી, સ્નેહીઓનાં મિલન, વિયોગ વગેરે પ્રસંગે સમતા શાંતિ વિ૦ જળવાઈ રહે છે. માટે જ એ ધર્મ તે દરરોજ આચરવાની ક્રિયા છે. આપણી દરેક ક્રિયા ચોકસાઇપૂર્વક સમજીને થવી જોઈએ. એજ. ૬૦ પોતે.

૧

ૐ દેવીદાનજી મહારાજ આશ્રમ,
જોધપુર, તા૦ ૧૪-૯-૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રમુભાઈ!

ચિંતન વિ. ચાલુ તો હશે જ. આપને શું લખું ? આપ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો. શરીર, મન, વિ. ને "હું" માની લઇએ એટલે સુખદુઃખના વાદળ ચોતરફથી ઘેરે છે. આપણે પોતે મકરુ ઊઠાવી મનરૂપ થઈ શરીરમાં અહં ઘુસાડી રાગદ્વેષના પંજામાં ફસીએ છીએ. બાકી કોઇ પદાર્થ કે સ્થિતિ સુખદુઃખરૂપ છે જ નહિ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

શ્રી રામપ્રસાદ ત્રિ. લાખિયા ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૪–૫–૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રામપ્રસાદ!

× × × ગભરાશો નહિ. ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. તેમ જ એ વિષય ઉપર કોઈની જોડે વાદવિવાદ કરવાથી લાભ નથી.

આપ લખો છો કે સાક્ષાત્કાર ક્યારે? પણ તમો પોતે સાક્ષાત્ છો–એ અનુભવથી વિરુદ્ધ જઈ શકો એમ છો? તો પછી સાક્ષાત્કારની શોધ કેવી? મન વિ. માં "હું" મૂકી ચલિત થવાની જરૂર નથી. આપ તો અચલ છો, એટલે કે બીજા કોઈ ચલ પાસે જવાની જરૂર નથી. એ જ સાક્ષાત્કારની કે સ્થિતપ્રજ્ઞની સ્થિતિ છે.

આપણું સ્વરૂપ દ્વૈત–અદ્વૈત ભાવથી પર છે. દ્વૈતથી શરૂઆત કરી અદ્વૈતમાં સ્થિતિ કરી પછી તે ભાવથી પણ પર થવાનું છે. એટલે ઉપનિષદ્‌ની સાથે કે બીજા સાથે આપણે વિરોધ પણ નથી. ભાંગી તૂટી ભાષામાં આપણને **પોતાને** (આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપને) સમજાવવા ઉપનિષદ્‌નો પ્રયાસ છે. જ્યાં વાચા શમી જાય ત્યાં વાણી શું સાર કાઢવાની હતી? પણ એ સ્થિતિ કેમ અનુભવાય તે ઉપનિષદ્ સમજાવવા પ્રયાસ કરે છે. જ્યાં બ્રહ્મ અને આત્માને જુદા જુદાં આલેખ્યાં હોય ત્યાં "આત્મા"નો અર્થ મનભાવ કે જીવભાવ (અજ્ઞાન અવસ્થામાં) લેવો રહ્યો. એ જે ભેદવર્ણન શરૂઆતમાં દેખાય છે તે મહાવાક્ય "અહં બ્રહ્માસ્મિ" "તત્ત્વમસિ" આદિથી નષ્ટ થાય છે. પણ માણસ વ્યવહારમાં ઊંચો રહી બોલે એટલે દ્વૈત લાગે ને! એટલે ૐ ના જપથી કે યોગથી કે ભક્તિથી શરૂઆત કરે

અને મનને તેમાં જ તરબોળ કરી પ્રશમમાં સ્થિતિ કરે એ આખા લખાણનું તાત્પર્ય છે.

લિ૦ પ્રેમાળ ચંદુ

૩

ૐ રાંદેર, તા૦ ૯–૬–૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રામપ્રસાદ !

× આપનો પત્ર આવતાં આખા......ભાઇ નજર સમક્ષ હાજર થઇ ગયા અને દર્શન થયુ તેવી જ રીતે આ જગત જોતા–આ શરીર જોતાં–આખું સાક્ષી સ્વરૂપ નજર સમક્ષ હાજર થઈ જાય–ભાવના પ્રબળ થઇ જાય એ અંતિમ ધ્યેય છે. એટલે પત્ર એ સાધન. છે અને સાધ્ય તો આપજ ને ! મૂર્તિપૂજન કે દર્શનમાં એ જ હેતુ હોવો જોઈએ મૂર્તિ એ સાધન છે અને સ્વરૂપ એ સાધ્ય સ્થિતિ છે... પહેલુ કોઈ પણ વસ્તુનું બુદ્ધિગ્રાહ્ય જ્ઞાન થાય છે, તેમાં તન્મય થવાય છે. Intellectual convictions intensified become heart's convictions

ચંદુ નાનો હતો ત્યારે તેની માને બીજા સ્નેહીઓ મા અથવા બા કહી સંબોધતા, અને ચદુ તે પ્રમાણે પોપટ માફક બાલ્યાવસ્થામાં બોલતો. આજે અગર અમુક વર્ષો બાદ બા શબ્દ, મા શબ્દ બોલતાં જ માનો પ્રેમ, તેની મૂર્તિ, વગેરે ભાવ પેદા થાય છે. એટલે આપના આજના જ્ઞાનની સ્થિતિ કાલે અગર કાલાંતરે થવાની છે. અલબત્ત, નિશાળે બેઠા પછી ભણવાની ધગશ હોય તો graduate થવાય છે એ અનુભવ આપને માટે નવો નથી. હવે બીજી રીતે વાત કરું–આપ લખો છો કે "દિલ્હી બહુત દૂર હૈ." પણ એમાં "દિલ્હી" અને "જનાર" જુદા છે. જ્યારે તમારૂ વાસ્તવિક સ્વરૂપ–સાક્ષી સ્વરૂપ દૂર ક્યાં છે ! તેમા જવાનું ક્યાં છે ! મેળવવાનું ક્યા છે !

ફક્ત મધ્યકાલમાં તે વાત ભૂલાઈ ગઈ હતી તે તાજી થઇ છે અગર થાય છે. પૈસો તો મળે યા નહિ મળે પણ આપણે પોતે તો હાજર હજુર મળેલા છીએ.

બીજું આપ લખો છો કે "પ્રકૃતિ ભાવ ભજવે છે." પણ એ પ્રકૃતિને જાણનાર તો જાણે છે કે એ પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિ ભૂલે જાત-જાતના સ્વાંગ બદલી આપને ખુશ કરે! પ્રકૃતિ એટલા જ માટે આપણને આનંદ આપવા ઊભી થઇ છે.

......આપનો સાઇકિલનો (accident નો) અનુભવ સુંદર છે. એ આપનો અનુભવ બતાવે છે કે આવા કટોકટીને સમયે યથાર્થ શાંતિ જળવાઈ રહી. એ આધ્યાત્મિક શાંતિ કહેવાય. સુખ–દુઃખમાં સમાન રહી શકે અને પોતાને જુદો નિહાળી અનાસક્ત રહે તે યોગી નહિ તો કોણ? ચંદુ તો આગળ વધી કહે છે કે શરીર મન વગેરે યોગી નહોતા, પણ સાચો યોગી તો "સાક્ષી" છે. એનું યોગીપણું આપણે નહોતા ત્યારે પણ હતુ, છે અને રહેવાનું. એનું બીજુ નામ આત્મજાગૃતિ પણ કહેવાય.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ   તા૦ ૨૩–૪–૪૦ રાંદેર

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રામપ્રસાદભાઈ!

દરેક જણનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો એક જ છે. તેની વિસ્મૃતિ થઈ છે. જેથી અશાંતિ થઈ આવે છે. જ્યારે કાંઈપણ દુઃખરૂપ લાગે અગર મનની અશાંતિ કરે તો સમજવું કે આપણે નીચે ઊતરી પડયા છીએ; બાકી આમ તો આપણા સિવાય કાંઈ જ નથી, પણ વ્યવહારની જરૂરિયાત, સગાં–સંબંધીઓના સંયોગ–વિયોગ વિ. બાબતો આપણામાં અંતરાય નાખ્યા કરે છે. આ સત્ય છે પણ તેને વ્યવહારમાં જેટલું ઊતારીએ તેટલો આનંદ રહેવાનો. અને એ બધા અંતઃકરણના જ

ધર્મો છે અંતઃકરણને સાચું માન્યું કે સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ વિ. વાદળાંઓથી આપણને ઘેરાયેલા જોઈશું. આ જ આપણા જીવનમાં ઊતારવાનું છે. એક વાર સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય તો પછી Practice ધીમે ધીમે જીવનમાં અનુભવતા જઈશું. એક દિવસે એકડો ઘૂંટતાં આવડ્યો એટલે તરત હાથ ઠરી જતો નથી. અંતઃકરણ ઠરી જાય એટલી જ વાર છે. આપ તો બધુ સમજો છો, એટલે આપને વિશેષ લખવાનું શું હોય ?

પ્રો૦......ભાઈને રાંદેર આવવા હૃદયપૂર્વ કહ્યું છે. ક્યારે આવે એ તો એમના સંજોગો ને ભાવના.

જ્યાંસુધી જીવન છે ત્યાંસુધી યોગ ચાલુ છે. એ જ. સર્વે સ્નેહીઓને અમો સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૪

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૭–૪–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ રામપ્રસાદભાઇ!

આપ, ભાઈ શુકલ અને ભાઈ અંબાલાલ એક દિવસ ભેગા મળ્યા હતા અને આપસ–આપસમાં ચર્ચા પણ કરી હતી. એ વાસ્તે સાધારણ નિયમ એવો છે કે જે ચીજની વ્યવહારમાં અત્યંત જરૂરિયાત તેની ઇચ્છા થાય એ સ્વાભાવિક છે; પણ તે ચીજ ન મળે (ઇચ્છા પ્રમાણે) તો તેનું દુઃખ ન થાય– ન થવું જોઇએ. દાખલા તરીકે, હું માંદો પડું તો તમને બધાને એમ થાય કે ચંદુભાઈને કેમ જલદી સારું થઈ જાય ? તેને માટે (દવા વિ. ને માટે) તમારા બધાના પ્રયાસ હૃદયપૂર્વક થવા જોઈએ. એથી બંધન ન થાય. પછી મને સારું ન થાય તો સહજ લાગે ખરું–લાગવું જોઈએ; પણ થોડીવારમાં તમને એમ પણ થવું

જોઈએ કે મેં મારો બધો પ્રયાસ હૃદયપૂર્વક કરી જોયો; પછી મારા હાથની વાત નહોતી જો તમે બધાં હૃદયપૂર્વક પ્રયાસ ન કરો અને મારૂ પ્રારબ્ધ હશે તે પ્રમાણે થશે,એમ માની બેસી રહો તો તે કાયરતા—બાયલા-પણુ કહેવાય. પણ જો તમે અશક્ત હો, સંજોગો ન હોય તો પણ તમારી ભાવના તો શુદ્ધ થવી જ જોઈએ. તેવી જ રીતે ચંદુ પોતે પણ પોતાના શરીર માટે કે સંજોગો માટે ભાવના કરે, અને તે પ્રમાણે પ્રયાસ કરે તો ખોટુ નથી—બંધન નથી કારણ તે પોતાના શરીર માટે "હું" કદી વિચાર કરતો નથી, પણ જેમ આપ બધા મારા મિત્રો છો તેમ પોતાનુ શરીર એ પોતાનો એક મિત્ર છે. એ જો ગાફેલ રહે, આળસ રાખે, પ્રમાદ કરે તો તે પણ સાચી સ્થિતિ નથી. શરીરને તો all active (કામમય) રાખવુ જોઈએ પણ મનને શાંત રાખવુ જોઈએ માણસ વ્યવહારમા પોતાના ભાગ્યનો સ્રષ્ટા છે આ શરીર પણ પોતાની ભાવનાનુ ફળ છે એટલે એને પણ દોષ ન દેવાય એ તો થઈ ગયુ હવે પોતાની ભાવનાથી થયેલી ભૂલને સુધારવા પ્રયત્નશીલ રહે માણસ પોતે સુધારવા પ્રયત્નશીલ ભલે ન રહે, પરંતુ પ્રકૃતિ તો તેને આગળ વધારવા પ્રયત્નશીલ રહેલી છે તેને આપણે તેના કામમા મદદ કરવાની છે. આપણે જેટલી મદદ કરીએ તેટલી ઝડપથી પ્રકૃતિ જલદી કામ કરતી જાય છે આ evolution કહેવાય પ્રકૃતિ પોતે જ આ બધા સ્વાંગ ધારી રહી છે એટલે જે પાઠ એને ભજવવાનો આવ્યો તે પૂર્ણપણે શાંતિથી ભજવે, અને એ પાઠ ભજવતા માણસ ભૂલ ન કરે એટલુ જ એણે જોવાનુ છે

ચંદુ અને રામપ્રસાદ રાજારાણીનો પાઠ ભજવે ત્યારે તે બંને જણ ચંદુ-રામપ્રસાદ છે એમ યાદ ન હોવુ જોઈએ, પણઊલટુ જો રાજારાણીપણુ છોડી ચંદુ-રામપ્રસાદ યાદ આવી જાય તો પાઠમા રસ-મજા છે તે ઊડી જાય પણ જ્યારે એ પાઠમાથી નિવૃત્ત થાય

ત્યારે તો યાદ આવી જ જવું જોઇએ. તેમ સંસારનાં કામ કરતી વખતે જો પોતાનો ભાવ આવી જાય તો કામમાં કંઈ ભલીવાર ન રહે. તેથી જ કોઈપણ કામ કરતાં પહેલાં અને કર્યા પછી પોતાનો ભાવ યાદ કરી લેવો, અને પછી વ્યવહારનું કામ કરી લેવું. તેમાં અંતરાય આવે તો જ સ્વરૂપ તરફ વળી જવું, જેથી કામમાં હતાશ ન થવાય, પણ સુખદુઃખમાં સમાન થવાય અને પોતાની સ્થિરતા જળવાય. આ બધામાં ભાવના Feeling એ જ મોટી વસ્તુ છે. આ રસ્તે ચાલનાર જાણી જોઈને કોઈનું બૂરું કરી શકતો નથી. જેમ પ્રકૃતિ પોતાનું કામ કર્યે જાય છે તેમ વ્યવહારમાં આપણે આપણું કામ કર્યે જવું જોઈએ. આ જ ગીતા છે, આ જ વેદાંત છે, આ જ યોગ છે, અને આ જ ભક્તિ, જ્ઞાન વગેરે છે. કોઈના વિચાર સાથે આપણે સમત ન થઈએ તો ફિકર નથી; પણ આત્મા–પોતા–તરફ મનરૂપી સોય વળેલી રહ્યા કરે તો સારું. તેમાં બધું આવી જશે. આપણામાં આગળ વધવાપણું કે પાછળ જવાપણું નથી. મનના એ બધા ધારો છે. તે તો ઘડીકમાં આગળ વધેલા લાગે અને ઘડીકમાં પાછળ પડેલા લાગે: તે તરફ લક્ષ્ય આપવાનું નથી. પણ "હું કોણ છું?" (જો અંતરાય લાગે તો) એનો વિચાર લાવ્યા કરવો. આપણો યોગ કોઈને બતાવવાનો નથી. આપણે તો સર્વત્ર સર્વરૂપે એક દૃષ્ટિએ છીએ, અને બીજી દૃષ્ટિએ સર્વ–અસર્વ-ભાવથી પર હતા, છીએ અને રહેવાના. આ જ બ્રાહ્મી સ્થિતિ છે. વિશેષ શું લખું? આમાં કાંઈ દોષ લાગે, વિચારમાં ભિન્નતા લાગે તો જણાવશો.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ રાંદેર, તા૦ ૪–૧૦–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ રામપ્રસાદભાઈ!

અત્રે સર્વ કુશળ. આપની તબિયતના સમાચાર લખ્યા કરશો.

The best way to make body happy is to forget it, or think of the body as not to think of it again આ તો મારી ગાડી ભાષા લાગે છે પણ એમ જ. જ્યારે જ્યારે હું શરીર પર આવી બેસું છું ત્યારે સુખ-દુખ આદિ વાદળો ચારે તરફ ઘેરાવા માંડે છે આ નગ્ન સત્ય છે, એમા જ્ઞાની-અજ્ઞાની કોઈ બચતુ નથી માટે આપણો પ્રયત્ન એને ભૂલવા તરફ હોવો જોઇએ એ જ કરવાનુ છે માળા, જપ, યોગ ભક્તિ, જ્ઞાન એ બધા શરીરને ભૂલવા માટે છે માટે એમાથી જે કાંઇ થાય તે કરતા રહેવુ To be frank, you are all growing in spirituality આપ બધા તટસ્થ રીતે તપાસશો તો લાગશે કે મારૂ લખાણ સત્ય છે. આજથી વરસ પહેલા, મહિનાઓ પહેલા ક્યા હતા, વિચારમા કેટલુ પરિવર્તન થયુ છે એ તપાસશો આ આપની કે કોઇની ખોટી પ્રશસા નથી મડ્યા રહેશો વાદવિવાદમા ફસાશો નહિ ઇશ્વરનુ કામ ઇશ્વિર માટે રહેવા દેશો આપણે કોઇના માલિક થવાની જરૂર નથી

અમદાવાદમા આવ્યો ત્યારે આપનુ શરીર જોઇ આઘાત થયો એ સ્નેહનુ લક્ષણ છે, અને મનુષ્ય તરીકે થવુ જોઈએ, અને થાય બીજી જ ક્ષણે વિચાર આવ્યો કે આપ આરોગ્યસ્વરૂપ છો શરીરના સ્વભાવ પ્રમાણે વધઘટ થાય, પણ આપના સ્વરૂપમા વધવા-ઘટવાપણુ છે જ નહિ રોગ સાથે જ્યારે મન જોડાઇ જાય ત્યારે શરીર ઉપર વધુ અસર થાય છે એ વખતે ઊલટો વિચાર લાવવો અને ખૂબ આનદ કરવો. માણસે ઓછામા ઓછા બેત્રણ કલાક તો હસવુ, અને બને તો બધાને હસાવવા એથી આપણી આસપાસનુ વાતાવરણ શુદ્ધ થાય છે આશા છે કે આપનુ શરીર આરોગ્ય તરફ દોડતુ હશે સૌ બહેનને બીજી વખત ન મળી શકાયુ તે બદલ તેમની ક્ષમા તેમને મારા **હસવાનદ** કહેશો, અને કહેશો કે હમેશા આનદમા રહેવા પ્રયત્નશીલ રહે આનદમા પ્રયત્ન

શીલ રહીશું તો આનંદ મળશે, અને મોઢું દીવેલિયું રાખીશું તો પોતે દુઃખી થઇશું અને બીજાને અકારા થઇશું.

એક પત્ર ભાઈ અંબાલાલ કાશી પારેખને લખ્યો છે તે વાંચી લેશો. મારા કાગળો ખાનગી નથી હોતા, માટે માગી લેશો. હું ક્યાં ખાનગી મિલકત છું? આપણે નથી સમજતા તેથી અડધું દુઃખ વહોરીએ છીએ. ભાઈ......આદિ સર્વ મંડળીને યોગ્ય લાગે તો પત્ર વંચાવશો, અને આપણી પોળમાં બધા સ્નેહીઓને અમારા, ભાઈ અમૃતભાઈ વગેરેના સ્નેહવંદન કહેશો. એ જ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૭-૧૦-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ રામપ્રસાદ!

આપ ચંદુના શરીર માટે પ્રેમ દર્શાવો છો તે બદલ આપનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માનું છું. × × × ટ્રસ્ટી તો છું અને તેથી એની પાસે જાતે ઝાઝું કામ લેતો નથી કે જેથી ઉપાધિ વધે. કેટલીક વખત ધાર્યા કરતાં વધુ કામ પડે છે ત્યારે રોકી શકાતું નથી, એ નિર્બળતા ગણાય. લગભગ બત્રીશ વર્ષ થયાં ટ્રસ્ટીપણાનું ભાન થઇ ગયુ છે, પણ હવે તો થોડું આગળ વધાયું, કે શરીર નથી એટલે તેની વાતો નથી. કોઇ વખત અભ્યાસને લીધે શરીર પર આવી જવાય છે, અને તેનું કારણ મનુષ્ય તરીકેનું અસ્તિત્વ અને તેનું ભાન. પણ તેથી સ્વરૂપભાન ચાલી જતું નથી; એ તો જડાઈ ચૂક્યું છે. મનુષ્યમાત્રને જો આ જ્ઞાન થઈ જાય તો આનંદનો પાર

નથી ઉપરથી ભારે મેહ વરસો કે અગ્નિનો વરસાદ આવો તો પણ તત્ત્વજ્ઞ સ્વરૂપસ્થ રહે છે. હાલ કુદરત જેને આપણે જરૂરી ગણીએ છીએ તેવાને પણ હોઈયા કરી જાય છે આપણી યુરોપની યાદવાસ્થળી એ વાતનો પૂરાવો છે. બે જાતની સસ્કૃતિની હરિફાઈ ચાલી રહી છે. બેમાથી કઇ સારી છે તે બતાવવા જાણે આ જગ મડાયો હોય એમ લાગે છે અત્યાર સુધીમા એટલુ તો સમજાયુ કે સશસ્ત્ર સસ્કૃતિ ગમે તેટલી લોકોને સારી દેખાય પણ અતે હાનિકારક છે અત્યારે તો શાતિનો દૂત મહાત્મા ગાધીજી છે એમની વિચારશ્રેણી હાલ ભલે ભૂલભરેલી લાગે, છતા આખરે લોકોને એ માર્ગ રુચિકર થઇ પડવાનો છે × × × આપણે આડે રસ્તે ચાલ્યા "સીધીભાઈ આદ દેખો તો આપસે દીખા જાયગા"

શરીરને ભૂલવામા સાચુ આરોગ્ય છે તેને આપણે ગાઢનિદ્રામા ભૂલીએ છીએ ત્યારે બીજે દિવસે સવારે ખૂબ સ્ફૂર્તિ અનુભવીએ છીએ પોતાના સ્વરૂપમા સ્થિત થતા જવાય તેમ તેમ શરીરને ખૂબ ભૂલી જવાય છે જ્યારે સ્વરૂપસ્થિતિ ચાલતી હોય ત્યારે જપ, ભક્તિ વગેરેથી અતરાય નાખવો નહિ જપ વિ થી તે ભૂલી જવાય છે, થોડીવાર મારે પણ સ્વરૂપસ્થિતિથી બમણો લાભ છે, એક તો શરીરને ભૂલવાનો અને બીજો સ્વરૂપસ્થ થવાનો

ચિ૦ પ્રેમાળ ચદુ

શ્રી જેભાઈ મા મેલર ઉપરનો પત્ર

૧ -

ૐ શેદેર, તા० ૧૭-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જેભાઈ!

× × × એ પ્રમાણે વિચારતા રહેશો પોતાની મેળે શાંતિ આવતી જશે થવાનુ થાય છે, ન થવાનુ થતુ નથી. પણ હુ પોતે તો શાતસ્વરૂપ જેમનો તેમ જ છુ, અને રહેવાનો છુ મારામા તો કાંઈ થતુ નથી, થવાનુ નથી "હુ" તો આનદસ્વરૂપ, ચૈતન્ય સ્વરૂપ-સાક્ષી છુ, શરીર અને મનના વ્યાપારો મને સ્પર્શી શકતા નથી મનના ખોટા વિચારોને અટકાવવા માટે ઉપવાસ વગેરેની જરૂર છે એમ કરતાં કરતા દઢતા આવે છે શરીર, મન વગેરે માગ સાધન છે-સેવક છે એ બધા સેવક છે તેનુ અભિમાન ન હોવુ જોઈએ સેવકમા અહકાર આવ્યો કે સેવક મટી ગયો, અને કર્તાપણુ ભોક્તાપણુ ઘૂસ્યુ સાચો સેવક તો તે જ કે જે માથે આવેનુ કામ વગર ગભરાયે મૂગે મોએ કર્યા કરે જે જે સાભળ્યુ છે તેને હૃદયમા ઠસાવતા જવુ અને તે પ્રમાણે આચરણ કર્યા કરવુ × × × ખરો આનદ પ્રભુપ્રાપ્તિમા છે, માટે મનની સોયને હમેશા તે તરફ વળેલી રહેવા દો

શ્રી અંબાલાલ ગો. કાશીપારેખ ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૬–૪–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ અંબાલાલ તથા સાથ સર્વે !

અત્રે સર્વ કુશળ. આપના તરફના કુશળસમાચાર લખશો. બીજુ અમે બધા સુખરૂપ પહોંચી ગયા છીએ અને બધો સામાન વગર તૂટફૂટે રાંદેર આવી ગયો છે. ટ્રેનમાં માંકડોએ ઝાટી લીધી હતી, અને તે બહાને જાગ્રત રાખી પોતાનો અનુભવ ચખાડી રહ્યા હતા કે અમે પણ છીએ !

આપના સર્વેના પ્રેમનો ખૂબ સ્વાદ ચાખ્યો અને આપ સર્વેની યાદ આવી રહી છે.

આપ સર્વેને શું લખવુ ! આપ સર્વે " પ્રભુ " છો. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો, તેમ જ આખું બ્રહ્માંડ પણ તમારુ જ સ્વરૂપ છે. કોઈ કોઈથી જુદુ છે જ નહિ, પણ જગતમાં ભિન્નતા ભાસે છે. એ ભિન્નતામાં આપણે એકત્વ અનુભવ્યા કરવાનું છે. આપણુ શરીર એક જ છે પણ ઇન્દ્રિયોરૂપે ભિન્નતા ભાસે છે, તેમજ દરેકનાં કાર્ય પણ જુદાં જુદાં છે. એ ભિન્નતાને એકમેક કરવાની નથી પણ તેમા એકતા અનુભવવાની છે. એ ભિન્નતામાં પંચમહાભૂત સિવાય બીજું શું ? આ એકતા અનુભવવાની છે. એ જ જીવન-સાફલ્ય છે. આપ બધાએ છેલ્લા મહિનામાં ખૂબ દોડ કરી છે, રખે

એ વાત ભૂલી જવાય. ઊઠીએ ત્યારથી કોણ જાગ્યું! કોણે જગાડ્યું? હું કોણ? એમ ત્રણ પ્રશ્નથી જાગ્રત્ અવસ્થામાં શરૂઆત કરીએ અને એ પ્રશ્નો ક્રિયા પલટાતી જાય તેમ તેમ પૂછતા જઈએ. કાંઈ કરવાનું નથી; કાંઈ છોડવાનું નથી જંગલમાં જવાનું નથી; પણ જ્યાં બેઠા હોઈએ ત્યાં આમ અનુભવતા રહીએ કે મન જાગ્યું. તેણે શરીરને જગાડ્યું, અને "હું સાક્ષીરૂપે મને નહોતો જાણતો ત્યારે પણ હતો, છું અને રહેવાનો. આ આપણા દરરોજના અનુભવનો ઈનકાર થઈ શકે તેમ નથી. આ આટલા સરળ સત્યને અઘરૂં બનાવીએ નહિ. અત્યારસુધી આપણે પોતે આપણી નજરબધીના ખેલથી બંધાઇ ગયા હતા. એ નજરબધીનું આવરણ (ઘણા વખતથી બંધાઈ ગયું હતું તેને) તોડયા કરવાનું છે; કાંઈ નવું લાવવાનું નથી; જે છે તેને તેના ખરા સ્વરૂપમાં ઓળખવાનું છે; ઓળખ્યા પછી તેમા મસ્ત થવાનું છે. એકનું એક કામ ઘણા વખત કર્યા કરીએ એટલે તેમાં આપોઆપ નિપુણતા આવી જાય છે, આ એક કળા અને વિજ્ઞાન (શાસ્ત્ર science) છે. જેમ જેમ, ઊંડા ઊતરતા જઈશું તેમ તેમ રસ વધ્યા જ કરે છે, જેમ જેમ ૨-૪ જણ એક જ વિચારના થઈને વિચાર કરી મસ્ત થઈશું તેટલા પ્રમાણમાં જગતને પણ અદૃશ્યરૂપે મદદરૂપ થઈ પડવાના. આ માનસિક નિયમનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે તેમ નથી.

અહીં આવ્યા પછી સરસામાન ગોઠવવાનું કામ, ૫૨ (બાવન) પાનાની પોથી વાંચવાનુ કામ, મારા ભત્રિજાના છોકરાની માંદગી, ફરવા-હરવાના કામમાં ગૂંથાઈ રહેવું પડે, એટલે શાંત ચિત્તે પત્ર લખવાનું કામ થઈ શકયું નહિ તે બદલ દરગુજર કરશો, અને ખરી રીતે તો પ્રમાદ, આળસ, એ જ કારણ કહી શકાય. એથી માફી માંગવી જ રહી.

આપ બધાને ભિન્ન ભિન્ન કાગળ લખતો નથી, પણ તક-

લીક્-પોરટે જ વગેરે બચાવી લઉં છું. મને જરા મારવાડ જવાની ટેવ, મારી આધ્યાત્મિકતામાં સહાય થનાર પણ મારવાડી એટલે ત્યાંની થોડીઘણી અસર તો આવે ને ?

આપ સર્વેને જ્યારે આ તરફ પધારવું હોય ત્યારે હમેશાનું ઇજન સમજશો, આ પત્ર બધાંને વંચાવશો. બધા સાથે સત્સંગમાં અઠવાડિયામા એકાદ વખત મળો તો ઠીક.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ રાંદેર તા૦ ૨૨-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ અંબાલાલ, ભાઈ કૃષ્ણભાઈ શુકલજી, તથા સાથ સર્વે !

મેં તો મારૂ કહેવાનુ વખતોવખત કહ્યુ છે કે, આપ બધા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ જ છો, અને તે પણ જ્ઞાની પુરુષોએ સરળતાથી, સમજાય એટલા માટે યોજેલા શબ્દ છે બાકી આપ બધાનું સ્વરૂપ મન-વાણીથી અગોચર છે. તેને સાક્ષાત્ સરસ્વતી લખવા બેસે તો ય પૂરૂ વર્ણન કરી શકે નહિ, વેદ પણ લજ્જાવાન થઈને કથન કરે છે. જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ, સાધુઓ અને ભક્તો પણ આપનો જ મહિમા ગાય છે, છતાં તેને પામી શકતા નથી. એ આપ બધા સમજ્યા છો, તો જે જે ક્રિયા કરો તે વખતે પૂછતા રહો કે, "ક્રિયા કરાવનાર કોણ છે ? અને હુ કોણ છુ ?" તો દરેક ક્રિયા વખતે તે સાક્ષાત્ થયા કરશે. સાક્ષાત્ છે જ. એટલુ સમજાશે કે ક્રિયા કરાવનાર મન અને પ્રાણ છે અને ઇંદ્રિયો દ્વારા દેહથી કર્મ થાય છે, અને આપ તો સાક્ષાત્ 'સાક્ષી' થઈ આ ક્રિયા જોયા કરો છો-અનુભવ્યા કરો છો, એટલે આપનામાં રાગદ્વેષ, સુખ-દુઃખ અને ભૂખતરસનો સ્પર્શ નથી. પણ ઘણા કાળથી ખોટો અભ્યાસ

થઈ ગયો છે અને તે જ અભ્યાસ છે. તેથી બધી ગરબડ થઈ ગઈ છે. તેથી જ્યાં ત્યાં દોડાદોડ, ફલાણા પાસે જાઉં તો ત્યાં શાંતિ મળે, આ વાંચું, આ જોઉં આ ખાઉં, તે ખાઉં, આમ પેદા કરૂં, તેમ પેદા કરૂં, આમ દાન કરૂં, તેમ દાન કરૂં, આમ ઉપદેશ કરૂં, તેમ ઉપદેશ કરૂં, વિ. વિ. બધા મનના ધખારા છે; બાકી કંઈ મેળવવાનું છે જ નહિ. આપ પોતે જ શાંત-સ્વરૂપ છો. શાંતિ શોધવા જઈશું તો શાંતિ ગુમાવવાના! આપનામાં શાન્તિની કમી છે? સાધુ થઈ કપડાં બદલશું તેથી કાંઇ વધી જવાનું નથી. "સાક્ષી"–ભાવ પણ અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી, બાકી અંતઃકરણાદિ ન હોય ત્યારે પણ આપ તો છો જ. શું લખું? શું બોલું? કાંઇ અક્કલ કામ કરતી નથી. આ જ્ઞાની, અજ્ઞાની, ભક્ત, અભક્ત, યોગી, અયોગી બધાનું જ સ્વરૂપ છે. કોણ મોટું ને કોણ નાનું? મને તો આવું સમજાઇ ગયું છે એટલે બીજું કાંઈ ગમતું નથી. હું પ્રગતિ–અપ્રગતિથી પર છું, હતો અને રહેવાનો. હવે પહેલી ચોપડી, હાઈસ્કુલ કે કોલેજમાં જવાની–રહેવાની ઈચ્છા નથી. બહુ ભમ્યો, હવે વધુ જાણવાની કાંઇ ઇચ્છા થતી નથી. જેને માટે દોડાદોડ થતી હતી તે "હું" પોતે જ છું, આનંદ! આનંદ! એ પણ હૃદયના ધર્મો છે.

૩

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૯–૪–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ ચંદુ, અંબાલાલ, તથા સાથ સર્વે!

અત્રે સર્વ કુશળ. આપનો પ્રેમાળ પત્ર મળ્યો. વાંચી આનંદ. વળી એ પ્રમાણે પત્રદર્શનલાભ આપતા રહેશો. બધા સાથે મળી અનુભવપ્રકાશ વાંચો છો જાણી આનંદ. એકલું વાંચી જવાનું નહિ પણ સાથે સાથે હૃદયપૂર્વક તે પ્રમાણે અનુભવતા જઇએ

તો જ ખરી મજા આવશે. ચોપડી તથા સંતપુરુષો ફક્ત માર્ગ-દર્શક છે, આપણે તો તે કહે તે પ્રમાણે જીવનમાં અનુભવવાનું છે. સાચા માર્ગદર્શક અને પ્રેમી તરફ ખૂબ જ પ્રેમ અને આકર્ષણ થાય એ સ્વાભાવિક છે પણ તેઓ બધાં જગતનાં પૂતળાં છે. અને તે બધા પાછળ જે નિયામક તત્ત્વ છે તે જ બધાનું સાચું સ્વરૂપ છે. એક સંતને પોતાની આસપાસનું વાતાવરણ જોઈએ તેવું ન લાગ્યું: તરત જ વિચાર આવ્યો; એ વાતાવરણનો કર્તા કોણ? તું કોણ? બધું સાફ થઈ ગયું.

વ્યવહારમાં શાંતિ રહે માટે અને સ્વરૂપમાં સ્થિતિ માટે નીચેનાં શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનાં સ્તોત્રોનો દરરોજ એક બે વખત પાઠ કર્યા કરશો એટલે કઠસ્થ થઈ જશે—આચાર્યકૃત ષટ્પદી, દ્વાદશ-પંજરિકા, ચર્પટપંજરિકા, નિર્વાણદશકમ્, નિર્વાણષટ્કમ્, આત્મ-પંચક, વિજ્ઞાનનૌકા. "દ્વાદશપંજરિકા" માંથી એક શ્લોક લઈ લો:—

मा कुरु जनधनयौवनगर्वं हरति निमेषात् कालः सर्वम् ॥

આ વ્યવહારમાં ખૂબ ઉપયોગી સૂત્ર છે. આચાર્યશ્રી કહે છે કે, ત્રણ ચીજોનો ગર્વ ન કરશો. જન (સગાંસંબંધી, નોકરચાકર), ધન (પૈસો, વિદ્યા, સંપત્તિ, વિ૰), અને યૌવન. આ બધાં જ જવા–આવવાના સ્વભાવવાળાં છે. પ્લેગની અંદર કેટલાંય ઘરો સાફ થઈ ગયાં (સગાવહાલાં વિ૰). હાલ પોલાંડમાં પણ એ જ દશા થઈ. મારા શેઠ વસનજી કરોડાધિપતિ હતા. આજે (તેઓ) માણસ અને પૈસા બંનેથી સાફ થઈ ગયા. તેમ જ પોલાંડમાં કેટલાંય ઘરો સાફ થઈ ગયાં, તેની સાથે મિલકત ફનાફાતિયા થઈ ગઈ. અને યૌવન છે તેની આવતી કાલે કોઇ રોગ થવાથી અકાળે વૃદ્ધાવસ્થા થઈ જવાની. માણસ વિચારે તો સમજાય કે કશામાં ગર્વ કરવા જેવું છે જ નહિ. પણ માણસ આ બધું જાણવા છતાં સમજતો નથી; કોઈક જ

એ ગર્વમાંથી બચી જાય છે અને એ જ મહાન આશ્ચર્ય છે જીવમ ગાર પણ આ વાત સમજે તો નમ્ર બની જાય એ અહંકાર ટાળવા માટે તત્પર રહેવું એથી જ આપણે ચેતી, આપણી દરેક ક્રિયા, વાણી અને વિચાર પર હંમેશા સાક્ષીની ચોકી બની રહી છે તેની ઉપર લક્ષ આપીએ લગાર પણ ગાફેલ રહેવાય જ કેમ ? સહન કરવા વાળા માણસની આખરે જીત જ છે માર્ગ જેટનો સરેનો લાગે છે તેટલો જ વર્તનમાં વિકટ છે ફરીથી લખું છું કે આપણી દરેક ક્રિયા ઉપર સતત ચોકી રાખવી આ આધ્યાત્મિક વિષયને બહુ ગંભીરપણે વિચારવાનો છે, કેટલાક જણા એ વિષયને ઠેકડીમાં ઊડાવે છે તેમ ઊડાવવા જેવો નથી, ગર્વવાળાને એમાં સ્થાન નથી, કારણ તેમને શાંતિ નથી કેટલાક જણ મદમાને મદમાં ન્યાય પણ તોળી શકતા નથી આ બધા એક જ ગર્વ કે અહંકારના ફળ છે હું કાંઈ ભાષ્યકાર નથી પણ હું તો વિચાર કેમ થાય અને કેમ જીવનમાં ઊતારાય, એની વાત લખું છું, આ બધી આતર સમજ છે

આપણે-"હું" શુદ્ધ રૂપે સુખદુખથી પર છીએ, હતા અને રહેવાના લખવામાં કલમ તો ચાલ્યા કરે પણ એને હદ જોઈએ થોડું લખ્યું ઘણું કરી વાચજો

લિ૦ પ્રેમી ચદુ

૪

ॐ રાંદેર, તા૦ ૭-૫-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ અંબાલાલભાઈ તથા સર્વે સ્નેહીમંડળ !

'અવધૂતગીતા' બ્રહ્મકરેશ પ્રેસની આવે છે એમાં કોઈ લેખક કે ભાષાંતરકર્તાનું નામ આવતું નથી એટલું ખબર છે અવધૂત ગીતાનું સસ્કૃત બહુ સરળ અને સહેલું છે શ્લોકો મોઢે થાય ત્યાંસુધી દરરોજ વાચ્યા કરશો બધા સાથે મળી સાંજે અગર સવારે દરરોજ બોલ્યા કરશો તો પોતાની મેળે આવડી જશે. આ બધુ મનને મનાવવા માટે છે, એને ખુશ રાખવાનું છે મોટામાં મોટી

આરાધના એ મનદેવની છે. શ્રીવસિષ્ઠ મહારાજ તો કહે છે કે, "બીજા દેવોની ઉપાસના છોડી મનની ઉપાસના કેમ કરતા નથી? આપણું સ્વરૂપ તો પહેલું સમજી અનુભવી લેવાનું છે. સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાનું નથી. એ તો નિત્ય પ્રાપ્ત છે. નહોતા જાણતા ત્યારે પણ હતું, હાલ જાણીએ છીએ ત્યારે પણ છે અને કદાચ ભૂલી જઈએ ત્યારે પણ રહેવાનું છે. એક વાર દઢતા થઈ ગઈ તો પછી રસ્તો બહુ સરળ થઈ જાય છે.

જે સંસાર વિચારથી ઉત્પન્ન થયો તે વિચારથી જ નાશ પામશે. સંસાર નાશ પામશે ત્યારે અમને આત્મલાભ થશે એ કેટલાકની માન્યતા છે, તે ભૂલભરેલી છે. અગર અમને સંસાર નહિ દેખાય ત્યારે જ આત્મસાક્ષાત્કાર થશે એ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે. આત્મા (પોતે) તો છે જ, હતો અને રહેવાનો. જ્ઞાની–અજ્ઞાની ઉભયને પદાર્થ તો તેવો ને તેવો રહેવાનો અને દેખાવાનો. ફક્ત બંનેની સમજણમાં ભેદ છે. હું તો આપને અને મારા પિતાને સરખો દેખાવાનો, પણ બંનેની મારા પ્રત્યેની લાગણીમાં ભેદ રહેવાનો. આપનો મિત્ર અને પિતાનો પુત્ર.

દઢતાપૂર્વક વળગી રહેશો. આપ બધા જે સમજ્યા છો તે શાસ્ત્ર સાથે સંમત છે. કોઈની માન્યતાની આડે આવવું નહિ, નહિ તો ધોબીનો કૂતરો ઘરનો કે ઘાટનો રહેશે નહિ.

આપ સર્વેના આનંદની વાતો લખ્યા કરશો તો આનંદની વાત છે.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ શંદેર, તા૦ ૧–૧૦–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ અંબાલાલ !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપના તરફના કુશળ–સમાચાર લખતા રહેશો......અહીં આવ્યા પછી ખાસ ફરિયાદ ઊભી થઈ નથી.

તબિયત સાધારણ ઠીક ચાલ્યા કરે છે. નવરાત્ર કરવાનો મારો વિચાર છે, એટલે નવ દિવસ ખોરાક અનુકૂળ થયા કરશે.

આપ બધા આનંદસ્વરૂપ છો. આપ જ છો. આપ બધા ભાવોથી પર છો. આપની અંદર આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો રહ્યાં છે. કોઈક વીરલા આપને યથાર્થ સ્વરૂપમાં પિછાને છે, ઘણાખરા પોતપોતાના મતમતાંતરમાં ફસ્યા છે, બધાનું એક જ સ્વરૂપ છે. કોણ કહી શકે કે આપ અમુક છો કે અમુક છો. જે જે બોલો તે સંસારનું સ્વરૂપ છે; આપનું નહિ જ. માનવું હોય તે માને, ન માનવું હોય તે ન માને. છતાં એમ જ છે. અનુભવવા જેવું છે, તેમાં જ મસ્ત થવાનું છે. આંતર સમજાય તો પછી મજા છે. સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ (મારું–તારું) બધું જતું રહેશે સગાંવહાલાં, શત્રુ–મિત્ર, માલમિલકત બધુ ચાલ્યું જશે, સાફ થઈ જશે. આપ બધાને શું લખું ? સ્વનત્નામાં વિચરો, વિચરી રહ્યા છો, અરે, તે પણ નહિ ? કેમ કહું ? શું કહું ? છતાં એટલું તો, જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી કહી શકો કે બધું જ માગમાં છે. ભજન, કીર્તન, યોગ, જ્ઞાન વિ. બધું ફિક્કું લાગે છે; છતાં તે રૂપે "હું" જ રહ્યો છું, બધાં મને જ શોધી રહ્યાં છે. યોગીનો યોગ, ભક્તોનો પ્રેમ, જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન, એ સર્વ આપ જ છો—એ સત્ય છે. કેમ બધા માનશો ? કે બહુ ઊંચી વાત–બહુ ઊંચી વાત કહીને પોતાને નિર્બળ જ અનુભવ્યા કરશો ? યાદ રાખજો કે, આ શરીર, મનની દૃષ્ટિની વાત જ નથી. કદાચ ખોટું લાગે તો ક્ષમા કરશો. બહુ રમ્યા, બહુ બોલ્યા, પણ મજા ન આવી. હવે તો આ નવો ખેલ ખેલીએ આ અખતરો કરી જોવા જેવો છે. બધા મારી અંદર ખેલે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર ઝીણા તારાગણો અને નક્ષત્રો મને આનંદ આપવા પ્રકાશી રહ્યા છે. "હું" બધાને જાણું છું, પણ મને કોઈ જાણતું નથી. જાણું છું એ પણ એક દૃષ્ટિ છે. બાકી નથી જાણવા જેવું, કે નથી ન જાણવા જેવું. રાજામહારાજાઓ, યોદ્ધાઓ, કે

કવિઓ એ બધા મારા નામરૂપવાળા મારાં રમકડાં છે આ ભાવ લાવી જરા મજા તો લઈ જુઓ! પછી તો પૈસા આવ્યા કે ગયા, શરીર કે શરીરો આવ્યાં કે ગયાં, બ્રહ્માંડોની લક્ષ્મી આવી કે ગઈ તેની કોને પરવા છે? યુરોપમાં યાદવાસ્થળી ચાલી રહી છે કેવો ચેસાનો ને માણસોનો ધૂમાડો થઈ રહ્યો છે? બધું સાફ થવા જેવું છે ન પૂછશો કે આમ કેમ? એ તો એમ જ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમાં અનુમાન કરવાની શી જરૂર? વર્તમાન અનુભવો. ભૂત અને ભવિષ્યનો શો વિચાર? જે થશે તે જોશું! નથી હસવાપણું, નથી રડવાપણું એક સાક્ષી 'હું' ઉદાસીન (મોઢું ચઢાવેલો નહિ—અંદર મસ્ત જેવો—સમાન સ્થિતિવાળો) જેવો લાગે છે! નથી જ્ઞાની લાગતો, નથી અજ્ઞાની લાગતો; નથી ભક્ત કે અભક્ત, નથી યોગી કે અયોગી, નથી રાગવાળો કે નથી દ્વેષવાળો, નથી સુખી કે નથી દુખી કલમ ચાલી જાય છે, અટકાવવા કે રોકવાની મરજી થતી નથી પણ આખરે તો કલમ હાથ, વાણી, મન બધા જ હાંરી જાય છે, માટે થોડું લખ્યું ઘણું વાચજો અને બધાને .વિ વિ વિ બધાને વંચાવશો. જે જ સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય આપ બધા સૌ સૌના અનુભવ અને આનંદ પત્રમા થોડા-ઘણા વ્યક્ત કરજો કે જેથી હું પણ તેમા ભાગીદાર થાઉં પૂછવાનુ કાંઈ નથી "હુ" છુ એમાં શંકા શી?

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

વાણી, ભાવ વગેરે ઉપર શંકા લાવશો નહિ ક્યા પરવા છે કે શું લખાય છે? શો ભાવ છે? ગાડપણ પણ નથી, ડહાપણ પણ નથી, જે ભાવથી જોશે તે ભાવથી સમજાશે. સૌ .. ..ને વંચાવશો, તેમના ધર્મપત્ની .. ..ને, તેમજ કેટલાના નામ યાદ કરું? બધા—બધા—બધા—

શ્રી. મનહરલાલ મ. ભટ્ટ ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૬-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ મનહરભાઇ તથા સાથ સર્વે !

× × × × જે જે વાતો થઈ તેને યાદ કરી જીવનમાં ઊતારતા રહેશો. સાચુ જીવન જીવવું જોઈએ. હૃદયમાંથી રાગદ્વેષ નીકળવા જોઈએ. કોઈને પણ જોઈને હૃદયમાંથી આશીર્વાદ નીકળવો જોઈએ, નહિ કે શાપ. આપનાં સગાં-સબંધી, દેશના બાંધવો, તેમજ યાવત્ પશુપક્ષી, મનુષ્ય વિ. કેમ સુખમાં વિચરે એ વિચાર હૃદયમાં રમી રહેવો જોઈએ. આપણું હૃદય પ્રભુ જેટલું વિશાળ થવું જોઈએ, જેથી પ્રભુ અને આપણી એકતા અનુભવાય. ધર્મ એ હૃદયનો વિષય છે. બુદ્ધિ જો કુતર્ક તરફ વળી તો બધું ઊંધુચત્તું થઇ જાય. હૃદય સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવા, કોઈને પણ સુખી જોવા, વિષયો તરફ અણગમો થવા, ન્યાય તોળવા તથા શાંતિ આનંદ વિ. અનુભવવા તરફ વળેલું રહે છે. મન અને બુદ્ધિ વિષયો તરફ વળે પણ હૃદય તેમ થતું અટકાવ્યા કરે છે. ફુરસદનો વખત કાંઈ જપ, ભક્તિ, યોગ, જ્ઞાન તરફ મનને વાળ્યા કરવું. × × ×

લિ૦ ચંદુના સ્નેહવંદન

૨

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૩-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ મનહરભાઇ તથા સાથ સર્વે !

× × × જે સમજવામાં આવ્યું છે તેમાં મસ્ત થવામાં ખરી મજા છે. આપણા અહંકારનો છેદ ઊડાડવાનો છે, તે કાં તો પરમાત્મામાં એટલા બધા ઓતપ્રોત થઇ જઇએ કે આપણા

"અહમ્"ની ગંધ શોધી મળે નહિ, અગર આપણી અંદર બધાને એટલા બધા મેળવી લઈએ કે જગત જ દેખાય નહિ, અને કદાચ દેખાય તો પોતાસ્વરૂપ દેખાય. આ બધી રીત એ યોગ જ છે, અને આપણે ગૃહસ્થો માટે તો સાચી અને સરળ છે. એમાં ચોપડી વિની કંઈ જરૂર નથી ફક્ત શ્રદ્ધાની જરૂર છે બહુ વાચનથી કેટલીક વખત હૃદયમાં નવી નવી શંકાઓ થયા કરે, અને જો સમાધાન ન મળે તો ગૂંચવાડો ઉત્પન્ન કરે. માટે જેટલી પણ બને તેટલી Practice (પ્રેક્ટિસ) કરવાની છે બાહ્ય જીવન તો તદ્દન સરળ આડંબર વિનાનું હોય હૃદય બહુ પવિત્ર બનવુ જોઈએ. આ રસ્તે ચાલનારે જગતના અભિપ્રાય તરફ લક્ષ્ય આપવુ નહિ. અલબત્ત, અનીતિનો રસ્તો ત્યાજ્ય છે વિશેષ શુ લખુ ?

× × × કહેવાનુ કે આપણી જેટલી ક્રિયાઓ થાય તે ભાવપૂર્વક થાય તો વિશેષ સરળતા આવશે અને અણરામણ થશે નહિ

ચિ બહેન ને કહેવાનુ કે પહેલા કરતા ડાહી થજે, ઘરનુ કામ પ્રેમથી કરજે, વહેલી ઊઠજે, પ્રભુની માળા ફેરવજે અને બધાનુ કહ્યુ કરજે

લિ૦ ચંદુભાઈના સ્નેહવંદન

શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ઠાકોર ઉપરના પત્રો

૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૫–૪–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ તથા સાથ સર્વે ।

અત્રે સર્વે કુશળ આપના તરફના કુશળસમાચાર લખશો

આપે મોકલેલુ સાધુશ્રી શાંતિનાથવાળુ પુસ્તક મળ્યુ છે, તે અન્ત હૃદયનો ઉપ ર ક્યારે વચાઇ જાય તે કહે ય નહિ

બીજુ ગમે તે વાચો પણ એક અનુભવનો કોઈથી ઈન્કાર થઈ શકે તેમ નથી જે જે પદાર્થને આપણે જાણીએ કે અનુભવીએ તેનાથી આપણે જુદા જાણવાવાળા હતા, છીએ ને રહેવાના અને તેવા આપણે શરીર, મન વગેરેના ભાવથી પર છીએ સમાધિ–અસમાધિ બધા મનના ભાવો છે સમાધિ કરૂ કે તેથી રહિત ? , પણ મારી સમાધિ કાયમ છે, હતી અને રહેવાની "હું" અસમાહિત થાઉ છુ ક્યારે ?

લોકોને જેટલા વાદ–ફિલસૂફી કરવી હોય તે કરવા દો ઈન્દ્રિયોના ધર્મો બદલાવાના નથી મનના ધર્મો પણ મનરૂપે બદલાવાના નથી 'હુ ને–મને" જો મનના ધર્મો દુ ખરૂપ થતા હોય તો તેથી પર રહેવા પ્રયાસ કર, પણ "મને" તો કોઈ સ્પર્શતા નથી આમ જો દઢતા થઈ ગઈ તો આ જ માણસ તરીકેની જન્મની સાર્થકતા છે દરેક વાદ, ફિલસૂફી બધા જ " મને ' સમજાવવા ("explain–me ') પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સત્ય તો સરળમા સરળ છે, પણ " મારો જ પથ કે મત સાચો છે મારો જ પથ ઊચામા ઊચો છે, મારી જ સમજણ સાચી છે " આવી ધમ્મકમા લોકો પડ્યા છે, અને તેથી સાધારણ જનતામા મતભેદ ઉત્પન્ન કરી મૂક્યો છે માટે આપણે તો કોઈ મત કે પથમા બધાયા નથી, જે કોઈ કહે તે સાભળ્યા કરીએ, છતા તેનાથી આપણામા અતરાય પડવા ના દઈએ વ્યવહારમા તો જેમ બોલતા હોઇએ તેમ બોલ્યા કરીએ આપણે મનુષ્ય છીએ અને તેમા પણ વ્યાવહારિક દષ્ટિએ અમુક ધર્મમા કે વર્ણમા કે આશ્રમમા છીએ તેમ બોલીએ તેમા ખોટુ નથી, કે વાધો નથી As humanity we are all one, and to serve humanity to the best of our ability must be our goal in this world of ours

શરીર, વાણી અને મનથી આપણે પોતાની જ સેવા કરી રહ્યા છીએ કોના ઉપર ઉપકાર કરીએ ? એટલે આપણા શબ્દકોષમાથી ઉપમરની ભાવનાને રદબાતલ કરવી રહી, પણ સેવા શબ્દ રાખીએ તો તેમા અહકારની નિવૃત્તિ થાય છે, એ અહકાર જ ભેદ ઉત્પન્ન કરી સુખદુ ખ, રાગદ્વેષ વગેરે દ્વદ્વને પેદા કરે છે માટે એનો (અહકારનો આ રીતે) છેદ ઊડાડતા રહીએ

જગતના બધા સતો આપણે મન વદનીય છે જો પોતાના સાચા સ્વરૂપ "સાક્ષી" ઉપર પાકી આસ્થા ચોટી તો પછી બધુ સરળ છે. જરૂર પડે ત્યારે ભલે કોઈ ભજન કરે, જપ કરે, તપ કરે, યોગ કરે, ભક્તિ કરે કે જ્ઞાનમા મસ્ત થાય, પણ આપણે તો એ બધા ભાવોથી પર છીએ

લિ૦ પ્રેમી ચદુ

શ્રી કૃષ્ણશકર મૂ શુક્લ ઉપરના પત્રો

૧

ૐ **રાંદેર,** તા૦ ૩-૧૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ શુક્લજી, ભાઈ અબાલાલ તથા સાથ સર્વે !

આપ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો, એનાથી નીચે ન અવાય તો સાર, પછી તો જેવી આપ સર્વેની ઇચ્છા "આપહી આપ હૈ" શુ લખવુ ? એમા જ ખરી મસ્તી છે-આનદ છે ખૂબ દૃઢ થાઓ, શરીર, મન, વગેરે આપ છો જ નહિ એ અનુભવ્યુ છે એ સત્ય છે અત મરણ છે ત્યાસુધી "સાક્ષી"ભાવ છે પછી નથી

"સાક્ષી" કે નથી "અસાક્ષી" ત્યાં વાણી અટકી જાય છે. બોલવું વગેરે બધું બંધ. કેમ વાત સાચી છે ને!

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ રાંદેર–તા૰ ૨૨–૧૧–૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ કૃષ્ણશંકર શુક્લ!

× × × × આપ બધા સ્વરૂપમાં સ્થિત થતા જતા હશો. આપની અંદર બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો રહ્યાં છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્ર, સ્ત્રી, પુરુષ, પશુ, પક્ષી, અણુ, પરમાણુ વિ. જે કાંઈ દેખાય તે સર્વ આપની અંદર, આપનાં જ સ્વરૂપો છે. વિશેષ શું? એ જ.

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ શુક્લજી!

× × × × થોડી થોડી વારે "હું કોણ!" એ પ્રશ્ન પૂછતા રહેશો, કોઈની સાથે વાદવિવાદમાં પડશો નહિ. આપણે આપણું સુધારતા રહેવાનું છે. આપણામાં દોષો ઘર ન ઘાલે, એ તરફ કાળજી રાખવાની છે. વિશેષ તો શું લખું? કાશીના કુતરાએ ભાઈબંધો જોડે, અને નવા વાણોતરે ગસ્તામાં રઝળતા ન ચાલવું.

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ

૪

ૐ રાંદેર, તા૰ ૬–૧–૪૧

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ શુક્લજી!

તમે બધા આત્મસ્થ થવાના પ્રયત્ન કરતા હશો. સાથે વળી કોઈને કોઈ સારી ચોપડી–સ્વામી રામતીર્થ, અનુભવ પ્રકાશ વિ.

વાચી સત્સગ મેળવતા હશો લક્ષ્ય ચૂકવુ જોઈએ નહિ, એજ ધ્યેય હોવુ જોઈએ અન્ન વગર જેમ આપણને ચાલે નહિ તેમ જ સ્વરૂપ ચિંતન વિષે હોવુ જોઇએ ભૂખ લાગે ત્યારે અન્નનુ ચિંતન છૂપેછૂપુ અહર્ રહ્યા જ કરે છે, તેમ સ્વરૂપ વિષે થયા કરવું જોઇએ તે એટલે સુધી કે ધરાયાનો ઓડકાર આવ્યા જ કરે એ સ્વાભાવિક થયા કરવુ જોઈએ કે "હુ" આત્મા જ" છુ નવરા પડયા કે મનનુ વલણ સ્વાભાવિક રીતે ચાલ્યુ જાય આથી આધિ વ્યાધિ તરફ ચિત્તનુ વલણ ઓછુ થઇ જાય છે વ્યવહારમા બેઠા એટલે અનેક જાતની ઉપાધિ આવ્યા જ કરવાની એક સતનુ વાકય છે કે, to ride a camel and escape jolting is almost impossible ! સસાર એવો જ છે તેમાથી આપણો રસ્તો સરળતાથી મૂઝાયા સિવાય કાઢવે જવાનો છે ક્યાય ચાલી જવાથી કે ચઢે ઊકેલાતો નથી, પણ તેનો ઉકેલ લાવ્યા સિવાય અધૂરો જ રહે છે થોડા વખત માટે મનને સ્થિર કરવા તેમ કરવુ પડે એ એક વાત છે, પણ તે હમેશનુ તો નહિ ઉચ્ચકોટિમા જે સત લોકો રમણ કરી રહ્યા છે તે બધાનું આવુ જ કથન છે

એક ' અનાથ નામના સત હતા, તે ઘરમા ગરબડ થવાથી જગલમા રહેવા ગયા એક રાજા તે જગલમાથી ચાલ્યા જતા હતા. તે સતને જોઈ રાજાએ ઘોડા ઉપરથી ઊતરી પ્રણામ ક્યાઁ સતે પૂછ્યુ કે, શુ જોઇએ છે ' ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે, જોઇતુ તો કાઇ નથી, પણ સતોને પ્રણામ કરવા એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે તે અનુ સાર મે કર્યું છે, પણ આપને એક પ્રશ્ન પૂછુ, "આપે ગૃહસ્થાશ્રમ કેમ છોડયો ? ' તો સત કહે કે, ' ત્યા આવી આવી રીતની કમડગતો હતી રાજાકહે છે,' હજી આપને પૂરો વૈરાગ્ય નહોતો તેથી વૈરાગ્ય થયા સિવાય સસાર છોડ્યો તો હવે આપ ફરીથી ગૃહસ્થાશ્રમ કરી સાચો વૈરાગ્ય થાય ત્યારે છોડો તો સારૂ આ તો તમને નિરકાર

ચયો-કંટાળો આવ્યો એટલે છોડયો! નિત્ય-અનિત્યનો વિવેક કરી સાચો વૈરાગ્ય સંપાદન કરી તેમાંથી નિત્ય તરફ વળો અને અનિત્યનો ત્યાગ કરો, તો સંન્યસ્તધર્મને દીપાવશો. મહાત્મા 'અનાથ' રાજાને પગે પડયા અને કહ્યું કે, 'હવેથી એ રીતે વર્તી ચાલીશ.' ત્યારબાદ તે સાચા મહાત્મા થયા. આમાં અનિત્ય તરફ દુર્લક્ષ્ય કરવાનું છે એટલે તેના ઉપર ચિત્ત ચોંટાડવાનું નથી, અને નિત્ય ઉપર-આપણા સ્વરૂપ તરફ ચિત્તને લગાડવાનું છે. તો પછી દરેક જણ પોતાને સ્થાને મહાત્મા છે. તેને મહાત્મા પાસે દોડવાનું નથી. તેમ બહુ જણ પાસે દોડવાથી પણ ફાયદો નથી. જો સાચી વસ્તુ એક વાર સમજાઈ ગઈ, એક ક્ષણ પણ તેનો અનુભવ થયો તો તે જડેલે માર્ગે ચાલ્યા જવું. બાકીનો રસ્તો આપોઆપ સૂઝયા કરશે. બહુ જણ પાસે દોડયા કરવાથી આપણા પોતાના મનમાં શંકા થયા કરશે; એટલે આડે રસ્તે ચઢી જવાનો ભય ખરો. મેં તો એક જ સાચો સંત જોયો છે, અને તે "આપણે" અગર "પરબ્રહ્મ." હવે ક્યાં દોડયા કરીશું? ખરી વસ્તુ "આપણે" જ છીએ, જે પહેલી વિવેકદષ્ટિએ શરીર, ઇન્દ્રિય, મન, વિગેરેથી પર; અને પછી અનુભવે જોઇશું તો એ "બધારૂપે" પણ "હું;" અને અંતરમાં એ ભાવોથી પર "સાક્ષાત્"-આપણે જ્યાં મન, વાણી કોઈની ગતિ નથી. આ પત્ર બધાને વંચાવશો. મારી દિકરી તથા છોકરાંઓને પ્રભુનો સાક્ષાત્ લાભ થાઓ.

લિ૰ પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ રાંદેર, તા૰ ૬-૪-૪૧

આપ બધા પ્રભુ છો, સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો એનો વખતોવખત અનુભવ કરો, આનંદ લૂટો અને લૂંટાવો, એ જ મનુષ્ય-

જીવનનું ધ્યેય છે. તમે બધા સમજ્યા છો. બીજી બાબતમાં આળસ–પ્રમાદ કરો તો વાંધો નથી, પણ આમાં ચાલે એમ નથી. એક વાર આદત પડવી જોઈએ, પછી તો પોતાની મેળે–ગાડાના બળદની માફક સીધા ઘર તરફ પગ મંડાતા જાય છે. કેમ સમજાય છે કે ! માનશો કે ? રસ્તામાં ડેરા તંબુ ક્યાં સુધી મંગાવ્યા કરશો ? જરા મારી ખાતર આટલું કરશો, અને કદાચ ચંદુ (લખનાર) ગાફેલ બને તો તેને પણ જાગ્રત કરતા રહેશો. એ જ.

લિ○ પ્રેમી ચંદુ

૬

ૐ રાંદેર, તા○ ૩૧-૧-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ શુક્લજી તથા સાથ સર્વે !

આપના પિતાશ્રી ડાકોરથી અમદાવાદ આવ્યા હતા અને તેમની માંદગીમાં સેવા કરવાનો અવસર મળ્યો એ સારું થયું. પિતા–માતાને સાક્ષાત્ દેવ ગણવાનાં છે. આપણે તો જીવતા માણસોમાં નારાયણનાં દર્શન કરવાનાં છે, અને પ્રેમભાવે સેવા થાય ત્યારે એ લાભ મળે છે, એ સેવામાં સારું હોતું નથી. આપણને તો સેવા કરવાનો અધિકાર છે, નહિ કે તેના ફળનો.

લિ○ પ્રેમી ચંદુ

૭

ૐ રાંદેર, તા○ ૧૧–૧૨–૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ શુક્લજી તથા સાથ સર્વે !

દરરોજ કાંઈ ને કાંઈ કરતા રહેજો અને આત્મસ્થ રહેવાય એવી યુક્તિ કર્યા કરશો. આપ બધા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો એટલે આપ બધાંને હું શું લખું ?

તમારે ઘેર તથા એ...ભાઈને ત્યાં સર્વેને પ્રેમપૂર્વક યાદ આપશો અને જીવનના ધ્યેયને ન ચૂકે તે તરફ લક્ષ્ય રાખી જગતનાં કાર્યો કરતાં રહે. × × ×

૮

ॐ રાંદેર, તા૦ ૧–૭–૪૩

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ કૃષ્ણશંકર શુક્લ તથા સાથ સર્વે !

આજે આપનાં ૩૯ વર્ષ પૂરાં થાય છે એટલે આશીર્વાદ માટે પ્રાર્થના કરી! શરીરનાં વર્ષ ગણો તો પણ ગણ્યાં ન ગણાય એટલાં થઈ ગયાં. સૂક્ષ્મ શરીરને લીધે–વાસનાને લીધે સ્થૂળ શરીર બંધાય છે. એટલે જેટલાં સૂક્ષ્મ શરીરને વર્ષ થયાં એટલાં વર્ષ ગણીએ તો વાંધો ખરો કે? એનો હિસાબ કરી શકાતો હોય તો કેવું સારું ? એટલે કોને આશીર્વાદ આપવા અને કોણે આપવા ? ચંદુ એટલે સ્થૂલ શરીર કે સૂક્ષ્મ શરીર કે આત્મા ? જો બરાબર પદ્ધતિસર જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરીએ તો જે તમારું સ્વરૂપ છે તે જ ચંદુનું પણ સ્વરૂપ છે. તમે તો આત્મા–પરબ્રહ્મ છો અને તે જ બધાનું સ્વરૂપ છે. તમે ઉત્પન્ન થયા જ નથી. જે બધુ દેખાય છે તે આપણા મનની સૃષ્ટિ છે. જે જે બોલીએ, વિચારીએ, તે બધુ મનનો ઊભો કરેલો ખેલ છે. બાકી તમે છો એમના એમ છો, હતા અને રહેવાના. ખાંડનાં રમકડાંને એ આશીર્વાદ છે કે, તમે બધા ખાંડ છો, ખાંડસ્વરૂપ છો. સોનાના દાગીનાને એ ઉપદેશ, એ આશીર્વાદ કે, તમે બધા સુવર્ણ છો. પ્રગતિ કે Evolution. મનનું–શરીરનું મનાય–હોય, પણ તમારી પ્રગતિ શી? બીજું તમે લખો છો કે ધ્યેય સધાયું નથી, એ પણ ઠીક નથી. ધ્યેય તમે પોતે છો. ધ્યેય એ પરમાત્મ–પ્રાપ્તિ છે. તે તો તમે ખુદ

છે. આપને જ યોગીઓ સાધે છે, ભક્તો ઉપાસે છે, જ્ઞાનીઓ શોધે છે

રાજા પોતે હોય તે લોકોને પૂછે કે, "મારે રાજા થવુ છે," તો લોકો ગજાની વાત સાભળી હસશે, તેમ તમારુ ન થાય એની કાળજી રાખશો

નિકટ–દૂર કાંઇ નથી. જે નથી જાણતા તેને દૂર છે. જે જાણે છે તેને પાસે છે બાકી એક જ તત્ત્વ હોય ત્યા શોક, મોહ, દુઃખ–સુખ ક્યા ? અને તેમ વખતોવખત અનુભવતા રહીએ તો દૃઢતા આવી જાય છે દૃઢતા મોટે ભાગે સાચા સત્સગથી આવે છે અહી જ સમાગમનો મહિમા સમજાય છે ઋષિમુનિઓ સાથે મળતા, ત્યારે આવો પ્રસંગ કરી "આત્મદૃઢતા" કરી લેતા, એમ હું માનુ છુ તે લોકો મળતા ત્યારે ચર્ચા કરતા, પણ લડતા નહિ મૂળ ઉપર કોઈની તકરાર થતી જ નહિ

કેમ દૂર છો કે નજીક ? ધ્યેય પ્રાપ્ય છે કે અપ્રાપ્ય છે ? કાંઇ જવાબ આપશો ? એનુ જ કથન કરો, એનુ જ ચિતન કરો, જરા પણ કામકાજથી પરવાર્યા કે થોડા દિવસ એમા મડયા રહો દૃઢતા આપોઆપ આવી જશે. પણ એક દિવસ ચિંતન વગર પડવો જોઈએ નહિ એ જ સંતસમાગમ થશે બધાને એ વાત કહેશો, સમજાવશો અગ્નિ તો છે–એની ઉપર રાખ ન વળે એટલા માટે ફૂકવા કરવાની જરૂર રહે છે જ્યા ભડભડાટ બળવા લાગ્યુ કે ફૂકવા વગેરેની જરૂર રહેશે નહિ. તે આપોઆપ સમજાશે. × × × આદિ સર્વે ભાઈઓને જાગ્રત કરશો.

૯

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૭-૭-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ કૃષ્ણભાઈ તથા સાથ સર્વે ।

× × × ગુરુપૂર્ણિમા એ તો આપણી પૂનમ કહેવાય પરમાત્માને મન બધા દિવસ સરખા જે દિવસે શુભ ચિંતન પ્રભુ-ચિંતન–થાય તે ગુરુપૂર્ણિમા સમજવી ભક્તરાજ અખો લખે છે –

"પ્રસન્નતા જ કરે પયપાન, ત્યારે જે ગુરુ આપે જ્ઞાન,
એ ગુરુ સાથે છે સદા, બીજા ગુરુ છે જુદજુદા "

વાસ્તવિક રીતે આપણુ અસલ સ્વરૂપ જ ગુરુ છે, મન શિષ્ય છે, એને (એ શિષ્યને) વખતોવખત સમજાવવાનુ છે એક મંતે મને કહેલુ, "નથી કોઈ ગુરુ, નથી કોઈ શિષ્ય, મનને શિષ્ય બનાવી દે, અને આપ તો ગુરુ છો જ" મને એ વાત અનુભવની અને બંધ બેસતી લાગે છે જે મરે નહિ, જન્મે નહિ, જાય નહિ, આવે નહિ તે ગુરુ જે ગુરુ મરી જાય તે ગુરુ શાનો ?

'ગો' એટલે 'ઇંદ્રિયો' અને 'રુ' એટલે પ્રકાશે ઇંદ્રિયોને પ્રકાશે તે ગુરુ–તે તો આત્મા છે એટલે આપ બધા ગુરુ–આત્મા છો ફક્ત દેહ, અંતઃકરણ, પ્રાણ ઇંદ્રિયો વગેરેને હુ જાણુ–પ્રકાશિત કરુ 'મને' કોઈ જાણતું કે પ્રકાશિત કરતું નથી તેથી જ સ્વયંપ્રકાશ છુ એમા શંકા હોવી જોઈએ નહિ પહેલા નિઃશંક બની જવુ જોઈએ જેમ આપણે બ્રાહ્મણ છીએ, એ, હૃદયમા એટલુ બધુ દૃઢ ઠસી ગયુ છે કે ઊંઘમા હોઈએ અને કોઈ ઓચિન્તા જગાડી પૂછે કે, 'તમે કોણ છો ?' તો દૃઢતાથી કહી દઈએ કે, 'બ્રાહ્મણ છીએ' કદાચ માગની ધાક બતાવી પૂછે તો ધાકના માર્યા કોઈ કહી દે કે 'બ્રાહ્મણ નથી' પણ હુ બ્રાહ્મણ છુ એ વાત હૃદયમા દૃઢ થઈ ગઈ છે તેવી જ રીતે આત્મા-પરબ્રહ્મ હુ છુ એ વાત દૃઢ થઈ જવી જોઈએ અને એ દૃઢતા ખાતર વારંવાર મનન વગેરેની જરૂર છે હવે માર્ગ રહ્યો નથી લક્ષ્યસ્થાને પહોચેલા છીએ લક્ષ્યસ્થાન પરમાત્મા છે, અને તે આપણે પોતે જ છીએ એમા ક્યા શંકા છે ? પરમાત્મા

જુદો હોત તો તેને મેળવવા માટે માર્ગની જરૂર હતી. પણ હવે તો સમજાઈ ગયું છે. ઘણી વખત અનુભવ્યું હશે. તેમાં હવે શંકા શેની? Declare at the top of your voice that, I am Brahman, Atman, I am free, was free & will always remain free. Free you are at this very moment, & that is Realization

શાસ્ત્રોનું વાચન વગેરે પહેલાં નિઃશંક થવા માટે છે, અને નિઃશંક થયા પછી આપણે જે હોઇએ તેમાં દૃઢ થવું જોઈએ. એમાં કોઈનું બળ ચાલતું નથી. જાતે જ બળરૂપ થવાની જરૂર છે. આમ થવા પછી પહેલાં મસ્તીના ફુવારા ફૂટે છે. અને તે વારિયડીએ બીજાની આગળ બોલી બતાવવાના નથી, પણ અંતરમાં અનુભવવાના છે. એમાંથી ડગવું જોઈએ નહિ. ડગ્યા કે પાછા ઠેકાણે આવી જવું જોઇએ. મારી ભાષાને વળગવું નહિ પણ ભાવને વળગશો. કાર્ય થઈ જ ગયેલું છે, પણ આપણી દૃઢતાની ખોટી છે. આમ થાય ત્યારે જ ગીતા કહે છે તે અનાસક્તિયોગ સિદ્ધ થાય છે તે દરેકને પ્રાપ્ય છે; શાસ્ત્રને સંપૂર્ણપણે જાણતા હોઈએ પણ દૃઢતા ન થઈ તો બધુ અધુરૂં સમજવું. એ તો આંતર અનુભવની વાત છે. સ્વસંવેદ્ય છે. બીજા એની પરીક્ષા કરી શકતા નથી– જ્યાંસુધી અનુભવની ગાંઠ ન ખોલે ત્યાંસુધી.

× × ×

માથા ઉપર કોઈ જાતનો બોજો નથી. એ તો મને ઊભું કરેલું તૂત છે મન જ નવરૂં પડી જાતજાતના ઘાટ ઘડ્યા કરે છે, અને તેને આપણે સાચા માની હેરાન થઈ જઈએ છીએ. હવે તો એ મનને કહી દઈએ કે, તારા નચાવેલા બહુ નાચ્યા, બહુ અફળાયા, ઝીંકાયા, પણ ન આવી શાંતિ કે ન આવ્યા છેડો. હવે

તો મારો અસલ આત્મમાર્ગ જ સાચો, સહેલો અને નિષ્કંટક છે. તેમાં જ હું રમમાણ રહીશ. ન જાઉં આની પાસે કે ન જાઉં તેની પાસે. કોઇ મારો ઉદ્ધાર કરે એમ નથી, જેમણે મને સાચી સમજણ આપી તેમને માર્ગે વહી જઇશ, અને તેમના જ ગુણાનુવાદ ગાઇશ.

શ્રી પાર્વતીશંકર ન. ભટ્ટ ઉપરનો પત્ર

૧

ૐ શંદેર, તા૦ ૨૩-૪-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ પાર્વતીશંકર !

× × × તમારી તબિયત કેમ છે તે પત્રમાં તમે લખ્યું નથી. ફક્ત બુદ્ધિની રમત લખી છે. દુનિયાના સમાચાર જાણીને કરવું છે શું ? જ્યાં હોઇએ ત્યાંના સમાચાર જાણવા, અને વધુમાં આત્માના સમાચારમાં મસ્ત રહેવું. આટલું થાય તો સારું; પછી તો આપ બધા મોટા માણસ છો !

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

શ્રી વૈકુંઠલાલ શ્રા. ઠાકોર ઉપરના પત્રો*

૧

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨૫-૩-૪૨

આત્મસ્વરૂપ વૈકુંઠલાલભાઈ!

અત્રે સર્વ કુશળ. આજે આપનો પ્રેમાળ પત્ર......અને બુકપોસ્ટ મળ્યાં. વાંચી આનંદ થયો. વળી એ પ્રમાણે વખતોવખત લખી ઉપકારી કરતા રહેશો.

આપ મુંબઈ જાઓ ત્યારે આપની, સૌ. બહેન કુસુમગૌરી, ચિ. કુ. માલતી વિ. સર્વેના કુશળસમાચાર લખ્યા કરશો અને આ તરફની કામસેવા ફરમાવશો.

મારી સામગ્રીની આપશ્રી કદર કરી શક્યા× તે બદલ આભાર.

---

* આ પ્રકાશન અંગેના બધા પત્રો પ્રેસમાં ગયા હતા અને તે છાપવાની શરુઆત પણ થઈ હતી તે વેળા મારા એક સ્નેહી તરફથી અગત્યની સૂચના થઈ કે, દરેક પત્રની સૂચિ થઈ શકે તો આખું પુસ્તક જોઈ જવું સુલભ થાય અને પુસ્તકની ઉપયોગિતા વધે. આ સૂચિ કેવી હોવી જોઈએ તે બતાવવા તેમણે મારા દરેક પત્રની સૂચિ કરી મોકલી, જેનો અત્યારે મેં ઉપયોગ કર્યો છે.

આ પત્રોની બીજી આવૃત્તિ છપાય ત્યારે આ અગર બીજા રૂપમાં સૂચિ અપાવવાની મારી ઇચ્છા ફલીભૂત થઈ શકી નથી.

× શ્રી. ચંદુભાઈએ તેમનો પ્રસાદ-તેમની સામગ્રી-ચાર હાથે મને પીરસ્યો જે તે બદલ આભાર માનતો પત્ર મુંબઈ જતાં અગાઉ મેં લખ્યો તેનો આ ઉલ્લેખ છે.

—વૈકુંઠલાલ

પ્રવૃત્તિમાં વિશુદ્ધ દૃષ્ટિ આપનાર કરતાં લેનારની યોગ્યતા હોય તો આપનારને ઉમળકો આવે છે. હવે તો આપણે પોતાને મિનિટે મિનિટનો હિસાબ આપવાનો છે. પહેલાં હિસાબ વગર સમજ્યે આપતા હતા, હવે સમજીને આપવાનો છે. જાણીએ–ન જાણીએ તો પણ આપણે પ્રેક્ષક દ્રષ્ટા–સાક્ષી આપણી દરેક ક્રિયાના છીએ, હતા અને રહેવાના. જેની અશુભમાં પ્રવૃત્તિ નથી, શુભમાં અહંકાર નથી એ જીતી જવાનો; અને એ શુભ–અશુભ 'મારા'માં છે જ નહિ, એ દરેકનું સ્વરૂપ છે. આપણી દરેકની ક્રિયા સમજ્યે–વગર સમજ્યે યોગરૂપ જ છે. મન–વાણીથી પરના વ્યાપારમાં શું બોલીએ, શું ગાઈએ ? ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

લિ૦ ચંદુભાઈના સપ્રેમ સ્નેહવંદન.

૨

ૐ રાંદેર–તા. ૧૧–૧૦–૪૨

સાક્ષિભાવે અહં સંસાર શબ્દજ અર્થસૂચક છે; સર્યો જાય (સૃ, सर to move) એવો થાય છે. માટે એ કામ તો પહેલાં કરી લેવાનાં. આત્મા–આપણે પોતે કોવીએ ફલાક ઓસરખા જ્યાંસુધી શરીર, ઈંદ્રિયો, પ્રાણ, અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી "સાક્ષી" તરીકે બધાની પાછળ છીએ જ. ફક્ત એમાં દૃઢતા થયા કરે કે એ જ મારૂં અસલ સ્વરૂપ છે, અને એમાં અહંતા થયા કરે તો બધી બલાઓ ટળે. શરીર, ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ ચાલ્યાં જાય ત્યારે પણ હું તો હતો, છુ અને રહેવાનોઃ અને ત્યારે સાક્ષિભાવ પણ કેવો ? શરૂ શરૂમાં દૃઢતા થવા માટે, શરીર વિ. માંથી અહં ઉઠાવી "સાક્ષી"માં અહં ગોઠવવાનો છે, અને એ જ તપ, એ જ યોગ, એ જ ભક્તિ,

એ જ જ્ઞાન અને એ જ કર્મ કરવાનું છે. તપ, યોગ, ભક્તિ, જ્ઞાન એ કાંઈ જુદાં જુદાં નથી, પણ જ્ઞાનીઓ સાધુઓ જુદે જુદે રૂપે કથન કરે છે, અને તેથી જેમની સમજણ કાચી હોય છે તેમને તેમાં વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. બધાનું સમાધાન કરતાં આવડી જાય તો કાંઈ શંકા રહેતી નથી. ભક્તિ કરે તો પણ સારું છે, યોગ કરે તો પણ સારું છે, જ્ઞાન પણ સારું છે. સંસારને ભૂલવામાં શાંતિ છે, જેનાથી જે રીતે ભૂલાય તે રીત તેણે અખત્યાર કરવાની. પણ શરત એટલી કે સમજીને ભૂલાય તો આનંદની જડ જામે છે, નહિ તો પછી ઘેલાપણું કે શુષ્કતા આવી જાય છે. ગીતામાં મિથ્યાચાર કહે છે તે એ છે કે, સમજીએ એક અને કરીએ એથી ઊલટું. સમજીને થાય તો મિથ્યાચાર થવાનો સંભવ નથી.

જ્ઞાન-ભક્તિની એકરૂપતા

જ્ઞાન ભક્તિભીનું થઈ ક્રિયાત્મક થાય તો ખરેખરો યોગ થાય છે. તેવી રીતે ભક્તિ જ્ઞાનાત્મક થઈ ક્રિયાત્મક થવી જોઈએ અને કર્મ ભક્તિભીનું થઈ જ્ઞાનાત્મક થવું જોઈએ. આ ગીતાનો નિચોડ છે.

સ્વાર્થ અને પરમાર્થ માટે વખત કેમ બચે?

જે વિષય આપણો ન હોય તેમાં અભિપ્રાય આપવો ન જોઈએ. બીજા કહે તે ભેળા ભેળા એ વિષયમાં સાજન્યા કરીએ એનું પણ જો માણસ કરી શકે તો ઘણો વખત બચાવી શકે અને તેનો જ સમય અધ્યાત્મ વિષય તરફ લક્ષ આપે તો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સધાય. પણ આપણને તો નાનપણથી જ ન્યાતની બાબતમાં, એશઆરામના અને પરમાર્થ નામ તમ અખ થ ? કામ કરવાની ટેવ પડી છે. મને તેમને કહેતો

હોઉં તેમ લખી રહ્યો છું. લોકો મને ઉપાસે છે—કોઈ કર્મથી, યોગથી, ભક્તિથી, જ્ઞાનથી. એમાં મોટો કોણ અને નાનો કોણ! એટલે આપણી તો બધા પ્રત્યે ક્ષમાદષ્ટિ અને સમાન દૃષ્ટિ રહેવી જોઈએ.

૩

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૮–૧૦–૪૨

......આપણા બન્નેના કાગળ 'ક્રોસ' થયા......મારા ગયા કાગળમાં લખેલી બાબત પર વિચાર કર્યો હશે.

જીવનના ધ્યેય પર લક્ષ્ય

કોઈ વખત ભજનથી, કોઈ વખત જપથી, કોઈ વખત ભક્તિથી, જ્ઞાનથી મનને રંગેલું રાખવાનું છે, જેથી એ આપણને ગમે તેમ ચક્કરમાં ન નાખે અને એ રીતે આપણે જાગેલા રહીએ-×Above Life's Turmoil રહી શકીએ. સૌ. કુસુમબ્હેનની તબિયતના ઈલાજ કરશો, અને સાથે સાથે આપના શરીરની પણ સંભાળ રાખશો. એ બધું કાળજીપૂર્વક કરીએ, પણ જીવનધ્યેય પર લક્ષ્ય રાખ્યા કરીએ.

૪

ૐ રાંદેર, તા૦ ૨–૧૧–૪૨

આપણને નાનપણથી દેહને અને અંતઃકરણ વિ૦ ને હું માનવાની ટેવ પડી ગઈ છે, 'આત્માને દેહનો રંગ બહુ પાકો ચઢી ગયો છે, એને દેહાધ્યાસ કહે છે. એ રંગ કાઢવાની ક્રિયાને

× Above Life's Turmoil નો તરજુમો "દુનિયાની દુગ્ધાથી દૂર" એ પુસ્તક એમને તે દિવસે મળ્યું હતું, તે ઉપરથી આ શબ્દો વાપર્યા લાગે છે.

“હું**નો રંગ-કાઢવા** તપ કહે છે, અને તે માણસ ચાહે જંગલમાં **માટે તપઃ ક્રિયા** હોય કે ઘરમાં હોય ત્યાં રહી કરી શકે છે. ગીતાકારે અધ્યાય ૧૭ માં ત્રણ તપ વર્ણવ્યાં છે એ વાંચવા જેવાં છે. એ દરેક ક્ષણે આચરવા જેવી વસ્તુ છે. મારે ગીતાનો બહુ અભ્યાસ નથી, પણ જે શ્લોકો ઉપયોગી દેખાયા તેનો અભ્યાસ થઈ ગયો. આપનો અભ્યાસ ચાલુ હશે અને આનંદની માત્રા દિનપ્રતિદિન વધતી જતી હશે.

૫

ॐ શંઢેર, તા૦ ૧૭–૧૧–૪૨

વાચન, ભણતર અને આવરણ

……આપે…વિ૦ પુસ્તકો મંગાવ્યાં છે અને તે વાંચવા ધારો છો તે સારું છે. મારૂ મતવ્ય એવું છે કે આપણા ઋષિમુનિઓ પાસે પુસ્તકો નહોતાં. પરમહંસ રામકૃષ્ણ જેવા બહુ ભણેલા નહોતા, છતાં આજે તેમના અનુભવો ઉપર વિદ્વાનો–પંડિતો–વિચારકો મુગ્ધ થઈ ગયા છે. જેટલું આપ સમજ્યા હો, જાણ્યું હોય તેને આચરણમાં ઊતારી શકાય તો તે હવેના વાચન–ભણતર કરતાં ઘણુ ઉપયોગી થઈ પડશે. હવે તો “રાત થોડી ને વેશ ઘણા બાકી છે” એવુ છે. આડે અવળે માર્ગે ચઢી ન જવાય માટે જીવનધ્યેય આખ સમક્ષ રાખી કામ કર્યે જવાનુ છે.× મારી લાંબી નોટબુક જેમાં ગુજરાતીના ઊતારા મોટે ભાગે છે અને કોઈ ઠેકાણે અંગ્રેજીના ઊતારા છે, તેમજ યોગવાસિષ્ઠ અને ભક્તરાજ આખાના ઊતારા છે તે વાંચી જવા ખાસ ભલામણ કરું છું……

× આ નોટબુકો તેમણે મને વાંચવા આપી હતી.

૧૧

ૐ ભરૂચ, ૧૭–૩–૪૩

“નૈતિક ગુન્હો”

... ... તબિયત ઠીક ન ચાલતી હોય ત્યારે જો આપણે દેહ બહારની તેને તકલીફ આપીએ તો આપણે નૈતિક ગુન્હો કરીએ; જો કે શરીર આપણું છે છતાં નીતિ તેમ કરવા ના પાડે છે.

‘ક્રિયા કરનાર કોણ’?

ગમે તે સ્થિતિમાં હોય તો પણ માણસ પોતાને ઊઠે ત્યારથી અને દરેક ક્રિયા બદલાય ત્યારે પૂછી શકે કે ‘કોણ ઊઠ્યું ?’ અને ‘કોણે કામ કર્યું !’ અને ‘હું શું કરતો હતો?’ એનો જવાબ તો આપની પાસે મોજૂદ છે, એટલે તે સંબંધે લખતો નથી. આટલું જો વારેવારે થયા કરે તો, અને તે પ્રમાણે જીવન જીવાય તો અવશ્ય લાભ જરૂર થાય, એ અનુભવથી સમજાશે સૌ. બહેન કુસુમબહેનને સાથે સાથે માર્ગદર્શન આપશો.

૧૨

ૐ ભરૂચ, તા૦ ૨૧–૩–૪૩

“છીએ એમના એમ છીએ”

... ... આપની તબિયત સુધરતી જાય છે જાણી આનંદ થયો. આપણે આત્મા છીએ, શરીર આદિ છીએ જ નહિ એમાં દૃઢતા લાવવાની છે. એમ કરતાં કરતાં દૃઢતા આવી જશે. દેહ આદિના વ્યવહારમાં એ દેહ આદિના ધર્મ છે, અને એ પ્રમાણે તેમણે વર્તવાનું છે.

કુશળતાના સમાચાર પૂછતા. તે સાથે શ્રી ગોદાવરી બહેન અને શ્રી અમૃતભાઇ અમને સૌને પ્રેમપૂર્વક યાદ કરે છે વગેરે લખતા. “આત્મ-સ્વરૂપ” લખવાની યોગ્યતા મારામાં આવી નહિ હોવાથી હું તો તેમને “પરમ સુહૃદ બંધુ” એ રીતે લખતો.

મારે એમા કાઇ લેવા દેવા નથી એમ અતરમા દઢતા • પાળવાની છે પહેલી તો બુદ્ધિની દઢતા થાય છે Intellectual conviction intensified becomes heart's conviction એટલા માટે જ શ્રવણ મનન, નિદિધ્યાસનની જરૂર છે આપણે તો પહેલેથી જ જુદા હતા, છીએ અને રહેવાના. એ દરેક માણસનુ યથાર્થ સ્વરૂપ છે વ્યવહાર–દષ્ટિથી જોઈએ તો આપણે (પરમાત્મા) પોતે જ એ સ્વરૂપ થઈ રહ્યા છીએ (છે) એ સ્વરૂપે પોતે છે–ભાસે છે–થયા છે એમ પણ કેમ કહી શકીએ? ગમે તે સ્વરૂપે દેખાૈ પણ પોતે પોતાપણુ ઊડતા જ નથી દુર્લભ કે તીભનો ગમે તે વેશ ધારણ કરે પણ દુર્લભપણુ કે તીભલાપણુ છૂટતુ નથી, અને એ જ સતુષ્ટપણુ છે બાકી વ્યવહારદષ્ટિથી કદી સતોષ લાગે નહિ અને એથી જ એનુ નામ મન છે બહુપણુ–જુદાપણુ લાગવુ–ભાસવુ એ બધુ મન છે, મનનુ બીજુ કોઈ સ્વરૂપ જ નથી મન થકી જ જીવપણુ, ઇશ્વિરપણુ, માયાપણુ, બ્રહ્મપણુ, સાક્ષીપણુ આદિ સજ્ઞા છે મનથી પરસ્વરૂપમા વાણી મધ થઈ જાય છે પકડેલો માર્ગ કેમ કરી છોડીએ? બીજા આપણને કેમ ઓળખતા નથી પણ આપણે બધાને ઓળખીએ છીએ આપણને કોઈ ઓળખતુ નથી જો ઓળખાઇએ તો દશ્ય થઇ ગયા સમજવુ આપણે કદી દશ્ય છીએ જ નહિ હમેશા દ્રષ્ટારૂપે રહ્યા છીએ, અને તે પણ અત કરણની ઉપાધિથી દ્રષ્ટાપણુ કથન કરવુ પડે બાકી તો ' છીએ એમના એમ છીએ

' અખો શે રાખે નિરધાર જે બોલે તે થાય સંસાર,
ત્યા થાવાને જવા નથી, સારમાથી સાર કાઢ્યુ મથી.'

અમદાવાદમા પડિત લાલન સાહેબના દર્શન થયા એ બહુ સારુ થયુ એ બહુ ઉચ્ચ કોટિના મહાત્મા છે જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી આત્મામા દઢતા થાય ત્યાર પછી બીજા સતોને

બીજા સંતોને મળતાં મળીએ તો કાંઈ વાંધો નથી...જેમ જેમ પહેલાં આવશ્યક દૃઢતા આત્મનિષ્ઠા વધશે તેમ તેમ સંતોષ પણ આવી જશે.

ગામડે ગામડે બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમની આવશ્યકતા

× કેળવણી સંબંધે મારા વિચારો આપે માગ્યા. હું દૃઢતાપૂર્વક કહું છું કે હું કેળવણીકાર નથી, પણ એટલું તો મને સમજાય છે કે આપણો કેળવણીનો પાયો મજબૂત નથી; બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમનો લોપ છે. ગામડે ગામડે ઝુંપડામાં બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમ હોવા જોઈએ. એ આશ્રમમાં ચારિત્ર્ય ઘડાય છે. શારીરિક, માનસિક અને ધાર્મિક તથા આધ્યાત્મિક કેળવણી એવા આશ્રમમાં જ અપાવી જોઈએ અને તે પહેલાં અપાતી હતી. જેવા પુરુષો માટે તેવા સ્ત્રીઓ માટે પણ આશ્રમ હોવા જોઈએ. તે અલગ અલગ હોય એ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. એ આશ્રમોનું પોષણ લોકો જ કરે, એ આશ્રમ ચલાવવાનો બધો ભાર લોકોને શિર હોવો જોઈએ. એ જમાનો દૂર નથી કે જ્યારે આવા આશ્રમો ઝપાટા બંધ સ્થપાતા થશે.

શહેરના કેળવણીકારો અને ગામડાં

અત્યારે તો કચરો સાફ થતો બેઠો છે. બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમ નવા રૂપમાં આવશે-એનાં 'પર્ણકુટીમાં મંડાણ થશે. હિંદુસ્તાનને મોટો ખર્ચ પરવડે નહિ. કેળવણીનો વિચાર કરવો ત્યારે ગામડાની જનતાને પણ ઉપયોગી કેળવણી તો હોય જ. શહેરનો માણસ ગામડાના

× મણિનગર (અમદાવાદ)માં શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિએ શ્રી રામકૃષ્ણ-આશ્રમ સ્થાપવાની શુભ શરૂઆત કરી તે વેળા આશ્રમની પ્રવૃત્તિમાં કેળવણીનો પ્રશ્ન હાથ ધરાય તો તમો શી સલાહ ને સૂચના આપો છો તેનો આ જવાબ છે.

ખભા ઉપર ચઢી બેસે એવુ તો નહિ ! અત્યારે જે દૃષ્ટિએ વિચાર થાય છે તે શહેરીઓ માટે ઉપયોગી હોય તે દૃષ્ટિથી થાય છે, કારણ મોટે ભાગે કેળવણીકારો શહેરના માણસો હોય છે, તેમણે ગામડાનો અનુભવ તેમની વચ્ચે વસીને નથી લીધો

ભવિષ્યનો હિંદુસ્તાનનો માણસ તે સસ્કારિતાની મૂર્તિ હોય આખી જનતા એ સસ્કારથી વંચિત તો નહિ હોય

મે તો મારા વિચારોની રૂપરેખા આપી મને એ વિચારો ઘોળાયા કરે છે મારુ ચાલતુ હોય તો બંદુકની સગીનવડે દરેક માણસને પહેલો ધાર્મિક બનાવુ પણ અત્યારે

પહેલાં ધાર્મિકતા જોઈએ તો "Cart before the horse" જેવી સ્થિતિ થઈ રહી છે એમાથી જ સેવકો અને સેવિકાઓ પાકશે ક્યો માણસ સુખી ? જેને જરૂરિયાત ઓછી અગર બિનકુલ નહિ

પોસ્ટ કર્યો તા૦ ૨૯ ૩–૪૩

૧૩

ૐ રાંદેર, તા૦ ૩૦–૪–૪૩

સસાર—ચર્યો જાય તે સંસાર, એમા સ્થિરતાની આશા કેમ જ રખાય ? ઘર ખાલી કરવાનો વારો આવ્યો ! બધે હાલ

'ઘર' અને 'શરીર' વિશેષરૂપે એવુ જ લાગે છે બધાને વહેલો મોડો અનુભવ થવાનો છે–થાય કે જગતના એકેએક પદાર્થ એવા જ છે એક જાય, બીજો તેની જગ્યા પુરવાને તૈયાર છે ! શરીરનુ પણ આના જેવુ જ છે ! આમ તો પ્રકૃતિ સારી ચાલે છે, પણ જેવી શારીરિક સ્વસ્થતા રહેવી જોઈએ તેવી નથી રાંદેરના આપણા ઘરના હવા, ઉજાસ, પાણી વિ૰ સારા છે એકંદરે તબિયત સારી છે

તાલબદ્ધ કામ

પણ સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખવાનું છે કે શક્તિબહાર કાંઈ કામ કરવાનું નથી. એ તો આપણા માનીતા નોકર ઉપર જુલમ કર્યા બરાબર થાય. "પ્રાણ" આપણો નિઃસ્વાર્થ *મૂગો સુંદર સેવક છે. શરીરે, વાણીએ કે મને કાંઈ કર્યું કે એના ઉપર અસર થવાની. એટલે એને તાલબદ્ધ કામ કરવા દેવું એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. માટે ચેતવણી આપું છું કે હદ-શક્તિબહાર કાંઈ કરશો નહિ. સૌ. કુસુમબહેનને દેખરેખ રાખવા વિનંતિ છે. કેમ એટલું કરશે ને? અને આપ પણ તેમના કામ ઉપર દેખ-ભાળ રાખશો, અને તમારા બંને ઉપર ચિ. માલતી પણ ચોકીનું કામ રાખે!...

૧૫

ૐ રાંદેર, તા૦ ૩-૭-૪૩

તત્ત્વચિંતનનું રિવીઝન અને સુધારો થઈ રહ્યો છે એ પણ ઠીક છે. જેટલો શ્રમ લઈ શકાય તેટલો લેવો. આખરે તો શરીર છે. મશીન પણ વધુ ઘર્ષણ થાય છે, ગરમ થાય છે–ત્યારે તેલ મૂકવું

* 'અનુભવપ્રકાશ'ના વાચન વખતે પ્રાણની વાત નીકળી. મન તોફાની, પ્રાણ નિસ્વાર્થ સેવક. આખા શરીરમાં કોઈ પોગી નિ-સ્વાર્થ-નિષ્કામ સેવક હોય તો તે પ્રાણ છે. મનને અને બીજી ઇંદ્રિયોને કંઈને કંઈ જોઈએ. પ્રાણને શું! એ તો એની મેળે ચાલતો જ રહેવાનો. પેટમાં વધારે ઉમેરો કે મિજાજ ખુઓ, એને તો આપણે પીડીએ છીએ. બહુ ખાઓ ત્યારે એને પચનક્રિયામાં જોર પડે, મિજાજ કરો ત્યારે રોકવું પડે, ઉન્માદ થાઓ ત્યારે ગતિ બમ કરી મૂકે. પ્રાણ-મિજાજ કાબૂમાં રાખવાનું વેદાંત ને શાસ્ત્રો કહે છે તે આ અર્થમાં. xxx ‘‘જનસ્વભાવ’’ એવો છે કે સેવાભાવી વ્યક્તિને પીડા-શ્રમ આપવો!

પડે છે અગર ઠંડુ પડવા દેવું પડે છે. શરીરને તેથી કાંઈ વધારે જરૂર પડે છે અને મશીન કરતાં તે ઘણું કાવલું છે.

તાજગી માટે મનનો ખોરાક

'અનુભવપ્રકાશ' અગર 'રામતીર્થ' દરરોજ વાંચવાનો મહાવરો રાખશો જ. વધુ નહિ તો ૦।–૦।। કલાક. અને જપ વિ. પણ આંખ મીંચી થોડો વખત કરવો. ત્યારે બને તો વિચારને અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. એમ કરતાં કરતાં હળવે હળવે મનનો વેગ ઘણો નરમ પડતો જશે. મનની શરીર ઉપર પણ અસર થાય છે. ઉત્તમ વાચન અને જપ, ભક્તિ, ધ્યાન વિ. સુંદરમાં સુંદર recreation છે. મનને ઘણો આરામ મળે છે. કારણ સંસારના વિચારમાંથી મન હટ્યું ખરું ને ? એની અસર તાત્કાલિક સમજાતી નથી, પણ લાંબે સમયે સમજાય છે.,

૧૬

ૐ રાંદેર, તા૦ ૧૨–૭–૪૩

અનાયાસે થતી ઉપલબ્ધિ

×......જ્યારે અમૂક બાબતનું આપણે ચિતન કરતા નથી, પણ અનાયાસે અમૂક સંજોગો ઊભા થાય ત્યારે એમાં સફળ ન થવામાં પ્રભુનો હાથ હોય છે એમ સમજવું.......................

"અનુભવપ્રકાશ"નું વાચન ચાલુ જ છે એ બહુ સારું છે, અને 'સ્વામી રામ–

× બપોર પછીના બે ત્રણ કલાક માટે અમુક સજ્જનો મને રોકવા ઇચ્છતા હતા તે બાબત ઉલ્લેખ છે. આ ભવિષ્ય સાચું પડ્યું. સંજોગવશાત્ એ સજ્જન મને બોલાવી શક્યા નહિ, અને ઓગસ્ટ આખર પહેલાં અહીંના (ખારના) રામકૃષ્ણ મિશન આશ્રમ સાથે બંગાલ–રાહતના કાર્યમાં હું જોડાયો.

બાબુજી પ્રેમથી નિભાવી લે છે. આગળ ઉપર જે થાય તે ખરૂં. શ્રી બાબુજી અને ૪–૫ સ્નેહી મિત્રના આગ્રહથી અહીં આવવાનું દર વરસે રાખવું પડે છે. આટલે સુધી આવું એટલે ૧–૧॥ મહિનો રહી જાઉં છું. એ દરમ્યાન સારી સંગત મળી જાય છે.

શ્રી બાબુજીએ આપ બંનેને શુભાશિષ લખવા કહ્યું છે, એમનું વય ૭૨ વર્ષનું છે. મારા ઉપર મોટાભાઈ જેવો પ્રેમ છે. એમનું શરીરસ્વાસ્થ્ય ઠીક નહોતું તેથી'જ ખાસ આવવું પડ્યું છે.

આપનું વાચન નિયમિત ચાલે છે અને થોડું મનન પણ થાય છે જાણી આનંદ થાય છે, અને ઇચ્છું છું કે વળગ્યા રહેશો. બધું આપોઆપ સમજાઇ જશે. કૂંચી બનાવી છે **આત્માનું ન્યારાપણું** કે, જે જે પદાર્થને આપ જાણો છો તેનાથી **નિઃશંકબનવું જોઈએ** આપ ન્યારા છો ને શરીર, મન, વિ૦ બધાના વ્યવહારને જાણનાર–સાક્ષી છો, અને તે નહોતા જાણતા ત્યારે પણ તેમ હતું, જાણીએ છીએ ત્યારે પણ તેમ છે અને ભૂલી જઇએ કે યાદ ન આવે તો પણ તેમ જ છે, એમાં શંકા હોવી જોઈએ નહિ. આ બધાનો અનુભવ છે. હવે એમાં જે દૃઢતાને પામે તે જીતી જાય. વિશેષ શું !

× × ×

૧૯

મહાત્મા શ્રીલાલજી આશ્રમ

ૐ જોધપુર, તા૦ ૨૦–૯–૪૩

......શ્રી રામકૃષ્ણ મિશન આશ્રમ અમેના (બંગાલ રાંઢ-ના) કાર્યની વાત વાંચી આનંદ થયો. આવી તબિયતે પણ સેવા બજાવી રહ્યા છો તે બદલ ધન્યવાદ. એ પણ

સેવાના કાર્યમાં પણ સાક્ષાત્ જીવતા નારાયણની સેવા છે ને ! આવી આત્મવિચાર ન વખતે વાચન થાય કે ન થાય તેની પંચા- ભૂલાય તમાં રહેવાનું નથી, પણ "હું" નો વિચાર આવી જાય તો ઘણું સારૂં. જે મારૂં સ્વરૂપ છે તે આખા બ્રહ્માંડ અગર બ્રહ્માંડોનું સ્વરૂપ છે, એ "આત્મવિચાર" અને એમાં નિશ્ચલતા કરવાની છે.

લિ૦ ચંદુભાઈના સ્નેહવંદન

શ્રી. ગુલાબશંકર ઇ નાન્દી ઉપરનો પત્ર

ૐ રાંદેર તા. ૨૫-૧-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ભાઇ ગુલાબશંકરભાઈ !

× × × આધ્યાત્મ વિષયમાં, ચાલુ જમાનામાં તીવ્ર ઇચ્છા થવી દુર્લભ છે. અને તે અંગે ભાઈ શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદની સૂચનાથી આ તરફ આવનાર છો જાણી ઘણો આનંદ થયો છે. અને તે બદલ આપને ધન્યવાદ આપું છું. આપના આવવાની આગળથી ખબર કરશો. × × ×

આપને જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ છે એ જાણ્યું, કેટલીક વખત જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઇ સંસારના વિચાર કરવાથી થઇ આવે છે. ઘણી ખરી માંદગીમાં માનસિક નબળાઈ એ પણ એક કારણ હોય છે એમ એક સ્નેહી ડોક્ટર થોડા દિવસ પહેલા મને મળ્યા હતા તે કહેતા હતા. હાલ ડોક્ટરી કોર્સમાં માનસ શાસ્ત્ર એક વિષય તરીકે ફરજિયાત દાખલ થયો છે, કારણ દરેક રોગની સાથે માનસિક સ્થિતિ આનંદમય હોય તો આધ્યાત્મશાસ્ત્ર ઘણો ઉપયોગી ભાગ

ભજવે છે. અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર એટલે જ "હું" આત્મા છું; દેહ, મન આદિ 'હું' નથી, એટલે રોગો મને નડતા નથી, પણ રોગ વગેરે શરીરનો ધર્મ છે, અને એ તો આવે ને જાય, એથી શરીરના ઇલાજો જ્ઞાની—અજ્ઞાની બધાએ કરવાના અને મનને હંમેશ પ્રફુલ્લિત રાખવાનું એ આપણું કામ કે ફરજ છે.

પાટણમાં "ઝંડુ ફાર્મસી" હોય તો ત્યાં "કેસરી જીવન" મલે છે તેમાંથી દરરોજ તોલો—અડધો તોલો દૂધ સાથે સવારમાં લેવાનું રાખશો, અને મનથી ૐ કે ગાયત્રીનો જપ ઊઠતાં બેસતાં, નહાતાં ધોતાં, ખાતાં પીતાં, હરતાં ફરતાં શરુ કરી દેશો, બીજી દવા ચાલતી હોય તેની સાથે "કેસરી જીવન" લેવામાં વાંધો આવશે નહિ.

જો વિચાર કરવામાં નડતર ન પડે તો 'હું' આત્મા છું, દેહ મન આદિ "હું" છું જ નહિ મને (આત્માને) રોગ કેવો? "હું" તો આનંદસ્વરૂપ છું એ વિચાર ચાલુ કરી દેશો તો ચમત્કારિક ફાયદો થશે. એ જ કુશળ સમાચાર લખશો.

લિ૦ ચંદુભાઇના સ્નેહવંદન

પંડિત શ્રી લાલનજીનો પત્ર

ખાનપુર—અમદાવાદ

તા૦ ૧૭-૩-૧૯૪૪

આત્મપ્રિય ભાઇશ્રી વૈકુંઠલાલ!

The memory and the life of saintly persons are enshrined in the blessed words flowing from their hearts to the supreme, who again flows

વિ. વિ.

માનવ ઉપયોગી-useful art-થી સાયન્સરૂપે બ્રહ્મા રચના કરી રહ્યા છે, તેમજfine art-વિલાસ ઉપયોગી પણ બ્રહ્મા કરી રહ્યા છે-મનુષ્યમાં રહીને. એ જ પ્રકારે વિષ્ણુ મનુષ્યોમાં રહીને તેનો ઉપભોગ કરે છે. વસ્તુ જીર્ણ થાય અથવા અનુપયોગી જણાય એટલે શિવ સંહાર કરી નવી સામગ્રી બ્રહ્માને માટે તૈયાર કરે છે. એટલે સંહાર એ destruction નહિ પણ regeneration છે. આપ જરા ઊંડે જોશો તો માલૂમ પડશે કે, એ ત્રિમૂર્તિ રૂપી ઈશ્વિર પોતે સેવાનો અંગીકાર કરે અને એ ગોવર્ધનને ટચલી આંગળી પર ધારણ કરે-નચાવે ત્યારે આપણે પોતાની નાની લાકડીઓથી એ ઉપકારી ઈશ્વિરની સાથે ગોવર્ધન ઉપાડવાનો વિલાસ ન કરીએ* ?

પંડિતશ્રી લાલનજીએ ઉતરાવેલી નોંધ

આકાશ એ મહાન ગણાય છે, અણુ એ સૂક્ષ્મ ગણાય છે. આત્મા એ અણુથી પણ સૂક્ષ્મ છે અને આકાશથી પણ મહદ્ છે. આમ સંકોચ-વિકાસ પામતો આત્મા પ્રકાશરૂપ છે. આકાશમાં આવેલો આ એ તેજની હદ બતાવે છે, પરંતુ પ્રકાશ એ અનહદ છે.

વળી કેટલાએક તત્ત્વજ્ઞો એમ કહે છે કે મન અને વાણી આત્માને પહોંચી શકતાં નથી, એ ખરૂં; પરંતુ મનરૂપી મહાસાગરમાં ઊઠતા વિચારરૂપ તરંગોને આત્મા જાણી રહ્યો છે. એ જ પ્રકારે વાણી અને વાણીમાંથી ઉદ્‌ભવતા વચનરૂપ તરંગો; એનો પણ આત્મા સાક્ષી છે.

બ્રહ્માંડ એ× સાન્ત છે, કે કારણ કે ઈંડું ફૂટતાં જેમ પક્ષી ઊડે છે તેમ માયારૂપી ઈંડું ફૂટતાં સર્વત્ર ઊડતું બ્રહ્મ દેખાઇ રહે છે.

*આનો અર્થ એ કે આપણે ઈશ્વિરના કામમાં સહાયભૂત થવું.
× સાન્ત=સ+અન્ત=અંતવાળું.

પ્રભુ પણ સમયે સમયે નવાં સ્વરૂપો જગતના કલ્યાણ અર્થે આપી રહ્યા છે. જગતના શિક્ષકનું (બ્રાહ્મણ) સ્થાન છોડ્યા પછી રક્ષકનુ (ક્ષત્રિય) સ્થાન લીધું. રક્ષક પછી પોષક (વૈશ્ય) થયા અને હવે જરાક ઊંડું જોશો તો ખબર પડશે કે સેવકનું સ્થાન લીધુ છે. અર્જુનને પ્રભુએ કહ્યું કે, હું જનતાના હૃદયમાં નિવાસ કરી રહ્યો છું, માટે જનતાની સેવા એ મારી સેવા છે. બ્રહ્માએ બ્રહ્મલોક છોડી, વિષ્ણુએ વૈકુંઠ છોડી, શંકરે કૈલાસ છોડી માનવાવાસમાં નિવાસ કરવા માંડ્યો છે. તમે તેઓશ્રીને મૂલ સ્થાન ઉપર ધારી સ્તુતિ કરતા હશો તો પણ ત્યાંથી ફોરવર્ડ થઇ જનતામાં તમારી સ્તુતિ આવશે. પરંતુ હૃદયમાં પ્રવેશ નહિ કરો ત્યાંસુધી તમારી પ્રાર્થનાનો ઉત્તર તમે કેમ સાભળી શકશો !

*

આર્યશાસ્ત્ર સાક્ષાત્કારનાં અનુક્રમે ત્રણ કારણો ઉપસ્થિત કરે છે, એટલે કે **આગમ, યુક્તિ** અને **અનુભૂતિ** આગમ એટલે શાસ્ત્ર, યુક્તિ એટલે પ્રમાણ અને અનુભૂતિ એટલે સાક્ષાત્કાર. આત્મબંધુ ચંદુભાઇએ આગમ અને યુક્તિ પોતાના 'સાક્ષાત્કાર'માં આપેલી છે, આત્મા **નિરંજન** છે અને **નિર્લેપ** છે એ સમજાવ્યું છે. હવે એ બે સાધનો પર ઊભા રહી નિર્વિકલ્પ થતાં અનુભવ થાય છે. આમ જે સાધકો કરે તે ચંદુ થાય. ચંદુઓ થયેલા જોઇને મારા (પ્રથમ) લઘુબંધુ ચંદુનો આત્મા બહુ રંજન પામે.

એમના **'આત્મસાક્ષાત્કાર'નાં** દશ પાનાં એ દશ મુખ્ય ઉપનિષદો છે, (જે એનો પ્રયોગ કરે તેને) બ્રહ્મસૂત્રોનો નિચોડ છે; ગતાનું જ્ઞાન છે. × × ×

લિ૦ સર્વનો કલ્યાણાભિનિવેશી

લાલનના આશિષ સદા હો !

વિ. વિ.

માનવ ઉપયોગી–useful art–થી સાયન્સરૂપે બ્રહ્મા રચના કરી રહ્યા છે, તેમજ fine art–વિલાસ ઉપયોગી પણ બ્રહ્મા કરી રહ્યા છે–મનુષ્યમાં રહીને. એ જ પ્રકારે વિષ્ણુ મનુષ્યોમાં રહીને તેનો ઉપભોગ કરે છે. વસ્તુ જીર્ણ થાય અથવા અનુપયોગી જણાય એટલે શિવ સંહાર કરી નવી સામગ્રી બ્રહ્માને માટે તૈયાર કરે છે. એટલે સંહાર એ destruction નહિ પણ regeneration છે. આપ જરા ઊંડે જોશો તો માલૂમ પડશે કે, એ ત્રિમૂર્તિ રૂપી ઈશ્વર પોતે સેવાનો અંગીકાર કરે અને એ ગોવર્ધનને ટચલી આંગળી પર ધારણ કરે–નચાવે ત્યારે આપણે પોતાની નાની લાકડીઓથી એ ઉપકારી ઈશ્વરની સાથે ગોવર્ધન ઉપાડવાનો વિલાસ ન કરીએ* ?

પંડિતશ્રી લાલનજીએ ઉતરાવેલી નોંધ

આકાશ એ મહાન ગણાય છે, અણુ એ સૂક્ષ્મ ગણાય છે. આત્મા એ અણુથી પણ સૂક્ષ્મ છે અને આકાશથી પણ મહદ્ છે. આમ સંકોચ–વિકાસ પામતો આત્મા પ્રકાશરૂપ છે. આકાશમાં આવેલો આ એ તેજની હદ બતાવે છે, પરંતુ પ્રકાશ એ અનહદ છે.

વળી કેટલાએક તત્ત્વજ્ઞો એમ કહે છે કે મન અને વાણી આત્માને પહોંચી શકતાં નથી, એ ખરૂં; પરંતુ મનરૂપી મહાસાગરમાં ઊઠતા વિચારરૂપ તરંગોને આત્મા જાણી રહ્યો છે. એ જ પ્રકારે વાણી અને વાણીમાંથી ઉદ્ભવતા વચનરૂપ તરંગો; એનો પણ આત્મા સાક્ષી છે.

બ્રહ્માંડ એ× સાન્ત છે, કે કારણ કે ઈંડું ફૂટતાં જેમ પક્ષી ઊડે છે તેમ માયારૂપી ઈંડું ફૂટતાં સર્વત્ર ઊડતું બ્રહ્મ દેખાઈ રહે છે.

*આનો અર્થ એ કે આપણે ઈશ્વરના કામમાં સહાયભૂત થવું.

× સાન્ત=સ+અન્ત=અંતવાળું.

અને દુઃખ નથી; તેમાં આનંદ, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ સુખ કે પૂર્ણ શાંતિ જ છે. વ્યક્તિને વર્ષો જાય છે એમ વ્યવહારની ભાષામાં ભલે કહેવાય, પણ ખરી રીતે જોઇએ તો એ વર્ષો શરીરનાં છે, ઓરડીનાં છે, ઓરડીમાં રહેનારનાં નથી. સૂર્યમાં અંધકાર કે પ્રકાશ નથી. એ ક્યાંયે આવતો નથી કે જતો નથી. તેમ આત્મા નિરંતર એકરસ છે. ઓરડીઓ બદલાતી રહે છે, આત્મા બદલાતો નથી. શરીરનું જીવન તો અમુક હદનું જ છે. એક જણની માતા પાછી થઈ; લાલન તે મરણ પામી એમ નથી કહેતો; પાછી થઈ કહે છે. એ માણસ રડતો હતો. લાલન તેને કહે છે, "મા છે માટે જ મરી જવાની છે એ નિશ્ચિત છે, માટે રડવા માંડો, ક્યાં સુધી રડશો? એ વિચાર બરાબર નથી. જન્મ માટે આનંદ કરો, પણ મરણ માટે રડવાનું ન હોય."

*

શંકરાચાર્યનું સૂત્ર હતું, "બ્રહ્મ સત્યમ્ જગન્મિથ્યા." લાલન કહે છે, બ્રહ્મ સત્યમ્ જગત્ સત્યમ્ બન્ને સત્ય છે. જગત્ મિથ્યા નથી પણ સત્ય છે એમ સમજીને કામ કરો. આત્માને ઓળખો, આત્માની મહાન શક્તિઓને ઓળખો. આત્માને નિરાકાર, નિરંજન કે નિર્લેપ કહેવો સહેલો છે પણ તેને નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખવો અઘરો છે. જ્યારે નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખાશે ત્યારે જ આત્માની તાકાત જણાશે મન શાંત હોય તો જ નિર્વિકલ્પપણું આવે છે. તે સમજવું હોય તો ચંદ્રશંકરનું 'આત્મસાક્ષાત્કાર'નું નવ પાનાનું ચોપાનીયું વાંચો. માત્ર નવ જ પાનાંમાં એમણે વેદો, ઉપનિષદો, ગીતા કે જગતનાં સર્વ ધર્મપુસ્તકોમાં દર્શાવેલા સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની રીત આપી દીધી છે. સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર એમાં આવી જાય છે. જગતની સર્વ ભાષાઓમાં એનો અનુવાદ થવો જોઈએ.

*

શંકરાચાર્ય અમુક સત્ય કહે છે, એમ કહ્યે ન ચાલે. તમે શું કહો છો ! તમારો અનુભવ શું કહે છે એ સમજો જે સત્ય તેમને સમજાયું તે તમે પણ સમજી શકશો. બાપાની કેડ ઉપરથી ઊતરો. ભૂતકાળ તરફ ન જુઓ. સામાન્ય રીતે લોકો ભૂતકાળ તરફ જુએ છે, ધર્મપુરુષો ઉપર સમાધિ રચે છે, ઇતિહાસ રચે છે, તેની સમાલોચના કરે છે, એમણે સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો એમ માને છે. લાલન કહે છેઃ તમે સાક્ષાત્કાર કરી શકો એમ છો, તમે સાક્ષાત્કાર કરો. આત્માની કેળવણી તમે લો. પશ્ચિમ જડવાદી છે આપણે ચૈતન્યવાદી છીએ. બન્નેનો આપણે બદલો કરીએ જેથી બંને પાસે બંને વસ્તુ થાય—આપણું એમને આપીએ, એમનું આપણે લઈએ. કેટલો સુંદર સુમેળ ! આપણે આત્મા ન થઈએ ત્યાંસુધી પરમાત્મા ન થઈ શકાય. બીજનો ચંદ્ર એ જ પૂર્ણ ચંદ્ર છે. એની સાથે સાથે જ પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રકાશશે. ચંદ્રશેખર બીજના ચંદ્ર હતા, અષ્ટમીના ચંદ્ર સુધી આવ્યા હતા, અને એ જ પૂર્ણ ચંદ્ર રૂપે પ્રકાશશે. લાલનને એ સ્પષ્ટ લાગે છે.

*

ચોખા વીણવાનું કામ ન કરો; કાંકરા જ વીણો ચોખા વીણવાનું ભલે કહેવાય, પણ વીણાય છે તો કાંકરા જ. તેમ માણસમાંથી કે પોતાનામાંથી દુર્ગુણને પકડી પકડીને વીણી કાઢો, સદ્ગુણને રહેવા દો. ગાળ આપે તેને શાપ તો ન જ આપો પણ આશિષ આપો. દુર્ગુણને દૂર કરવાની એક સરલ રીત બતાવું: સદ્ગુણો વધારતા રહો. સામાના સદ્ગુણો તરફ જ જુઓ, દોષ તરફ નહિ. સદ્ગુણોને ઓળખી કાઢતાં શીખો. ધીરે ધીરે તમારામા સદ્ગુણો જ વધવા માંડશે. કાકદષ્ટિ દુર્ગુણ જુએ છે—હંસદષ્ટિ સદ્ગુણ-દુર્ગુણને નોખા પાડી શકે છે અને સદ્ગુણને મહણ કરે છે. પણ ચક્રવાકદષ્ટિ તો સદ્ગુણ જ જુએ છે અને તેથી સર્વત્ર પ્રકાશ પ્રકાશ

અને શુભ કે આનંદ જ આનંદ દેખાય છે. એને સર્વત્ર એક જ ભાવ જણાય છે. એને માટે નિરંતર પ્રકાશ છે. આવો સમભાવ રાખવાથી બળ મળે છે, વિકલ્પોનાં મોજાં શાંત થાય છે. એનો જેને અનુભવ લેવાની ઇચ્છા થાય તેમણે ચંદ્રશંકરની નવ પાનાની ચોપડી જોઈ જવી. એમાં એના વિચારો અમર રહેશે. મરી તો જવાનું જ હતું, શરીર તો ધૂળ છે, માટી છે; એ તો ધૂળમાં મળી જશે પણ એનો મહાન આત્મા સદાકાળ રહેવાનો છે. ગાંધીજી જેવા પ્રભુના વાઇસરોય છે—પ્રતિનિધિ છે. એવાને કર્મયોગી નહિ પણ ધર્મયોગી કહી શકાય, એમનો યોગ એ જ ઉચ્ચ યોગ છે.

યુવરાજ અર્જુન થઈને ગીતા વાંચો. વચમાં કોઈને લાવવાની જરૂર નથી. ગીતા તમને પોતાને સમજાશે. પ્રભુના અંશ થઈને ગીતા વાંચો. દેહભાવે દાસ થઈને—સેવક થઈને નિઃસ્વાર્થ સેવા કરો.

પંડિતશ્રીનું ભાષણ પૂરૂં થયા પછી બીજાં વિવેચનો થયેલાં તેનો સાર અત્રે આપ્યો છેઃ—

રા. સા. પુરુષોત્તમ જોગીભાઈ ભટ્ટ—...રાંદેરના જાહેર જીવનમાં ચંદુભાઈનું સ્થાન સૂર્યના જેવું હતું. સૂર્યમાંથી જેમ પ્રકાશ, ઉષ્ણતા અને જીવન મળે છે. તેમ એમના દ્વારા અનેકને સમાજ-સેવાની અને ધાર્મિક સંસ્કારોની પ્રેરણા મળતી રહેતી. વળી આ તો ચંદ્ર–શંકર પણ હતા. ચંદ્રની માફક સૌને શીતળતા, શાન્તિ અને આનંદ પણ આપતા રહેતા. એઓ પરમ શાંત હતા. એમનું જીવન મધુર હતુ. રાંદેર અને તેમાં યે હિંદુ જનતાની ઉન્નતિ માટે એમનો ફાળો ઘણો મોટો છે. સમાજની શારીરિક, માનસિક ને ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે એમણે એકસરખો શ્રમ લીધો છે. ગૃહસ્થાશ્રમી છતાં એ સંન્યાસી જેવા હતા, એમનું જીવન ધાર્મિક સંસ્કારોથી ભરપૂર હતું. ત્યાગી અને સ્વદેશપ્રેમથી ભરપૂર છતાં અભિમાનરહિત હતા. પૂજ્ય ગાંધીજીના ચુસ્ત અનુયાયી અને અસહકારી છતાં સહકારી પણ હતા. શ્રી અરવિન્દ બાબુ અને ગાંધીજી બંનેના એ અનન્ય ભક્ત હતા. એ બંનેનુ જીવન એ પોતે પોતાના જીવનમાં ઊતારવા સદા પ્રયત્નશીલ રહેતા. રેંટિયો કાંતતા ને કતાવતા. બાળકો, યુવાનો, સ્ત્રીઓ સૌ કોઈને એઓ એ બે મહાન પુરુષોનું જીવન અને ઉપ-દેશ સમજાવતા રહેતા. આ કેળવણીમંડળના એ માર્ગદર્શક હતા. આપણે સૌ એમના આપેલા સંસ્કારોને પોષીએ અને એમના કેળ-વણીમંડળનાં અને બીજાં કાર્યોને આગળ ધપાવીએ.

શ્રી તનસુખલાલ છગનલાલ પારેખ—...પંડિત લાલનજી એમના પરમ મિત્ર અને ગુરુસ્થાને હતા. એમની સાથે એમણે વર્ષોનાં વર્ષ આનંદમાં ગાળ્યાં હતાં અને પ્રેરણા લીધી હતી. શ્રી ચંદુભાઈમાં રાંદેરનું કલ્યાણ કરવાની ઊંડી ભાવના હતી, અને એમની પાસેથી રાંદેરની સંસ્થાઓને તથા આ કેળવણીમંડળને પ્રેરણા મળી

હતા "રીડિંગ રીડિંગ રૂમ', જો ટકી રહી હોય અને તેને નવા મકાનમા બેસવાનુ મળ્યુ હોય તો તે પણ એમને જ આભારી છે એમનુ ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય તે કેળવણીમંડળની સ્થાપનાનુ થયુ છે એમના તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર થોડા જ વાક્યમા આપુ તો "મનુષ્ય ! તુ તારા મૂળસ્વરૂપને ઓળખ અને સાચો મનુષ્ય બન. મનુષ્ય જેટલો સ્વાર્થી તેટલો તે પશુ, જેટલો નિસ્વાર્થી તેટલો તે મનુષ્ય, અને જેટલો અનાસક્ત તેટલો તે દેવ."

શ્રી ચંપકલાલ ઘેલાભાઇ લાઠીવાલા—ચદુભાઇ મારા મિત્ર થયા હતા. ૧૯૧૦ થી અમે સાથે હતા વર્ષો સુધી સાથે રહી આનંદ કર્યો વિલાયત અને યુરોપમા સાથે સાથે ફર્યા. ત્યા જ એ પંડિત લાલનના નિકટ પરિચયમા આવ્યા, એમના સહૃદય બન્યા, અને એમની પાસેથી ખૂબ ખૂબ મેળવ્યુ ને વધાર્યુ પંડિત લાલન જૈન નથી પણ બધાના છે એમની પાસે કશો કે કોઈનો વિરોધ નથી. સર્વ તરફ એ સમાનભાવવાળા છે આજે પંડિત લાલન જે પ્રેરણા આપી જાય છે તે ઝીલશો અને ચંદુભાઈનુ કામ તમો ચાલુ રાખશો, નિરાશ કે નિરુત્સાહી ન થશો

શ્રી લાલચંદભાઈ હરજીવનદાસ પરીખ—ચંદુભાઈ જે કરી શક્યા, જે મેળવી શક્યા, તે ગોદાવરીબહેન ન હોત તો કદાચ ન મેળવત, માટે ગોદાવરીબહેનનો ફાળો પણ ઓછો નથી, એમની ચંદુભાઇ પ્રત્યેની પ્રેમભક્તિ ખરેખર અદ્ભુત હતી. મને ખબર છે ત્યાસુધી શ્રી ગોદાવરીબહેન તરફથી એમના માર્ગમા કદી પણ અવરોધ નાખવામા નથી આવ્યો, માટે એમનુ સ્થાન પણ ઉતરતું નથી એક ભાઈ સાથે વાત કરતાં તેમણે કહ્યુ કે, ચંદુભાઇના પ્રાણ ગયા એટલે જાણે અમારા પ્રાણ ગયા એવુ થઈ ગયુ છે ! પણ ચંદુભાઇના પ્રાણ ક્યા ગયા તે હું સમજી શકતો નથી ! મને તો લાગે છે કે ચંદુભાઈના પ્રાણ ક્યાંયે ગયા નથી, પણ આપણા સૌમા પૂરાયા

છે. તે જન્મ્યા જ ન હોત તો કદાચ આપણા સૌમાં પ્રાણ ઓછા હોત. હવે તો એ પ્રાણ પૂરીને ગયા છે. માટે કોઈ નિરાશાના શબ્દો ન બોલે. ચંદુભાઈ કોઈના હાથપગ ભાંગી નથી ગયા, પણ અનેકને હાથપગ આપી ગયા છે. પહેલાં એક ચંદુભાઈ હતા; હવે અનેક ચંદુભાઈ થાઓ અને ઉત્સાહથી એમનું કામ આગળ ચલાવો. આજે અહીંથી એમના સ્મરણચિહ્ન તરીકે કંઈ ને કંઈ નિયમ લઈને જઈએ અને રાષ્ટ્રિનું સાર્વજનિક કાર્ય આગળ ધપાવવાનો નિશ્ચય કરી લઈએ.

બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીનાં સંસ્મરણો

પ્રેમસ્વરૂપ ચંદુભાઈ

શ્રી ચંદુભાઈએ બે વર્ષ વિલાયતમાં ગાળ્યા પછી સને ૧૯૧૩ માં તેમણે નોકરી છોડી, અને શાંતિની પ્રાપ્તિ માટે હિમાલય જવાનું નક્કી કર્યું, તે સમયે એમના પરમ મિત્ર અને મુરબ્બી શ્રી લાલન સાહેબે એમને જોધપુર જઈને મહાત્માશ્રી હેમીદાન મહારાજનો સત્સંગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમણે કહ્યું હતું કે જો તમને ત્યાં શાંતિ નહિ મળે તો હું તમારી સાથે હિમાલય આવીશ.

ચંદુભાઈ અહીં (જોધપુર) ૧૯૧૩ માં શ્રાવણ વદમાં મહાત્માજી પાસે આવ્યા હતા, અને આશ્રમની નજીકના પહાડ ઉપરની એક રમણીય ગુફામાં મહાત્માજીની રજાથી એકવીશ દિવસ રહ્યા હતા. તે વખતે દિવસમાં ફક્ત એક શેર દૂધપર જ તેઓ રહેતા. દિવસે સત્સંગ કરતા અને રાત્રે ગુફામાં શ્રી રામતીર્થના પુસ્તકનું અધ્યયન કરતા. તેમના જોધપુર આવ્યા પછીના બીજા દિવસે મહાત્માશ્રીએ તેમના આવવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે પોતાનો વિચાર શાંતિ–અર્થે હિમાલય જવાનો જણાવ્યો. મહાત્માજીએ

એમને સાંત્વન આપ્યું અને સ્વરૂપનું ભાન કરાવ્યું. તેમણે કહ્યું કે, "જ્યાં જ્યાં આપણું મન ભટકે છે અને જે જે સંકલ્પ કરે છે તેની સાથે તેના સઘળા ભાવોનો જાણનારો—દ્રષ્ટા—સાક્ષી—આત્મા આપ છો. આપ શરીર, મન, બુદ્ધિ આદિને જાણો છો; પણ તે બધા અનાત્મ હોવાથી આપને (સ્વરૂપને) નથી ઓળખતા. આ દૃઢતા લાવો એટલે શાંતિ આપોઆપ પ્રાપ્ત થશે, પછી અહીં કે જગતમાં આપ જ છો."

આવો શ્રેષ્ઠ ઉપદેશ મળતાં ચંદુભાઈને શાંતિ મળી અને અહીં એકવીસ દિવસ રહીને ગદગ મુકામે પાછા ફર્યા. તે પછી છ સાત વર્ષ સુધી ન આવ્યા પછી ૧૯૨૧ માં આવ્યા અને ચાર માસ સુધી ખૂબ સત્સંગ કર્યો અને અમને બધાને કરાવ્યો, દરરોજ "અનુભવપ્રકાશનું" અધ્યયન ચાલતું હતું. પોતાના અનુભવથી મેળવેલો આત્મસાક્ષાત્કારનો ઉપદેશ લખાવ્યો, જે અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં 'Realisation of the self અને 'આત્મસાક્ષાત્કાર' એ નામથી છપાયો છે, એ સિવાય, એમણે *પ્રશ્નોત્તરી, નિત્યજાપ, સ્વરૂપસ્થિતિ અને અષ્ટાંગ યોગ લખાવ્યા હતા.

---

* આ સઘળું એક નાની હસ્તલિખિત નોંધબુકમાં બાપુજીશ્રી ગુરુપ્રસાદજી પાસે હિંદીમાં છે, અને તેનું અધ્યયન શ્રી કૈલાસજીના આશ્રમમાં થતું રહે છે. તેમણે આ નોંધબુકનું નામ "શ્રી ચંદ્ર અનુભવપ્રકાશ" રાખ્યું છે, અને એ સને ૧૯૨૧ માં લખાયેલી છે. આ નોંધબુક બાપુજીએ મારા જોવા સારૂ મોકલી હતી. શ્રી ચંદુભાઈએ એમની નોંધબુકો મને ૧૯૪૨ માં જોવા આપી હતી તેમાં આ પ્રશ્નોત્તરી ગુજરાતીમાં હતી, એટલે તે વેળા મેં તેનો ઉતારો કરી લીધો હતો, તે જિજ્ઞાસુઓને ઉપયોગી હોવાથી આ પુસ્તકમાં સરખાવ્યા પછી દાખલ કરેલી છે. —વૈકુંઠલાલ.

મહાત્માજીનો ચંદુભાઈ તરફ અનહદ પ્રેમ હતો. તેમણે ચંદુભાઈની સમક્ષ અને બીજાઓને વારંવાર કહેલું કે, મારૂં જ્ઞાન એક ગુજરાતીએ જેવું ગ્રહણ કર્યું છે તેવું બીજા કોઈએ નથી કર્યું. મહાત્માજીએ તેમને આ સ્થાનમાં રહીને પોતાની ગાદી સંભાળવા કહ્યું ત્યારે "આપની સેવામાં શ્રી બાબુજી છે, તેઓ એ પદ સારૂં સર્વશ્રેષ્ઠ છે " એમ કહીને વાત ઊડાવી દીધી.

મને તેઓ એક વડીલ બંધુ સમાન ગણતા અને મારા કુટુંબના દરેક નાના મોટાને પોતાના સ્વજન હોય એમ ગણતા. અમે એ પ્રેમસ્વરૂપને વિસરી શકીએ તેમ નથી.

સ્વામીશ્રી યોગાનંદજીનાં સંસ્મરણો

મારા ઉપર મુ. ચંદુભાઇના ઉપકાર

× × × × × મારે મુ. ચંદુભાઇની સાથે કેટલીક વખત જે વાતચીત થયેલી તેમાંથી મુખ્ય જે ખાસ જાણવા જેવી છે તેમાંથી કેટલીક લખી મોકલું છું.

સમાધિમાં કેવી રીતે જવું તે એક વખત તેઓ મને સમજાવતા હતા. સમાધિમાં કેવી સ્થિતિ રહે છે તે બતાવવાને માટે તેમણે ગોદાવરી બહેનને સમાધિમાં જવા માટે કહેલું. તે પ્રમાણે તે બહેન ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં સમાધિમાં ગયાં હતાં. તે વખતે કેવી સ્થિતિ હોય છે તે મને બતાવી હતી. બહેનને સમાધિસ્થિતિમાં આશરે ૩૦ મિનિટ રાખવામાં આવ્યાં હતાં. તે પછી તેમને જાગૃત કરવામાં આવ્યાં હતાં. કારણ કે સમાધિમાંથી કેવી રીતે જાગૃત કરવામાં આવે છે તે મને બતાવવાનું હતું.

હું જ્યારે ત્રાટકનો પ્રયોગ કરતો હતો તે વખત મારા માથામાં તેમજ આંખમાં દુ:ખાવો થઈ આવ્યો હતો, તેમ જ મારી આંખમાંથી પાણી નીકળ્યા કરતું હતું, તેથી મારે ત્રાટકનો પ્રયોગ કરવાનું છોડી દેવુ પડ્યું હતું. તેને માટે મેં ઘણા મહાત્માઓને પણ આડકતરી રીતે પૂછ્યું હતું, પણ તેથી મને સંતોષ થયો ન હોતો. બાદ મુ. ચંદુભાઈને પૂછ્યું હતું ત્યારે મને તેમણે ખરો રસ્તો બતાવ્યો હતો, અને જ્યાં મારી ભૂલ થઇ હતી તે બતાવી હતી. જે વખતે હું ત્રાટકનો પ્રયોગ કરતો હતો તે વખતે અજવાળાની ગરમી આંખમાં લાગવાથી પાણી નીકળ્યા કરતું હતું. તેને માટે પ્રયોગ કરનારે હંમેશ આંખ ઉપર આંબળાંનું પાણી નાખવું જોઇએ. તેમ જ માથા ઉપર આંબળાં પલાળી લેપ કરવાનો હતો.

હું મુલતાનમાં હતો ત્યારે ઊંઘતો ન હતો અને ચોવીસ કલાક પ્રણવ જપ કરતો હતો. તે વખતે મારું શરીર બગડી ગયું હતું. ત્યારે તેમણે મને લખી જણાવ્યું હતું કે, મારે દૂધ પર રહી પ્રયોગ કરવો. તે પ્રમાણે કરવાથી મારી બેચેની જતી રહી હતી અને મને રાત્રે જાગ્રત રહેવાને માટે બહુ જ અનુકૂળતા થઈ પડી હતી. તે જ પ્રમાણે તેમણે જાતે કરેલું હતું તેથી તેમણે મને તે પ્રમાણે કરવા લખેલું હતું.

જ્યારે તેઓ અમદાવાદ હતા ત્યારે કાલી કામળીવાલા બાવાજીનો અનુભવપ્રકાશ, વૈરાગ્યશતક, વિવેકચૂડામણિ મને વંચાવ્યાં હતાં, અને તેમાં દરેકનો અર્થ વગેરે બહુ જ સારી રીતે સમજાવ્યાં હતાં. વળી હું જ્યારે રહેર હતો તે વખતે તેમણે મને પાસે રાખી "સુંદરવિલાસ" વંચાવ્યો હતો. દરેક બાબતો સમજાવી મને કહ્યું હતું કે, આનાથી વિશેષ જ્ઞાન નથી. પોતાના જાતિ અનુભવની વાત તથા મહાત્મા દેવીદાનજી સાથે થયેલી દરેક વાત બહુ ઝીણવટથી મને સમજાવતા અને કહેતા હતા કે, હવે બીજાની પાસે ત્હારે જવાની જરૂર નથી. ફક્ત સ્થિરતા વધુ આવે તેજ કરવાનું છે. વળી તું તો

આ શરીરમાં સાક્ષીરૂપ છે તેવી જ રીતે વર્તવાનું છે. આમાંથી જરાક પણ ડગવાનું નથી. મન જ્યારે જ્યારે ચલિત અગર ચંચલ થાય ત્યારે ત્યારે "હું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો છું અને ક્યાં જઇશ ?" તે પૂછ્યા કરવાનું છે. આવી રીતે મને સમજાવ્યું હતું. હું ચંદુભાઇનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. મારાથી એમની કાંઇ પણ સેવા થઇ શકી નહિ. પ્રભુઇચ્છા.

શ્રી ચંદુભાઈએ સમાધિની બીજી સાત રીતો મને બતાવી હતી તે લખી મોકલું છું.

પહેલી રીત

Something can be created out of something.
Something cannot be created out of nothing.

આપણે છીએ અને જગત છે, એટલે આપણે અને જગત કશામાંથી ઉત્પન્ન થયા છીએ. જેની અંદરથી ઉત્પન્ન થયા છીએ તેને ચાહે પરમાત્મા, ગૉડ, ખુદા, અલ્લાહ વગેરે કોઇપણ નામે કહો.

ત્યારે બીજો સવાલ એ થાય છે કે, પરમાત્માની અંદર આપણે આવ્યા કે આપણી અંદર પરમાત્મા આવ્યો ! બરાબર વિચારી જોતાં સમજાશે કે, પરમાત્માની અંદર તમે, હું, ને આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો અત્યારે પણ બેઠા છે. એટલે આપણી ઉપર, આપણી નીચે, આજુબાજુ અને અંદર પરમાત્મા વ્યાપી રહ્યો છે એવું લાગણી—હૃદયપૂર્વક જુઓ. આ સંબંધ કોના જેવો થયો કે, જેમ સમુદ્રની અંદર મધ્ય ભાગમાં ભિન્નભિન્ન બરફના ટુકડા બેઠા છે તેમ તમે, હું અને આખું બ્રહ્માંડ ચૈતન્ય પરમાત્મારૂપ સમુદ્રની અંદર જાણે બરફના ટુકડા થઇ બેઠા હોય તેવો અનુભવ થાય છે. હવે આપણા શરીરરૂપી

બરફના ટુકડાને કાયમ રાખી આપણા સગાસંબંધી, શત્રુ, મિત્ર અને આખા બ્રહ્માંડના ટુકડાઓને ઓગળાવી દો. હવે શું લાગે છે અગર શું દેખાય છે ? એક પરમાત્મારૂપ સમુદ્ર અને એક આપણા શરીરરૂપી બરફનો ટુકડો આપણે જોઈએ છીએ અગર અનુભવીએ છીએ. હવે આપણા શરીરરૂપી બરફના ટુકડાને ઓગાળી દો એટલે પરમાત્મા સમુદ્ર આપણે અનુભવી રહ્યા છીએ, અગર જોઈ રહ્યા છીએ. આટલું થયું એટલે થઈ સવિકલ્પ સમાધિ. હવે એ ચૈતન્યરૂપ સમુદ્રને જોનારો કેવો ? મન વાણીથી કથન ન થાય એવો.

શરીરથી રહિત એટલે ખાતા નથી–પીતા નથી, ભાઈ–બ્હેન, શત્રુ, મિત્ર વગેરે નથી. એનું નામ નિર્વિકલ્પ સમાધિ.

બીજી રીત

ૐ એટલે પરમાત્મા. પરમાત્મા સર્વમાં વ્યાપક છે તેમ ૐ પણ સર્વમા વ્યાપક છે. એટલે બ્રહ્માંડમાં અને આપણા શરીરમાં અણુઅણુ અને પરમાણુની અંદર ૐ સિવાય બીજું કંઈ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી ને અનુભવાતું નથી. જેથી નદી, પહાડ, પર્વત, વનસ્પતિ, પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય વગેરે સર્વમાં એ ૐ ૐ અનુભવાય છે. એટલે મારૂં ખાવું પણ ૐ, મારૂં પીવું પણ ૐ, મારૂં જોવું પણ ૐ, મારૂં આવવુ પણ ૐ, મારૂં લેવું પણ ૐ. આથી એક સેકન્ડની અંદર ભાવસહિત અનંત ૐના જાપ થઇ ગયા અને એ ૐને જોવાવાળો –અનુભવવાવાળો હું એ બધાથી જુદો છું, એ આત્મસાક્ષાત્કાર થયો.

ત્રીજી રીત

જગતના સર્વ પદાર્થો જે કાંઈ છે તે સર્વ નામ અને રૂપવાળા છે. હવે જો આપણે આપણા શરીરમાંથી નામ અને રૂપને ખેંચી લઇએ તો એકલા પંચમહાભૂતનો ઢગલો પ્રતીત થશે, એટલે આંખ,

કાન, નાક વગેરે ઇંદ્રિયો રહિત દેખાશે. તેવી રીતે જગતના સર્વ પદાર્થમાંથી નામ અને રૂપ ખેંચી લઇએ તો સર્વત્ર એકત્વ સિવાય કાંઇ અનુભવાશે નહિ-દેખાશે નહિ, પણ એ એકત્વને અનુભવનાર હું નિરંજન, નિરાકાર વગેરે છું એ અનુભવ થશે.

ચોથી રીત

All the different elements are the out come of one matter. સાયન્સનો એક સત્ય અનુભવ છે કે આ જે જુદાં જુદાં તત્ત્વો દેખાય છે તે મૂળ એક જ તત્ત્વમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે. એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આખા જગતની ભિન્નતાની અંદર એક જ તત્ત્વ વિકાસી રહ્યું છે. એટલે ભિન્નતા છે જ નહિ, પણ એક જ તત્ત્વ જ્યાં જોઈએ ત્યાં અનુભવાઈ રહ્યું છે. એટલે ઊંચ, નીચ, હું, તું, મારૂં તારૂં વગેરેને સ્થાન જ ક્યાં રહ્યું છે! આથી જ્યાં જ્યાં મારી નજર ફરે ત્યાં ત્યાં એક જ તત્ત્વ છે. આમ થયું એટલે સહજ સમાધિ પ્રાપ્ત થઈ, અને એ એક તત્ત્વ ને સહજ સમાધિને અનુભવનાર નિર્વિકાર, નિરવયવ વગેરે.

પાંચમી રીત

મારી અંગ્રેજી અને ગૂજરાતી પુસ્તિકા Realisation of self યાને "આત્મસાક્ષાત્કાર"માં સમજાવ્યા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં મન જાય છે ત્યાં ત્યાં "હુ" સાથે ખડો જ છું, એટલે જ્યાં મન જાય તે પહેલાં "હુ" પોતે ત્યાં હાજર હજુર છું. એવી રીતે મન જો આખા બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડોમાં જાય તો તેના જતા પહેલાં "હુ" પોતે ખડો છું, એટલે "હુ" બધે બધારૂપે વ્યાપક છુ એમ અનુભવવુ.

છઠ્ઠી રીત

એક મોટો આયનો લઈ સામો મૂકવો, અને એક દિવસ આ શરીર મરણુશરણ થવાનું છે તો આજથી સમજી લઈએ કે એ

શબ જ છે. પછી આયનાની સામે શબની માફક શરીરને ચેષ્ટારહિત કરી આયનાની અંદર એ શબને જોવું. તરત જ સમજાશે કે એ શબને જોનાર–અનુભવનાર–સૌથી જુદો છે. એ વખતે (આ ક્રિયા ચાલતી હોય તે વખતે) જો કાંઈ વિચાર આવે–સગાંસંબંધી વિગેરેના કે ભોગોના–તો હૃદયપૂર્વક કહેવું કે એ બધા આ શરીરના યા તો મુડદાના સંબંધી વિગેરે છે. પણ મારા કોઈ નથી, હું તો તેમનો જોનાર સાક્ષી છું.

સાતમી રીત

The knower is separate from the known. દૃશ્યથી દૃષ્ટા હંમેશ જુદો જ રહે છે. ટુંકમાં, જે જે પદાર્થને આપણે જાણીએ છીએ તે તે પદાર્થથી જાણનાર જુદો છે આપણે શરીરને જાણીએ છીએ એટલે શરીરથી જુદા, મનને જાણીએ છીએ એટલે મનથી જુદા, બુદ્ધિને જાણીએ એટલે બુદ્ધિથી જુદા, પ્રાણને જાણીએ એટલે પ્રાણથી જુદા, એટલે આ દરેકની ક્રિયા–અક્રિયા એ સર્વથી હું ચોવીશે કલાક અગર હંમેશાં જુદો જ રહ્યો છું. એને સાક્ષિ-ચૈતન્ય કહું અગર પરમાત્મા કહું અગર ગમે તે નામ આપું, પણ આ દરેકના અનુભવની વાત છે. એમાં મતમતાંતર અગર ઝઘડા અગર ફિલસુફી કંઈ નથી. જેમ જેમ એમાં દૃઢતા વધતી જશે તેમ તેમ આંતરશાંતિ વધતી જશે.

શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદીનાં સંસ્મરણો

ॐ

શ્રી ચંદુભાઈ જોડે મારી પહેલી મુલાકાત સને ૧૯૧૫ માર્ચમાં થઈ. તે વખતે મને તત્ત્વજ્ઞાનમાં રસ હતો. પણ તેમાં બહુ સમજણ પડતી નહિ. શ્રી ચંદુભાઈ અનેક રીતે સમજાવતા. પહેલી રીત–તમારા દેહને મરેલો સમજો. હવે સ્ત્રી, પુત્રો, મિત્રો વિ. રડે છે તે કોને માટે? રાગદ્વેષ, શત્રુ, મિત્ર, વિ દ્વંદ્વો શરીર તથા અંતઃકરણ–મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારના છે. તારે તેમની સાથે લેવાદેવા નથી. તમે તો આ બધાથી અલગ છો. બીજી રીત–તમો ઘરમાં ખુરશી ઉપર બેસો (શરીર, અંતઃકરણ સાથે), પછી તમને Hanging Gardens કે એવી જગોએ મનથી ફરવા મોકલો, અને તે સ્થિતિને જોયા કરો, આ રીતે પણ નિઃસંગતા કેળવાશે.

ત્રીજી રીત–ચૈતન્યનો સાગર છે, તમે કિનારા ઉપર ઊભા છો. તમારા શરીરને અંતઃકરણ સાથે સપાટી ઉપર મોકલો. તમે ઊભા ઊભા જૂઓ. હવે શરીરને ડુબાડી દો. જે શેષ રહે તે તમે છો, એટલે આત્મા છે. ચોથી રીત–દરેક માણસમાં "હું" (common) સામાન્ય હોય છે. તેનો ખ્યાલ લેવા માટે એક દોરડી ઉપર માણસોને લટકાવો. એ બધાં શરીરોને બાળી મૂકો. જે બાકી રહે તે "હું" રહે છે. આ આત્મા છે. પાંચમી રીત–એક દોરડી ઉપર જુદા

ફર્યો. તેમની સાથે "પક્ષપાત રહિત અનુભવપ્રકાશ" પણ વાંચ્યો. જ્યારે સમાધિની વાત આવી ત્યારે તેમણે તેમનાં પત્ની શ્રી ગોદાવરી બહેનને સમાધિ લેવડાવી અને બતાવ્યું કે આ સમાધિ. છતાં આવી સમાધિ ઉપર ચંદુભાઇ ઝાઝું લક્ષ્ય આપતા નહિ. હંમેશાં આત્મા-(Consciousness) માં જ મગ્ન રહેવા કહેતા. તેઓ કહેતા, "તમને આત્મા-(Consciousness) છે તે માટે કોઈ સાબીતીની જરૂર છે ? તો આ Consciousness નો જ વિચાર કર્યા કરો."

સ્વામી યોગાનંદ કહેતા હતા કે, હું આખા હિન્દુસ્તાનમાં ફર્યો અને મહાત્માઓને મળ્યો, પણ ચંદુભાઈએ જે સંતોષ આપ્યો તે બીજા પાસેથી મળ્યો નથી.

શ્રી ચંદુભાઈ ગુજરાત કોલેજમાં હતા ત્યારે તેઓ અમદાવાદવાળા શ્રી બંસીલાલ મણિલાલ મહેતાના પરિચયમાં આવેલા. તેમણે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ તથા સ્વામી વિવેકાનંદનાં પુસ્તકો વાંચવા ભલામણ કરેલી આથી તેમને ઘણો ફાયદો થયેલો. શ્રી બંસીભાઈનું ઋણ તેઓ એ રીતે સ્વીકારતા. આ બાબતનો ઉલ્લેખ તેમના "આત્મવૃત્તાંત"માં છે.

સદ્‌ગત ચંદુભાઈ કોઈને પોતાના શિષ્ય તરીકે ગણતા નહિ. પણ તેમના સંપર્કમાં આવનાર દરેકને પોતાના સ્વરૂપ જ ગણતા. તેમના પ્રશંસકોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે, તેમનો આત્મા—Consciousness–આવા દરેક જણને પ્રેરણા આપશે.

શ્રી તનસુખલાલ છ. પારેખનાં સંસ્મરણો

ગુરુવર્યનો આછો પરિચય

સદ્‌ગત ચંદુભાઈનો પરિચય મને રદિરમાં આશરે ત્રીસ વર્ષ પર થયો હતો, તેમનો તેજસ્વી ચહેરો અને આનંદી સ્વભાવ જોઇને મને તેમના માટે માન ઉપજ્યુ. સાંજે પાંચ વાગે હું તેમને ઘેર જતો. ભાઈશ્રી ચંદુલાલ વકીલ, સ્વર્ગસ્થ દીનાનાથ કેશવરામ ઇશ્વિજી વગેરે કોલેજીયનો ત્યા ભેગા થતા. એકાદ કલાક બેસીને સૌ સાથે ફરવા જતા. અમારી વાતોમા ચંદુભાઇ રસપૂર્વક ભાગ લેતા ને જરૂર જણાય ત્યારે સલાહ પણ આપતા. પ્રસંગોપાત સ્વામી રામતીર્થ અને સ્વામી વિવેકાનંદના વિચારો તેમજ અનુભવો અમને કહીને તેઓ આડકતરી રીતે અમારી ધાર્મિક વૃત્તિ જાગ્રત કરતા. મને જણાવતા આનંદ થાય છે કે એમના શાંત અને સરળ સ્વભાવની, એમની ત્યાગવૃત્તિની અને એમના પ્રભુમય જીવનની મારા મન પર ઊંડી છાપ પડી છે અને તે બદલ હું એમનો અત્યંત ઋણી છું. સદ્‌ભાગ્યે ધર્મના સંસ્કાર મારામાં નાનપણથી પડ્યા હતા. ચંદુભાઈએ એ બીજને પોષણ આપ્યુ, હું પોતે શરીર નથી, મન નથી, ઇન્દ્રિયો નથી, પરંતુ શુદ્ધ ચૈતન્ય છુ એ સત્યનું મનન કરવાને તેઓ ભારપૂર્વક કહેતા વળી વખતોવખત તેઓ પૂછતા: "ગીતાનું વાચન કેવુ ચાલે છે? મનન ચાલે છે કે?"

ત્રણ વર્ષ પર ઉનાળાની રજામાં હું રાંદેર રહેતો હતો ત્યારે ચંદુભાઈએ મને કહ્યું, "મારી સાથે બેસીને 'અનુભવપ્રકાશ' થોડો વાંચો તો સારૂં." મેં હા કહી. બીજે જ દિવસે સવારથી તેમણે એક કલાક સુધી એ ગ્રંથ મારી સાથે વાંચવા માંડયો ને આશરે એક મહિના સુધી તે ચાલુ રાખ્યું, અધ્યાત્મ જ્ઞાનના એ ગ્રંથની વાતો સમજાવવાને તેઓ અનેક દાખલા દલીલો આપી વિષયનું સચોટ નિરૂપણ કરતા.

જેમ નરસિંહ મહેતાનું ઘર એટલે સાધુઓનો અખાડો, તેમ જે કોઈ સંત પુરુષો રાંદેર આવે તેમનો મુકામ ચંદુભાઈને ઘેર જ હોય. સુરતથી સાત માઇલ છેટે શ્રી તાપી બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ સ્થાપનાર ત્યાગમૂર્તિ સ્વામી આત્માનંદ સરસ્વતી એક સમયે રાંદેર પધારવાના હતા. ચંદુભાઈને એમણે કહેણ મોકલ્યું, તરત જ ચંદુભાઈએ બે ચાર છોકરાઓ મોકલી થાળી વગડાવી સ્વામીજીના વ્યાખ્યાનની જાહેરાત કરાવી. રાત્રે પ્રવચન દરમ્યાન સ્વામીજીએ કહેલું એક વાક્ય મારા મગજમાં હજી રમ્યા કરે છે. "ઈશ્વરપ્રાપ્તિની અનેક વાતો કર્યા છતાં લોકો ઘાણીના બળદની જેમ જ્યાંના ત્યાં જ રહે છે. ચંદુભાઈ જેવા વિરલ માણસો જ આગળ વધે છે.

ચંદુભાઈનું જીવન સાદું અને વિશુદ્ધ હતું. મહાત્મા ગાંધીજીને તેઓ યુગપુરુષ તરીકે ઓળખાવતા. તેઓ ખાદીનાં સાદાં કપડાં પહેરતા. ગાંધીજીની રેંટીયાની પ્રવૃત્તિ એમણે અપનાવી હતી. સ્વદેશીના તેઓ ચૂસ્ત હિમાયતી હતા. દેશનો પૈસો દેશના લોકોના હિત માટે વપરાવો જોઈએ ને તેમ થાય તો જ આપણા ગરીબ દેશના લોકોને ખાવાને અન્ન અને પહેરવાને કપડાં મળી રહે. કહેવા કરતાં કરી બતાવવું એ તેમનો સિદ્ધાંત હતો. રાંદેરની જનતામાં રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર કરવા માટે તેમણે યુવકોને પ્રેરણા આપી હતી.

સમાજમાંથી નિરક્ષરતા, શરીરની કમજોરી અને માનસિક દુર્બળતા દૂર કરવાની એમને ધગશ હતી. ખાસ કરીને રાંદેરની હિંદુ જનતાની સ્થિતિ સુધારવાને એમણે અથાગ પ્રયત્ન કર્યા હતાં. રાંદેર કેળવણી મંડળ સ્થાપવામાં અને તેને સંગીન પાયાપર મૂકવામાં એમણે ઘણી જહેમત ઊઠાવી હતી ને વિરોધ સહન કર્યો હતો. પરંતુ ચીવટથી તેઓ પોતાના ધ્યેયને વળગી રહ્યા હતાં. એ કેળવણીમંડળ હસ્તક ચાલતાં વાચનાલય, પુસ્તકાલય, ક્રીડાંગણ, બાળક્રીડાંગણ જેવી સંસ્થાઓના સંચાલકો જ્યારે જ્યારે નાણાંની તંગીને લીધે અગર તો બીજા કોઈ કારણસર નિરુત્સાહી થઈ જતા ત્યારે ત્યારે ચંદુભાઈ તેમનામાં આશા અને ઉત્સાહ રેડતા ને તેમના કાર્યમાં સક્રિય મદદ કરતા. આ બધું કરવા છતાં પોતાનું નામ મોખરે આણવાનો વિચાર તેમણે કદી સેવ્યો નહોતો. લોકસેવા કરીને જ તેઓ સંતોષ માનતા. કારણ કે જનસેવા એ, પ્રભુસેવા બરાબર છે એમ તેઓ માનતા હતા. એમના દુઃખદ અવસાનથી રાંદેરની જનતાએ એક અમૂલ્ય રત્ન ગુમાવ્યું છે.

મારા ગુરુવર્યના જીવનના આ આછા પરિચય પરથી શું એમ પૂરવાર નથી થતું કે परोपकाराय सतां विभूतयः ।

શ્રી રામપ્રસાદ ત્રિ. લાખિયાનાં સંસ્મરણો

ૐ

મારો અનુભવ

પરમ પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈના સહવાસમાં હું સને ૧૯૩૭–૩૮ થી આવેલો.........પૂ. શ્રી ચંદુભાઇ તેમના પ્રેમાળ આકર્ષક

સ્વભાવ તથા તેમની સમજાવવાની રીતથી દરેકને પ્રિય થઈ પડતા. મારા ઉપર તેમનો તથા તેમનાં પત્ની શ્રી ગોદાવરીબહેનનો પુત્રવત્ પ્રેમ હતો.

પૂ૦ શ્રી ચંદુભાઇ તેમના અંગત જીવન વિષે બહુ જ થોડું બોલતા. "આ મુડદા વિષે કહેવું શું?" એવું ઘણીવાર શરીર ઉપર હાથ મૂકીને બોલતા. "શરીર જન્મ લે અને મરે, તેમાં અહંભાવ રાખવો તેનું જ નામ અજ્ઞાન" એવું એમનુ સૂત્ર હતું.

પૂ૦ શ્રી ચંદુભાઇ એક ગૃહસ્થ યોગીનું જીવન ગાળતા. પહેલાંના ઋષિમુનિઓ જેવું જીવન જીવતા. તેવા જ જીવનની ઝાંખી થતી. દરેક સ્ત્રીપુરુષને જાતિ, ધર્મ કે કશાના ભેદભાવ સિવાય તેમના આખા કુટુમ્બને સ્મિતભર્યો આવકાર મળતો. દરેકની બને તેટલી સેવા કરવી એ તેમનું સૂત્ર હતું. તેમને ઘેર આગંતુકોનો ડાયરો જામતો. તેમનામાં થાક જેવી વસ્તુ નહોતી. મેં એકવાર પૂછેલુ કે "શ્રમ પડતો નથી? અમે તેવા સવાલોના જવાબ આપતાં કંટાળો નથી આવતો? તો જવાબ આપેલો કે, "ઊલટો આનંદ આવે છે. તેટલો વખત સમજાવતાં તો હું મારી સ્થિતિમાં રહું છું એટલો લાભ છે.

એમનું સતત કહેવું હતું કે, "તમો સાક્ષિરૂપ છો તો તેમાં તમો દૃઢ નિશ્ચય કરો. એમાં બધી જાતની સાધનાઓ, ક્રિયાઓ, યોગ આવી જાય છે. આ સૂત્ર સર્વ જ્ઞાનનું મૂળ છે. તમો સાક્ષિરૂપ છો, અખંડ ચૈતન્ય છો, બધામાં વ્યાપ્ત છો. આ શરીર તો એક મુડદું છે." અને આ વિચાર દૃઢ કરવા માટે તેઓ તેમની લાક્ષણિક ઢબે કહેતા કે, 'સવારના ઊઠો ત્યારે પૂછો, 'કોણ ઊઠયું, કોણ બેઠું થયું? આ શરીરરૂપી મુડદું બેઠું થયુ. આ શરીર અને 'હું' જુદા છીએ. શરીર તે 'હું' નથી, તેથી દરેક કાર્ય કરો ત્યારે વિચાર

કરો, 'કોણ કામ કરે છે? તો આ મુકદું કામ કરે છે અને 'હું' તો તેને તટસ્થ સાક્ષિરૂપે જોયા કરું છું એવો તમને અભ્યાસ પડશે અને એવું તમને સતત ભાન રહ્યા કરશે."

શ્રી ચંદુભાઈને આડંબર ગમતો નહિ. પૂજાવું ગમતું નહિ. નવો પંથ ચલાવવો નહોતો, તેમની વાતોમાં તેઓ સરળ ભાષા વાપરતા; વેદાંતના કે શાસ્ત્રના એકે વચનો ટાંકતા નહિ. ગૂઢ શબ્દો બોલતા નહિ. સામા માણસોને સરળ ભાષામાં ઘરગથ્થુ દૃષ્ટાંતો આપીને સમજાવતા. દાખલા તરીકે, રોટલી વણવા માટેનાં સાધનો ચાકલો અને વેલણ છે, અને રોટલી વણાઈ રહે ત્યાં સુધી આપણે તેમનો ખપ પડે છે. પછી તે ખાલે મૂકીએ છીએ. તેવી રીતે ક્રિયા એ સાધનરૂપ છે. આપણને આપણી સ્થિતિનું ભાન થયું કે, "હું સચ્ચિદાનંદરૂપ છું" પછી ક્રિયાનો ખપ નથી...... વેદાંતમાં આપેલા શબ્દો અને વચનો તેઓ સારી રીતે સમજાવતા. ભગવાં કપડાં પહેરવાં તેને તેઓ ત્યાગ કહેતા નહિ. જગતને છોડીને હિમાલય સેવવો એ તેમના સ્વભાવની વિરુદ્ધ હતું. તેઓ કહેતા કે, "આ 'હું' છુ તે વિચારનો ત્યાગ કરો, દેહમાં કોઈપણ જાતનો અહં-ભાવ ન રાખો. કર્મ મેં કર્યું છે તેવો પણ ગર્વ ન કરો. સર્વ કાંઈ ઈચ્છાનો ત્યાગ કરો; તે ખરો ત્યાગ છે."

સંસારવ્યવહાર તરફ ઉદાસીન રહેવું કે દુર્લક્ષ્ય રાખવું એવું તેઓ કોઈ દિવસ કહેતા નહિ. તમારો સંસારવ્યવહાર સ્વચ્છ અને પ્રામાણિક પણે ચલાવો અને તમારી ફરજો અદા કરો તેવું કહેતા. દાખલો આપતા કે, ધારો કે પ્રભુ હજામ હોય તો કેવી રીતે હજામત કરે? સારી રીતે ચોખ્ખી રીતે સંતોષ આપે તેવી રીતે કરે. તેવી જ રીતે તમો જે કાંઈ કાર્ય કરો ત્યારે પ્રભુ તે કેવી રીતે કરે તેનો ખ્યાલ રાખીને સંપૂર્ણ સુંદર રીતે કરો. તેઓ કહેતાઃ સંસાર

'અસતા છે એવું શાસ્ત્રમાં વચન છે, એટલે સંસાર સંપૂર્ણ સત્ય નથી; પણ સંપૂર્ણ સત્ય નથી તો થોડું ઓછું પણ સત્ય છે ને? સો ટચનું સોનું અને સત્તાણું ટચનું સોનું–સત્તાણું ટચના સોનાને તમે સોનું નહિ કહો! એટલું કહેશો કે તે સોનું તો છે, પણ શુદ્ધ સો ટચનું નથી. તે પ્રમાણે તમો જગતમાં છો ત્યાંસુધી તમારા માટે જગત સત્ય છે. મિથ્યા નથી અને તે સત્ય માનીને તમારે વ્યવહાર કરવો રહ્યો.

પ્રાણાયામ તેઓ નીચે મુજબ સમજાવતા.

પૂરક—હું મારી અંદર પરમાત્માને પૂરી રહ્યો છું.

કુંભક—અંદર પરમાત્મા છે. પરમાત્મા સિવાય બીજુ કશુ નથી.

રેચક—અહંકાર (અહમ્) નીકળી ગયો છે.

ધારણા—પરમાત્મા છે અને બીજુ કાંઈ નથી તેવો નિશ્ચય કરવો.

ધ્યાન—સર્વ પરમાત્મા છે. હું જગત્ છે જ નહિ.

સમાધિ—હુ, જગત્ કશુ રહ્યુ જ નથી, અને પરમાત્મા (સાક્ષી) અંદર બહાર એક સરખો હું છું.

અથવા તો બીજી રીતે.

ત્રણે કાળમાં ધારણા–પ્રભુ સર્વ ઠેકાણે સર્વરૂપ છે; ધ્યાન–સર્વરૂપ થયો એટલે 'હું' જ એ રૂપ થઈ ગયો, અને સમાધિ જો "હું" એ રૂપ થઈ ગયો તો મારા સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈને મારા વંદન હો!

શ્રી કૃષ્ણશંકર મૂ. શુક્લનાં સંસ્મરણો

પરમ પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈએ લખેલી "આત્મસાક્ષાત્કાર" ની પુસ્તિકા એક ધન્ય પળે મારા હાથમાં આવી. મેં તે બેત્રણ વાર વાંચી અને પછી મારા એક મુરબ્બી સ્નેહીને બતાવી. તેમણે કહ્યું કે, "આ મહાત્મા સાથે પોતાને ઘણા વર્ષનો ગાઢ પરિચય છે અને તેઓશ્રી હાલમાં અમદાવાદમાં જ છે. મેં તેમને તેમનું દર્શન કરાવવા વિનંતિ કરી. તેઓ પોતે પણ મને પૂજ્યશ્રી પાસે લઈ જવા ઇંતેજાર હતા, છતાં કોઈ અગમ્ય કારણે બે એક માસનો વિલંબ થયો. આ અરસામાં મારા મનની તાલાવેલી વધી. આખરે સદ્‌ભાગ્યે હું દર્શન કરી શક્યો, અને ત્રણેક અઠવાડિયાં સુધી તેમના સત્સંગનો લાભ મેળવી શક્યો.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાના વાત્સલ્યપૂર્ણ પ્રેમાળ સ્વભાવથી પહેલા જ પ્રસંગમાં મને પોતાનો કરી લીધો. મારા મનનો સંકોચ જતો રહ્યો. મેં કહ્યું, "જ્યારે જ્યારે કોઈ જગ્યાએ કથાવાર્તા કે સંતોનાં પ્રવચન મારા સાંભળવામાં આવતાં ત્યારે ત્યારે હું કે રસ્તે દોરી સત્ય વસ્તુ સમજાવનાર સદ્‌ગુરુની જરૂરિયાત લાગ્યા કરી છે. તેથી જ્યારે "આત્મસાક્ષાત્કાર" વાંચ્યુ ત્યારે મને એમ થઈ આવ્યું કે આ જગાએ જ જોઈતા ગુરુ મળી રહેશે, પરંતુ મારે તો એકડાથી જ શરૂ કરવાનું છે."

તેઓશ્રીએ કહ્યું, "એકડાથી જ શરૂ કરવાનું છે તે ઠીક છે. નહિતર એકડોય ઘૂંટ્યો હોય તો તે પહેલાં ભૂલવું પડે, અને તે પછી જ નવેસરથી ખરો એકડો શરુ કરાય. પણ તમે કહો છો કે ગુરુ જોઇએ, તો સાચો ગુરુ કોણ અને શિષ્ય કોણ તે સમજાવું"

"મારામાં તું ગુરુ કોને માનીશ? આ બહારથી દેખાય છે તે તો સ્થૂલ દેહ છે, અને એ તો કાળે કરીને પડવાનો છે. તેથી જેનો અમુક સમય પછી વિયોગ થવાનો છે તે ગુરુથી આપણું કાર્ય ન સધાય. ત્યારે દેહ સાથે ઇંદ્રિયો છે તે પણ રહેવાની નથી. તે પછી મન જુઓ. તો તે ઘડી ઘડીમાં બદલાયા કરે છે. આજે એને અમુક વિચાર સાચો લાગે તો કાલે વળી એ વિચાર યોગ્ય ન લાગે. અને બીજો વિચાર યોગ્ય લાગે એટલે એ સંકલ્પવિકલ્પ કરનારૂં અને વિકારી સ્વભાવવાળું છે, તેથી એ પણ ગુરુસ્થાને ન શોભે. બુદ્ધિની પણ એ જ દશા છે. તો હવે એવા તત્ત્વોનો વિચાર કરવો રહ્યો કે જેમાંથી શક્તિ મેળવી મન, બુદ્ધિ, ઇંદ્રિયો, દેહ વગેરે પોતાનાં કાર્ય કરે છે. એ જ ગુરુસ્થાને શોભે એવું અધિકારી, અવિનાશી તત્ત્વ છે. સર્વ પ્રાણી અને પદાર્થમાં આ તત્ત્વ ઓતપ્રોત થઇ રહ્યું છે. સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ જે કંઈ છે તેમાં એ તત્ત્વ પૂર્ણ પણે વસી રહ્યું છે. એ તત્ત્વ જ સાચો ગુરુ છે, અને એ જ આત્મા–પરમાત્મા સત્, ચિત્, આનંદ બ્રહ્મ–પરબ્રહ્મ છે. એ સદ્ગુરુ છે અને એનો સંગ એ જ સાચો 'સત્સંગ' છે."

"એ સદ્ગુરુ મારામાં અને સર્વ કોઈમાં છે, તો પછી એને તારામાં જ જો. એ જ તારું સાચું સ્વરૂપ છે. પરંતુ ઘણા કાળથી તારૂં મન એ વાત ભૂલી ગયું છે, તેથી તું પોતે આત્મસ્વરૂપે ગુરુ થઇ મનને શિષ્ય બનાવી સમજાવ, અને સાચો આનંદ કે જે તારૂં પોતાનું સ્વરૂપ હોઈ તારી પોતાની અંદર જ છે તેનો અનુભવ કર."

" સંસારની ધમાલમાં પડી પોતાને જ આપણે ભૂલી ગયા છીએ, અને પછી પોતાને શોધવા બહાર ફાંફાં માર્યા કરીએ છીએ. અને એ શોધમાં રસ્તો બતાવનાર ગુરુ શોધીએ છીએ, તમે એને તમારી અંદર જ જુઓ તો એ બેઠેલો જ છે. તમે પોતે એ સ્વરૂપ જ છો, આત્મસ્વરૂપે તું પૂર્ણ હોવાથી તારે પોતાને તો કંઈ જાણવાનું છે જ નહિ. જાણવું ન જાણવું એ મનનો ધર્મ છે, તો એને સમજાવ. એટલી વાત ઠીક છે કે આ સત્ય સમજાવનાર માટે આપણા મનમાં માન અને સદ્‌ભાવ રહે એ સ્વાભાવિક છે. તું અહીં રોજ આવજે એટલે આ વાત તારા મનમાં વધુ સ્પષ્ટ રીતે ઠસતી જશે અને દઢતા આવતી જશે. "

મેં પૂછ્યું કે, "આપ કહો છો કે આત્મતત્ત્વ સર્વત્ર ઓતપ્રોત વ્યાપી રહ્યું છે તો પછી અમે એને દેખતા કેમ નથી?" ચંદુભાઈ કહે " જ્યારે આપણે સુવર્ણના અલંકાર જોઈએ છીએ ત્યારે સુવર્ણ અને આકાર બન્ને જોઈએ છીએ, છતાં કેવળ અલંકારનું નામ જ બોલીએ છીએ; તેમ માટીનો ઘડો જોઈએ છીએ ત્યારે માટી અને ઘડાનો આકાર બન્ને જોઈએ છીએ, છતાં 'ઘડો' એમ જ બોલીએ છીએ. સુવર્ણ અને માટી જ અલંકાર અને ઘડારૂપે બની ગયા છે. બન્ને જુદાં છે જ નહિ, તેવી રીતે પરમાત્મા જ જગતરૂપે બની રહ્યા છે. જગતમાં જે કંઈ જોઈએ છીએ તે બનાવીને પરમાત્મા જુદા રહી એક બાજુએ નથી બેઠા, તે સર્વત્ર સર્વમાં ઓતપ્રોત છે. વળી જુઓ, જ્યારે આપણે ચિત્ર જોઈએ છીએ ત્યારે કાગળને પણ જોઈએ જ છીએ, છતાં ચિત્રનો ઉલ્લેખ કરીએ છીએ, તેનો અર્થ કાગળ નથી, કે નથી જોયો એમ નથી, વ્યવહારમાં સુવર્ણ, માટી, કાગળ એ બોલાતાં નથી એટલું જ, બાકી અલંકાર, ઘડો અને ચિત્ર જોતાં તેમના આધાર સુવર્ણ માટી અને કાગળને પણ જોઈએ જ છીએ. આપણી આંખ કોઈપણ

વસ્તુ જુએ છે ત્યારે તે વસ્તુના મૂળ આધારરૂપ પરમાત્માતત્ત્વને તો, જરૂર જુએ છે. તે પ્રમાણે ઈંદ્રિય જ્યારે વિષયને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તે વિષયના અધિષ્ઠાનરૂપ પરમાત્મતત્ત્વને જ ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ ઘણા કાળથી અવળું જ્ઞાન ઘૂંટયા કર્યું છે તેથી આપણે આપણા અસલ સ્વરૂપ એ પરમાત્મતત્ત્વને ભૂલી ગયા છીએ. માટે એકવાર આપણું સર્વનું જે સત્ય સ્વરૂપ છે તે બરાબર સમજી લેવું અને પછી તેમાં દઢતા લાવવા સતત પ્રયત્ન કરવો. "

મેં એકવાર કહ્યું, "ઘણીવાર મનમાં એમ થઈ જાય છે કે ઘર છોડયા વિના માયા નહિ છોડાય, અને પૂર્ણતા પણ નહિ પળાય."

એમણે કહ્યું "ઘર કોણ છોડશે? તું જંગલમાં નાસી જઈશ તેથી તારા કુટુંબથી તું વિખૂટો પડીશ એ વાત ખરી, પણ સંસાર તો કુટુંબથી નથી પણ મનમાં છે. જો, આ જગતમાં આટલા મનુષ્યો છે, તેમાંથી કોઈ જન્મે છે ને કોઈ મરે છે, પણ તેથી તને હર્ષ કે શોક થતો નથી. પરંતુ તારા સગાસમ્બંધીમાં જ્યારે તેવા પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તને હર્ષશોક વગેરે થાય છે, તેનું કારણ શું! કારણ એ જ કે તું તારા મનથી અમુકને જ પોતાના માની બેઠો છે, તેથી તેમના ઉપરની મમતા તને બાંધી લે છે; ને અમુકને જ પોતાના કુટુંબી ગણી વિશાળ કુટુંબ બનાવ અને દરેક ઉપર સમભાવ રાખ જેથી શાંતિ અને આનંદનો જ અનુભવ રહેશે."*

---

*પરમ પૂજ્ય પંડિત શ્રી લાલન સાહેબ પાસે આ લેખ હું વાંચી ગયો ત્યારે તેમણે આ સ્થળે નીચેનું લખાણ ઉમેરવા સૂચના આપી:—

"કુટુંબ ઉપરની મમતાને વિસ્તારી આખા જગતરૂપ કરી

"વળી જંગલમાં જઈશ તો મનમાં ઘર કરી બેઠેલા રાગદ્વેષ તથા ૭ શત્રુઓ એમના એમ બીડાએલા રહી જશે અને તેમની અનુકૂળતાએ બહાર આવી તને સતાવશે. જ્યારે સંસારમાં દરેક પળે તે તારી સામે આવશે તેથી તને તેમનો સામનો કરવાનો અવકાશ મળશે. અહીં તો તને ખબર પડશે કે તેઓ નાબૂદ થયા કે નહિ અને જંગલમાં કાંઇ કસોટી ન હોવાથી તારા મનની તૈયારીની તને ખબર પડશે નહિ. તેથી મનને મનાવતો જા, તેને તૈયાર કરતો જા, અને સંસારમાંથી આનંદ લૂંટતો જા. સંસારનું સત્ય સ્વરૂપ જાણીશ એટલે મોહને બદલે પ્રેમરૂપ થઈ રહેશે, પછી દુઃખ ક્યાં રહ્યું?"

એક વાર મેં કહ્યું, "મિલની લગભગ બાર કલાકની નોકરીમાં ચિંતનનો સમય ક્યાં મળે?" ચંદુભાઈ કહે, "દિવસના ચોવીસ કલાકમાં શું તું મિલનો જ વિચાર કર્યા કરે છે? ઘરમાં, રસ્તામાં, કે નોકરીમાં પણ જ્યારે જ્યારે મન નવરૂં પડે અને નકામા વિચારો કરવા માંડે ત્યારે ત્યારે સાવધાન રહી તેને ચિંતનમાં દોરવા પ્રયત્ન કરવો, આમ કરતાં કરતાં તેને ટેવ પડી જશે. આપણે એક કલાકનો યોગ નથી કરવો પણ ચોવીસે કલાકનો યોગ કરવો છે. અનિષ્ટ કાર્યમાં પહેલેથી જ પ્રવૃત્તિ ન કરવી; બાકી દરેક કાર્ય કરતાં પહેલાં અને કર્યા પછી 'કાર્ય કોણે કર્યું અને હું કોણ!' એવો પ્રશ્ન વિચારી જોવો, એટલે અંદરથી જ જવાબ મળશે કે, 'મને શરીરદ્વારા કાર્ય કર્યું અને હું તો સાક્ષિસ્વરૂપ છું.' આમ કર્યેથી કાર્યમાં અહમ્ નહિ રહે. હાલ અહમ્ સંસારમાં છે તેને ત્યાંથી ખસેડીને આત્મામાં

મૂક એટલે બ્રહ્મનું વ્યક્ત સ્વરૂપ જણાશે, એ વ્યક્તમાં (જેમ અલંકાર સુવર્ણ રહ્યું છે તેમ) અવ્યક્ત બ્રહ્મ પણ જણાઈ રહેશે. સર્વમાં પૂર્ણ પ્રેમરૂપ (તું) થઈ રહે કે જે પ્રેમની સામે દ્વેષનો અંશ નથી, જેમ સૂર્યમાં રાત્રિ નથી તેમ."

શમ અને મનને આત્મવિચાર આપ એટલે ચોવીસે કલાક ચિંતન થયા કરશે. "

આવી રીતે ઉપદેશ આપ્યા કરતા. હું નોંધ કરતો તો કહેતા કે, "દુનિયાનાં પુસ્તકોમાં ઘણું લખાઈ ગયું છે તેથી શું કામ લખે છે? આટઆટલાં પુસ્તકો છે અને તેને મોઢે કરનાર પંડિતો પણ છે છતાં તેઓમાંથી ઘણા પચાવીને અનુભવમાં ઊતારતા નથી, તેથી કોરા રહી જાય છે. તું તારી નોટમાં ભરી ન રાખતાં જે સાંભળે તે ઉપર ખૂબ વિચાર કરી અનુભવમાં ઊતારતો જા, અને તેથી દૃઢતા આવી જશે." છતા ઉદારતાથી લખવા દેતા અને સુધારી પણ આપતા.

તેઓશ્રી કહેતા, "મોટા ગણાવા પ્રયત્ન ન કરવો. નાના થવામાં જ મજા છે. જો, એકવાર સમુદ્રનું મોજું એક પરપોટાની ક્ષુદ્રતા ઉપર તિરસ્કાર ભરી હાંસી કરવા લાગ્યું. ત્યારે પરપોટો કહે, 'મોજાભાઈ! હું તો નાનો છું પણ તેમાં ઘણું સુખ છે. હમણાં થોડા જ સમયમાં આ મારો દેહ ફૂટી જશે અને હું જળ ભેગો ભળી જઈશ. મારો છૂટકારો ઘણો સહેલો છે, પરંતુ તમારી તો દયામણી સ્થિતિ છે. તમે તો આવડા મોટા રહ્યા તેથી તમારો પાર એમ જલદી નહિ આવે તમે તો સામેની ભેખડ સામે સતત અથડાયા કરશો અને બીજાં નાનાં મોજાંનાં રૂપ લેશો, પછી મારા જેવા અનેક પરપોટારૂપ બનશો, અને એ સર્વ એક પછી એક ફૂટશે ત્યાર પછી જ તમારો છૂટકારો થશે.' ચંદુભાઈ કહે, "પરપોટો થવું, મોજું નહિ. નાના થવામાં મજા છે. જો સાંભળ!

"કોઇ સંત વિરલે જાણીયું, કોઈ નર જ્વલ્લે જાણીયું,
એ વાતું છે ઝીણીયું રે જી.

ખાંડ વેરાણી રેતમાં, જ્યમ વીણી લાવે કીડીયું રેજી;—એ વાતું°
પાણી માંહી દૂધ ભેલાણું, પામી જાશે હંસીયું રે જી;—એ વાતું°

મોટા કુહાડા કાંઇ ના કાપે લોહુ કાપે છીણીયુ રે જી,—એ વાતુ૦
માન બડાઇયો મેલી દેજો, એરે કરણીઓ એવીઓ રે જી,—એ વાતુ૦
કહત કબીરા સુનો ભાઈ સાધો, અમરાપુરની વાણીયુ રે જી—એ વાતુ૦*

ગયા શ્રાવણ માસમા છેલ્લીવાર ચદુભાઈ જોધપુર ગયા ત્યારે અમદાવાદ સ્ટેશને હુ તેઓશ્રીને મળ્યો અને પ્રેમથી પાસે બેસાડી કહે કે, "હવે ક્યાસુધી મારા ઉપર કે કોઈનાય ઉપર આધાર રાખ્યા કરીશ? હજી કયા કયા રખડવુ છે? તમે બધા સમજી ગયા છો એ વાત નક્કી છે, તો પછી હવે રોજ નિયમસર ચિંતન કરીને દઢતા મેળવતા રહો દઢતાની જ ખામી છે જેમ જેમ આત્મામા દઢતા આવતી જશે તેમ તેમ જૂના સસ્કારોનુ બળ ઓછુ થતુ જશે અને આનદ અનુભવ્યા કરાશે પ્રયત્ન ચાલુ રાખજો થોડોક સમય કઠિન લાગશે, પરતુ પછી રસ્તો સરળ થઈ જશે કશુ ય નવુ મેળવવાનું નથી, પણ પોતાનું માની પકડી રહ્યા છો તેને છોડી દેશો એટલે પછી અસલ સ્વરૂપ રહેશે. એ જ આપણુ સર્વનુ સ્વરૂપ છે ઘણી વખત કહેલુ ફરીને કહું છુ તે સાભળ આ દેહમા (મારામા) જે તત્ત્વ છે તે જ તત્ત્વ તારા દેહમાં, સર્વ દેહમા અને સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું છે, અને એ જ સર્વનું સત્ય સ્વરૂપ છે, પછી આ દેહનો મોહ શા માટે રાખવો?"

તે દિવસે ખબર ન પડી કે, 'આત્મસ્વરૂપ, પ્રેમી ચદુ' ×શા માટે આમ કહી રહ્યા હતા?

---

* મહાત્મા કબીરજીના નામે આ લોકગીત કોઇ ભજન બનાવનારે રચ્યુ હોય એમ લાગે છે

×તેઓશ્રી તેમના પત્રોની શરૂઆત 'આત્મસ્વરૂપ'થી કરતા, છેડે 'પ્રેમી ચદુ' લખતા.

તેઓશ્રી પ્રેમસ્વરૂપ હતા. જાણ્યા અજાણ્યા સર્વને પહેલે પ્રસંગે જ અપનાવી લેતા. મને, મારી પત્ની તથા બાળકોને પહેલા પ્રસંગથી જ તેમણે તથા પૂજ્યશ્રી ગોદાવરી બહેને પોતાનાં કરી લીધાં હતાં. દરેક પત્રમાં મારી પત્નીને 'પુત્રી' સંબોધી લખતા, અને સાચે જ એવો વાત્સલ્યભાવ એ બંનેના સ્વભાવમાં સહજ હતો.

શ્રી ચિમનલાલ ત્રિ. ઠાકોરનાં સંસ્મરણો

સ્વ. ચંદુભાઈનો દરેકને ઉપદેશ

ઘણા માણસો કહે છે કે, અમને ફુરસદ નથી. પણ ભલા, તમે સૂવા તો જાઓ છો ને? માટે ચોવીશ કલાકમાંથી ધ્યાન માટે પણ વખત ગોઠવો.

એક જ વખત (ગમે ત્યાં હો ત્યાંથી આવવું).
એક જ આસન (તે જ જગાએ બેસવું).
એક જ મંત્ર ૐ રામકૃષ્ણ—એક જ લેવો).

હવે એક જ વખતે એક જ આસને બેસી જે મંત્ર લીધો હોય તે અક્ષર લલાટમાં લખેલો હોય તેમ માની તે પર સ્થિરતા રાખવી. હળવે હળવે સંકલ્પવિકલ્પનો વેગ ઓછો થશે. પ્રથમ બે માસ ¼ કલાક, પછી બે માસ અર્ધો કલાક, પછી પોણો કલાક એમ

અભ્યાસ વધારતા જવો. જો દશ-વાગે રાત્રે બેસો તો વધારતાં વધારતાં ત્રણ ચાર કલાક થવાથી તમારાં પૂર્વનાં સંચિત કર્મ બળી દિવ્ય જ્ઞાન, દિવ્ય ચક્ષુ અને દિવ્ય દેહ બની સાક્ષાત્કાર થશે.

માણસ માણસ પ્રત્યેની ફરજ બજાવે એ ધર્મ નહિ પણ નીતિ છે. ધર્મ એટલે તો ઇશ્વરમાં તદાકાર થવું........ધર્મગ્રંથો, સમૂહ-પ્રાર્થના, કથા, સમાજસેવા, મંડળો, ચર્ચા, ઉપદેશ એ બધાનો હેતુ મનુષ્યની માનસિક અને નૈતિક વૃત્તિઓની સુધારણા માટે છે. પરંતુ ધર્મના યથાર્થ સ્વરૂપનું ભાન કરાવવાનો માર્ગ તો જુદો જ છે: તેનાથી અજ્ઞાન અને મોહ-માયા દૂર થાય છે.

×

અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી મનોજય થાય છે. અભ્યાસ એટલે મનને હંમેશ પ્રયત્નપૂર્વક પ્રભુ અગર આત્માપર ઠરાવવું, અને વૈરાગ્ય એટલે વિષયી પદાર્થ તરફથી મનને પાછું વાળવું.

'હું કોણ છું,' એમ પૂછ્યા કરો. ૐના માનસિક જપ કરો, આત્માનું ધ્યાન ધરો. બધા વિચાર આપોઆપ નાશ પામશે. એકલા બેસી મનની વૃત્તિને તપાસો. સાક્ષિભાવથી રહો. વૃત્તિને અને પોતાને એકમેક ન કરતા. વાસનાનો નાશ કરો.

થઈ ગએલાનો વિચાર ન કરો, ભવિષ્યનો ન કરો, વર્તમાનમાં શુદ્ધ રીતે વર્તી ચાલો.

પૂજ્ય ચંદુભાઇનો સદુપદેશ

... ... એમનો સ્વભાવ બાળક જેવો હતો. નાના છોકરાઓ સાથે બેસતા ત્યારે છોકરાઓને એમ લાગતું હતું કે પૂ. ચંદુભાઈ અમારા જેવાજ છે. જુવાનો સાથે બેસતા ત્યારે તેમને એમ લાગતું કે અમારા જેવા જ પૂ. ચંદુભાઈ છે, અને વૃદ્ધો સાથે બેસતા ત્યારે વૃદ્ધોને એમ થતું કે અમારા જેવા જ પૂ. ચંદુભાઈ છે. સૌ સાથે એવી સુંદર રીતે મળી જતા કે નાના મોટાનો ભેદભાવ રહેતો જ ન હતો સૌ સાથે બહુ પ્રેમપૂર્વક વર્તતા હતા. પોતે ખાદીધારી હતા. મહાત્મા ગાંધીજીને ઘણું માનનારા હતા. રેંટિયો ફેરવતા હતા. વિલાયત ગયા ત્યારે પુષ્કળ ગરમ કિંમતી કપડાં એમની પાસે હતાં તે બધાં જ પડતાં મૂકી ખાદીધારી બન્યા હતા. રાંદેરની પ્રજાની સારી સેવા કરતા. ન્યાતજાતની તથા ગામની સારી સેવા બજાવતા. વિનામૂલ્યે દવા વગેરે આપતા હતા. રાંદેરની લાયબ્રેરી તથા કેળવણીમંડળ એ એમની જ મહેનતને લઈ ઊભું થયું છે. એમાં એમણે ગામના લોકોને સમજાવી સારા પૈસા એ મંડળમાં ભરાવ્યા છે, તેમજ બહારથી પણ કેટલીક રકમ એમની લાગવગથી આવી છે. આજે રાંદેરને તથા મંડળને એમના અવસાનથી સખત ફટકો પડ્યો છે. એમના જેવા નિઃસ્પૃહી નિઃસ્વાર્થ કામ કરનારા મળવા મુશ્કેલ છે.

એમણે જ્ઞાનમાર્ગ સમજાવવાની રીત ઉપર બહુ જ કાબૂ મેળવ્યો હતો. કર્મમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ પણ સમજાવતા, પણ જ્ઞાનમાર્ગ બહુ જ સુંદર અને સરળ રીતે સમજાવતા. યોગવાસિષ્ઠના સિદ્ધાંતો એમને કંઠસ્થ જેવા હતા. એ કહેતા કે, જેમ તમારું મન સ્વપ્નમાં સૃષ્ટિ રચે છે; પહાડ, નદી, નાળાં, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, વાયુ,

સિંહ, પશુ, પક્ષી, નર, નારી વગેરે રૂપે મન જ બની જાય છે; મન જ બધાં રૂપો ધરી સ્વપ્નસૃષ્ટિરૂપે થઇ જાય છે. તેવી જ રીતે આત્મા-પ્રભુ–પોતે જ આખી સૃષ્ટિરૂપે થઇ રહેલ છે. જગત જ ઈશ્વરરૂપ છે–આત્મારૂપ છે, અને આગળ જતાં અનુભવ વધતાં એવું ભાન થશે કે તમે પોતે જ જગતરૂપે છો–હું પોતે જ જગતરૂપે છું, હું અને જગતમાં કંઇ ભિન્નતા નથી, હું તે જગત્ અને જગત્ તે જ હું એવું ભાન થશે. જેમ તમારી ચોપડી, તમારૂં ઘર અને તમારી મિલકતથી તમે જુદા છો તેમ તમારો દેહ, તમારૂં મન અને તમારી બુદ્ધિથી તમે જુદા છો; તમે એ બધાથી પર છો. તમે તો અસલ આત્મારૂપ છો-આત્મા જ છો. પ્રભુ–આત્મા વિશ્વવ્યાપક છે, તે વિશ્વાતીત એટલે વ્યાપક છતાં એનાથી પર છે; તેમ આત્મા દેહ, મન, બુદ્ધિ, વગેરેથી પર છે, અને તે તમે જ છો. તમે દેહ, મન, બુદ્ધિ વગેરેથી પર થતાં શીખો, સાક્ષિભાવ પર જતાં શીખો; જેમ ક્રિકેટમાં સાક્ષી એટલે જોનાર ક્રિકેટની રમતથી ભિન્ન છે, તેને ક્રિકેટની રમતમાં લેવા દેવા નથી; તેમ તમે (આત્મા) આ દેહ, મન, બુદ્ધિ વગેરેને જોનાર છો ને ભિન્ન છો. તમને આ ભાન હમણાં થતું નહિ હોય તો પુષ્કળ ઓંકારના જપ કરો, હૃદય નિર્મળ બનાવો. સવાર–સાંજ હું આ દુનિયાના પદાર્થોથી ભિન્ન છું એવું પહેલાં અનુભવો. સતત સાક્ષિભાવ પર ચાલ્યા જવા કોશિષ કરો. એ થયા બાદ એવો અનુભવ કરો કે હું જ જગતરૂપે–જગતના આત્મારૂપે–પદાર્થોરૂપે છું, હું જ બધારૂપે થઇ રહ્યો છું, જેમ નાટકમાં એક્ટર રાજા બને, રાણી બને, નોકર બને, પ્રધાન બને તેમાં માણસ એકનો એક છતાં જુદાં રૂપ ધારણ કરે છે, તેમ તમે આ સૃષ્ટિમાં જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરીને રહ્યા છો એવો અનુભવ કરો, મારાથી કોઈ ભિન્ન નથી. પહેલાં નિષેધમાર્ગ લો, પછી વિધિમાર્ગ લો. નિષેધમાર્ગ એટલે હું દેહ નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય નથી, નર નથી, નારી નથી, જીવ નથી, જંતુ નથી, પણ એ સૌથી પર, આત્મા છું ને સૌથી ભિન્ન છું

વસિષ્ઠ જેવા જ્ઞાનીઓ બધે જ બ્રહ્મ જોતા—અનુભવતા. સંસારના કચરામાં આમ તેમ કચડાયા કરતાં આપણું દષ્ટિબિંદુ ફેરવી નાખી રહેવું, એ વગર બીજો કોઈપણ રસ્તો સુખ મેળવવાનો નથી. બંસરીનો દાખલો લો; બંસરીમાં જે અવાજ તે વગાડનારનો અવાજ, તેમ આ જે બોલે છે તે ચૈતન્ય સર્વમાં છે, તેનો વડે બધા બોલે છે, સાંભળે છે વગેરે. બોલનાર પણ તે અને સાંભળનાર પણ તે. તેને સર્વમાં સર્વ ઠેકાણે જોવો. પછી ભિન્નતા ક્યાં રહેશે ! કોના પર ગુસ્સો કરશો ! કારણ, કોઈ વાંસળી બોખરી તો કોઈ વાંસળી સારી. તેમ કોઈ સારો તો કોઈ ભલો, પણ વાંસળીનો અવાજ તો વગાડનારનો છે. તેમ સૌમાં વગાડી એ રહેલો છે તો એને જ અનુભવો, એને જ જોઇ લો. એટલે શાન્તિ અને આનંદ હમેશાં પ્રભુમાં ચિત્ત રાખવુ અને પ્રેમ રાખવો. મીરાંનો પ્રેમ જેવો હતો તેવો પ્રેમ જોઈએ. જગતના વિચારો આવે કે ૐ યા કોઈ નામનું રટણ કરવું, રટણ કરતાં ચાલ્યા જવું કે શુભ વિચાર એની મેળે આવે. જગત્ સ્વપ્ન સમાન ગણવું. સગાંવહાલાં સ્વાર્થનાં ગણવાં, એટલે એમને તથા જગતને સાચું જ માની ન ચાલવુ, કારણ આપણી સાથે કોઇ ચીજ આવે એમ નથી. ત્યાર પછી ભજન "અર્જુનકો જ્ઞાન સમજાવત હે" વગેરે, "નારાયણ જીનકે હૃદયમાં વો કર્મ કરે યા ન કરે' વગેરે ગાવુ. રામતીર્થ જેવાનાં સારાં પુસ્તકોનું રોજ વાચન કરવું, નકામાં ગપાટાં મારવાં નહિ. કારણ વૃત્તિને મોડા યા વહેલા ઈશ્વર તરફ લઇ ગયા વગર ચાલવાનું નથી તો જલદી જ વળવુ સારૂં. સંસારની ચીજ દુઃખ વગર કંઈ આવે એમ નથી. ધન્ય છે સંસારની દઢતાને ! હજારો લાતો ખાધા કરે છતાં સંસારમાં પાછો જઈ જઈ ને પડે, પણ નીકળવાની મરજી થાય નહિ !" આવી રીતે ઘણી વખત સમજાવતા. વળી "અનુભવપ્રકાશ" નામનો ગ્રંથ તેઓ ઘણાને વંચાવતા અને વાંચવાનું કહેતા. તે ગ્રંથ ઘણો સરસ છે. જ્ઞાનમાર્ગનું તે પુસ્તકમાં સારૂં કથન છે ને

સુન્દર અને સારી રીતે સમજાવ્યુ છે, તે પુસ્તક ઘણી સરસ રીતે એ સમજાવતા હતા

એમને એક ભજન ગાવાનો ઘણો શોખ હતો, જેનો આશય એ કે-દુનિઆમા સૌ સૌની મસ્તીમા ફરે છે સૌ સૌના શોખ અનગ છે કોઈને ગાડીમા આનદ છે કોઈને મોટરમા આનદ છે, કોઇને રમતમા આનદ છે, કોઈને વેપારમા આનદ છે, કોઈને ગાયનમા આનદ છે, કોઇને સિનેમા-નાટકમા આનદ છે, કોઈને દુનિયાના મોજશોખમા આનદ છે પોતપોતાના શોખમા, આનદમા, મસ્તીમા સૌ કોઈ ફરે છે, પણ પ્રભુના આનદમા-આત્માના આનદમા-આત્માની મસ્તીમા પોતાની મસ્તીમા રહેવુ એ જ ખરૂ રહેવુ છે, બાકી બધી અવિદ્યા-અજ્ઞાન છે એમ હમેશા સમજાવતા વ્યવહાર અને પરમાર્થ બે ભેગા ન કરવા વ્યવહાર એટલે સૌ પ્રત્યેના ધર્મો-ફરજો સ્ત્રી પ્રત્યેનો ધર્મ, પુત્ર પ્રત્યેનો ધર્મ, માતા પ્રત્યેનો ધર્મ, પિતા પ્રત્યેનો ધર્મ, મિત્ર પ્રત્યેનો ધર્મ સગાવહાલા પ્રત્યેનો ધર્મ, જનતા પ્રત્યેનો ધર્મ-એ બધા બરાબર બજાવવા જ રહ્યા એમા ઊણપ આવવી જોઈએ નહિ ધર્મ-ફરજ બરાબર સાચવવી પરમાર્થ એટલે પરો-પકાર નહિ, પણ સત્ય વસ્તુનુ ભાન હૃદયમા-મનમા એવો ભાવ હમેશા રહેવો જોઈએ કે આ જગત પ્રભુમય-બ્રહ્મમય-આત્મમય-હુમય છે જેમ જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ અનુભવ થશે કે આ સર્વ પ્રભુમય છે-આત્મમય છે-આત્મસ્વરૂપ છે અને આખરે હુ-સ્વરૂપ છે આવુ સુદર જ્ઞાન હમેશા આપતા સમજાવવાની શૈલી બહુ સરસ અને સુદર હતી નિરાશાને આશામા ફેરવી નાખતા, દુખને સુખમા ફેરવતા, અશાન્તને તેઓ સુદર રીતે શાન્ત કરતા

મુમુક્ષુની સ્થિતિ ત્રણ છે

હું અને તે=(એટલે પ્રભુ)=આમા પ્રભુ દૂર લાગે છે

હું અને તું=(એટલે પ્રભુ)=આમા પ્રભુ પાસે લાગે છે

હું તે હું=(એકતા)=આમાં એક બની જાય છે.

છેલ્લી સ્થિતિ આત્મસ્થિતિમાં જાય છે, અને એ સ્થિતિમાં મનુષ્યને ગયા વગર છૂટકો નથી. અભેદમાં જશે ત્યારે જ શાન્તિ મળશે, આત્મા બધે જોશે તો જ શાન્તિ મળશે, એમ કહેતા, આવા આવા અનેક ઉપદેશો સુંદર અને સરસ રીતે સમજાવતા. એમનો સહવાસ જીવનપલટો—હૃદયપલટો જરૂર કરતો. એવા ઉત્તમ આત્માને મારા અનેકવિધ પ્રણામ.

શ્રી નાનાશંકર મ. ભટ્ટનાં સંસ્મરણો

ૐ

શ્રી ચંદુભાઈ સાથેની કેટલીક વાતચીતની ટૂંક નોંધ

મન એ મધ્ય ભાગે છે. એની એક બાજુએ શરીર છે, બીજી બાજુએ આત્મા છે મનને પોતાને આકાર અથવા સ્વરૂપ છે જ નહિ. શરીર સાથે મળી જશે તો મન કહેવાશે, આત્મા સાથે મળી જશે તો તે આત્મા જ છે. મન જ્યારે સ્વરૂપચિંતન કરે કે હું કોણ? અને એ પ્રશ્નના જવાબ વખતે જે ભાવમાં તે લીન થઈ જાય છે ત્યારે તે—ભાવરૂપ જ છે.

મનને વારવાર સ્વરૂપ સાથે લીન કરતા રહેવાથી એનું જોર ભાંગી જશે અને એની શરીર સાથે મળી જવાની ટેવ મોળી પડતી જશે...એ જ શ્રેષ્ઠ માનસિક વિકાસ છે. મનનું મનરૂપે (એટલે જગતના સંકલ્પવિકલ્પ રૂપે) મટી જવું એ જ મનનો શ્રેષ્ઠ—સર્વશ્રેષ્ઠ વિકાસ છે.

મનને પાણી સાથે પણ સરખાવી શકાય. બરફ, પાણી અને વરાળ એ ત્રણ એક જ તત્ત્વ ગણાય, છતાં ત્રણેનાં કામ નોખાં નોખાં

છે. એટલી જગાએ બીજું કામ ન લાગે. મન એ પા[illegible]જું એને (પાણીને) ગરમી લગાડીશું તો વરાળ થઈ જશે; ઠંડી લગાડો તો બરફ થઈ જશે. તેમ મનને હું આત્મા છું એવો વિચાર આપીશું તો આત્માકાર થઈ જશે અને હું શરીર છું એવો ભાવ આપીશું તો શરીરરૂપ થઈ જઈ એના સબંધોને સત્ય માનશે. મનને કેવું રૂપ આપવું એ વિવેકબુદ્ધિના જ હાથમાં છે.

જન્મથી જ મનને શરીર સાથે મળી જવાની ટેવ પડી છે, એટલે આત્મા સાથે ભળતાં વાર લાગે છે. આત્મા સાથે મળવાની ટેવ પડવા માંડશે પછી શરીર સાથે ભળતાં દુઃખ થશે. એ જ વૈરાગ્ય છે.

*

પ્રેમ બદલો માગતો નથી. હું પિતા ઉપર કે ભાઈ ઉપર પ્રેમ કરૂ તો સામો પિતાએ કે ભાઈએ પ્રેમ કરવો જ જોઇએ એવુ નથી. આપણને તો પ્રેમ કરવાનો અધિકાર છે—સામા માણસનો પ્રેમ મળે કે ન યે મળે.

...પણ એક નિયમ છે કે, આપણે કોઇના ઉપર પ્રેમ રાખીએ તો બીજો કોઈ પણ આપણા ઉપર પ્રેમ રાખતો હોય છે. એક યા બીજે હાથે પ્રેમનો બદલો તો આવે જ છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો એ નિયમ છે.

પ્રેમમાં સ્પર્ધા નથી. પ્રેમમા સાટુ નથી પ્રેમમા ભય નથી.

*

નાનામાં નાની ભૂલને પણ જતી કરવાની નથી. તામસની એ નિશાની છે. નાની ભૂલ જતી કરી કે પછી મોટી ભૂલ તરફ પણ આખ આડા કાન થશે. પછી નાની ભૂલ તો ભૂલરૂપ જણાશે જ નહિ; ટેવ બંધાઈ જશે. પ્રકૃતિ તે આ જ. પ્રકૃતિને બદલવી એ

.ન થઈ પડશે, એટલે શરૂઆત તો નાની ભૂલનેજ મૂળમાંથી ...રવી એ છે.

*

લોકો શક્તિપૂજક છે. જ્યાંસુધી શારીરિક, માનસિક કે આધ્યાત્મિક શક્તિ લોકો જોશે, એનો ઉપયોગ થાય છે એ લોકો જુએ છે, ત્યાંસુધી જ તમારો ભાવ પૂછશે. તમારી નિરુપયોગિતા જોશે એટલે તમને એક ખૂણામાં પડતા મૂકશે. વ્યવહારમાં જોઈ લેવું. દાદાભાઈને આજે કોણ યાદ કરે છે! દાદાભાઈ નવરોજજી જિંદગીનાં છેલ્લાં વર્ષો વરસોવામાં ગાળતા હતા ત્યારે ખૂબ દયાજનક હાલતમાં હતા. શક્તિ બધી ચાલી ગયેલી; તે વખતે પાસે બહુ થોડા—નહિ જેવા જ માણસો હતા.

*

મનને કોઈ–દિવસ શાંતિ થવાની નથી. મન એટલે જગત. તું પોતે જ શાંતસ્વરૂપ છે એવું ભાન આવ્યું કે શાંતિ જ છે. એવું ભાન નથી આવ્યું ત્યાંસુધી મનના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ છે. પૂર્ણ અશાંતિ હોય, મન વિહ્વળ થઈ ગયું હોય, ચારેગમ અંધકાર અંધકાર દેખાતો હોય ત્યાં પણ તમે તો જેવા છો તેવા જ અનંત તત્ત્વરૂપ જ છો, એ બધી દોડધામને જાણનાર છો, એ જ તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે.

*

હું ન હતો, તમે ન હતા, જગત ન હતું ત્યારે જે તત્ત્વ હતું તેને પરમાત્મા કહો, બ્રહ્મ કહો, ઈશ્વર કહો, ચાહે તે કહો. કંઈક હોય તો જ તેમાંથી કંઈક પેદા થાય છે. કશું જ અસ્તિત્વ ન હોય તો કશું પેદા થાય જ નહિ...જેમ એક મહાસાગર હોય, શાંત હોય, ગંભીર હોય, તેમાં મોજું થાય તેમ તમે, હું અને બીજા

સર્વ માણસો તે ચૈતન્યરૂપી મહાસાગરનાં મોજાં છીએ; કોઈ મોજું મોટું છે તો કોઈ નાનું છે, પણ છે સૌ મોજાંઓ જ.

ઉત્પત્તિ એટલે કશું નવું નથી થયું; પરંતુ જે હતું તે બહાર આવ્યું. જેમ મહાસાગરમાં મોજું થયું તે નવું નથી થયું, પાણી સિવાય બીજી વસ્તુ નથી આવી. મોજાંનું મોજાંરૂપે મટી જવું, હું શાંત જળરૂપ જ છું એવું એને ભાન થઈ જવું તે જ મુક્તિ. સમુદ્રમાં જેમ મોજું છે તેમ ચૈતન્યરૂપી સાગરમાં આપણે છીએ. મોજું એ જીવભાવ છે, સમુદ્ર એ ઈશ્વરભાવ છે અને પાણી એ બ્રહ્મભાવ છે—એક તત્ત્વના ભાવ છે. મોજું નાનું હોય કે મોટું હોય તો યે જળ છે—જળ થવાનું નથી. તેમ જીવ એ બ્રહ્મ જ છે—બ્રહ્મરૂપ થવાનું નથી. જે વખતે મોજાંને ભાન થાય છે કે, હું જળ છું, તે જ વખતે એ જળરૂપ જ છે. મોજું કહી શકે કે, હું જળ છું અને સમુદ્ર પણ કહી શકે કે, હું જળ છું. મોજું હું સમુદ્ર છું એમ ન કહી શકે, તેમ સમુદ્ર હું મોજું છું એમ ન કહી શકે. છતાં બન્ને જળ તો છે જ, તેમ ઈશ્વર એ પોતાને જીવ ન કહી શકે. જીવ પોતાને ઈશ્વર ન કહી શકે. છતાં બને પોતપોતાને બ્રહ્મરૂપ તો કહી શકે. બંને બ્રહ્મરૂપ તો છે જ. જીવ ઈશ્વર ન થઈ શકે—મોજું જેમ સમુદ્ર ન થઈ શકે તેમ—ધારે તો યે ન થઈ શકે જીવને ઈશ્વર બનાવવાની પ્રવૃત્તિ નકામી છે. જીવ બ્રહ્મરૂપ તો છે જ. એ યાદ નહિ આવવાનું કારણ અજ્ઞાન કે—અવિદ્યા છે. વ્યક્તિનું અજ્ઞાન તે અવિદ્યા છે; ઈશ્વરની શક્તિ તે માયા છે. અવિદ્યામાં પડેલું ચૈતન્યનું પ્રતિબિમ્બ તે જીવભાવ, માયામાં પડેલું ચૈતન્યનુ પ્રતિબિમ્બ તે ઈશ્વરભાવ છે. જીવને અવિદ્યા વળગી છે; ત્યારે ઈશ્વરને માયા વળગી નથી. ઈશ્વર માયાના સ્વામી છે. જીવમાંથી અવિદ્યા જાય અને ઈશ્વરમાંથી માયા જાય એટલે બંને એકરૂપ જ છે. જ્યાંસુધી જીવભાવ રહેવાનો ત્યાંસુધી ઈશ્વરભાવ પણ રહેવાનો જ

માટે જ મનને કાટ લાગે છે એ કાટ ધોવાની ક્રિયા તે ઉપાસના, યોગ કે ભક્તિ એ ક્રિયા મૃત્યુપર્યંત ચાલવી જોઈએ પ્રત્યેક પળે સાવચેત રહેવાનુ છે અહંભાવ સાપ જેવો છે કઈ પળે ઘૂસી જશે એ કહેવાય નહિ,

ભક્તિમાર્ગની રીતે ઇંદ્રિયોને વશ કરવાનો સરળ માર્ગ એ છે કે એમને પ્રભુપરાયણ કરવી. પ્રભુને અર્પણ કરી ખાઓ, પ્રભુને જુઓ, પ્રભુને સ્પર્શો, સર્વ ઇંદ્રિયોના વ્યવહારોમા પ્રભુત્વ જુઓ. અભ્યાસથી આવી ટેવ પડી જશે. પ્રત્યેક કાર્ય પ્રભુનુ છે એમ માનો, પ્રભુની ઇચ્છા સાથે એકરૂપ થાઓ કામ થાય તોય ઠીક—ન થાય તો યે ઠીક.

+

અહં અને મમ એટલે હું અને મારૂ થયુ કે જગત થયુ. ઊંઘમા અહં–મમ નથી એટલે જગત નથી અહં–હુ પણ કાઢયુ કે મમ તો એની મેળે જ નીકળવાનુ ..આત્મા હુ છુ એ ભાવ પકડાવી દીધો કે શરીરનો અહંભાવ મોળો થવા માંડશે, અંતઃકરણ ધીરે ધીરે આત્માકાર થવા માંડશે. આત્માકાર અંતઃકરણ એ જ શુદ્ધ અંતઃકરણ સંકલ્પશૂન્ય શુદ્ધ અંતઃકરણ, કેવળ બ્રહ્મ અને આત્મા એ બધુ એક જ છે અહંકારભાવને કાઈક રોકાણે રાખવો જોઈએ હુ આત્મા છુ એમ આત્મામા અહં થયો કે શરીર ઉપરથી ઊઠશે અહંભાવ આમ કરતા કરતા ગળી જશે.

+

કોઈને પોતાનો પુત્ર અપ્રિય નથી પુત્રના બધા અવગુણો ઢાંકીને કુરૂપ હોય તો યે માતા એના ઉપર હેત જ કરવાની તેમ સર્વત્ર ઈશ્વરદર્શન કરનારો માણસ પ્રેમનો પ્રવાહ એવો વહેવડાવે છે કે એને સમાજની કુરૂપતા કે અવગુણો દેખાતા નથી, અને દેખાય છે તો પ્રેમદર્શનથી એ એના પ્રત્યે ક્ષમાવૃત્તિ રાખે છે પ્રભુના સૌ બાળકો છે, આપણી ફરજ તો પ્રેમનો પ્રવાહ વહેવડાવવાની છે.

હું પ્રેમસ્વરૂપ છું, સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ છું એ વિચાર થયો કે મન આત્મમય થઈ જાય છે. હું આત્મમય છું એવું ચિંતન જ મનને આત્માકાર બનાવી દેશે, કારણ મનને કશો આકાર જ નથી. જેવું ચિંતન કરે છે તેવું એ થાય છે. આત્માનો આકાર નથી એટલે એનું ચિંતન ન થઇ શકે, છતાં એક ભાવ એવો છે કે જે મન-વાણીથી પર છતાં અનુભવાય છે. મનનો વ્યવહાર બંધ થવા પછી જે ભાવ શરૂ થાય છે તે આત્મા છે

+

જ્ઞાની કે અજ્ઞાની બધાને દેહ પૂરતો થોડો અહંભાવ તો રહેવાનો જ. દેહનાં દુઃખ બંનેને લાગવાનાં. જ્ઞાની સંકલ્પવિકલ્પ કરી દુઃખી નથી થતો, ત્યારે અજ્ઞાની વિચારની પરંપરાથી હેરાન થાય છે. કામ કરો પણ આનંદથી એકાગ્રચિત્તે સમતાથી કરો; અર્ધ-દગ્ધ મનથી—અશાંત ચિત્તથી ન કરો. ખૂબ સમતા રાખી કામ કરવાથી આસક્તિ થતી નથી.

+

મન સાથે બાંધછોડ કરવાની વૃત્તિનો ત્યાગ કરો. મનની ચંચલતાને જરા પણ નમતું ન આપો. ચલાવી લેવાની વૃત્તિથી જ મન મસ્તાન બનતું જાય છે. ખોટાં લાડ એને કરાવ્યાં કે પછી કાબૂમાં આવતાં ખૂબ મુશ્કેલી આવશે. દરરોજના કામનો હિસાબ રાખો. ઢીલા ન બનો, દરરોજ રાત્રે ભૂલને શોધીને ફરીને તે ન બને એ માટે દઢ નિશ્ચય કરો. સવારે એ નિશ્ચયને તાજો કરો, અને આજે એ ભૂલ ફરીને થવા ન પામે એને માટે તેને દઢ કરો. કડકાઈથી કામ લેવાથી મન જલદી વળી જાય છે. ભાઈબાપા કરવાથી એ નથી માનતું.

+

કેટલાંક સ્ત્રી–પુરુષો અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ તેમને ગભરામણ થતી લાગે છે. આમ થાય છે એનું કારણ આગળનાં વર્ષોમાં સંયમ જળવ્યો નથી હોતો એ છે; યમ–નિયમમાં શિથિલતા રાખી હોય છે એ છે; અને એ બધાથી અંતઃકરણની અશુદ્ધિ થઈ હોય એ છે. આત્મવિચાર વધતા જશે તેમ તેમ આ અશુદ્ધિ ઘટતી જશે. શરુઆતમાં ગભરામણ જેવું લાગે તો આધ્યાત્મિક વિચારોથી એમ થાય છે એવું સમજવાનું નથી થોડો ઘણો અધ્યાત્મવિચાર પણ મનને ઉચ્ચગામી કરવામાં મહાવમૂત થાય છે. અધ્યાત્મવિચાર એટલે શરીર, મન અને વાણીથી પરની અવસ્થામાં એકરૂપ થઈ જવુ. એ વખતે જે સત્–ચિત્–આનંદ સ્વરૂપ અનુભવાય એ જ પોતાનું સ્વરૂપ છે

શત્રુ પોતાનો કબજો સહેલે સુતરે નથી છોડતો આટલા દિવસો આપણે ઇંદ્રિયોને યથેચ્છ મહાલવા દીધી, મનને પણ જેવા ગમે તેવા વિચારો કરવા દીધા, એટલે ખોટી સ્થિતિ ઊભી થઈ છે. હવે નવેસરથી મનને અને ઇંદ્રિયોને ટેવ પાડવાની છે, એટલે વિષયો અને વિકારો દૂર કરવાના છે, તે મનને અને ઇંદ્રિયોને કેમ ગમશે! તેથી જ ગભરામણ થશે ચેન ન પડે, પણ એથી ન ગભરાતાં પ્રયત્ન જારી જ રાખીએ તો બધુ શાત થવા માંડશે, અને પછી તો ઇંદ્રિયોના ગુલામ બનતાં પણ ગભરામણ થશે. જરા જેટલો પણ બૂરો વિચાર ઘૂસી જતાં ગભરામણ થશે. સારાંશ કે, યમનિયમમાં જરા જેટલો પણ દોષ આવી ગયો તો ગભરામણનો પાર નહિ રહે ધીરે ધીરે આવી સ્થિતિ પણ સમજી જશો અને તે નિયમમાં લાવ્યા પછી સર્વત્ર એક આત્માનું દર્શન અનુભવાશે.

ધ્યાન કે આત્મવિચારમા બેઠા હોઇએ છીએ ત્યારે સંકલ્પ વિકલ્પનું બળ વધતું જતુ લાગે છે; કેમે કરી સંકલ્પો રોકાતા નથી; એકને દબાવો ત્યારે બીજો ઊઠે છે, આમ થાય ત્યારે સંકલ્પવિકલ્પો દબાવવાની જરૂર નથી. દબાવવાથી ઊલટા વધારે જોસમાં ઊઠયા કરશે.

હુ સકલ્પવિકલ્પોનો દ્રષ્ટા છુ, મારામા એ ઊઠયા કરે છે, એ વિચાર પણ તે વખતે સહાયભૂત નથી થતો તે વખતે વિચારવુ કે, સકલ્પ વિકલ્પ મારાથી ભિન્ન નથી જેમ સચરાચર ભરેલા સમુદ્રમા મોજા થાય તો પણ તે કદી જળથી ભિન્ન નથી—પછી ભલેને તે ગમે તેટલુ મોટુ મોજુ હોય તેમ સંકલ્પ–વિકલ્પ પણ મુજ ચૈતન્યનો ફુવારો જ છે, ચૈતન્ય સાગરની એક લહરી જ છે, ભલે ઊઠે. આમ માનપૂર્વક થયુ કે સકલ્પ શાત થવા માડશે. ઘણીવાર એમ વિચાર્યું એટલે સકલ્પવિકલ્પનુ બળ શાત પડવા માડશે અને ચૈતન્યયુક્ત શાત બ્રહ્માનદની માત્રા વધતી જશે. સારાશ, સમુદ્રમા ઊઠેલા મોજા જેમ જળથી નોખા નથી, તેમ મારામા ઊઠેલા સકલ્પો મારા આત્મ સ્વરૂપથી ભિન્ન નથી એમ વિચાર કરવાથી તરત શાતિ થશે.

ॐ

પ્રશ્નોત્તર+

૧ પ્રશ્ન—લોકો તમારી શા માટે વાતો કરે છે? *

ઉત્તર—મારી પ્રશસા કરવાને અને તમને ખુશ કરવાને

+સને ૧૯૨૧ મા ચદુભાઇ ચારેક મહિના જોધપુર રહ્યા ત્યારે જિજ્ઞાસુઓએ તેમને અનેક પ્રશ્નો કરેલા, તેમનુ સમાધાન ચદુભાઇએ કરેલુ તેની એક નકલ કરેલી આ નોધ છે અસલ નોધ હિદીમા થયેલી છે, જેનુ નામ બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ "શ્રી ચન્દ્ર અનુભવપ્રકાશ' રાખ્યુ છે શ્રી દેવીદાનજી આશ્રમમા આનુ અધ્યયન થતુ રહે છે તે ઉપરથી તેની ઉપયોગિતા સુજ્ઞ વાચક સમજી શકશે.

—વૈકુઠલાલ

૨. પ્રશ્ન—ભાઈ! તમારી લોકો બહુ વાત કરે છે?

ઉત્તર—મારી વાત કરશે તે સુખી થશે, કારણ દુર્ગુણ સંબંધી વાત કરશે તો તેવા દુર્ગુણ તેમનામાં નહિ આવે. તેથી સાવચેત રહેશે, અને સદ્‌ગુણની વાત કરશે તો સદ્‌ગુણ લેવા તરફ લક્ષ્ય ચોંટશે; અને "મારી" એટલે "પરમાત્મા"ની વાત કરશે તો પરમાત્મસ્વરૂપ થઈ ખરેખર, જન્મમરણના ફેરામાંથી બચશે.

૩. પ્રશ્ન—જ્યારે બધા "પરમાત્મા" છે ત્યારે બધું આપણે કેમ જાણતા નથી?

ઉત્તર—પરમાત્મા એ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી પર છે, અને તમે તો મનથી વાતો કરો છો એટલે એ કેમ બને? માટે "પરમાત્મા" ના જેવા સ્વરૂપ ઉપર આવીને (સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈને) સવાલ પૂછો તો ઝટ જવાબ મળશેઃ સર્વજ્ઞ હોય તેને જાણવાની ઇચ્છા હોય! અને જાણવાની ઇચ્છા હોય તો સર્વજ્ઞ શાના? (એ પરમાત્મા નહિ રહ્યા, એ તો મન રહ્યું.) આત્મા સર્વજ્ઞ છે તેથી તેને કંઈ જાણવાની ઇચ્છા ન હોય. ઇચ્છા મનને થાય, કારણ મન સર્વજ્ઞ નથી મન. અલ્પજ્ઞ છે એ વાત પણ આત્મા જાણે છે, તેથી પણ આત્માની સર્વજ્ઞતા સિદ્ધ થાય છે. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેથી તૃપ્ત છે

ધારો કે વિલાયતમાં અમુક બનાવ બને છે તે આપણું મન અહીં રહીને જાણતું નથી. પરંતુ આત્મા સર્વવ્યાપી છે તેથી વિલાયતમાં પણ છે, અને ત્યાં હોઇને તે ત્યાં બનેલા બનાવ જાણે છે. એ રીતે આપણે અમુક ભાષા નથી જાણતા, એમ કહેવાનો અર્થ એ થયો કે આપણું મન એ ભાષા નથી જાણતું. પરંતુ મનના અજ્ઞાનનું જ્ઞાન આત્મા—સાક્ષીને છે, અને મન જ્યારે ભાષા જાણશે ત્યારે પણ એ વાતની આત્માને ખબર હશે જ, સર્વજ્ઞ થવાની ઇચ્છા

એ પણ મનનું રૂપ છે, અને તે પરમાત્મપ્રાપ્તિમાં દિવાલરૂપ થઈ પડે છે.

૪. પ્રશ્ન—જ્ઞાનીઓ જગતનું શું કલ્યાણ કરે છે ?

ઉ૦—જ્ઞાની થાય એટલે અશુભ વાસના તો કાલાંતરે પણ થતી નથી. અને જે જે શુભ વાસના કરે તે સર્વમય હોવાથી સર્વનું કલ્યાણ કરે છે, કારણ તે એક જ વ્યક્તિમા બધાઈ રહેતા નથી.

૫–પ્ર૦–જગતની શરૂઆત ક્યારથી થઈ ? એટલે કે જગત ક્યારે, કોણે અને શી રીતે ઉત્પન્ન કર્યું ?

ઉ૦—પરમાત્મા કાર્યકારણથી પર છે જ્યાં કાર્યકારણભાવ ન હોય ત્યાં પ્રશ્ન થઈ કેમ શકે ? માટે એ સવાલ નિરર્થક છે જ્યારથી કારણ પૂછ્યુ ત્યારથી જગતની ઉત્પત્તિ થઈ, એટલે અજ્ઞાન એ જ જગતની ઉત્પત્તિ

માણસ અંધકારમાં ઊભો રહીને પૂછે કે, પ્રકાશ કોને કહેવાય, તો એને એમ જ કહેવુ જોઈએ કે, પ્રકાશમાં આવ, એટલે તરત જ સમજી જઈશ એટલે પ્રકાશનો અભાવ એ અંધકારનું કારણ, તેમ જ્ઞાનનો અભાવ એ અજ્ઞાનનું કારણ, અને અજ્ઞાન એ જગતનુ કારણ. જેમ પોતાનુ (નિદ્રારૂપી) અજ્ઞાન એ સ્વપ્નનુ કારણ છે તેમ જાગ્રત અવસ્થા બાબત પણ સમજી લેવું.

૬–પ્ર૦—પરમાત્મા આવડો મોટો છે, જે મન–બુદ્ધિથી પર છે, અને તેમનાથી જાણી શકાય નહિ તેવો છે, તેને ભજવો કઇ રીતે ? અથવા તે સંબંધી જ્ઞાન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવુ ?

ઉ૦— કોઇ બ્રહ્મનિષ્ઠ દયાળુ ગુરૂ પાસે જઈ તેઓ જે રસ્તો બતાવે તે રસ્તે શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલી જવુ, તેમા બિલકુલ શંકા લાવવી નહિ. ખાલી વાદવિવાદમા ઊતરશો તો કંઈ વળશે નહિ. તર્ક કરો, પણ કુતર્ક ના કરો

૭૭—પ્ર૦—તમે કહો છો કે અનુભવી જ્ઞાની સર્વમય બની જાય ત્યારે તેનું વ્યક્તિત્વ નાશ પામી જાય છે. દેહાઅભિમાન—મનુષ્યપણું જતું રહે છે. જેનું વ્યક્તિત્વ નષ્ટ થયું તે વ્યક્તિરૂપે તો કંઈ ભલું કરી શકે નહિ. આનું શું સમાધાન કરો છો ?

ઉ૦—સવાલ એટલો જ રહ્યો કે જ્ઞાનીથી વ્યક્તિરૂપે તો કંઈ ભલું થતું નથી; પણ પહેલો સવાલ એ પૂછું છું કે, વ્યક્તિત્વ એટલે શું ? બહારનું સ્થૂલદેહનું સ્વરૂપ જો તે હોય તો સ્થૂલ દેહ—શરીર, મન, બુદ્ધિ તો વખતોવખત ક્ષણે ક્ષણે બદલાતાં રહે છે, એટલે તે વ્યક્તિત્વ ક્યાં રહ્યું ? મનદ્વારા થએલું જ્ઞાન એને વ્યક્તિ કહેશો ? તેને પણ તપાસી જુઓ. આજથી દશ દિવસ ઉપર ખાધેલું ભોજન તમને યાદ છે ? આ રીતે બધું સમજી લો. એ પરથી સિદ્ધ થશે કે તમારૂં ખરૂં સ્વરૂપ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી પર છે અને એ પર એટલે તમે પોતે જ છો.

હવે 'ભલું કરવાનો' સવાલ જોઈએ તો જે જે લોકો જગત પર ઉપકાર કરી ગયા છે તે બધા દેહનું ભાન ભૂલીને તદ્રૂપ થયા હશે ત્યારે જ કરી શક્યા છે. અને જ્ઞાનીને તો તદ્રૂપ રહેવાની ટેવ જ પડી ગયેલી હોય છે, એટલે સૌથી શ્રેષ્ઠ રીતે તે ભલું કરી શકે છે. માટે ભલું કરવાની જો જિજ્ઞાસા હોય તો તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો કે જેમાં વ્યક્તિત્વનું અભિમાન ટળી જાય, અને તે માટે વેદાન્ત જ્ઞાન એ જ શ્રેષ્ટ છે. બાકી તો દુનિયાના બધા પટપટારા છે. અલબત્ત, જેઓને એ સંબંધી વિચાર જ નથી આવતો તેના કરતાં જે ભલું કરવા તરફ વળે તે વધારે સારા છે. ખરૂં વ્યક્તિત્વ આત્મામાં જ છે, કારણ તે કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ જગ્યાએ એકસરખો જ રહે છે.

૭૮—પ્ર૦—કોઈ પણ માણસ દુઃખની ઇચ્છા કરતો નથી; બધા જ સુખની ઇચ્છા રાખે છે. ત્યારે જગત ... ...

ઉ૦—દરેક જણ સુખની ઇચ્છા કરે છે એ સાચું, પરંતુ કાયદો એ છે કે જ્યાં સુખની ઇચ્છા થઈ ત્યાં તેની સાથે દુઃખ લાગેલું જ છે. દા. ત. એકાદ બે વ્યાવહારિક બાબત લઈએ. તમને પૈસામાં સુખ દેખાયું એટલે તમે પૈસાની ઇચ્છા કરી. હવે જરા બારીકીથી તપાસો. પૈસો મેળવવામાં શ્રમ પડ્યો એટલે દુઃખ સહન કર્યું. પછી સાચવવાનું દુઃખ, અને પૈસો જતો રહે તો ખેદ થાય એ પણ દુઃખ.

બીજો દાખલો સ્ત્રીનો લો. સુંદર સ્ત્રીની ઇચ્છા તો કરી, પણ તે સારી સ્ત્રી માટે સારી સારી ચીજો મેળવવા યત્ન કરવો પડશે, તેમ કરતાં પરિશ્રમ પડશે, તે માંદી પડે તો ચિન્તા થવાની, ગુજરી જાય તો દુઃખમાં ડૂબી જશો. એ જ પ્રમાણે પુત્ર વગેરે માટે સમજવું.

કેવલ એક આત્માની એટલે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી દુઃખ થતું નથી. સારાંશ, આપણા સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સિવાય દરેક ચીજની પ્રાપ્તિમાં દુઃખ છે. પોતે સુખસ્વરૂપ છે એ જ્ઞાન થયું પછી ભૂલે ચૂકે બહાર બીજું શોધવા જવું એ જ દુઃખ છે.

૯–પ્ર૦—સાક્ષીનું એકવાર ભાન થવા પછી બીજી વખત પ્રયત્ન કરવા છતાં ધ્યાનમાં તે ભાવ ન આવે તો થયેલો અનુભવ જતો રહે છે?

ઉ૦—ધારો કે એકવાર આપણે અમુક માણસને તેના નામ સહિત બરાબર ઓળખીએ છીએ. હવે બીજી વખત તેનું નામ દઈએ ને હાજર ના થાય તો યે તેની છબી–તેનું સ્વરૂપ તો આંખ આગળ ખડું થશે જ. એકવાર પડેલા સંસ્કાર જતા નથી. તે જ પ્રમાણે અનુભવનું સમજવું.

૧૦–પ્ર૦—મરણસમયે રામનું નામ એકવાર લેવાથી મુક્તિ થાય એ સાચું છે?

ઉ૦—આ સવાલના બે ભાગ કરવા. પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થયું હોય તેને મરણ સમયે જો એકે વાસના ના રહી હોય તો પોતાના સ્વરૂપનું ભાન હોવાથી આગળના સંસ્કારને લીધે રામ નામથી મુક્તિ થાય એ માની શકાય. નહિ તો સમજ્યા સિવાયનું રામ-નામ છેક ન બોલે તેના કરતાં બોલે એ સારું છે; જેથી કદાચ એ માર્ગ ઉપર દોરાય એ બની શકે.

૧૧–પ્ર૦—જગત મિથ્યા એટલે શું?

ઉ૦—અજ્ઞાનકાળમાં જગત સત્યવત્ લાગવું અને જ્ઞાનકાળે અસત્ય ભાસવું એનું નામ મિથ્યાત્વ. જેમ રાત્રિના સમયે દોરડું સાપરૂપ ભાસે છે, પરંતુ પ્રકાશમાં નહિ. એ રીતે આ સંસાર જ્ઞાનીને અસત્–મિથ્યા ભાસે છે.

૧૨–પ્ર૦—જગતનું સ્વરૂપ કેવું છે?

ઉ૦—નામ–રૂપ એ જ જગતનું સ્વરૂપ છે. જગતના દરેક પદાર્થમાંથી નામ–રૂપ દૂર કરો તો તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ—અસ્તિ ભાતિ–પ્રિય સત્–ચિત્–આનંદ દેખાશે. આ દૃષ્ટિએ (નામ-રૂપદૃષ્ટિથી જગત મિથ્યા છે. અસ્તિ–ભાતિ–પ્રિય દૃષ્ટિ વડે સત્ય છે.

૧૩–પ્ર૦—પ્રાણવાયુ શરીરમાં ચોવીશે કલાક રહે છે ને તે વડે જ હલન–ચલનની ક્રિયા થાય છે. ત્યારે પ્રાણ એ આત્મા નહિ?

ઉ૦—(૧) યોગીઓ પ્રાણને કબજે કરી શકે છે, એટલે કબજે કરનાર જુદો રહ્યો; અને પ્રાણવાયુ પોતે જ કબજે થઈ ગયો તેથી પ્રાણવાયુ આત્મા નથી. (૨) શરીર પડે છે તે વેળા પ્રાણવાયુ શરીર છોડી જાય છે, અને આત્મામાં તો જવા–આવવાનું હોતું નથી, અને અનુભવજ્ઞાન પછી શરીરનો અધ્યાસ નથી, માટે પ્રાણવાયુનો સંબંધ રહેતો નથી. (૩) જે ત્રણે કાળમાં રહી શકે એનું નામ આત્મા અથવા સત્. 'પ્રાણવાયુ' એ વ્યાખ્યાની અંદર આવી

શકે નહિ, કારણ ત્રણે કાળમાં એકસરખો રહેતો નથી. માટે પ્રાણવાયુ આત્મા નહિ. (૪) આપણી વ્યાવહારિક ભાષામાં પણ આપણે એમ કહીએ છીએ કે પ્રાણવાયુ મારો, તેથી પ્રાણવાયુ તે 'હું' નહિ એટલે આત્મા નહિ. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અને પ્રાણોને તો જ્ઞાન છે નહિ, તો પ્રાણવાયુ આત્મા શી રીતે હોઈ શકે ? -

૧૪–પ્ર૦—સંત કોણ? યોગ એટલે શું?

ઉ૦—જે જગતના આઘાતને સહન કરી શકે તે સંત. આપત્તિની કસોટીથી જ મહાન પુરુષની મહત્તાનો જગતને અનુભવ મળે છે. (૨) સુખ–દુઃખમાં સમતા રાખવી એને યોગ કહે છે.

૧૫–પ્ર૦—'હું' અને 'મારૂં' શી રીતે જાય?

ઉ૦—એ રીત છે. (૧) શરીરથી માંડીને અંતઃકરણ સુધીના પદાર્થ હું નથી ને મારા નથી. (૨) હું આત્મા–પરમાત્મા છું, અને તેથી આખું બ્રહ્માંડ હું અને મારૂં છે.

૧૬–પ્ર૦—દુઃખ શું છે?

ઉ૦—દુઃખ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી; જેમ અંધકાર જેવી વસ્તુ નથી. અંધકારનો અર્થ એ કે પ્રકાશ ઘણો જ કમી. એ જ પ્રમાણે સુખનું કમીપણું એ દુઃખ મનાયુ છે.

૧૭–પ્ર૦–શરીર છૂટે છે ત્યારે શું આત્મા ચાલ્યો જાય છે?

ઉ૦—લોક કહે છે કે આત્મા ચાલ્યો ગયો, પરંતુ આ સમજ બરોબર નથી. અનુભવથી જુઓ તો જણાશે કે ગાઢ નિદ્રામાં અંતઃકરણ કામ કરતું નથી. તે વેળા પણ માણસ મર્યો એમ નહિ કહેવાય. યોગી સમાધિ કરીને પ્રાણ વશ કરે છે ત્યારે પ્રાણનો અભાવ હોય છે, તો પણ તે મર્યો નહિ કહેવાય. એનું શબ જોશો ત્યારે જણાશે કે તેમાં પ્રાણ અને અંતઃકરણ રહ્યાં નથી.

આ પરથી એટલું સિદ્ધ થયું કે પ્રાણવાયુ, અંતઃકરણ અને ઇંદ્રિયોના ચાલ્યા જવાથી મૃત્યુ થયું. આત્મા તો આવતો નથી અને જતો પણ નથી.

૧૮–પ્ર૦—દેહનો અધ્યાસ (સંઘાતમાં અહ પણું) કેવી રીતે છૂટે?

ઉ૦—(૧) વિવેક કરતાં કરતાં હળવે હળવે "હું કોણ છું" અને "કેવો છું" એનો વિચાર કરો. તેને પરિણામે સિદ્ધ એ થશે કે, હું પોતે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્, ચિત્, આનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણ રહિત છું. આ વિચારને દિવસમાં દસ પદર વખત બેસી અનુભવો. વખત જતાં જતાં પોતાની મેળે એ દઢ થશે કે, હું પોતે તે જ છું. (૨) શરીરને એક દર્પણમાં બરોબર જુઓ–નગ્ન અવસ્થામાં જુઓ. હવે એ પોતાના શરીરને એક ખૂણામાં શબવત્ પડેલું જુઓ. એ વિચારને વધારે ને વધારે નિરંતર દઢ કરતા જાઓ. એ તમારા શબની પાસે તમારા કુટુંબી વગેરેને પાસે બેસાડીને તેમને કહો કે, આ શરીરની ઉપર તમને મોહ થતો હોય તો લઇ જાઓ. અને તે જ વખતે એ તમારા શબવત્ થએલા શરીરને કહો કે તને જેમાં મોહ હોય તે તું લઈ લે. એથી સ્પષ્ટ અનુભવ થશે કે, તમારા શરીરની અને તમારા સગાસંબંધી વૃત્તિઓનું ખેંચતાણ જગતની કોઇ પણ વસ્તુઓ ઉપર થશે નહિ. તેમ કરતાં કરતાં તમારા શરીરના સાક્ષી તરીકે રહેવાની ટેવ પડી જશે.

સારાંશ એ કે, આપણે મરી ગયા એટલે આપણા સગા-સંબંધી ચાલ્યા ગયા. તમે કોઈના ન રહ્યા અને ન કોઈ તમારું રહ્યું. સગાસંબંધી આવ્યા ગયા કે વિચાર કરવો કે, આ સગાં-સબધી કોનાં? આ શબવત્ પડેલા શરીરનાં છે. મારો તો કોઇ સંબંધી હતો નહિ. હું તો આ શબવત્ પડેલા શરીરનો અને સર્વનો સાક્ષી–દ્રષ્ટા છું.

આવા વિચારની સાથે ૐ નું રટણ કરો. ૐ એટલે સત્ય સ્વરૂપ અને તે તમે પોતે જ. એનુ વિસ્મરણ થવા દેશો નહિ. જેને જ્ઞાનમાર્ગ પર જવુ હોય જેને પોતાનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તે ઉપર કહેલી બેમાંથી કોઈપણ એક રીતનુ મનન કરે તો નિ:શક આનંદરૂપ બની રહેશે, અને વ્યવહારમા રહેવા છતા સાક્ષીરૂપે (આસક્તિ રહિત) રહી શકશે.

૧૯–પ્રo—હુ બ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ આ ત્રણમાથી કોણ છુ ?

ઉo. એક સરળ દૃષ્ટાંતથી આ બરાબર સમજાશે. (૧) જલ (૨) સમુદ્ર (૩) તરગ. બરાબર જોશો તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે ત્રણે એક જ છે જલને બ્રહ્મ સમજો, સમુદ્રને ઈશ્વર સમજો અને તરગને જીવ સમજો. તરગ એમ કહી શકે કે, હુ જલ છુ, પરતુ પોતે સમુદ્ર છે એમ નહિ કહી શકે સમુદ્ર એમ કહી શકે કે હું જલ છુ. પરતુ હુ તરગ છુ એમ નહિ કહે. એ એમ કહી શકે કે, તરંગ મારૂ સ્વરૂપ છે. પરતુ જલ તો કહી શકે કે, હુ સમુદ્ર છુ તેમ તરગ પણ છુ.

જ્યારે તરગ યા જીવને પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે ત્યારે તે કહી શકે કે જલ ને સમુદ્રમા હુ જ છુ. આવુ ભાન થશે ત્યારે એની દૃષ્ટિમાથી સમુદ્રભાવ અને તરગભાવનો નાશ થશે એ સમજશે કે, સમુદ્ર અને તરગ એ બને માત્ર જલ–સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ મિથ્યા છે. કારણ સમુદ્રનુ સ્વરૂપ અને તરગનુ સ્વરૂપ નામ રૂપવાળુ છે.

૨૦–પ્રo–શરીર, મન અને આત્માનો સબધ શો છે એ સ્પષ્ટ સમજાવો

ઉo–વરાળ, જલ અને બરફ આ ત્રણનો જેવો સબંધ છે તે મુજબ આત્મા, મન અને શરીરનો છે. વરાળ આત્મા છે, જલ

મન, અને શરીર બરફ છે. જલ અને બરફનો નાશ દેખાય છે, પરંતુ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ કોઇનો નાશ નથી થયો. પાણીને ગરમી લગાવો તો વરાળ થશે, ઠંડી લગાવો તો બરફ થશે. એટલે પરમાત્માના ચિંતનકાળમાં મન પરમાત્મસ્વરૂપ છે, અને શરીરના ચિંતનકાળમાં શરીર રૂપ થઇ રહે છે; બાકી નથી જલ, નથી બરફ સઘળે વરાળ છે. જલની જેમ મન મધ્યભાવ બતાવે છે, જડનું ચિંતન કરે ત્યારે તે જડ જેવુ બને અને ચેતનના ચિંતનમાં ચૈતન્ય જેવુ થઇ રહે .

૨૧–પ્ર૦–શું અજ્ઞાન દુ:ખનો હેતુ છે ?

ઉ૦–સુષુપ્તિ–અવસ્થામાં મન હોતું નથી, અને નિદ્રારૂપ અજ્ઞાન રહે છે તે સમયે દુ:ખ લાગતું નથી. એટલે અજ્ઞાન હોવા છતાં અજ્ઞાન દુ:ખનું કારણભૂત નથી; પરંતુ દેહાધ્યાસ અથવા મિથ્યા જ્ઞાન દુ:ખનો હેતુ છે. પ્રથમ દેહાધ્યાસ છોડવાનો પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે.

૨૨–પ્ર૦–દેહાધ્યાસ એ શું છે ?

ઉ૦–"હુ દેહ છું અને દેહના સંબધીઓ મારા છે" એવુ માનવું એ દેહાધ્યાસ અથવા મિથ્યા જ્ઞાન કહેવાય.

૨૩–પ્ર૦–જડ શું છે ? ચૈતન્ય શું છે ?

ઉ૦–જડ અને ચૈતન્ય એવા બે જુદા પદાર્થ છે જ નહિ. મુમુક્ષુઓને સમજાવવા સારૂ જડ અને ચેતન એમ બે વિભાગ જ્ઞાની પુરુષોએ કર્યા. બાકી સામાન્ય ચૈતન્યને જડ કહે છે અને વિશેષ ચૈતન્યને ચૈતન્ય કહે છે. દા. ત. લાકડુ બળે નહિ ત્યાં લગી તેમાં અગ્નિનો અભાવ કહેવાય છે. એ જ લાકડુ બળવા માંડયુ એટલે અગ્નિ કહેવાયુ. વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જુઓ તો અગ્નિ લાકડામાં સામાન્યરૂપે હતો. આ રીતે અંતઃકરણ અને વાયુદ્વારા હાલવું, ચાલવુ, બોલવું

વગેરે વ્યવહારને ચૈતન્ય કહે છે. આ વગરના સર્વ વ્યવહારને (જેય-નામાં આ ક્રિયાઓ નથી દેખાતી તેમને) જડ કહે છે. વાસ્તવિક રીતે જુઓ તો જડ અને ચેતન બંને શુદ્ધ સમાન ચૈતન્યથી ભરેલાં છે.

એક બીજો દાખલો લો. ગાય લીલુ-સૂકું ઘાસ ખાય છે તેનું દૂધ થાય છે. એ દૂધ મનુષ્ય ખાય છે ને તેનાથી શક્તિ આવ છે. એ શક્તિ તો ઘાસથી થઈ. શક્તિ ચૈતન્યની છે યા ચૈતન્ય થકી છે. જડમાં શક્તિ નથી એવુ આપણે કહીએ છીએ, પરતુ આ દાખલાથી સિદ્ધ થયું કે, ઘાસ જેવી જડ દેખાતી ચીજ શક્તિ આપે છે તેથી ચૈતન્ય છે. એમા અતઃકરણ અને પ્રાણવાયુનો અભાવ હોવાથી ચૈતન્ય સ્પષ્ટ દેખાતું નથી. બાકી શુદ્ધ ચૈતન્ય તૃણ આદિ સર્વ પદાર્થમાં એકસરખુ છે. ચૈતન્યમાં ભેદ નથી. સ્વપ્નની માફક ઉપાધિને લીધે તેવું દેખાય છે.

૨૪–પ્ર૦–સંસારરૂપી જળમાં મનરૂપી દૂધ એવુ મળી ગયું છે કે સંસારમાંથી મન અલિપ્ત કરાતુ નથી. તેને શી રીતે છૂટું કરવું ?

ઉ૦–સંસારરૂપી જળમાં મનરૂપી દૂધ મળી ગયું છે તેથી તેમાં વૈરાગ્યરૂપી છાશ નાખી જમાવશો કે દહીં થશે. આમ સસાર ખારો લાગશે. તે પછી દહીંને વિવેકરૂપી રીરકીથી હલાવો એટલે માખણ થશે. માખણની સ્થિતિએ પહોંચેલું મન સંસારરૂપી જળમાં રહેતાં છતાં, જલ ને દૂધની પેઠે એકમેક નહિ થાય, પરંતુ સદાય માખણની જેમ ઉપર તરતું રહેશે.

૨૫–પ્ર૦–દુઃખ ક્યારે જાણે છે ?

ઉ૦–તે દાખલાથી સમજી શકશો. જળથી ભરેલો ઘડો સમુદ્ર, નદી કે તળાવમાં ડૂબેલો રહે છે. એ ડૂબેલી હાલતમાં તળાવમાં એક જગોથી બીજી જગોએ લઈ જશો તો જળથી ભરેલા ઘડાનો બોજો

નહિ લાગે પરંતુ જલથી ભરેલા એ ઘડાને જળની બહાર કાઢશો તો ભારી લાગશે. આ પરથી સમજવું કે, જ્યારે દુઃખ લાગે ત્યારે મનરૂપી ઘડો ચૈત-યરૂપી જળમાંથી બહાર નીકળ્યો છે આપણું સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપથી આપણે આપણને ભિન્ન માનીએ છીએ ત્યારે જ દુઃખ લાગે છે. તેથી જ્યારે જ્યારે દુઃખ થાય ત્યારે મનરૂપી ઘડાને પરમાત્મારૂપી પાણીની અંદર ડૂબાવી દો એટલે દુઃખનો અભાવ થશે.

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીનું જીવનચરિત્ર×

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજી કોઈ અવતારી અંશ હતા; કારણ તેમને આપોઆપ જ પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાન થયું હતું અને તેથી જ તેમને કોઈ પાસેથી ગુરુદીક્ષા લેવાની જરૂર ન પડી.

તેમનો જન્મ સંવત્ ૧૯૧૩ ની કૃષ્ણજન્માષ્ટમીને દિવસે થયો હતો. ચૈની ક્ષત્રિય માળી કુટુંબમાં જન્મ્યા એમને ત્રણ ભાઈ અને એક બ્હેન હતાં એ સૌથી નાના. સાત કે આઠ વર્ષની ઉમ્મરે એક ભક્તને પાડોશમાં માળા ફેરવતા જોયા, એટલે તેમને પૂછ્યું કે, "માળા ફેરવવાથી શું મળે ?" તેમણે જવાબ વાળ્યો કે, "રામ-નામની માળા ફેરવવાથી ધાર્યું પાર પડે." આ આઠ વર્ષની ઉમ્મરથી જ તેમને ઈશ્વર-ભજનમાં એટલી દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ ગઈ કે તેઓ સમય બચાવીને એક લાખ રામનામનો જપ કર્યો હતો. અને માતા

× આ જીવનચરિત્રનો મોટો ભાગ શ્રી ચંદભાઈના ૯ ંન અને બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ છપાવેલા વૈદકના ગ્રંથ નામે "દેવીદાન અનુભવપ્રકાશ" માંથી ઉતર્યો છે. (વૈકુંઠલાલ)

તથા ભાઈઓ બહુ કહે તો પણ એમાં વિક્ષેપ આવવા દેતા નહિ. દશ વર્ષની ઉમ્મરે પોતાની મેળે સમાધિ થવા માંડી. ત્યારથી પ્રભુ ઉપર ખૂબ આસ્થા વધી ગઇ. બાર વર્ષની ઉમ્મરે તેઓ મહારાજાશ્રી જસવંતસીંહજીના પોતાના રસોડામાં કામ કરવા લાગ્યા અને ત્યાં ઘણાં સંકટો વેઠી કામમાં એટલી હોંશીયારી બતાવી કે તેમને ૧૫–૧૬ ની ઉમ્મરે દરબારના કોઠારમાં કોઠારીની જગા મળી. ત્યાં પણ એમણે તપશ્ચર્યા છોડી નહતી. તેઓ ભજનનો અભ્યાસ ચાલુ રાખતા અને રાત્રે કોઇ પણ વખતે થોડીક ખીચડી અથવા એક બે વગર ચોપડેલી રોટલી પોતાને હાથે રાંધીને ખાઇ લેતા. આવી જ રીતે તેમણે નિદ્રાપર પણ કાબુ મેળવ્યો હતો. મારવાડમાં પાણીની તંગી એટલે તેઓ રાત્રે ખભે કાવડ ભેરવી ગામ બહાર જંગલમા જઇને દૂરના વૃક્ષોની આસપાસ પોતે બાંધેલા ક્યારામાં પાણી ભરતા, પક્ષી માટે ઝાડે કૂંડાં લટકાવી તેમા પાણી અને અનાજ નાખી આવતા અને સૂક્ષ્મ આત્મવિચારોમા રાત્રિ વીતાવતા. (આ બધુ નોકરીના ટાઇમ બાદ) થોડા દિવસ ટેવ પાડી તેમણે ભૂખ પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કર્યો, તે એટલે સુધી કે તેમણે છ માસ સુધી ફક્ત એક મુઠ્ઠી બાજરાની શીંગો અથવા તો આધાફાડાનાં જંગલી પાદડાં ખાઇને રહ્યા.

મહાત્માશ્રીનો અભ્યાસ ૩–૪ ચોપડીનો હતો. એમને નાનપણથી પરણાવી દીધેલા. એક પુત્રી થયેલી. એમનો વૈરાગ્ય વધતો ગયો અને વનવાસની ઇચ્છા થઈ, એ જ અરસામાં તેમની માતાનો સ્વર્ગવાસ થયો એટલે નોકરી છોડી ઘેર આવ્યા. તેમના પિતાજીનો સ્વર્ગવાસ તેમની બાલ્યાવસ્થામાં થયેલો. તેમના ભાઇઓના આગ્રહ અને પ્રેમના કારણે તેમને થોડો સમય સંસારમા વધુ રોકાવુ પડ્યુ એટલે એ સમય દરમ્યાન પરોપકારવૃત્તિથી પ્રેરાઈને વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એમાં પણ તેમને ધન્વંતરી જેવી સળફતા પ્રાપ્ત થઇ, અને તેમની દવાથી અનેક રોગીઓને આરામ થયો.

એવામાં દૈવયોગે તેમનાં ધર્મપત્ની આ સંસાર છોડીને ચાલી ગયાં અને તેમના ભાઇઓએ તેમને બીજી વખત પરણાવવાની ચેરવી કરવા માંડી, એટલે તેમણે તેનો નિષેધ કર્યો અને સંવત્ ૧૯૪૪ માં જ્યારે ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે તેઓ ઘર છોડી ચાંદપોળ દરવાજાની બહાર મંદિરમાં જઇને રહ્યા, અને પોતાની પાસે જેટલી મિલકત હતી તે બધી ભૂખ્યા અને ગરીબોને અન્ન-જલ આપવામાં વાપરી. આ પ્રમાણે એ વર્ષ વીતાવ્યા પછી મણકર્ણુપર ત્રણ વર્ષ નિવાસ કરીને યોગાભ્યાસમાં મચ્યા રહ્યા. એ પછી જંગલમાં જઇને રહ્યા. ત્યાં સ્મશાનભૂમિમાં બાર વર્ષ સુધી કઠણ તપશ્ચર્યા કરી અને સાથેજ યોગક્રિયાઓની પણ સંપૂર્ણ રીતે સાધના કરી. આ દિવસોમાં તેઓ ફક્ત ચાર પાતળી રોટલીઓના સોળ ટુકડાને પત્થરની કુંડીમાં થોડા પાણીમાં ભીંજાવીને દિવસમાં એક વાર જમી લેતા અને ઉપર એ જ પાણી પીતા. ઓઢવાને એક પાતલી કાળી કામળી રાખતા. આવી રીતે તપશ્ચર્યા કરીને સોળ વર્ષ વીતાવ્યાં એ સમય પણ કેટલીક વખત ૭ ૭ માસ ફક્ત જંગલી પાંદડાં, બાવળની શીંગો વગેરે ખાઇને અથવા નિરાહાર રહીને સંકલ્પ પૂરો કર્યો. થોડા જ દિવસોમાં તેઓ દરરોજ વીશ કલાક સમાધિસ્થ રહેવા લાગ્યા. છેલ્લે તેમણે મારે કોઈ ચીજ જોઇએ નહિ, સંકલ્પ ઊઠાવવો નહિ અને કોઇને યાદ કરવા નહિ, એની ઉપર દોઢ વરસ સુધી તપ કર્યું. પછી એમને સમજાયું કે સંકલ્પ રોકતો હતો ત્યારે અને નહિ રોકતો હોઉં ત્યારે હું તો જેમનો તેમ એકસરખો રહ્યો છું; સંકલ્પ વગેરેને હું જાણું, મને કોઈ જાણે નહિ.

આ સમય દરમ્યાનની એક હકીકત શ્રી ચંદુભાઈએ અમદાવાદમાં શ્રી રામપ્રસાદ નિ૰ લાખિયાને કહેલી તે અહીં આપું છું.

" પંડિત શ્રી લાલનજીની આજ્ઞા મુજબ ચંદુભાઈ મહાત્માશ્રી

દેવીદાનજી પાસે ગયેલા. દેવીદાનજી તેમને પોતાની સાથે સાંજના જંગલોમાં ફરવા લઈ જાય, અને જે જે સ્થળોએ સાધના કરેલી ત્યાં ત્યાં તેમને ફેરવે. શ્રી દેવીદાનજી તેમને એક એવી ગુફામાં લઈ ગયેલા, જ્યાં ઝાડ, પાન, પાણીનું નામનિશાન નહિ. ત્યાં દેવીદાનજીએ પોતાની સાધક–અવસ્થાના છેલ્લા દિવસો વીતાવેલા. શ્રી દેવીદાનજી તે ગુફામાં રહેતા ત્યારે તેમની બહેન ઘઉંની રોટલી અને મગની દાળ તથા પાણીની મટકી મૂકી જતાં એક વાર એવું બન્યું કે શ્રી દેવીદાનજી સમાધિમાંથી જાગ્યા ત્યારે કૂતરું એમનું ખાવાનું ખાઈ ગયું અને પાણીની મટકી ઢોળી નાખી. ઉનાળાના દિવસ. પાણીની તરસ બહુ લાગેલી એ સ્થળે નજીકમાં પાણી હોય તેવું સંભવિત નહોતું. શ્રી દેવીદાનજી તે વખતે કાંઇ પણ સંકલ્પ કે ઇચ્છા કરવી નહિ તેવી સ્થિતિમાં રહેતા. એ વખતે એમને વિચાર આવ્યો કે, જો વાદળ હાલમાં ઘેરાય અને વરસાદ પડે તો પાસેનો ખાડો પાણીથી ભરાય ને તે પાણીથી હું મારી તરસ છિપાવું. જેવો તે સંકલ્પ સ્ફુર્યો કે તુરત જ વાદળ ઘેરાયાં ને વરસાદ પડ્યો, અને તે પાણીથી તેમણે તરસ તો છિપાવી, પરંતુ તે પછી પારાવાર ખેદ કર્યો કે આ દેહ માટે આટલો સંકલ્પ શા માટે કર્યો ?"

યોગાભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા બાદ મહાત્માજીએ દીન–દુઃખીઓનાં માનસિક તેમ જ શારીરિક કષ્ટો દૂર કરવાં એ પોતાનું કર્તવ્ય માન્યું, અને તેઓ ઉપદેશ અને ઔષધોદ્વારા તેમનું કલ્યાણ કરવા લાગ્યા. એવામાં દરબારના હાથમાં અંગૂઠા ઉપર સફેદ કોઢનો ડાઘ દેખાયો અને તેઓશ્રી મહાત્મા દેવીદાનજી પાસે ઇલાજ માટે આવ્યા. દરબારશ્રીને સારું થઈ ગયું એટલે લોકોએ દવા માટે આવવા માંડયું. જંગલમાં મુકામ હતો એટલે સાધારણ માણસોને જવા આવવાની તકલીફ પડતી. પાણીની પણ આપદા; એટલે જોધપુર ચોર્યાસીની સાક ઉપર તાવડીઆની ખાલસા થઈ ગએલી ધર્મશાળામાં દરબાર-

શ્રીએ આગ્રહ કરી મુકામ કરાવ્યો. ત્યાં સવત્ ૧૯૬૩ ના માગશર શુદ બીજને દિવસે પધાર્યા અને અંતકાળ સુધી ત્યાં જ રહ્યા. (ફક્ત એક જ વાર તેઓશ્રી મુંબાઈ ગયા હતા.) હાલ તે જાત્રાનું સ્થાન જેવું બની રહ્યું છે. અને 'દેવીદાનજી–મહારાજ દેવસ્થાન' નામથી ઓળખાય છે. અહીં લાખ્ખો દરદીઓને સાધારણ ઈલાજોથી મહાત્માશ્રીએ સારા કર્યા છે. મહારાજા જશવંતસિંહજીનો કંઠમાળનો રોગ ઘણુવાર ઓપરેશન કર્યું છતાં ન મટયો, તે તેમણે એક માસમાં જડમૂળથી કાઢેલો, અને ફરીથી અંતકાળ સુધી તેમને કંઠમાળની ગાંઠ નીકળી નહોતી.

શ્રી. દેવીદાનજી પરોપકારને જ શ્રેષ્ઠ કાર્ય માનતા અને સર્વમાં એક જ આત્માનો નિવાસ છે એમ માની રાત–દિવસ સત્સંગપ્રેમીઓને સરળ અને ઉપયોગી ઉપદેશ આપતા. એમની પાસે જવામાં કોઈની ભલામણ જોઈતી નહોતી. એમના મોઢામાંથી જે સૂત્રો નીકળે તે સાંભળ્યા કરવાં અને તે પ્રમાણે જીવન ગોઠવતા રહેવું જોઈએ. શ્રી દેવીદાનજી કહેતા કે, એમણે કોઈ ગુરુ કર્યા નથી પણ બધુ પોતાની મેળે કીધુ છે, અને અનુભવ સંભળાવ્યા કર્યો છે.

મહારાજશ્રી દેવીદાનજી સૂત્રરૂપે જે શીખામણ દેતા તેના ચદુભાઈએ દાખલા કહેલા તે પૈકી ચાર અહીં આપું છું.

૧–"મહારાજ, શાંતિનો માર્ગ બતાવો" એવું કહેનાર એક સજ્જનને તેમણે કહેલું કે, "મર જાઓ" પેલા ગૃહસ્થ સમજ્યા નહિ ને મૂઝાઈ ગયા. ચદુભાઈએ સમજૂતી આપીને કહ્યુ કે, મહારાજશ્રીનું કહેવુ એ છે કે, વાસના મારી નાખો–અહમ્ ઉડાવી દો એટલે શાંતિ શાંતિ.

૨–બીજા એક જણને આ વિષયમા કહેલુ–**जैसा निन्दमें सोता है वैसा जाग्रतमें सो जा.** ભાવાર્થ–સુષુપ્તિ દરમ્યાન જેમ ...ાર, મન, બુદ્ધિ વગેરેમાં અહમ્ છોડીને શાંતિ પામીએ છીએ તેમ જાગ્રત અવસ્થામાં યે સર્વમાંનુ અહમ્ છોડી દો એટલે શાંતિ પામશો.

"સકલ્પ" કમી કરો, "સ્મરણ" ભૂલો, જરૂરિયાત ઓછી કરો આ ત્રણે નિદ્રામા ભૂલાય છે તેમ જાગ્રતમા ભૂલો એટલે શાતિ વળશે દૃષ્ટાંત-મારે માતા, પિતા, ભાઈભાડુ, શત્રુ, મિત્ર નથી, તેમ મન નથી, તેથી સુખ દુખ નથી, અને હુ શાતસ્વરૂપ છુ, મારી શાતિમા કોઈ ખલેલ પાડી શકે નહિ આ મુજબ વિચારીને વર્તો

૩-याद मत कर=-બીજી વસ્તુને યાદ કરવામા તમે તમારી જાતને ભૂલો છો, એટલુ જ નહિ પણ તે તે મનુષ્ય યા વસ્તુને ખોટી મહત્તા આપો છો એટલો સમય પણ શા સારૂ બગાડવો?

૪-દેવીદાનજી મહારાજની રજા લીધા પછી ચદુભાઇ એકવાર હરદ્વાર વગેરે સ્થળો જોઈને રંદિર પાછા ફરનાર હતા તે વેળા દેવીદાનજીએ હસીને કહ્યુ-(તે અહી ગુજરાતીમા આપુ છુ)- "જોજે, મનમા જેટલુ ઘૂસાડીશ તેટલુ બહાર કાઢવુ પડશે" મહારાજશ્રી એવુ કહેવા માગતા હતા કે, જેમ મળ કાઢયે શરીર સ્વસ્થ લાગે છે તેમ, આ સસારનો મેલ (બહારના વળગણો, સુદર લાગતા દૃશ્યો વગેરેના પાસ) જ્યાસુધી મનની બહાર કાઢશો નહિ-તે મનમા રહેશે ત્યાસુધી શાતિ નહિ મળે તેથી મનને વિહ્વળ કરે, સકલ્પ-વિકલ્પ કરાવે, આ મારી પાસે હોય તો કેવુ સારૂ, ઈત્યાદિ વિચારો ઇચ્છાઓ કરાવે તેવી વસ્તુઓથી, તેવા પ્રસગોથી, તેવા સ્થાનોથી દૂર રહેવુ

શ્રી દેવીદાનજીની ઉપદેશ દેવાની રીતનો એક સુદર દાખલો ચદુભાઈએ શ્રી રામપ્રસાદ લાખિયાને મોકલેલો તે અહી આપુ છું.

"એક દિવસ શ્રી દેવીદાનજી ચદુભાઇને નદીના કિનારે લઈ ગયા અને રેતીમા બને જણ બેઠા દેવીદાનજીએ પૂછ્યુ, બચ્ચા! શુ શીખવા આવ્યો છુ લે, બેસ બતાવ, ચદુ ક્યાં છે? આ હાથ તે ચદુ છે? પગ તે ચદુ છે? આખો તે ચદુ છે? એમ તુ તારા દરેક અવયવને પૂછ કે, તુ ચદુ છે? આ શરીર ચદુ છે? ત્યારે ચદુ કોણ તે તુ શોધી કાઢ એટને તુ સર્વ શીખ્યો

"ચંદુભાઈ કહે છે કે જેમ જેમ મહારાજશ્રી સવાલ પૂછે તેમ તેમ તેનો જવાબ આપતો અને હું મારા દેહનુ ભાન ભૂલતો, અને ત્યા મને સહજ સમાધિ થઈ હતી તે વેળા દેવીદાનજીએ "હું" દેહથી જુદો છુ એવુ જ્ઞાન આપેલુ

"શ્રી દેવીદાનજીએ પોતાની સાધક અવસ્થામાં યોગની ક્રિયાઓ કરવામા સાધન કરવામા વખત ગાળેલો અનિદ્રા અને સમ પાન ઉપર રહીને મહિનાઓ ગાળેલા સંકલ્પ વિકલ્પ વગરની સ્થિતિ, ઇત્યાદિ બાબતમા છેવટે તેમણે ચંદુભાઈને કહેલુ કે, બચ્ચા, મૈં સબકા હિસાબ કર ચૂકા વો જો મૈંને નહી વહી બાત હૈ "મૈં કૌન હૂ ?' યહી બાતકી ખોજ કેર. વો મિલ ગયા તો સબકુછ મિલ ગયા '

\+ + +

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીની પાસે જવા સારૂ ચંદુભાઈ પોતાના સ્નેહીઓને કહેતા, અને કોઈ કોઈ વાર તો તેમને પોતાની સાથે લઈ જતા એવા એક શ્રી કલ્યાણજી જયકૃષ્ણ ભટ્ટ, જેઓ શ્રી ચંદુભાઈના મામાસસરા થાય, તેમણે મહાત્માશ્રીની મુલાકાત વેળાનો અહેવાલ લખી મોકલ્યો છે તે અહી ઊતારૂ છુ

બાર સ્ક્વેર ફૂટની આગળથી ખુલ્લી અને ત્રણ બાજુ દીવાલવાળી એક ઓરડી હતી, જેમાં બારીક રેતી પાથરેલી હતી તેમા સવારના બાર વાગતા સુધી બધા આવનાર ભક્તોને બેસવાનુ હતુ મહારાજશ્રી પોતે એક પથરો દીવાલ સાથે મૂકેલો તેની ઉપર આસન લઈ પાથરી સામે બેસતા દીવાલ ઉપર લખ્યુ હતુ કે, ' અખૂટ ભંડાર હૈ મહારાજશ્રીની પાસે આવનાર દરેક ભાવિક ગૃહસ્થને રેતી ઉપર બેસવાનુ, અને તે ઓરડીમા મોટા તુલસીના મણકાની ૨૦ થી ૨૫ ફુટ લાંબી એક માળા રાખેલી, તે દરેક જણ હાથમાં લઈ એક એક મણકો હાથમાથી પસાર કરે અને મહાત્માજીનો ઉપદેશ શ્રવણ કરે. શ્રી ચંદુભાઈ વગેરેની સાથે [illegible]

એ ઓરડીમા ગયો અને તેમને પગે લાગ્યો મહાત્માજીનાં પ્રથમ દર્શન મને તે દિવસે થયા અને મને ઘણો જ આનંદ થયો. મહાત્માજીએ મને પૂછ્યું, "ક્યું મામુજી, આ ગયે?" (ચંદુભાઈનો હું મામાજી એટલે મહાત્માજી પણ મને મામુજી કહેતા.) મે કહ્યું, "હા મહારાજ, આપની કૃપાથી આવી ગયો છુ." બાદ મહાત્માજીએ મને સવાલ કર્યો, "મામુજી કુછ આરામ લેતે હો?" ચંદુલાલજીના સમાગમમા ઘણો વખત રહેવાથી મહાત્માજીનુ કહેવુ હું સમજી ગયો, અને મે કહ્યુ, 'મહારાજશ્રી! આરામ તો બરાબર નહીં લે શકતા હૂં.' મહારાજશ્રીએ કહ્યું, "નીદમે તો સબ કોઈ આરામ લેતે હૈ, પરંતુ જાગ્રતમે થોડા થોડા આરામ લેનેકા સીખ જાઓ." પછી અડધોએક કલાક અમો બધાએ પની માળા ફેરવી, અને મહાત્માજીનો ઉપદેશ શરૂ કરી ત્યાંથી ઊઠ્યા. મહારાજશ્રી પાસે દરરોજ કંઈ ને કંઈ દુઃખથી અથવા બીમાર હાલતમા દવા લેવા માટે ઘણા લોક આવતા. બીમાર લોકોને દવા આપતા અને કંઈ બીજી ઇચ્છાવાળાને "પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખો, તુમારી ઇચ્છા પૂર્ણ હો જાયગી" એમ કહેતા.

મહારાજશ્રી પોતે રોજ ઘઉંની બે ત્રણ રોટલી અને મગની દાળ એક વખત બપોરે લેતા રાતના થોડુ દૂધ લેતા. જમ્યા પછી બપોરનો વખત આશ્રમમા જવાના દરવાજા ઉપર એક બગલી જેવો માળ છે તેમા ગાળતા અને રાતના આરામ પણ ત્યાં જ લેતા હતા.

......મારા પાછા જવાના સમયે મહારાજશ્રીને પગે લાગી તેમના પગ આગળ મે પાંચ રૂપિયાની નોટ મૂકી મહારાજશ્રી બોલ્યા, "યહ ક્યા કરતે હૈ? આપ તો બ્રાહ્મન હૈં ફિર મેહમાન હૈ. આપ કે પાસ સે મૈં યે પૈસે કૈસે લે સકૂ?" એમ કહી પાંચ રૂપિયાની નોટ ઉપર કંકુનો ચાંલ્લો કરી મને તે નોટ પાછી આપી જે હજી સુધી મેં મારી પાસે રાખી મૂકી છે. ત્યાર પછી મહારાજશ્રીએ ઉપદેશ આપવો શરુ કર્યો. "દેખો ભાઈ, હરેક મનુષ્ય મોહકે વશ હોકર 'એ સગા હૈ—એ પારકા હૈ, એ મેરા હૈ—એ તેરા હૈ, ઐસા ભેદ રખતે

છે, વો મિથ્યા છે." તે પછી દેહ અને આત્માની ભિન્નતા બતાવી, દેહની અનિત્યતા અને પૃથકતા, તથા આત્માની નિત્યતા અને એકતા બતાવી દરેક મનુષ્ય કર્તવ્યકર્મનો અધિકારી છે–તેના પરિણામનો (ફળનો) નથી. એવો નિશ્ચય કરી દરેક મનુષ્યે કર્તવ્યપરાયણ રહેવું જોઈએ, એવી રીતે એક કલાક સુધી પ્રવચન કર્યું.

\+ \+ \+

ભાદરવા સુદ પાંચમ, સંવત્ ૧૯૮૯ની રાત્રે મહાત્માશ્રી બ્રહ્મમાં લીન થઈ ગયા. તેમના અંતકાળ બાબત બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ મને લખી મોકલ્યું છે તે ઉપરથી મહારાજશ્રીની સિદ્ધાવસ્થા–બ્રહ્મસ્થિતિ સમજાશે. દેહ પડયો તેના ચાર કલાક પહેલાં સાંજે છ વાગે ડો૦ નિરંજનનાથજી જેઓ તેમના પરમ પ્રેમી ભક્ત હતા તે રોજ સારવાર સારૂ આવતા, તેમણે કહ્યું કે, હમણાં દવા આપવાની જરૂર દેખાતી નથી, સવારે આપીશું. મહારાજશ્રીના કાને સાંભળવું કમી થતું હતું તેથી ડોકટર સાહેબ કહી ગયા કે, હું હમણાં થોડીવાર બહાર જઈ આવું છું; તમો હવે એમને ૐ ના ઉચ્ચાર સંભળાવો. એમ બે ત્રણ જણા મળી ૐ જોરથી બોલવા લાગ્યા. બે ત્રણ મિનિટ પછી મહારાજશ્રીએ હાથનો ઈસારો કરીને અમને રોકયા અને કહ્યું કે, "હવે હું અક્ષરોની પર ગયો છું, શા માટે અક્ષરોમાં આણો છો ?"* આટલું બોલીને મહાત્માશ્રી ધ્યાનમગ્ન થઇ ગયા. અમે સૌ ચુપચાપ થઈ ગયા. રાત્રે દશ વાગે તેઓશ્રી પલંગ પર સૂતા હતા ત્યારે હું તેમની પાસે બેઠો હતો. મારી સામું તેમણે એકવાર જોયું અને તે પછી જોતજોતામાં આંખો ઊંચી ચઢાવી દીધી. અમને પલંગની નીચે લેતા લેતામાં તેઓ બ્રહ્મલીન થઈ ગયા.

---

* (દેવીદાનજી મહારાજના અંતકાળે ચંદુભાઈ બે દિવસ મોડા પડયા. આ બાબતમાં ચંદુભાઇએ મહારાજશ્રીના બોલેલા શબ્દો મને કહેલા તે આ–" ૐ ને હું જાણું છું, ૐ મને જાણતો નથી." આનો ભાવાર્થ એ કે, ૐ શબ્દરૂપે છે, પરંતુ હું–આત્મા અરૂપ છું)

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીનો ઉપદેશ+

ૐ

આ સંસારમાં શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ મનુષ્યજન્મની સફલતા છે શાન્તિ મેળવવાને માટે મોટા મોટા રાજા મહારાજા, ઋષિ-મુનિઓ આ સસાર ત્યાગીને વનવાસમાં વસ્યા હતા, અને વિવિધ પ્રકારની સાધનાઓ કરી કષ્ટ વેઠ્યુ હતુ. જ્ઞાન વિના-શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ ઘણુ મુશ્કેલ છે. આપણે સસારની વાસનાના ફંદામા પડીને અને વિવિધ કલ્પનાઓ કરીને ઘણોય સમય ગુમાવીએ છીએ, અને શાન્તિનો કોઈ સરળ માર્ગ ન સૂઝવાથી ઘણા દુઃખી થઈએ છીએ.

શ્રી દેવીદાનજી મહારાજ એક બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરુષ હતા. તેમણે આ માર્ગમા પચાશ વર્ષથી પણ વધુ સમય વ્યતીત કર્યો હતો, અને અનેક પ્રકારનાં સંકટો સહીને યોગ, તપ, સંયમ અને નિયમની ક્રિયાઓને પૂર્ણ રીતે સાધીને તે દ્વારા પોતાની જાતને એ મહાન પદ પર લાવ્યા હતા. આ મહાન યોગીએ ઉપાસના સારૂ જે થોડી સરખી સરળ રીતો બતાવી છે તે અહીં આપીએ છીએ, જેના શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન વડે મનુષ્ય-જીવ સહેલેથી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે અને આ સંસારસાગરમાથી કષ્ટ ઊઠાવ્યા વગર મુક્ત થઈ જાય.

દિવસ અને રાત મળીને ચોવીસ કલાક હોય છે. એમાંથી બાર કલાક ધધારોજગારમાં પસાર થાય, કે જે વડે કુટુંબના ગુજરાન માટે દ્રવ્યોપાર્જન થઈ શકે; ચાર કલાક ખાવા પીવામાં

+ લેખક-બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી.

છે, વો મિથ્યા હૈ." તે પછી દેહ અને આત્માની ભિન્નતા બતાવી દેહની અનિત્યતા અને પૃથક્તા, તથા આત્માની નિત્યતા અને એકત્ત બતાવી દરેક મનુષ્ય કર્તવ્યકર્મનો અધિકારી છે—તેના પરિણામનો (ફળનો) નથી. એવો નિશ્ચય કરી દરેક મનુષ્યે કર્તવ્યપરાયણ રહેવું જોઈએ, એવી રીતે એક કલાક સુધી પ્રવચન કર્યું.

+ + +

ભાદરવા સુદ પાંચમ, સંવત્ ૧૯૮૯ની રાત્રે મહાત્માશ્રી બ્રહ્મમાં લીન થઈ ગયા. તેમના અંતકાળ બાબત બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ મને લખી મોકલ્યું છે તે ઉપરથી મહારાજશ્રીની સિદ્ધાવસ્થા-બ્રહ્મસ્થિતિ સમજાશે. દેહ પડ્યો તેના ચાર કલાક પહેલાં સાંજે છ વાગે ડૉ. નિરંજનનાથજી જેઓ તેમના પરમ પ્રેમી ભક્ત હતા તે રોજ સારવાર સારૂ આવતા, તેમણે કહ્યું કે, હમણા દવા આપવાની જરૂર દેખાતી નથી, સવારે આપીશું. મહારાજશ્રીના કાને સાંભળવું કમી થતું હતું તેથી ડૉક્ટર સાહેબ કહી ગયા કે, હું હમણાં થોડીવાર બહાર જઈ આવું છું; તમો હવે એમને ॐ ના ઉચ્ચાર સંભળાવો એમ બે ત્રણ જણા મળી ॐ જોરથી બોલવા લાગ્યા. બે ત્રણ મિનિટ પછી મહારાજશ્રીએ હાથનો ઈસારો કરીને અમને રોકયા અને કહ્યું કે, "હવે હું અક્ષરોની પર ગયો છું, શા માટે અક્ષરોમાં આણો છો?"* આટલું બોલીને મહાત્માશ્રી ધ્યાનમગ્ન થઈ ગયા. અમે સૌ ચુપચાપ થઈ ગયા. રાત્રે દશ વાગે તેઓશ્રી પલંગ પર સૂતા હતા ત્યારે હું તેમની પાસે બેઠો હતો. મારી સામું તેમણે એકવાર જોયું અને તે પછી જોતજોતામાં આંખો ઊંચી ચઢાવી દીધી. એમને પલંગની નીચે લેતા લેતામાં તેઓ બ્રહ્મલીન થઈ ગયા.

---

* (દેવીદાનજી મહારાજના અંતકાળે ચંદુભાઈ બે દિવસ મોડા પડયા. આ બાબતમાં ચંદુભાઈએ મહારાજશ્રીના બોલેલા શબ્દો મને કહેલા તે આ—" ॐ ને હું જાણું છું, ॐ મને જાણતો નથી." આનો ભાવાર્થ એ કે, ॐ શબ્દરૂપે છે, પરંતુ હું—આત્મા અરૂપ છું)

પ્રકારના કષ્ટ વેઠવાં પડે છે. આ (જુદાઇના) વિચારને દૂર કરવો એજ આપણું કર્તવ્ય છે. પરમાત્મા સર્વ સ્થળે છે અને આપણે તો એક જ સ્થળે છીએ. મોટી વસ્તુમાં નાનીનો સમાવેશ થાય છે. પરમાત્મા તો અનંતકાળથી છે. કેવળ આપણે જ આ સમય-ના જિંદગી પૂરતા છીએ. આગળ જતાં આપણે નાશ પામીશું અને અનંતમાં મળી જઇશું.

"હું એક છું, અનેક થઇ જાઉં."× પરમાત્માના આ વિચાર-માંથી જ સંસારની ઉત્પત્તિ થઇ છે. એટલે હું પણ એમાંથી જ ઉદ્ભવ્યો છું, અર્થાત્, તે જ હું છું. જો આ નિશ્ચય દૃઢ થઈ જાય તો પછી યાદ જ કોને કરવાનો રહ્યો ? ઉલટું, યાદ કરવું એટલે એનાથી જુદા થવું. જેવી રીતે કોઇ માણસ પોતાની પાસે જ બેઠેલાને જોરથી બૂમ પાડીને બોલાવે તો તે વખતે તે એમ જ કહેશે કે, કેવો મૂર્ખ ? હું એની પાસે જ બેઠો છું અને એ મને બૂમ પાડે છે! એની જ રીતે હું પરમાત્મારૂપ છું, એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને સ્મૃતિમાત્રને વિસ્મૃતિમાં પલટાવીને એક એક કે અર્ધી અર્ધી મિનિટ મનને રોકવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એવી રીતે સો બસો વખત કરવાથી સો મિનિટ થઈ જશે અને રોજની દોઢ કલાકની ટેવ પડી જશે

આ જ ટેવ આગળ જતા ચોવીસે કલાક ચિત્તને પ્રસન્ન રાખશે અને મનને શાન્તિ આપશે. અંત સમયે જ્યારે સઘળી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ જશે, રૂધિર બંધ થઈ જશે, અને કફના વધારાથી શ્વાસ ખડખડ કરતો ચાલતો હશે તે વખતે આ ટેવની મદદથી આપણે એવે સ્થળે પહોંચીશું કે જ્યાં આપણને કોઈ જાતનું દુઃખ નહિ પડે, અને આપણું શરીર છૂટતાં જ પરમાત્મામાં લીન થઇ જઇશું. જેવી રીતે કોઈ માણસ પાણીમાં તરતા શીખે

× एकोऽहम् बहु स्याम् ॥

તો એને પછી નિયમ કે મહિનામાં તરતા આવડી જાય. તે પછી જો તે વર્ષો સુધી ન પણ તરે અને અકસ્માત્ કોઈ નદીમાં પડી જાય તો પ્રથમની ટેવના બળે એનાથી નદી પાર જવાય. પરંતુ જો તેને તરતાં જ આવડતું નહિ હોય તો એ તરત જ ડૂબી જશે. એવી જ રીતે મન રોકવાની પહેલાંની ટેવ-પૂર્વ અભ્યાસ, પ્રસંગ પર કામ લાગે છે એવો અભ્યાસી આ સંસારસાગર વિના કષ્ટે પાર ઊતરી જાય છે અને પરમાત્માની જ્યોતિમાં એની જ્યોતિ મળી જાય છે એ જન્મ-મરણના રોગમાંથી બચી જાય છે

એટલા માટે ઓછામાં ઓછો એક કલાક સુધી તો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સર્વ સંકલ્પો અથવા તો સ્મૃતિમાત્રને ભૂલવાની ટેવ અવશ્ય પાડવી જોઈએ, અને એક કલાક આપણા સ્વરૂપચિંતનમાં વીતાવવો જોઈએ તે સારૂ આ પ્રમાણે કરવું પ્રત્યેક મનુષ્યે સ્વસ્થ થઈને વિચારવું કે નિદ્રા વખતે આ શરીર તો સૂતેલું પડ્યું હોય છે આંખ, કાન, નાક, મો વગેરે બંધ હોય છે તો પણ તું (મન) સાક્ષી-આત્મા વિના આંખે જુએ છે, નાક વિના સૂંઘે છે અને કાન વિના સાંભળે છે, જીભ વિના બોલે પણ છે, તને બીક નથી લાગતી. તું આનંદમાં રહે છે બીક બીજાની હોય છે, પરંતુ બીજો તો કોઈ જ નહિ જ્યાં ત્યાં સર્વત્ર તું પોતે જ છે ઊંઘની આ જ અવસ્થા મરણસમયે પણ હશે, ત્યારે પણ આંખ, નાક, કાન વગેરે બંધ થઈ જશે ત્યારે તને એનાથી (મરણથી) શું દુઃખ થઈ શકશે. જે અવસ્થા નિદ્રાધીન સ્થિતિમાં વીતે છે, તેવી જ મરણ સમયે પણ હશે. જેવી રીતે નિદ્રામાં મનુષ્યો ખૂબ આનંદમાં હોય છે, એવી જ રીતે મૃત્યુ સમયે પણ થાય છે તું મનમાં જરા પણ બીક ન રાખ કે હું મરી જઈશ સત્ય તો એ છે કે તું એ વખતે આ સંસારના દુઃખમાંથી છૂટીશ તારે ક્યાંય જવાનું નથી કે આવવાનું નથી. તારે જન્મમરણ પણ નથી. તું તો આ શરીર મેળવીને તેને પોતાને ભૂલી જાય છે, અને શરીરને જ હું-પોતે માની

બેઠો છે, તેથી જ દુઃખી થાય છે. તું તો શરીરમાં સાક્ષીરૂપ છે. તારી જ સત્તાથી સર્વ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાનું કામ કરે છે. તું જ તેમને ચલાવે છે, તું જ તેમની સર્વ હિલચાલ જાણે છે, પરંતુ તેમનાથી જુદો છે. તેઓ તને ઓળખતી નથી. તું તો આનંદ-સ્વરૂપ છે. આ સંસાર તારામાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઊંઘનું ઝોકું આવતાં જ તારામાં લીન થઈ જઇ નાશ પામે છે. તું આ બન્ને અવસ્થાનો જાણકાર, સાક્ષી, આત્મા, સ્વયં પ્રકાશમાન, અખંડાનંદ, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિરંજન, સત્, ચિત, આનંદ, નિર્ભય, અજર, અમર, સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન અને સર્વજ્ઞ છે, જન્મમરણ કેવળ ઇચ્છાવડે જ થાય છે. ઇચ્છા મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મનથી જ આ સંસાર રચાયો છે. મનથી જ સુખદુઃખ થાય છે. તું તેનાથી ભિન્ન છે.

જેવી રીતે તમારો પુત્ર ક્યાંક પરદેશમાં હોય અને કોઇ ખોટું લખે કે તેનું મૃત્યુ થયું, તો એ સાંભળતાં જ તમને દુઃખ લાગશે. પરંતુ જો છોકરો મરી ગયો હોય અને કોઇ લખે કે તે આનંદમાં છે, તો મનને દુઃખ નહિ થાય, તેથી જ આ સંસારને મનોમય કહ્યો છે. મનમાં જે ઇચ્છા થાય તે મનુષ્યને ભોગવવી પડે છે. દરેક-માણસના મનમાં હજારો ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમાંથી કેટલીક તો પૂર્ણ થાય છે, જ્યારે કેટલીક અપૂર્ણ રહી જાય છે. જેમ કે મનમાં ઇચ્છા થાય કે મને હજાર રૂપિયા મળી જાય તો હું બહુ સુખી થઈ જાઉં. એ ઇચ્છા પૂરી થતા પહેલાં જ બીજી ઇચ્છા જાગે કે, મને દશ રૂપિયાની તો બહુ જ જરૂર છે. હવે જુઓ કે હજાર રૂપિયાની ઇચ્છા તો ચાલુ જ છે એટલામા વચમાં જ દશ રૂપિયાની ઇચ્છા થઈ. અને તે તીવ્ર થઈ ગઈ, મને દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે દશ રૂપિયા તો મેળવવા જ જોઇએ. ક્યાંકથી દશ રૂપિયા મળી ગયા તો માની લો કે એ ઇચ્છા પૂર્ણ થઇ. એવી રીતે મનુષ્ય-માત્રની ઇચ્છાઓમાંથી કેટલીક પૂર્ણ થઈ જાય છે અને કેટલીક બાકી રહી જાય છે.